

RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI İÇİN

KAVRAMLAR LÛGATI

Kavramlar-Terimler-Anahtar Kelimeler

Prof. Dr. ALAEDİN BAĞAR
Doç. Dr. GADİ ÖREN

Zafer Yayınları no: 201

Genel yayın yönetmeni: Ergün Ür

Yayinevi editörü: Özkan Öze

İç düzen/Kapak: Zafer

Baskı, cilt: Erkam Matbaası (0 212 671 07 07)

Birinci baskı: Ağustos, 2006

zafer
YAYINLARI

Zafer Yayınları, Zafer Yayın Grubu'nun bir kuruluşudur.

Ankara Cad., No: 60/3, Cağaloğlu, İstanbul, Türkiye

Tel: (0 212) 512 80 80, Fax: (0 212) 513 04 51

<http://www.zaferdergisi.com> - e-mail: kitap@zaferdergisi.com

RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI İÇİN

KAVRAMLAR LÛGATI

Kavramlar-Terimler-Anahtar Kelimeler

PROF. DR. ALÂADDİN BAŞAR
DOÇ. DR. ŞADİ EREN

takdim

DİL İNSANLAR ARASINDA ortak bir iletişim aracıdır, üstelik canlıdır da. Dile yeni kelimelerin girmesi ya da çıkması, bu canlılığa işaret eder. Bir de insanlık tarihinde genele göre daha farklı ve özel tecrübeler yaşayan kişi ve gruplar yaşamıştır ki, bunların tecrübelerini ya da söylemek istediklerini normal dil sınırları içinde ifade etmeleri zor olmuştur. Bu gibi kişi ve gruplar için kendilerine has ifade biçimleri gerekli olmuş, onlar da kendilerine özgü bir dil geliştirme yolunu seçmişlerdir. Özellikle farklı bilim dalları başta olmak üzere, sosyal bilimler ve din sahasında böylesi bir ihtiyaç ve tecrübeye çokça rastlanılmıştır. O sahaya has terimler, tabirler, kavramlar ya da ıstılahlar, sonra zaman içinde özel bir lügat hazırlamaya bile götürmüştür ilgili kişileri.

Böylece zamanla her bilim dalı ya da sahanın kendine özgü bir kavramlar terminolojisi oluşmuştur. Bu o kadar önemlidir ki, bugün herhangi bir alanda eğer o alana özgü bir kavramlar lügati bulunmuyorsa, o alanın bağımsızlığından bahsedilemez. Bu açıdan bakıldığında, kavramların doğru tespiti, yazımı, bir kurala bağlanması ve yine yerinde kullanımı, her bilim dalı için olduğu gibi sosyal ve dini ilimler açısından da son derece gerekli ve önemlidir.

Filozof Heidegger'in ifade ettiği gibi dil varlığın evidir. Eğer bir anlam dünyası tarihin içinde eriyip gitmek istemiyorsa, muhakkak bir 'dil evi'ne sahip olmalı ve sonra da onu korumalıdır.

İşte, şu an elinizde tutmakta olduğunuz *Risale-i Nur Kavramlar L gati* de, bu bakış açısıyla ve bu amaçları gerçekleştirmek üzere yazıldı.

Herkesin bildiği gibi, *Risale-i Nur K llyatı* her yaş grubundan insanın merakla ve zevkle okuduğu bir eser olmanın yanı sıra, ke- lam ilminin önemli meselelerini halleden, okuyucularına geniş ufuklar açarak, onlara manevi alanda rehberlik eden, inançlarını takviyeyle beraber bilgi düzeylerini de yükselten bir eser hüviyetin- dedir.

Fakat *Risale-i Nur*'dan bu niyetle istifade etmek isteyen bir kişi- nin önüne hemen iki büyük problem çıkar. Bunlardan birincisi, eserin kendine özgü bir dili olduğu için okuyucu tarafından 'yaban- cı' diye tarif edilen kelimelerin fazlalığı; ikincisi ise kelam ilmine da- ir kavramların (istilahların)  okluğudur.

Bu problemlerden ilki aslında sözlük ya da lügat çalışmalarıyla kısmen halledilmiş durumdaydı. Fakat aynı şeyi kavramlar (istilah- lar) için söylemek pek mümkün değildi. Ta ki *Kavramlar L gati*'na kadar.

Çok ş kt r ki bu çalışma ile büyük bir boşluk doldurulmuş olu- yor. Gerek yeni okuyucular için gerekse yıllardan beri gözlerini *Ri- sale-i Nur* sayfalarında gezdiren okuyucular için bir zihin berraklığı sağlamak ve anlam karışıklıklarına yol açılmaması için ehil ve erba- bınca bu çalışma ortaya konmuş oldu.

Bilgisine, araştırmasına güvendiğimiz ve bu uğurda bir ömür sarfeden kıymetli yazarlarımıza teşekkür ediyoruz. Gerçekten b - yük bir boşluğu doldurdular. Ve önemli bir ihtiya ımızı giderdiler. Daha önce yapılmamış olması nedeniyle bu çalışma bir ilk olma ay- rıcılığına sahiptir. Bu bakımdan ayrıca sevinç ve coşku duyuyoruz.

Kavramlar L gati için şu değerlendirmeyi yapmadan da ge eme- yeceğim: Bu kitap sadece 'lügat' kelimesinin çağrıştırdığı üzere sa- dece başka bir kitap okunurken ele alınıp istifade edilecek sıradan bir lügat olarak düşünülmemelidir. Bu  alışma aynı zamanda tek başına okunacak bir eserdir de. Evet, kelimelerin sözlük manasının dışındaki karışılığının ne olduğunu bilmeye *Risale-i Nur* camiası olarak hepimiz ihtiyaç duyuyorduk. Bu çalışmanın bağımsız okun-

ması suretiyle, herkesin farklı anladığı şeyler artık doğru bir zemine de oturmuş olacaktır.

Çalışanların gayret ve emeklerini cidden tebrik ediyor, okuyanlar açısından ciddi bir istifadeye medar olacağını umut ediyorum.

Başarı Allah'tandır.

Selim Gündüzalp

RİSALE-İ NUR KÜLLİYATI İÇİN

KAVRAMLAR LÛGATI

A

ABADİLE-İ SEB'A

Abdullah isimli yedi âlim sahabe.

Abdullah ibni Ömer, Abdullah ibni Abbas, Abdullah ibni Mesud, Abdullah ibni Ravaha, Abdullah ibni Selâm, Abdullah ibni Amr ibni'l-As, Abdullah ibni Ebî Evfâ

ABD

Kul. Köle. Hizmetçi.

Abd kelimesi, kul-köle anlamındadır. Bu kelime, 'hür'ün zıddıdır. *"İn-san zanneder mi ki başıboş kalacak!"* ayetinin hükmüyle, insan sorumlu bir varlıktır. (Kıyamet, 36)

İnsan, Allah'ın kuludur. Kul olduğunu bilen, bu dünyada dilediği gibi ömür süremeyeceğinin şuurunda bulunan ve bu âlemden misafir olduğunun farkında olan bir insan kulluk vazifesini seve seve yerine getirir.

Şu da unutulmamalıdır ki, Allah'a kul olmayı kabul etmeyenler, yine de kul olmaktan kurtulamazlar. Allah'a

kul olmaya bedel, kula kul olurlar, mahlûka kul olurlar. Bu noktada *"...Şeytana ibadet etmeyin!"* yasağı son derece anlamlıdır. (Yasin, 60) Kul olmak itaati gerektirdiğinden şeytanın dediğini yapanlar, ona kulluk yapmış olurlar. *"O size kötülüğü, fuhşiyatı ve Allah hakkında cahilce konuşmanızı emreder"* ayetinin bildirdiği gibi, şeytanın dediğini yapanlar, bir cihetle de ona memur olurlar. (Bakara, 169)

Cenab-ı Hak, Hz. Peygamberin miracını bildirirken onun kulluk vasfına dikkat çeker. (İsra, 1) Bir sabır kahramanı olan Hz. Eyyüp'ten ve bir şükür kahramanı olan Hz. Süleyman'dan, *"ni'mel-abd"* "ne güzel kul" diye bahseder. (Sad 30 ve 44) Hz. Hızır'a işaret ederken *"kullarımızdan bir kul"* ifadesini kullanır. (Kehf, 65)

Bak: Ubudiyet

ABDAL

Evliyadan, çok nuraniyet kazanan bir grup.

Maneviyat büyüklerinden bir kısmına, *bedel* kelimesinden türeyen *abdal* denir. "Üçler-yediler-kırklar" abdal taifesindendir. Bunlara bu ismin verilmesi, değişik şekillerde açıklanmıştır:

- Peygamberler kâinatın denge unsuru idiler. Peygamberlik sona erince, Cenab-ı Hak, ümmetten bir kısmını onlara bedel kıldı. Yani, peygamberlerin bedeline arzın denge unsuru yaptı.

- Bunlar, kötü ahlak bedeline, tamamen iyi ahlâka sahip kimselerdir.
- Bunların her biri, Hz. Hızır'ın farklı yerlerde görülmesi gibi, kendine bedel olarak bir başka yerde görülebilir.

ABD-İ KÜLLÎ

Külli ibadet yapan kul.

Her varlık, yaratılışına terettüp eden görevleri yerine getirmek suretiyle Allah'a ibadetini takdim eder. Fakat bu takdim, cüz'idir ve hususidir. Yani, sadece o ferde mahsustur. İnsan ise, Cenab-ı Hakk'a ibadet ederken, hem kendi ibadetini, hem de bütün kainatın ibadetini takdim edebilir. O zaman *abd-i küllî* mertebesini elde eder. Mesela, Hz. Peygamber (a.s.m.) miracda bütün mahlukatın ibadetini Cenab-ı Hakk'a arzetmiştir. Her müminin namazı, onun bir nevi miracı olduğundan, her mümin namazda "*ıyyake nabudü*" (yalnızca sana ibadet ederiz) veya "*ettahiyyatu lillahi*" derken derecesine göre aynı sırta mazhar olabilir. Böylece, onun ibadeti, cüz'iyetten çıkar, külliyet kesbeder.

Abd-i küllînin bir diğer mânâsı da şudur: İnsan kendisine ihsan edilen maddî ve manevî sermaye hükmünde olan kabiliyetlerini Allah'ın rızasına uygun kullanırsa, bunların her birini kendine has bir ibadete sevk etmiş ve böylece küllî bir ibadet yapmış olur.

Bak: İbadet

ABESİYYUN

Her şeyi bomboş ve manasız gören bir felsefi ekol.

Bu ekole göre, her şey tesadüfidir; kâinatın ve insanın bir anlamı yoktur. Her şey bomboştur. Bunlar, kâinatın baştanbaşa hikmetlerle, gayelerle dolu olduğunu görmez ve sonuç olarak kendilerini de gayesiz bir varlık olarak görürler.

İnsan, önündeki kitabı kelime kelime, cümle cümle okuyup anladığı gibi âlem kitabını da sayfa sayfa, bölüm bölüm okuyabilir ve anlayabilir. Bu tarz bir tefekkür, insanı Cenab-ı Hakkın Hakim ismine ulaştırır. Hakîm, her şeyi hikmetli, yerli yerinde yapan demektir. İlahî tasarruflar abesiyetten münezzehtir. Devamlı gelişen ilim, eşyadaki hikmeti görmemize yardım eder. Eskiden ilim adamları âlemde bazı şeyleri abes veya "olmasa da olur" şeklinde değerlendirdirirken günümüzde daha insafli yaklaşıp "Bu şeyin hikmetini henüz bulamadık" demektedirler.

"*Şimdi çevir gözünü, bir kusur bulabilir misin? Sonra gözünü bir daha, bir daha çevir. Sonunda göz, yorgun, bitkin bir şekilde sana geri dönecektir.*" (Mülk, 3-4) âyeti, önemli bir gerçeği bildirir. Buradaki göz, her ferдин gözü olabileceği gibi, insanlığın gözleri durumunda olan fenler de olabilir. Zira tek başına fert, âlemdaki hikmetlerin tümünü görebilecek durumda değildir. Hatta fert kendince bazı kusurlar da görebilir. Fakat ilmin ve fennin gözüyle bakınca, en küçük fertten en büyük galaksilere

varıncaya kadar görülen muhteşem nizam, insanlığa her şeyde var olan hikmetleri gösterecektir.

ÂBİD

İbadet eden.

Bak: İbadet

ACBÜZZENEB

Bir şeyin kuyruk dibi ve nihayeti.

İnsanın kuyruk sokumundaki en küçük kemik diye ifade edilen acbüzzenebe dair hadis-i şeriflerden biri şöyledir.

“Bütün Âdem oğullarını toprak yiyecektir, kuyruk kemiği müstesna. Her Âdemoğlu bundan yaratılmıştır ve bundan terki olunacaktır.” (İbnu Mace, Zühhd, 32)

Bugün bilim adamları insanın her hücrelerinde bütün organlarının genetik programının bulunduğunu, hangi şey yaratılacaksa ona ait özelliklerin inkişafına izin verildiğini, diğer özelliklerin baskı altında tutulduğunu söylüyorlar. Her hücrede bütün özellikler yazılı olduğuna göre insanın kuyruk kemiğinden yaratılması uzak görülmemeli.

“...Bir bedende birbiri ile imtizaç ile ünsiyet ve münasebet peyda eden zerrat-ı esasiye, Hz. İsrâfîl'in (a.s.) sûru ile Hâlik-ı Zülcelal'in emrine 'Lebbeyk' demeleri ve toplanmaları, aklen birinci icaddan daha kolay, daha mümkündür. Hem bütün zerre-

lerin toplanmaları belki lâzım değil. Nüveler ve tohumlar hükmünde olan ve hadiste 'Acb-üz-zeneb' tabir edilen ecza-i esasiye ve zerrat-ı asliye, ikinci neş'e için kâfi bir esastır, temeldir. Sâni-i Hakîm beden-i insanî-yi onların üstünde bina eder.” (Sözler)

ACİZ

Güçsüz, zavallı.

Bak: Acz

ACZ

“Güçsüzlük.”

“Güç yetirememek.”

İnsanın aczi ve fakrı sonsuzdur. Bu hal onu Allah'ın dergâhına iltica etmeye ve ancak ondan yardım dilemeye götürür. Bu yönüyle acz ve fakr ilâhî rahmete birer vesiledir.

Hastalık, musibet gibi durumlar insana aczini daha iyi hissettirir. Yoksa gerçekte mutlak bir acziyet içerisinde olan bu insan, kendini güç ve kudret sahibi zannedebilir, Karun ve Firavun gibi malikiyet davasında bulunur.

İnsan sonsuz aciz ve sonsuz fakirdir. Saçını yapmaktan acizdir, saç da ihtiyacı vardır, fakirdir. Göz yapmaktan acizdir, göze de muhtaçtır, fakirdir. Aynı şekilde el, ayak, mide, ciğer yapamadığı gibi, akıl, hayal, hafıza da yapamaz, bunların hepsinden acizdir ve yine bunların hepsine de muhtaçtır. Harici âleme

çıktığımızda insan; havadan suya, aydan güneşe, dünyadan ahirete kadar her şeyi yapmaktan aciz ve yine bunların hepsine muhtaçtır.

İnsanın mutlak acizliğini hissetmesi, kendisini gururdan, iftihadan kurtarır. Bütün başarılarını Allah'ın bir inayeti olarak görür. Böylece, devamlı olarak sonsuz bir kudrete istinat etmenin lezzetini yaşar. *"La havle velâ kuvvete illa billâh"* diyerek, kendi havl ve kuvvetinden teberri eder, Allah'ın inayetine mazhar olur.

Acz-i mutlak: Bediüzzaman'ın mesleğinin dört esasından biri *'acz-i mutlak* tır. Acz-i mutlak, insanın Allah'a karşı tam bir acziyet içerisinde bulunmasını ifade eder. Yani, insan kendine kalsa hiçbir şey yapamaz. Fakat kudreti sonsuz olan Allah'a dayanarak, gücünün çok ötesinde işleri gerçekleştirir.

Bak: Fakr

ACZ-İ MENDİ

Nakşibendî tarikatının başlıca esasları şöyle ifade edilmiş:

"Der tarîk-ı Nakşibendi lâzım-amed çâr-ı terk.

Terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hesti, terk-i terk."

Yani, Nakşibendî tarikatında şu dört şeyin terki lazımdır: Dünyayı, ahireti, varlığı terk etmek ve bu terkleri de terk ile hatıra getirmemek.

Üstad Bediüzzaman, *Mektubat*

adlı eserinde Nakşîlerin bu dört esasına mukabil şu dört esası nazara verir:

"Der tarîk-ı acz-mendi lâzım-amed çâr çiz.

Fakr-ı mutlak acz-i mutlak, şükr-ü mutlak, şevk-i mutlak ey aziz."

Tarik yol demektir. *Tarikat* kelimisini istilâh mânâsıyla alıp, Bedüzzaman'ın iman ve Kur'ana hizmet yolunu bir tarikat olarak düşünmek gerçeğe aykırı olur. Kendisinin burada verdiği mesaj şudur:

Benim gittiğim yolun esası, aczinin ve fakrının mutlak olduğunu bilmek, Allah'a güvenerek mutlak bir şevk ile çalışmak ve O'na sonsuz şükretmektir.

ADALET

Hak ve hukuka uygunluk.

Her hak sahibine hakkını vermek ve haksızları cezalandırmak.

Hukuk önünde herkese eşit davranmak.

Adalet zulmün zıddıdır. Zulüm, başkasının mülkünde, onun izni olmaksızın, tasarruf etmek demektir.

Adaletin iki temel esası vardır. Birincisi, *ihkak-ı hak*, yâni her yaratığa, her hayat sahibine varlığı için gerekli her şeyin en güzel surette verilmesi. Bu şıkkın delilleri saymakla bitmez. Kendi vücudumuza bakalım:

Organlarımızın her biri olması gereken yerde ve şekildedir ve görevini en mükemmel şekilde yapar. Sayıları ne noksandır, ne de fazla. Göz yü-

ze, parmak ele takılmış. İki kulağa karşılık bir ağzımız var. Ayaklarımız altta, başımız üstte yer almış. Bütün bunlar ihkak-ı hakkı gösterirler.

Adaletin diğer şıkkı ise *zalimlerin cezalandırılması*dır. Bu şık daha çok, kabirde, mahşerde ve cehennemde icra edilecektir. Bu yönüyle baktığımızda, haşirde insanların mahkemeden geçirilmesi, ilahi adaletin en muhteşem bir tablosu olacaktır. “*O gün her nefis hayır ve şerden ne yapmışsa hazır bulacak.*” ayetinin hükmüyle, herkes yaptığıнын karşılığını görecektir. “*Zerre miskal hayır ve şer*” bile zayi edilmeyecektir. (Al-i İmran, 30 ve Zilzal, 7-8)

Bazen eşitlikle adalet birbirine karıştırılır. Hukukta eşitlik adaletin bir gereğidir. Kanun önünde en zenginle en fakir, en güçlüyle en aciz arasında bir fark yoktur. Keza, ilahî emir ve yasaklara muhatap olmakta bütün insanlar büyük ölçüde eşittirler. Bazı emir ve yasaklar ise, şarta bağlıdır ve bu şartları taşıyan insanlara yöneliktir. Mesela, zengin olmayan bir Müslüman, zekât ve hac'la mükellef değildir. Ayakları olmayan bir Müslüman için, abdestin farzlarından biri eksiktir. Ama bu hâl onun abdestine de namazına da bir zarar vermez.

Şu varlık âlemindeki ilahi icraatlarda mutlak mânâda eşitlik aramak varlık âleminin yoklukta kalması demek olur. Canlılarla cansızların, insanlarla hayvanların eşit olmaları nasıl düşünülebilir?

Kâinata mutlak eşitlik olsaydı ne yer kalırdı, ne de gök! Şimşek çakı-

yorsa, bulutların yüklerinin aynı olmadığındandır. Ruhumuzla bedenimizi düşünelim. Mutlak eşitlik olsaydı hangisi hangisine hükmedecekti? Organlarımızın hepsi el yahut tamamı kalp olsaydı hayatımızı sürdürebilir miydik? Örnekler çoğaltılabilir.

ADALET-İ İZAFİYE

Küllün selâmeti için, cüz'ü feda eden adalet tarzı.

Toplumun menfaati için ferdi feda eden adalet şekli.

Adalet ikiye ayrılır: *Adalet-i mahza* ve *adalet-i izafiye*.

Mahz, sırf, halis, katıksız, tam gibi mânâlara gelir. Bu adalette, hiçbir kimsenin en küçük bir hakkının bile çiğnenmemesi esastır.

Adaletin diğer şubesi olan *Adalet-i izafiye* ise, katıksız, tam değildir. Bu tür adalette cemaatin menfaati için ferdin hukuku nazara alınmaz, *ehven-i şer* esas alınır. Bütün insanların zarara uğraması büyük ve küllî bir şer, bu zararın giderilmesi için bir insanın yahut küçük bir gurubun hakkının çiğnenmesi ise cüz'î bir şerdir. Küllî şerden kurtulmak için cüz'î şerri kabul etmek ise *ehven-i şer* ile amel etmek demektir ve *adalet-i izafiyenin* esasıdır.

Adalet-i mahzada ise bir şahıs kendi rızasıyla hakkından vazgeçmediği müddetçe, bütün insanların faydası için de olsa onun hakkı elinden alınamaz.

Bak: *Adalet-i mahza ve ehven-i şer*

ADALET-İ MAHZA

Tam ve mükemmel adalet.

Bir ferdin hakkını, bütün insanlar için de olsa, feda etmeyen adalet.

Adalet-i mahza, tam ve katıksız adalet, mükemmel adalet, demektir. Kur'an'ın "*Hiçbir günahkar başkasının günahını çekmez.*" ayeti adalet-i mahzayı ifade eder. (En'am, 164; İsrâ, 15; Fâtır, 18; Zümer, 7; Necm, 38) Yani, suçun şahsiliği esastır; birinin hatasından başkası sorumlu olamaz.

Hz. Osman'ın (ra.) şehit edilmesi olayında, katil bilinmiyordu. Medine'yi işgal eden bir grup Hz. Osman'ı şehit etmişti. Hz. Osman'dan sonra halife seçilen Hz. Ali (ra.), adalet-i mahzayı esas alarak katili tespit edip kısas cezasını uygulamak istiyordu. Şam valisi Ebu Süfyan ve taraftarları ise, adalet-i nisbiyeyi esas alarak şüpheli grubun toptan cezalandırılmaları fikrini savunuyorlardı. Her iki taraf da adaletin tecellisini istemekle beraber, aralarında yorum farklılığı söz konusuydu. Hz. Ali, "*Kısas olmadan veya yeryüzüne fesat çıkarmadan kim bir cana kıyarsa, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir.*" ayetini nazara veriyor (Maide, 32), muhalifleri ise, "*Fitne ölümden betterdir, daha büyüktür.*" (Bakara, 191) ayetinden yola çıkarak fitnenin önlenmesi için arada masum kanı akmasına fetva veriyorlardı.

İşte, bu iki farklı adalet telakkisinden Hz. Ali devrinde *Cemel Vak'ası* ve *Sıffin Savaşı* meydana geldi.

Osmanlıda kardeş katline cevaz

verilmesi olayı da adalet-i nisbiye ile ilgilidir. Fitne çıkıp devletin bekasına zarar verilmesi tehlikesine karşı, bazı alimler bu fetvayı vermişlerdir. Fakat, Bediüzzaman'ın dediği gibi, "*Adalet-i mahza kabil-i tatbik ise, adalet-i iza'fiyeye gidilmez. Gidilse zulümdür.*"

ADEM

"Yokluk. Olmama. Bulunmama."

Vücut, varlık demektir, zıddı ise ademdir, yokluktur.

Varlıklar, ilâhî ilimden vücut sahasına çıkarılmışlardır. Bu noktadan baktığımızda, mutlak yokluk söz konusu değildir. Ancak haricî bir yokluk vardır. Mesela, ezbere bildiğimiz bir şiiri kağıda yazdığımızda, görünüşte bu şiir yokluktan varlığa çıkmıştır. Gerçekte ise, yaptığımız iş, ilimimizde var olan şiirin göze gösterilmesinden ibarettir.

İlahi ilimde mevcut olun varlıklar, kendilerine "Varlık sahasına çıkınız!" emri geldiğinde haricî vücut sahasına çıkarlar.

Varlıkların başlangıcı mutlak yokluk olmadığı gibi, sonları da mutlak yokluk değildir. Gerek insan ve gerek diğer varlıklar, ölümlerinden kaybolduklarında yine ilâhî ilimdeki varlıklarını korurlar. Göze görülen vücutları ortadan kalkar, başka vücut mertebelerinde varlıklarını sürdürürler.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle "*adem, idam, hiçlik, mahv, fena hakikat*

noktasında ehl-i imanın dünyasında yoktur. Ve kâfirlerin dünyaları, ademle, fırakla, hiçlikle, fanilikle doludur.” (Meyve Risalesi, 10. Mesele)

Varlık mutlak hayır, yokluk mutlak şerdir.

ADEM ÂLEMLERİ

Yokluk âlemleri; müspetlerin terk edilmesiyle ortaya çıkan menfi sonuçlar.

Yokluk ve mahrumiyet gibi menfi sonuçlar.

“Vücut” varlık, “adem” ise yokluk mânâsına gelir. Aslında bu âlemde yokluk diye ayrı ve müstakil bir şey yoktur. Zaten öyle bir şey olsaydı, o da bir başka tür varlık olurdu. Varlığın terki, yokluğu netice verir.

Sihhatin bozulmasına hastalık, doğru olmayana yalan, dürüstlüğüne terkine sahtekârlık, imandan mahrum kalmaya küfür, tevhitten sapmaya şirk denilir.

Namaz kılmak vücudî bir fiildir, kılmamak ise ademî fiil. Namaz kılmamak diye müstakil bir iş yoktur; ama insan namaz kılma fiilini terk ettiğinde bu ademî fiil kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Doğru söylemek vücut âleminde, yalan söylemek ise ademî bir fiildir.

Görmek vücut âleminde, körlük ise adem. Birisini kör eden insan, adem âlemleri hesabına çalışmış demektir.

Bir insan tevhid hakikatini kabul etmekle ortaya müspet bir inanç koymuş olur. Ama şirk ademdir. Allah'ın şeriki olmadığından ona koşulan şirk de adem âleminde çıkamaz.

Şu var ki, hakikati olmayan bu yanlış inanca birtakım kimseler sahip çıkabilirler. O müşriklerin vücudu vardır, ama “şirkin vücudu” yoktur.

ADEMÎ FİİL

Sonu yokluğa, mahrumiyete, yıkıma varan işler.

Bir şeyin vücuda gelmesine engel olan fiil.

Kur'an-ı Kerim'de “*Sana gelen iyilikler Allah'tan, kötülükler ise nef-sindendir*” buyrulur (Nisa, 79). Sözgelimi, görmek güzel şeydir, görmemek ise kötü. Ve yine görmek vücudî bir fiildir, görmemek ise ademî fiil. Görme olayında insanın yaptığı sadece gözünü açmaktır. Gözündeki milyarlarca hücreyi görebilecek özellikte yaratan o olmadığı gibi, görülecek şeyleri, güneş gibi gösterici ışık kaynaklarını yaratan da kendisi değildir. Dolayısıyla “Ben görüyorum” diye gururlanmaya hakkı yoktur. Ona düşen görev, gördüğü için şükretmek, gözünü Rabbinin rızasına uygun yerlerde kullanmaktır.

Görmemekte ise bütün sorumluluk insanın kendine aittir. Görme için bütün şartlar hazırlanmışken o sadece gözünü kapamak suretiyle görme nimetinden mahrum kalır. Bu mahrumiyette bütün suç, gözünü kapayan şahsa aittir.

Cenab-ı Hakkın varlığı her şeyde müşahade edilirken kalp gözlerini kapatanlar bu ademî fiilleriyle iman ve marifet nurundan mahrum kalırlar.

Bediüzzaman, “*Ademî bir şey ma-*

dum bir şeye illet olur” der ve bir gemi kaptanının görevini yapmamakla geminin batmasına sebep olabileceği örneğini verir. Burada görev yapmamak ademî bir fiildir, bu ademî fiil geminin batmasına, madum olmasına sebep olmuştur.

Bak: Adem âlemleri

ADEM-İ KABUL

Kabul etmemek, gerçeklere göz kapamak.

İman hakikatlerine karşı lakayt kalmak

Gerçekleri, fikir yormaksızın inkâr etmek.

Bazı kişiler düşünmeden yaşamayı, kendilerini ve kâinatı unutmayı, günlerini gün edip başka her şeyi gereksiz bulmayı hayatlarının değişmez prensibi kabul etmişlerdir. Bu nefsanî hayat düzeni, onların iman hakikatleri üzerinde düşünmelerine, kafa yormalarına engel olur ve hidayetlerine perde çeker. İşte böyle kişilerin inançsızlığı *adem-i kabul* olarak isimlendiriliyor.

İnkârın bu şekli kolaydır ve çoğunlukla da inkârcılar bu yolda giderler.

Bir başka grup da var ki, onlar, iman hakikatlerini kabul etmemekle kalmaz, inkâr eder, onlara karşı çıkarlar; aksini ispat etmeye zorlanır ve insanları kendi batıl çizgilerine çekmek için gayret gösterirler. İşte İslâm'ın azılı düşmanları bu gruptaki insanlardır. Bunların inançsızlığı ise *kabul-ü adem* ile ifade edilir; yani, yanlış bir yolu kabul etme, batılı dava etme, inançsızlığa inanma. Bu

yolda gidenlerde düşünmemek değil, hatalı düşünmek ve kalbe sapık bir inancı yerleştirmek söz konusudur. Risale-i Nur'da bu kısım için, *“bir hükümdür, bir itikaddır, bir iltizamdır”* denilir.

ADEM-İ TAHAYYÜZ

Mekânda bulunmamak. Mekândan münezze olmak.

Kayıtsızlık. Bir şeye bağlı olmayış.

Mekân maddî olduğu gibi onda yer tutan her şey de maddîdir. Bu gerçeğin mahlûkat âleminde de nice örnekleri vardır. Nuranî varlıklar için bir mekânda bulunmak söz konusu değildir. Mesela, bir ağacın tesbihini temsil etmekle görevli olan meleklerin o ağaçla ilgileri, ağacın dallarına konan kuşlar gibi değildir. O nuranî varlıklar, ağaçta mekân tutmazlar, ancak o ağacın, tesbihlerini temsil ederler.

Ruh da beden içinde belli bir mekânda değildir. Organların mekânları vardır ama ruh için bir mekân düşünülemez.

Bir ismi Nur ve bütün isimleri nuranî olan ve bütün mekânları yaratan Cenab-ı Hakk elbette mekândan münezzehtir.

ADEM-İ TECEZZİ

Bölünmemek, parçalara ayrılmamak

Mekân ve bölünme kelimeleri ancak madde için söz konusudur.

İnsanın bedeni parçalanabilir, ama ruhu bölünmez ve parçalanmaz. Nurdan yaratılmış olan melekler âlemi için de bölünme ve parçalanma söz konusu değildir.

İman da nur sınıfına girer; o da tecezzi kabul etmez, yani parçalara ayrılmaz.

Okuduğumuz surelerin sevapları da öyledir. Binlerce insana bağışladığımız bir Fatiha, her birinin ruhuna, bölünmeden intikal eder.

Allah'ın bir ismi Nur'dur, bütün isim ve sıfatları da nuranidir.

"*Şu umum envâr ve bütün nuranîyat O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zılâli...*" (Sözler)

Bütün nurlar, ilâhî isimlerin nurlarına göre kesif bir zılal, yani koyu ve katı bir gölge gibi kalır.

Allah'ın birer mahluku olan bütün nuranî varlıklarda geçerli bulunan *adem-i tahayyüz ve adem-i tecezzi*, yani bir mekânda bulunmama ve bölünüp parçalanmama gerçeği, O'nun bütün isimleri ve sıfatları için de geçerlidir. Bundandır ki, bu isim ve sıfatların mahlukatta tecelli etmeleri, onların bölünmeleri mânâsına gelmez.

ÂDETULLAH

Allah'ın, mahlukatın tedbir ve idaresinde takip ettiği yol.

İlâhî prensipler.

Allah'ın, terbiye ve idare kanunlarına *âdetullah* denir. *Sünnetullah* da aynı anlamda kullanılır. "*Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik*

bulamazsın" ayetinin ifade ettiği gibi, bu kanunlarda bir devamlılık söz konusudur (Ahzab, 62; Fatır, 43; Fetih, 23) .

Bazıları kâinattaki *âdetullah* kanunlarına yanlış olarak *tabiat kanunları* derler. Halbuki bu kanunlar, Allah'ın tabiata koyduğu değişmez nizamdan ibarettir.

Çalışan insanların başarıya ulaşması, isyan edenlerin cezalandırılması Cenab-ı Hak'ın insanlık âleminde devam eden âdetindendir. Güznel bir sonuca ulaşmak için niyetin halis olması yeterli değildir. Uçmak niyetiyle kendini minareden atan adamın helak olması, âdetullahın bir gereğidir.

Hz. Peygamber (asm), Cenab-ı Hak'ın en seçkin kulu olarak âdetullahı en fazla riayet eden fert olmuştur. "Ben peygamberim, öyleyse harika bir şekilde hedefime varırım." dememiş, sebeplere müracaat ederek neticeyi Cenab-ı Hak'tan istemiştir. "*Çalışmak âdetim, tevekkül halimdir*" buyurmakla, sebeplere teşebbüs etmeyi âdet edinmiş, ama sonuçlar için, Allah'a tevekkül etmiştir.

ÂDİYAT

Adet olarak yapılan şeyler.

İçinde sürekli yaşadığımız ve gördüğümüz olaylar.

Çevremizde ve kâinatta devamlı olup biten şeyler, *âdiyat* olarak isimlendirilir. Bunların her biri birer kudret mucizesi olduğu halde, devamlı görüldüklerinden insanlarca olağan sayılırlar.

Gece ve gündüzün peşpeşe gelmesi, mevsimlerin birbirini kovalaması, yağmurun yağması, rüzgârın esmesi, yeni yeni canlıların dünyaya gönderilmesi gibi olaylar, insanlarca *âdiyattan* kabul edilirler.

Mesela, anne-baba vasıtasıyla dünyaya gelen yeni yavrular genelde sağlam ve azaları tam olarak gelirler. Bunların böyle devamlılığı, pek çok insanı *ülfet* hastalığına müptela eder. Bunlar, ancak iki başlı veya üç ayaklı bir yavru görünce hayret ederler. Halbuki, asıl hayret edilmesi gereken, bu yavruların sağlam ve bütün organları tam olarak dünyaya gelmesidir.

Kur'an-ı Kerim, iç içe olduğumuz fakat alışkanlık perdesiyle, çoğu zaman, yeterince düşünemediğimiz harika olayları sürekli olarak nazara vermekle âdiyat perdelerini yırtar, bizi tevhide ulaştırır.

Mesela:

"İnsan hangi şeyden yaratıldığına baksın..." (Tarık, 5)

"Onlar devenin nasıl yaratıldığına, semanın nasıl yükseltildiğine, yerin nasıl bir sath yapıldığına, dağların nasıl dikildiklerine bakmıyorlar mı?" (Ğaşiye, 17)

"Onlar üzerlerindeki semaya bakmadılar mı? Onu nasıl bina etmişiz ve süslemişiz?" (Kaf, 6)

Varlık âlemine ve onda cereyan eden olaylara bu gibi ayetler açısından bakan bir mü'min, bu olayların içerisindeki ilâhî icraatı görür, imanını canlı tutar. Çevresine ülfetle ve sathî nazarla bakmaktan kurtulur; kâinat kitabının sayfalarını ibretle mütalaa eder.

Bak: Ülfet

ÂDİL, ADL

Adaletli.

Bütün icraatları hak ve adalet üzere olan.

Her hak sahibine hakkını veren ve haksızları cezalandıran.

Bak: Adalet

ADL

Adalet.

Bak: Adalet

ÂFAKÎ TEFEKKÜR X Enfüsî

İnsanın, dış âlem üzerine fikir yorması.

İnsanın kendi haricindeki âlem hakkında düşüncesi.

Âfak ve enfüs, birbirine mukabil olarak kullanılan iki kelimedir. Âfak, insanın dışındaki âlemi, enfüs ise insanın kendisini ifade eder. Bu iki kelime, "Ayetlerimizi onlara âfakta ve enfüste (kendi nefislerinde) göstereceğiz..." ayetinden alınmıştır (Fussilet, 53).

Tefekkür ise düşünmek, fikri belili bir sahada çalıştırmak demektir.

Tefekkür başlıca iki sahada gerçekleşir: Nefis ve âfak. Bir başka ifadeyle, insanın kendi zâtı ve haricî âlem.

Birincisine enfüsî, diğerine âfakî tefekkür denilir.

→ Enfüsî, nefse ait demektir ve enfüsî tefekkür, insanın öncelikle kendi varlığı üzerinde kafa yormasıdır. Buradaki nefis kelimesi, ruhla bedeni birlikte ifade eder ve zât mânâsına gelir.

Buna göre, enfüsî tefekkürün iki

ayrı sahası vardır: Birisi ruh, diğeri ise beden.

Afakî tefekkürde ise bedenimizi kuşatan hava tabakasından yıldızlara ve ötelere kadar bütün kâinatın düşünülmesi, tefekkür edilmesi söz konusudur.

İnsanın, önce evinden çıkıp sonra çarşıları, pazarları dolaşması gibi, tefekküre de nefsinden başlaması, sonra dış âlemi dolaşması en doğrusudur.

Bu noktada Üstad Bediüzzaman'ın çok önemli bir tavsiyesi var:

"Nefsî tefekkürün tafsilatlı, afakî tefekkürün ise icmalî" yapılması. (Mesnevî-i Nuriye).

Her hücremizin, her duygumuzun faydasını inceden inceye araştırabiliriz, ama aynı şeyi hariç âlemde yapmamız yanlış olur. Çünkü haricimizdeki her şeyi nefsimiz gibi net olarak bilemeyiz. Burada özet bilgi yeterlidir.

Elbette ki, kâinat kitabının belli bir sayfasını inceleyen ilim adamları, o sahayı, incelikleriyle kavramaya, anlamaya çalışabilirler. Ancak, onlar da başka ilim dallarında, yine "icmalî tefekküre" mecbur kalırlar.

Bak: Tefekkür

AFÜVV

Çok affedici olan.

Günahları imha edip sahibini cezalandırmaktan vazgeçen.

AFV

Cezalandırmaya ve intikam almaya gücü var iken terk etmek.

Affin zıddı intikamdır ki, "öcünü almak, acısını çıkarmak" demektir. Yani, kendisine karşı fena bir muamele yapılmasından dolayı kalbinde beliren yarayı dindirmek için karşı tarafa yine fena bir muamele ile cevap vermektir. Dinimizce övülmüş olan, *affetmek* tir. "*Affin zevki intikamın zevkinden daha güzeldir*" denilmiştir. Bir kimseye karşı kalpte beliren zarar verme arzusuna da *kin* denir ki, bu da kötü bir huydur.

AHFA

Daha gizli.

Kalbin derinleşme ve safileşme mertebelerinden bir mertebe.

Bak: Hafi

ÂHİR

Sonu olmayan.

ÂHİRET

Son. Sonra olan.

Dünyadan sonraki ebedî âlem.

Her insan, sekerat denilen can çekişme ameliyesi ile dünyadan sıyrılır. Ruh, beden elbisesini soyunur ve kendisini bir yeni âlemde bulur.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle:

"Gurub eden güneşin ertesi sabah yeniden tulû' edeceği kat'iyyetinde, şu dünyanın manevî güneşi olan hayat dahi, harab-ı dünya ile gurbundan sonra haşrin sabahında bâ-

ki bir surette tulû' edecektir. Ve cinn ü insin bir kısmı saadet-i ebediyeye ve bir kısmı da şekavet-i ebediyeye mazhar olacaktır."

Dünya için hikmet âlemi, ahiret için ise kudret âlemi tabiri kullanılır. Ahirette kudret daha ön planda olacak, Meselâ, daldan koparılan meyvenin yerine yenisi hemen gelecek, bunun için bir yıl beklemek gerek-meyecektir.

Şu var ki, kudretin bu harika ic-raatları da yine hikmet üzere olacaktır.

Bak: Ba's

AHKÂM-I FER'İYYE

Esasa ait olmayan hükümler.

Temel ve değişmez hükümlerin dışında kalan hükümler.

Temel hükümler bütün hak dinlerde aynıdır; değişmez, nesholmaz. Meselâ, iman rükünleri bütün hak dinlerde aynıdır ve ibadet bunların hepsinde vardır. İbadetin şekli, vak-ti, kıblenin yönü gibi hükümlerde değişiklik söz konusu olmuştur. Bunlar ibadete ait fer'î hükümlerdir-ler.

Cenâb-ı Hakk beşere ihsan ettiği maddî ve manevî terakkilere paralel olarak, bu fer'î hükümlerin bir kıs-mını nesh etmiş, yerine başkalarını emretmiştir. Mesela Hz. İsa (as) kav-mine şöyle der:

"Ben size, daha önceden haram kılınmış bazı şeyleri helal kılmak için geldim..." (Al-i İmran, 50)

Bilindiği gibi, normal zamanlarda

uygulanan kanunlarla olağanüstü hallerde kullanılan kanunlar aynı değildir. Olağanüstü hallerde kanun-lar daha sıkı olur. Bu hal sona erdi-ğinde ise, normal kanunlara geçilir. Hz. İsa'nın üstteki ifadelerine bu açı-dan bakabiliriz.

"İşte bu gün, sizin için, dininizi kemâle erdirdim; üzerinizdeki nime-timi tamamladım." (Mâide, 3) ayeti ise dinin artık tamamlandığını bildirir. Bundan böyle ne namazın vakitle-rinde, ne kiblede, ne helâl ve haram hükümlerinde, ne orucun tutulacağı ayda hiçbir değişme olamaz, olma-mıştır da.

Ancak, şeriatın teferruatı sayıla-cak bazı hükümlerde içtihat yapılmıştır. Meselâ, vitir namazı her mez-hepte üç rekâttır. Ama bunun aralık-sız üç rekât kılınması yahut önce iki rekât daha sonra ayrıca bir rekât kılınması fer'î bir meseledir. Dinin temel hükümlerine ilismeyen bu gibi hükümler içtihadı konu olmuştur.

AHKEMÜ'L-HÂKİMÎN

Hakimlerin en üstünü olan, hükümdarların hükümdarı (Allah)

AHLÂK

Huy. Tabiat. Seciye. Karakter.

Ahlâk, *hulk* kelimesinin çoğulu olup "huy, tabiat, mizaç, seciye" gibi mâ-nâlara gelir. İnsanın fıtratıyla, yara-tılışıyla yakından ilgilidir. "Falanın ahlâkı şöyledir." dedigimizde bu ha-

lin onda bir karakter halini aldığını kastederiz. Yoksa sadece birkaç defa o şeyi yapmak *ahlâk* sayılmaz. Mesela, çevrenin baskısı veya şöhret hevesiyle ara sıra ikramda bulunan biri ahlâken cömert sayılmaz. İmkânı olmadığı için herhangi bir ikramda bulunmadığı halde, kalbi verme arzusuyla coşan birisi ise, ahlâk itibariyle cömerttir.

İnsanın mahiyeti bir tarla gibidir. Bu tarlada, iyilik ve kötülük tohumları beraberce bulunur. Kötü duyguları susturup iyi duyguları harekete geçirmek, ahlâk-ı hamidenin (övlümüş ahlâkın) temel bir esasıdır.

Hem ilahi dinler, hem de beşeri sistemler bünyelerinde ahlaka geniş yer verirler.

Ahlâkın kaynağının ilahi kurallarmı, yoksa beşeri normlar mı olduğu zaman zaman tartışılır. İnsanı yaratan yüce Yaratıcının, o insanın tabiatını en iyi bildiği açıktır. “*Yaratan bilmez olur mu?*” ayeti bu gerçeği ders verir. (Mülk, 14) Dolayısıyla, ahlâk hakkında hüküm ancak Allah’ındır.

Kur’an-ı Kerim, en güzel ahlak modelini ortaya koyar. Çizilen bu çerçeveyi hayatında en güzel uygulayan ise, Hz. Peygamber (asm.) olmuştur. Hz. Aişe’nin, “*Onun ahlâkı Kur’an ahlâkı idi.*” sözü bu gerçeğe işaret eder. (Müslim, Müsafirin, 139)

AHLÂK-I İLÂHİYE

İlâhî ahlâk.

Kur’an ahlâkı

İnsanın bedeni ilâhî bir sanat eseri olduğu gibi, istidad ve tabiatı da Hakk’ın tanzim ve takdiriyledir. Buna göre, lügat mânâsından hareketle, ilâhî ahlâk denilince, insanın yaratılışında mevcut olan bu kabiliyetlerin yerli yerince kullanılması akla gelir. Ahlâksızlıkların tümünde fitratın bozulması ve yanlış kullanılması söz konusudur.

İnsan tabiatına yerleştirilmiş bulunan bütün bu özelliklerin mecralarını bularak tekâmül etmeleri gerekir. Bu tekâmülün esasları ilâhî kitaplarda konulmuş ve Peygamberlerce insanlık âlemine tebliğ edilmiştir.

Cenâb-ı Hakk’ın bizden istediği ahlâk da peygamber terbiyesinden geçen bu üstün ahlâktır. Bu ahlâk, hâdis-i şerifte *ahlâk-ı ilâhiye* şeklinde ifadesini bulur. O halde, ahlâk-ı ilâhiye:

- Beşer aklının mahsûlü olan her türlü insanî ahlâk telâkkilerinin çok ötesindeki ilâhî ahlâktır.

- İnsanı hayvandan çok aşağılara düşüren davranışlardan pak ve temiz olan Rahmanî ahlâktır.

- Felsefî ekollerin sergiledikleri değişik ve birbirine zıt anlayışların pek yücesindeki Kur’anî ahlâktır.

Konunun bir başka yönü de şudur: Allah *Kerim*’dir, ikram sahibidir. İnsan da başkalarına ikram etmekle bu isimden feyz alır. Allah *Settar*’dır, günahları örter. İnsan da mümin kardeşinin hatalarını başkalarına bildirmekten sakınırsa bu isimden ayrı bir feyz almış olur. Allah’ın *Âlim* olduğunu düşünüp ilme yönelmek, *Hakîm* olduğunu düşü-

nüp her yaptığı işi hikmetli yapmaya çalışmak da aynı şekilde değerlendirilir. Bütün bunlar insanı *ahlak-ı İlahiye ile tahalluk (ahlâklanmak)* şerefine erdirir.

AHSEN-İ TAKVİM

Kıvama koymanın, biçimlendirmenin, mânen ve maddeten doğrultmanın en güzeli.

Ahsen-i takvim, *en güzel kıvam* anlamında bir terkip olup, insanın beden ve ruhen en güzel bir şekilde yaratılmasını ifade eder. Tîn Sûresinde (4. âyet) "*Muhakkak biz insanı ahsen-i takvîmde yarattık.*" buyrulur. Ve insan, bu üstün yaratılışıyla, nice güzelliklerin tohumunu saklar. Anlamağa, inanmağa, amel etmeğe, sevmeye, şefkat etmeğe, feyz almağa adaydır. Âlimler, ârifler, mütefekkirler hep bu ulvî mahiyetin değişik sahalarındaki farklı meyveleridir.

Tıp ilmi, insanın her organıyla ilgili özel araştırmalarla insanın beden mükemmelliğini ortaya koyar. İnsan bedeninde yer alan her hücreyi bir ev olarak düşünebiliriz. Bu durumda insan vücudu yaklaşık yüz trilyonluk nüfusa sahip mükemmel bir şehirdir. Bedendeki bu mükemmelliğin yanında, ruha takılan akıl, hayal, hafıza ve nice hisler insanın ruhen de ahsen-i takvim üzere yaratıldığını ortaya koyar.

Kalbe bağlı latifeler ve hisler beden organlarından daha fazladır. Bunlar yerinde kullanılırlarsa insanı yücelere çıkarır, aksi halde çok aşağılara düşürür.

Örnek olarak sevgi hissine bakalım: İnsan, bu his ile, ya Rabbini ve Mevlâsını sever, yahut nefsinin ve menfaatini. İşte birinci hâl yükseliş, ikincisi çöküştür.

Beş duyumuz da böylece değerlendirilebilir. İnsan bunlarla sâlih amel işleyebildiği gibi günah da işleyebilir. Birinciler, insanı en ileri makamlara, ikinciler ise en derin azaplara hazırlar.

Kısacası, *ahsen-i takvim*, hayat sayfasına en güzeli ve en mükemmel yazabilecek kıvamda, kabiliyetle yaratılmış olmaktır. *Alâ-yı illiyyîn*, bunu başarabilenlerin yüksek makamı, *esfel-i safilîn* ise yanlış yazanların büyük düşüş ve çöküşüdür.

AKIL

Anlama âleti. Düşünme kabiliyeti. Zekâ. Zihin. Madeni kalb ve ruhda, şuai dimağda bulunan manevî bir nur.

İnsanın ilimleri anlayan, sebeplerden sonuçları çıkaran ve eserden eser sahibine intikal ettiren hassası.

İnsanı gerçeklere muhatap eden en mühim meleke akıldır. Kelime olarak *akıl*, "*devenin yularla tutulması gibi, tutmak*" anlamındadır. Ayrıca, "*bağlamak, birbirine uygun iki nesne veya iki kavram arasında bağlantı kurmak*" anlamını ifade eder. Mesele, bir yerden duman çıktığını görünce hemen ateşe intikal etmek, buz tutan nehrin inceliğini görünce "Bu beni taşıyamaz" diye hüküm vermek akıl birer fonksiyonudur.

Akıl, maddeden mücerret bir cev-

her, hak ile batılı ayıran bir nurdur. Bıçağın kesme aleti olması gibi, akıl da ruhun anlama aletidir. Kişi bu akılla eşyanın hakikatlerine muttali olur. Hem duyulardan gelen bilgileri değerlendirir, hem de gaybî şeylere açılır.

Akıl, düşünme, kavrama kabiliyetidir. Hakk'ın hitabını anlamak için bir alet, bir vasıtaadır. İnsanı hayvanlardan ayıran seçkin bir meziyettir.

Akıl, iyiyi kötüden, hayrı şerden, doğruyu yanlıştan ayıran idrak melesidir. İnsan, akıl sayesinde kendisinde ve çevresinde olup bitenleri anlar, tabiatla olup bitenlerden tabiat üstüne yönelir.

Akıl, *"madeni kalb ve ruhta, şuaı dimağda bulunan manevî bir nurdur"* ki, insan bununla duyular ötesi şeyleri idrak eder.

"Nuranî bir cevher" olan akıl, insanın en kıymetli cihazıdır. İnsanı, ebedi saadete hazırlayan "Rabbanî bir mürşit", ona ilâhi, kutsî defineleleri, hem kainatın binler hazinelerini açan pırlanta gibi bir anahtardır.

İnsan, akıl vasıtasıyla dinen mukellef olur. Akıllı olmayandan teklif de kalkar. "Akıllı olmayanın dini de yoktur" sözü, bu noktadan hareketle söylenmiştir.

Akılın bir diğer tarifi:

"Akıl, zâtıyla maddeden mücerred, fiiliyle maddeyle alâkadar bir cevherdir."

Çalışan bir buzdolabına yahut çamaşır makinesine elimizi rahatlıkla dokundurabiliriz ve bizi elektrik çarpmaz. Demek ki, elektrik, zâtı ile

o cihazda yoktur, ama iş görmesiyle onunla alâkadardır.

Akıl ile beyin arasında da, aynen olmasa bile, benzer bir ilgi vardır.

Akıl, gerçeğin tek ve yanılmaz ölçüsü değildir. Akıl, bilgi sebeplerinden olan duyuların üstünde yer almakla beraber, yine bilgi sebeplerinden olan vahyin altındadır. Görme olayının gerçekleşmesi için gören göze, görülecek eşyaya ve bir de gösterecek ışığa ihtiyaç vardır. Onun gibi, aklın ilâhî hakikatleri olduğu gibi görmesi için de vahiy nuru gerekmektedir.

Akıl anlama âletidir. Akıl âlet olunca, bir de onu kullanan olacaktır. Bu ise ruhtan başkası değildir.

Her âletin bir kapasitesi, her terazinin tartabileceği asgarî ve azamî yükler vardır. Bir tonluk kantarla, ne on tonluk demir tartılabilir, ne de on gramlık altın. Her iki halde de, âlet bize bir fikir vermez, sadece hareket-siz kalmakla yetinir.

İnsan, her mahlûkun hikmetli ve gayeli yaratıldığını, kendisinin de başıboş olamayacağını akılla kavrayabilir. Ama yaratıcısına, Rabbine karşı neler yapması gerektiğine kendisi karar veremez. Her nimetin şükür gerektirdiğini anlayabilir, ancak bunun nasıl yapılacağı konusunda tahminler yürütemez.

Bütün bu ve benzeri konularda, aklın gereği, ilâhî fermana aynen uymaktır. Bununla birlikte akıl, bu kainattaki incelikleri, varlıkların görevlerini, onlardan en iyi şekilde faydalanma yollarını araştırır. İnsan, akıl anahtarıyla kâinatın hazinelerini açar, ilmî keşiflere ulaşır.

ALÂ-YI İLLİYYÎN

Yücelerin en yücesi; en ileri nokta.

Cennetteki üstün makam.

Bak: Ahsen-i takvim.

ALEM

Alamet. Simge.

Bayrak.

Nişan, işâret.

Özel isim.

ÂLEM

"Kâinat. Mevcudat. Bütün cihan."

"Allah'ın varlığına delil olan, alâmet teşkil eden her şey."

Âlem için, *mahlûkat, kâinat, masi-va, mümkünat* gibi mânâlar verilir. Şu var ki, "varlık âlemi yahut mümkünat âlemi" dediğimizde, *âlem* kelimesi bütün bunları içine almaktadır. Dolayısıyla da bunların hiçbiri onu tek başına ifade edemez.

Şu görünen âlemde birbiri içerisinde faaliyet gösteren, her biri ayrı bir dil ile Rabbini tespih eden, O'nun varlığını ve birliğini ders veren nice âlemler mevcuttur.

Her zerre bir âlemdir ve kendi sahibini, yaratıcısını bildirir. Lâkin âlem denince, öncelikle fertlerden çok, bunların bir araya gelmesinden hâsıl olan topluluklar, sistemleri, türler akla gelir.

Şu kâinatta pek çok âlemler vardır. Dünyayı müstakil bir âlem kabul ettiğimizde, dünya içerisinde cansızlar ve canlılar âlemi, hava âlemi, su

âlemi gibi nice âlemler sayabiliriz. Canlılar âlemi içinde bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi, insanlar âlemi vardır. Hayvanlar âlemi içinde böceklerden, fillere, aslanlara kadar nice farklı âlemler bulunur. Demek, âlem içinde âlemler var. Hatta her bir insan tek başına bir âlem kabul edilebilir. Zira her insan, simasıyla, sesiyle, parmak iziyle, karakteriyle diğer insanlardan ayrılır. Hatta küçük bir atom bile bir âlemdir.

Bütün bu âlemler, doğrudan doğruya Cenab-ı Hakk'ın rububiyetiyle idare ve terbiye edilmektedir.

ÂLEM-İ EMİR

İdare ve kanunlar âlemi.

"*Dikkat edin, halk (yaratmak) da emir de Allah'ındır*" (A'raf, 54) ayetinden hareketle, âlemler iki grupta mütalaa edilmiştir: Halk ve emir âlemi.

Halk âlemi emir âlemiyle idare edilir. Emir âlemi, zamana ve mekâna bağlı değildir. Şu kâinatın görülen ciheti halk âleminden, onun idaresiyle ilgili kanunlar manzumesi ise emir âlemindendir.

Üzerine bastığımız toprakta, bir de göremediğimiz yerçekimi kanunu var. İşte o kanun emir âleminden, toprak ise halk âlemindendir.

Güneş halk âleminden, cazibesi ise emir âlemindendir.

Beden halk âleminden, ruh ise emir âlemindendir.

Bediüzzaman, *mevcut ruhun* da *makûl kanunların* da âlem-i emirden

olduklarını beyan etmekle bu konuya açıklık getirir.

Yine, "Kalb de bir arştır" demekle, arşın emir âlemine merkez olduğuna işaret eder. Bedenin idaresiyle ilgili emirler nasıl kalpten çıkıyorsa, bütün âlemler de arştan idare edilmektedir.

ÂLEM-İ GAYB

Görünmeyen âlem.

Âlem için yapılan değişik sınıflandırmalardan birisine göre âlem, *şehadet* ve *gayb* âlemi olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayırım, Allahu Tealanın *Âlîmü'l- gayb ve's- şehade* olmasıyla alakalıdır. Yani Allah hem gaybı bilir, hem de şu görülen âlemi...

Şehadet âlemi, duyu organlarımızla şahid olduğumuz, hissettiğimiz âlem; gayb âlemi ise aklımızla bildiğimiz, kalbimizle tasdik ettiğimiz, fakat mahiyetini kavrayamadığımız âlemdir. Şu varlık âleminde bu iki âlem iç içe bulunuyor. Bir başka ifade ile şehadet âleminin arkasında daima gayb âlemi görünüyor.

Beden şehadet âleminden; ruh ise gayb âlemindendir. Şu kâinat şehadet âlemi; onun arkasında işleyen kanunlar manzumesi ise gayb âlemindendir.

Bak: Gayb

ÂLEM-İ MİSAL

Dünyadaki her şeyin ve yapılan bütün fiillerin yansıdığı âlem.

Âlem-i misâl, "ruhlar âlemi ile cismanî âlem arasındaki geçit âlemi" diye tarif edilir. Yani, her ikisine de birer yönüyle benzer. Nasıl toprak sudan daha katı, taştan daha latif ise, âlem-i misâl de şu görünen âlemden daha latif, ama ruhlar âleminden daha kesiftir. Bu mahiyetiyile, iki âlem arasında bir berzah gibidir. Yine, hem ruhlar âlemiyle hem de şu görünen âlemle ilgisi bakımından âlem-i misal, bir köprü âlemdir.

Ruhlar âleminden gelen feyizler bu cisim âlemine âlem-i misal vasıtasıyla ulaşır.

Öte yandan, âlem-i misal kâinatta cereyan eden her olayın, her sevap ve günahın şekil giydiği bir âlemdir. Bir sahabenin, rüyasında *süt* görmesini Allah Resulünün (asm) *ilim* olarak tabir etmiş olması bu konuda bize ışık tutar.

Diğer âlemlerin olduğu gibi bu âlemin de küçük bir misali insanda mevcuttur. Küçük bir âlem olan insandaki hayal kuvveti, büyük âlemdaki âlem-i misalden haber verir.

Daha önce gittiğimiz bir beldeyi düşündüğümüzde, hayal âlemimizde o şehrin bir misali teşekkül eder. İşte bu şehrin aslı, âlem-i şehadetten, hayaldeki şekli ise âlem-i misâldendir. Bir aynanın karşısında durduğumuzda iki şahıs karşı karşıya gelir. Bunlardan birisi hakiki, ikincisi ise misalidir.

① Sadık rüya, ② evliyaullahın keşfiyatı, ③ şeffaf şeylerdeki görüntüler misâl âlemine açılan üç penceredir.

Âlem-i misâl, binler dünya kadar büyük ve geniş uhrevi bir sinema gibidir. Cennet ehli, şu fani âlemden alınan fotoğrafları büyük bir zevk ve

hayranlıkla seyredeceklerdir. Herkes kendi hayat filmini orada görecek, hayatının unutulmaz tablolarını başkalarına da gösterecektir.

ÂLEM-İ KEVN Ü FESAD

Var oluşu yok olmanın takip ettiği şu âlem

Kevn, oluş demektir, fesad ise yok oluşu bildirir. Şu âlem *sabit* değildir. Her şey hareketli ve kararsızdır. Dün vücuda gelen bir şey bugün yok olur. Her var oluşu bir yok oluş takip eder. Sağlığı hastalık, gençliği ihtiyarlık takip eder. Dün var olanlar yarın bu âlemde kaybolup gideceklerdir. "Her kemâlin bir zevali vardır" ifadesi de, kevn ü fesadla alakalıdır. Mesela, yaz mevsimi, ekser canlıların kemâle ulaştığı bir mevsimdir. Bu kemâli, her şeyin sararıp solduğu sonbahar izler. Daha da sonra, her şeyin izini silen kışın beyaz kefeni her tarafı kaplar.

"Nekaisten müberra olmak, cinan-ı cennetin mahsusatından ve her kemâle bir noksanı karıştırmak, şu âlem-i kevn ü fesadın mukteziyatındandır."

ÂLEM-İ ŞEHADET

Görünen âlem

Bak: Âlem-i Gayb

ALEVİLİK

Alevilik, kelime mânâsıyla, Hz.

Ali'ye mensubiyeti ifade eder. Şah-ı Nakşibend'e bağlı olanlara *Nakşî*, Abdülkadir Geylani'ye bağlı olanlara *Kadirî*, Mevlana'ya bağlı olanlara *Mevlevî* denildiği gibi, Hz. Ali'ye mensup olanlara da *Alevî* denilir.

Aslında bütün müslümanlar Hz. Ali'ye bağlıdır ve onu canları gibi severler. Onun gittiği yoldan gitmeye çalışırlar. Bununla beraber *Alevilik*, zamanla belli bir grubun ismi olmuştur. *Anadolu Aleviliği*, büyük ölçüde Şiilikten etkilenmiş olmakla beraber, Şiilikle arasında hayli farklar da vardır.

Nakşî ve Kadirî ekollerine mensup Müslümanların dergahları olduğu gibi, Alevilerin de *cem evleri* vardır. Ancak, cem evi, hiçbir zaman caminin alternatifi olmamalıdır. Bir Nakşî veya Kadirî, dergahta ruhi terbiyesini alıp, ezan okunduğunda ie camiye gittiği gibi, bir Alevi de aynı rahatlıkla camiye gidebilmelidir.

AL-İ BEYT

Hız. Peygamberin mübarek nesli.

Hız. Peygamberin (asm) mübarek nesline *al-i beyt* veya *ehl-i beyt* adı verilir. Peygamberimizin erkek çocukları yaşamadığından, nesli Hız. Fatıma (ra) vasıtasıyla devam etmiştir. Hız. Ali (ra) ve Hız. Fatıma'nın evliliğinden dünyaya gelen Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin (ra) Al-i beytin temsilcileri durumundadırlar.

"Size iki şey bıraktım. Onlara sarıldığınız müddetçe sapmazsınız. Al-

lah'ın kitabı ve Al-i beytim.” hadisi, Al-i beytin önemini vurgular. (Ebu Davud, Menasik, 56) Al-i Beyt, nurani bir ağaç gibi günümüze kadar meyvelerini vermeye devam etmiştir. Hz. Peygamberin (asm.) her şeyine sahip çıkan ümmet-i Muhammed, Al-i Beyte de tam sahip çıkmış, maddi-manevi destek olmuşlardır. Osmanlı Devleti, *Nakîbu'l-Eşraf* adıyla Al-i beyte mensup insanları tespit ve himaye eden bir teşkilat kurmuştur.

Bununla beraber şu noktaya da açıklık getirmek gerekir: Üstad Bedi-üzzaman'ın *Lem'alar*'da dikkat çektiği gibi, *“Hz. Peygamberin (asm.) Al-i Beyt'ten risalet görevi açısından muradı, sünnet-i seniyyesidir. Sünnet-i seniyyeye uymayı terkeden gerçek Al-i beytten olmadığı gibi, Al-i beyte gerçek dost da olamaz.”*

Nitekim, Hz. Peygamber kızı Fatma'ya *“Kızım, amelinle kendini kurtarmaya bak. Peygamber kızıyım diye mağrur olma. Yoksa ben de seni kurtaramam”* demiştir. (Müslim, İman, 348)

Hz. Nuh'un oğlu, kendisine inanmayıp Tufan'da gözleri önünde sular altında kalınca *“Ya Rabbi, o benim ehlimdendi”* der. Cenab-ı Hak da, *“O senin ehlinde değil.”* buyurur. (Hud, 45-46)

Yani, arada iman bağı olmayınca nesep bağı olması peygamber oğluna bir şeref kazandırmaz. *“Sura üfürüldüğünde, o gün artık aralarında nesep kalmaz”* ayeti, nesep bağının arızî, geçici bir bağ olduğunu bildirir. (Mü'minun, 101)

Bütün bunlardan ortaya çıkan sonuç şudur:

Peygamberimizin neslinden gelen Al-i Beyt, hürmete şayan insanlardır. Fakat bu hürmet, onların İslam'a bağlılıkları dolayısıyla olmalıdır. Yoksa sadece Al-i Beytten gelmek yeterli değildir.

ÂLİM

İlim sahibi. Bilen.

Ezeli ilmiyle, büyük-küçük, mümkün-muhal, gizli-aşikar her şeyi bilen.

İlmi, yaratılmış ve yaratılmamış her şeyi birlikte ihata eden.

Bak: İlim

ALİYY

Kemal derecelerinin en yücesinde bulunan.

ALLAH

Varlığı zâtından olup, uluhiyete mahsus, selbî ve subutî bütün kemâl sıfatlara sahip bulunan.

Bütün kemâl sıfatlara sahip ve bütün noksan sıfatlardan münezzehtir Vacibü'l-Vücut.

ALLÂMÜ'L- GUYÛB

Gaybî olan (görünmeyen, gizli) şeyleri bütünüyle ve en iyi bilen (Allah).

Bak: Gayb

ALTI GÜNDE YARATILIŞ

Göklerin ve yerin altı günde yaratılması bildiğimiz günler şeklinde değildir. Zira Kur'anda bin ve elli bin

senelik zamanlar için de *gün* tabiri kullanılmıştır. Demek ki altı günden murat altı devre, altı merhaledir.

Bir insan anne rahminde altı devre geçirdikten sonra dünyaya gelir. Bu altı safhanın tamamlanması ise dokuz ay sürer. Bu sahalara *nutfə, alaka, mudğa, azm, lahm, halk-ı cedit* safhalarıdır. Büyük âlem olan kâinat da altı devrede yaratılmıştır. Ama bu altı devre milyonlarca yılda tamamlanmıştır. Bilim adamları süre konusunda bir takım tahminlerde bulanmakla birlikte kesin bir rakam veremiyorlar.

A'MÂL-İ SALİHA

Salih ameller.

Bak. Amel-i salih

AMEL-İ SALİH

İyi, güzel ve faydalı iş.

Allah'ın rızasına uygun amel.

İbadet, kısaca, Allahın emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçınmak olarak tarif edilebilir. Allahın emirlerini yapmak *salih amel*, yasaklarından kaçınmak ise *takva*dır.

Kur'an-ı Kerimde, imandan sonra hemen amel-i salihin zikredildiği pek çok âyet vardır. Bu ayetlerin birisinde mealen şöyle buyrulur:

"İman eden ve salih amel işleyen müminleri müjdele ki, altlarından nehirler akan cennetler onlarındır."

(Bakara, 25)

Âyet-i kerimde sadece *amel* denilmeyip, *salih amel* buyrulmaktadır.

Usulüne uygun olmayan bir işçilik salih değildir; ortaya konulan eserin bozulma ve yıkılma ihtimali çok yüksektir.

Dünya işlerinde böyle olduğu gibi, ibadetlerde de amelin salih olması büyük önem taşır.

Amelin salih olmasının en önemli şartı, ihlastır, yani o ibadetten ve o hayırdan sadece Allah rızasının beklenmesi, başka bir gaye gözetilmemesidir.

Bediüzzaman, salih amelin ruhunun ihlas olduğunu beyan etmekle, ihlassız amelleri "ruhsuz cesetlere" benzetir. Yüzlerce insan cesedini bir araya getirseniz bir insan etmezler, çünkü hayatları yoktur, ruhları yoktur. Riya için, maddî menfaat için, "desinler" yahut "demesinler" için yapılan bütün ibadetler bu guruba girer.

Şu var ki, salih amel için, ruh yanında beden de ayrı bir önemi vardır. İhlas ile yapılan ibadetlerde, şekil şartı beden vazifesi görür.

Akşam namazının farzı üç rekat-tır ve bunun dört kılınması halinde, şekil yönünden, amel batıl olur.

Şekil şartının yerine getirildiği farz ve vacip ibadetlerde, kişi sorumluluktan kurtulabilir. Ancak o ibadetten alacağı feyiz ve onunla kazanacağı manevî kemâl, işlediği amelin ruhu olan *ihlas* nispetindedir.

Bak: Takva

ANARŞİ

Devlet ve kanun hakimiyetinin zaafa uğratılması ile meydana gelen sosyal kargaşalar.

Devlet ve iktidarın olmaması, halkın başıboş kalması.

Kur'an'da, *Ye'cüc ve Me'cüc* kavimlerinin ortalığı kasıp kavuracağı ve her tarafta fesat çıkaracağı haber verilmektedir. Bediüzzaman'ın *"ahlakta ve hayatta zulmetli bir anarşilik ve zulümlü bir dinsizlik fesada ve ifsada başlıyor"* ifadesinden, anarşinin sadece maddi planda olmadığı, asıl anarşinin manevi sahada ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zaten kalplerdeki anarşidir ki, insanları fesada sevketmiş, dünyayı kan gölüne çevirmiştir.

ARAZ

Sonradan olan, takılan.

İlişen. Geçici şey.

Cevher olmayan.

Varlığında kendisiyle kaim olabileceği bir şeye muhtaç olan.

Özde olmayıp sonradan kazanılan.

Araz, herhangi bir cevherin varlığı için zaruri olmayan vasıftır. Meselâ: Şekerin beyaz rengi şekerin varlığı için zaruri değildir.

Arazın müstakîl varlığı yoktur. Madde olmaksızın onun "renk, şekil, yumuşak veya sert olma" gibi arazlarından söz edemeyiz.

Arazî kelimesi ise "özde bulunmayıp sonradan katılan, yahut kazanılan" anlamına gelir. İnsandaki gülme özelliği bir araz olup, onun hakikatinden değildir. Hiç gülmeyen insan da yine insandır.

Bak: Cevher

ÂRİF

İrfan sahibi. Marifet ehli.

Bak: Marifet

ARŞ

Yüksek yer. Tavan. Dam. Çardak.

Hükümdarın tahtı. Hükümdarlık. Saltanat.

Bütün âlemleri kuşatan yüce bir makam.

Arş, kâinatın ve bütün varlık âlemlerinin sağını, solunu, üstünü, altını kaplamış ve hükmü altına almıştır. Yani baştan sona, dıştan içe her şeyi kuşatmıştır.

Fahreddin-i Râzi'nin ifadesine göre, arş, "İlâhî emirlerin ilk muhatapları olan meleklerin bulunduğu âlemdir." Tabiri caizse, arş bütün varlık âleminin idaresiyle, tanzimiyeye ilgili hükümlerin meleklerle tebliğ edildiği ulvî makamdır.

Arş, İlahî tasarrufların emir ve irade merkezi olup, saltanat-ı ilâhiyeden kinayedir.

Üstad Bediüzzaman, *"Kalb de bir arştır, fakat ben de Arş gibiyim diyemez"* diyerek hem insana haddini bilme dersi veriyor, hem de Arşla ilgili bazı sırların yine insanın manevî kalbinde aranması gerektiğine işaret ediyor. Beden ülkesi kalpten idare edilir. Gözler, kalbin istediği yöne bakarlar; ayaklar ona göre hareket ederler. Bunun gibi, bütün âlemler de arştan idare edilirler. İşte, vücudun idaresinde kalb bir merkez olduğu gibi, arş-ı azam dahi âlemin idare merkezidir.

İslâm âlimleri, Arş ve Kürsînin

mecaz ve teşbih yönü olduğunu ifade etmekle birlikte, bu âlemlerin mevcut olduklarına da bilhassa dikkat çekerler. Bu hususta şu güzel misali verirler: Nasıl Kâbe'ye *Beytullah* yâni Allah'ın evi denilmesi mecazdır, ama Kâbenin varlığı da bir hakikattir. Arş ve Kürsîyi de böyle değerlendirmek gerekir.

Her bir varlığın mahiyeti de Allah'ın isim ve sıfatlarının hükmettiği birer taht veya birer arş hükmündedir. Bu manaya göre, toprak, su, kalp, çiçek, hayvan, dağ, taş, yer, gök ve bütün varlıklar birer arşırlar.

Bak: Kürsi

ASA-YI MUSA

Hiz. Musa'nın asası (değneği)

Hiz. Musa'nın (as.) asası Allah'ın izniyle nice harika hallere mazhar olmuştı. Hiz. Musa onu Firavun gibi din düşmanlarına karşı yere bıraktığında bir yılan oluyor, eline aldığında normale dönüyordu. Firavunun isteğiyle halka açık bir gösteri düzenlendi. Firavun en mahir sihirbazları davet etti. Bunlar ellerindeki asa ve ipleri yere bıraktıklarında yılan şekline getirebiliyorlardı.

Sihirbazlar hünerlerini gösterdiler. Meydan hayalî yılanlarla doldu. Halk dehşet içindeydi. Hiz. Musa elindeki asayı yere bıraktı. O da bir yılan oldu. Ama sihirbazların ne kadar yılanları varsa hepsini yuttu. Sihirbazlar bunun bir sihir olmadığını anladılar ve imana girdiler.

Bediüzzaman Said Nursî, imanî meselelerden bahseden bir eserine bu ismi vermiştir.

ASAYIŞ

Emniyet, güvenlik

Bediüzzaman, eserlerinde asayişin korunmasına büyük önem verir.

"Harîçteki cihad başka, dâhildeki cihad başkadır. ... Biz bütün kuvvetimizle dâhilde ancak asayîşi muhafaza için müsbet hareket edeceğiz. Bu zamanda dâhil ve harîçteki cihad-ı maneviyedeki fark, pek azîmdir." (Emirdağ Lâhikası)

Bu ifadelerde dâhildeki cihadın mânevî olacağı vurgulanmaktadır. Cigerimizdeki mikroba kurşun sıkmayız; onu ilâçla, gıdayla, temiz havayla yavaş yavaş tedavi etmeğe mecburuz.

Mânevî hastalıklara karşı mânevî cihat yapılır. Cehalet mânevî bir hastalıktır, bunun giderilmesi ilim ile olur.

Ahlâksızlık ve imansızlık da birer mânevî hastalıktır. Bunların tedavisi de zor ve kuvvet kullanarak değil, tebliğ, ikna ve ikaz yoluyla gerçekleşir.

ASEFİYA

İlâhî Fermanda, hadis-i şeriflerde ve kâinat kitabında bulunan derin mânâları inceleyerek İslâm'ın ulviyetini ve hakkaniyetini bütün insanlığa ispat edebilme derecesine erişmiş seçkin zatlar.

ASR-I SAADET

Mutluluk asrı.

Hiz. Peygamberin (asm.) yaşıdığı asır.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

Müjdeleniş on (kişi)

Cenab-ı Hakk'ın bildirmesiyle Hiz. Peygamber'in (asm) kendilerine Cennetlik olduklarını müjdelediği on sahabe.

Bu zatlar şunlardır: Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali, Hiz. Abdurrahman bin Avf, Hiz. Ubeyde bin Cerrah, Hiz. Said bin Zeyd, Hiz. Sa'd bin Ebi Vakkas, Hiz. Talha, Hiz. Zübeyr İbn-ül Avvam (R. Anhüm).

AŞK

Sevginin şiddetli şekli.

Aşk, şiddetli sevgiye denir. Tasavvuf dilinde, Allah'a muhabbet anlamında kullanılır.

Aşk ya *mecazi* ya *hakikî* olur. Mecazî aşk, fanilere gönül bağlamaktır. Hakiki aşk ise, Allah'ı sevmektir. Mecazın hakikate köprü olması gibi, bazan mecazî aşk da hakikî aşka vesile olur.

Bu konunun en çarpıcı örneği, Fuzulî'nin *Leyla ile Mecnun* kıssasıdır. Mecnun, Leyla'ya sevgisinden deli-divane olur. Çöllere düşer. Gözleri Leyla'ya benziyor diye, çöldeki ceylanlarla arkadaş olur. Bir gün bu bulunduğu yere bir köpek gelir. Kimse ilgilenmezken, Mecnun köpeğe büyük ilgi gösterir. Niye böyle yaptığını sorarlar, "*Siz bilmiyorsunuz*" der.

"O, *Leyla'nın köyünden geliyor.*"

Sonunda, Leyla ile bir araya geldiğinde, bu mecazî aşk da son bulur. "*Yürü Leyla ki ben Mevla'yı buldum*" der ve kendisindeki mecazî aşk, gerçek aşka inkılab eder.

Yunus Emre'ye "*Bana Seni gerek Seni*" dedirten de, aynı ilâhî aşktır.

AVÂLİM

Âlemler.

Bak: Alem

AYAN-I SABİTE

Eşyanın, Allah'ın ezeli ilminde sabit olan mahiyetleri.

Seyyid Şerif Cürcanî, *Tarifat* adlı eserinde, *bir şeyin ilâhî ilimde teşekkül eden hâline mahiyet, yaratılarak haricî vücut giymiş hâline de hakikat* demektedir. Buna göre, *ayan-ı sabite eşyanın mahiyetleridir.*

Ayan-ı sabite değişmez, kaybolmaz. Zira, Allah unutmaktan münezzehtir. Zaten sabit olmanın mânâsı da budur.

Risale-i Nur'da, *ayan-ı sabite için "mevcudat-ı ilmiye"* tabiri kullanılır. Yine Risale-i Nur'da, mahlukatın ölümle yok olmadıkları, "*daire-i kudretten daire-i ilme geçtikleri*" kaydedilir. Demek oluyor ki, bir mahluk, yaratılmadan önce de ilim dairesinde bir varlığa sahipti; yaratılınca kudret dairesine geçti, ölümle de yokluğa gitmeyip yine bir ilmi vücuda sahip olacaktır.

O hâlde, ayan-ı sabite mutlak mânâda yok değildir, ama henüz yaratılmadıkları için de mahluk diye adlandırılmazlar. Bunlar, yaratıldıklarında ilim dairesinden kudret dairesine geçmiş olurlar ve onlara artık mahluk denilebilir.

Ayan-ı sabitenin "esmâ-i ilâhiyenin gölgeleri," oldukları kabul edilir. Bu gölgeler isimlerden haber verirler, ama onlara benzemezler. Mesela, Allah'ın ilmindeki bütün varlıkların suretleri Musavvir ismini gösterirler. Buna göre Musavvir ismi asıl, bu suretler ise gölge hükmündedirler. Bu gölgelerin müstakil bir varlıkları yoktur. İlim dairesindeki taş sert olmadığı gibi, ilim dairesindeki insan da hayat sahibi değildir. Bu mahiyetler, yaratıldıklarında "hakikat" olurlar. İşte bu hakikatler mahiyetlerden haber verirler, onların gölgeleridirler. Mahiyetler de esma-i ilahiyenin gölgeleridirler.

ÂYÂT-I TEKVÎNİYE

Yaratılışa ait ayetler. Kâinat kitabında Allah'ın varlığını, birliğini, esmâ ve sıfatlarını bildiren deliller.

Bak: Ayet

AYET

Delil. İbret. Alâmet. Mu'cize

Kur'an-ı Kerim, kâinat kitabının harflerinden, kelimelerinden ayet olarak söz eder. Allah'ın kelim sıfatından gelen Kur'an ayetleri olduğu

gibi, O'nun kudret sıfatından gelen kainat kitabının da ayetleri vardır. Her iki kitap da Allah'tandır ve her iki kitap da Allah'ı tanıttırmaktadır. Mesela, şu ayetlere bakalım:

"Şüphesiz, göklerde ve yerde inananlar için ayetler vardır. Sizi yaratmasında ve üretilip yaydığı hayvanlarda yakın sahipleri için ayetler vardır. Gece ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten rızık sebebi olan yağmuru indirip ölümünden sonra yeryüzünü diriltmesinde ve rüzgarları çevirmesinde aklını kullananlar için ayetler vardır..." (Casiye suresi, 3-5)

Görüldüğü üzere, bu ilahi ayetler, 'inananlar, yakın sahipleri ve aklını kullananlar' içindir. Gözünü kapayan bir şey göremez, kulâğını tıkayan bir ses duyamaz. Aklını kullanmayan da bir şey anlayamaz. Allah'a inanmayan insan, şu kâinat kitabının manalarından istifade edemez. Böyle insanlar, Kur'anın bildirdiği gibi,

"Dünya hayatından ancak bir zahir (dış görünüş) bilirler." (Rum, 7)

Bunlar, kabuğu parçalayıp öze ulaşamazlar, zahirden hakikate geçemezler, lafızdan manaya bakamazlar.

"Göklerde ve yerde nice ayetler vardır ki, bir kısım insanlar bunlara uğrar, yüz çevirir giderler" (Yusuf, 105) ayetinde belirtildiği üzere, ibret almadan geçer giderler.

Kur'an-ı Kerim'de "ve min ayatihi" (O'nun ayetlerindendir...) diye başlayan bölümler, insanların dikka-

tini bu tekvini ayetlere çekerler. (Bak: Rum, 20-25, 46; Fussilet, 37-39; Şûra, 29,32)

Kur'ân-ı Kerim, öldükten sonra dirilmenin bir delili olarak, kışta ölmüş varlıkların baharda dirilmesini nazara verir ve bunlardan "Allah'ın rahmet eserleri" olarak bahseder (Rum, 50). Bilindiği gibi, ilim, irade, kudret, rahmet, cömertlik gibi sıfatlar, eserleriyle görülürler. Verilen bir ziyafet, ziyafet sahibinin cömertliği-ne; yapılan bir konuşma, hatibin ilmine işaret eder. Onun gibi, bütün varlıklar bir cihette rahmet eseridir, bir başka cihette ise ilim-irade-kudret eserleri...

Böyle bir bakışa ulaştığımızda, her bir mevcudu, Allah'tan bize mesaj getiren birer mektup olarak görebiliriz. Üstelik bu mektuplar, her zaman tazelenmektedir.

AYİNE

Ayna.

Gösteren, tarif eden.

Kâinattaki bütün varlıklar Allah'ın isimlerine ve sıfatlarına ayna olmuşlardır. Bu varlıkları, tefekkür ile seyrederken onlarda ilahi isimleri ve sıfatları okurlar. Varlıklar içerisinde insan bir *ayine-i camia* dır. Yani, bütün kâinatın mazhar olduğu isimlerle, insan tek başıyla mazhardır.

AYİNE-İ SAMED

Samed ismini göstermek, o isme ayna olmak.

Bak: Batın-ı kalb

AYNELYAKÎN

Bir hakikati, 'gördüğü ve işittiği (yani, his âlemi-ne giren) bir şeyi bilir gibi' kesin bilmek.

Bak: Yakîn

AZAMET

Büyüklik, ululuk.

Sınırsız büyüklük ve ululuk anlamına gelen azamet, Allah'ın bir sıfatıdır. Azamet-i İlâhiye (Allah'ın büyüklüğü), kudret-i İlâhiyenin azameti (Allah'ın kudretinin büyüklüğü) demektir.

Azamet, Allah hakkında kullanılırsa O'nun büyüklüğünü ifade eder, ancak insan hakkında kullanılırsa "kibir, gurur, büyüklük taslama, görkem" gibi anlamlara gelir.

Perde-i azamet: Büyüklük perdesi. İnsanın görmesi, işitmesi sınırlı olduğu gibi, düşünmesi, kavraması ve çeşitli duygularla algılaması da sınırlıdır. Bu yüzden bir şey çok çok büyük ve sınırsız olursa, algılama sınırlarının dışına çıkar ve büyüklük bir perde gibi gizleyici bir unsur hâlini alır.

Bak: Azîm

AZÎM

Büyüklüğü akıl sınırlarını aşan, büyüklük derecesi akıllarca kavranamayan.

Yüce, yüksek; şânı, derecesi ve rütbesi büyük.

(Vallahi'l-Azîm: Şânı yüce olan Allah'a yemin olsun).

Büyük, ulu. (Cebel-i azîm: büyük dağ).

Önemli (Emrûn azîm: Önemli bir iş).

İnsan, maddî şeylerde, uzunluk, derinlik ve yükseklik gibi şeyler açısından "Bu büyüktür" veya "Küçüktür" diye görüş belirtir. "Büyük âlim" dediğimizde ise büyüklük madde sınırlarını aşar, sıfat alemine girer. Yani "O şahsın ilmi çok yücedir." demiş oluruz. Maddeden münezzeh olan Allah'ın büyüklüğü ve azameti sıfatlarının sonsuzluğu, bütün madde âlemini o ilahi sıfatlarıyla gayet kolay yaratması, idare etmesi, değiştirmesi bakımındandır. Yani, "Allah Azîm'dir." dediğimizde "O'nun şânı o kadar yüce, zât ve sıfatları o kadar büyüktür ki, akıllar kavrayamaz." manasını kasd ederiz.

Cenâb-ı Hakkın isimlerinden olan *Kebîr* de "büyük ve ulu" anlamındadır. Ancak *Kebîr* ismi ile *Azîm* ismi, çok ince bir farkla birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü *kebîr* kavramının kullanıldığı bazı yerlerde *azîm* kavramı kullanılmaz:

Kebîr, "sonsuz büyüklük (kibriyâ) sahibi olan Allah", diğer bir deyişle, "varlığının ve zâtının kemâli sınırsız olan Allah" demektir.

Buna göre, Kebîr daha çok zâtın büyüklüğü için, Azîm ise çoğunlukla sıfatların büyüklüğü için kullanılır.

Azîm, *Kebîr* ve *Alîyy* isimleri arasındaki ince farkı bir derece anlamak için bunların karşılığı olarak kullanılan 'yüce, büyük ve yüksek' kelimelerine bakmak gerekir. Bu kelimeler, o isimlerin mânâlarını tam ifade etmeseler de, aralarındaki fark hususunda bize fikir verebilirler. Yani, bu üç kelime aynı mânâyâ gelmedikleri gibi, bu isimler de aynı değildirler.

Bir de bu isimlerin zıtlarına baktığımızda, *azîm* kelimesinin zıddı *hakîr*, *kebîr*in zıddı *küçük*, *âlî*nin zıddı *aşağı* veya *alçaktır*.

AZİMET

Kesin karar vermek.

Takva ile amel etmek.

Allah'ın emirlerini mükemmel ve eksiksiz şekilde yapmağa çalışmak.

Azîmet sözlükte, "Kesin karar, niyet, kuvvet, gayretle yapılan iş" anlamlarına gelir. Fıkıhta ise, "Kulların özürleri göz önüne alınmaksızın üzerlerine farz kılınan fiil" şeklinde tarif edilir. Azîmet, herkesi bağlayan İslâmiyetin asıl hükümleridir ve her mükellef buna uymak zorundadır. Bunlar, oruç, namaz, hac, zekât gibi herkesi ilgilendiren genel hükümlerdir.

Ruhsat ise, asıl olan ve geneli ilgilendiren hüküm değildir. Asıl hükümü yerine getirmeyi zorlaştıran veya imkânsız hâle getiren bir sebep dolayısıyla ikinci derecede olan hükümdür ve kullara bir kolaylıktır. Meselâ, oruç tutmak farz olduğu için herkes tutmak zorundadır. Ancak hastalık ve yolculuk gibi sebepler dolayısıyla orucun bozulması bir ruhsattır ve bir kolaylıktır.

Azîmet yolu, haram ve şüpheli şeylerden kaçmayı gerektirir. İsrâf azîmeti kırar. Asrımızda "sû-i istimalat ile hâcât-ı gayr-ı zaruriye hâcât-ı zaruriyet hükmüne geçip görerek belâsıyla tiryâki olup, terk edememe" umumî bir hastalık haline gelmiştir. Buna karşı en tesirli çare,

azimetle amel etmeye çalışmaktır.

"Böyle acib bir zamanda, şüpheli mallarda, zaruret derecesinde iktifa etmek lâzımdır. Çünkü haram maldan, mecburiyetle zaruret derecesini alabilir; fazlasını alamaz. Evet muztar adam, murdar etten tok oluncaya kadar yiyemez. Belki ölmeyecek kadar yiyebilir."

) x

B

BAĞÎ

Azgın, isyankâr
Meşru devlete başkaldıran.

BÂİS

Kıyametten sonra ölüleri tekrar diriltlen.
Peygamber gönderen; ölü kalpleri hidayetle diriltlen.

BÂKİ

Varlığının sonu olmayan.
Mahlukat yok olduktan sonra da varlığı devam eden.

BAKİYAT-I SALİHAT

Beka aleminde sevap kazandıran salih ameller.

İnsanlara beka aleminde sevap kazandıran salih amellere *bakiyat-ı salihat* adı verilir. Bir âyette "*Mal ve evlat, dünya hayatının zinetidir. Bakiyat-ı salihat ise, Rabbin katında sevapça daha hayırlı ve amelce daha hayırlıdır*" buyrulur. (Kehf, 46) İlgili bir hadiste, "*Sübhanallah, Elhamdülillallah, Lailahe İllallah ve Allahu Ekber*" ifadeleri "*bakiyat-ı salihat*" olarak bildirilir. (İbnu Hanbel, III, 75; I, 71;

IV, 268) Bekâ aleminde sevap kazandıran salih ameller, şüphesiz bu dördünden ibaret değildir. Fakat bu dördü, en önemli salihattandır.

BÂRİ

Eşyayı muhtelif şekiller ve suretlerde birbirinden mümtaz surette yaratan.
Her varlığı bir misali olmaksızın var eden.

BA'S

Gönderme, gönderilme. Dirilme.
Bak: Ba'sü Ba'del-Mevt

BASAR

Görme

BÂSİT

Açıp genişlik veren.
Bollaştıran.

BASÎR

Gören.
Her şeyi gören ve mahlukatına görme duygusu veren (Allah)

BASÎRET

Kutsî nur ile nurlanmış bir kalbin kuvvetidir ki, kalp bu kuvvet ile eşyanın iç yüzlerini, mânâlarını, hakikatlerini görür.
Kalp gözünün açık olması.

Basîret, en kısa ifadesiyle, “kalp gözünün açık olması” demektir. İnsanın gözünde eşyayı görme kabiliyeti, kalbinde de o eşyanın yaratıcısını bilme özelliği vardır. Şu var ki, göz görebilmek için ışığa muhtaç olduğu gibi, kalp de *basîret sahibi* olmak ve ilâhî hakikatleri görmek için iman nuruyla nurlanmaya muhtaçtır. Böylece nurlanan bir kalp, eserde sanatı okur, nimette ikram ve ihsanı görür.

Kur'an-ı Kerim, gerçekleri görmeyenleri *kör* olarak niteler. “*Gerçek şu ki, gözler kör olmaz. Lakin, sadırlardaki kalbler kör olur.*” (Hacc, 46) Yani, gerçek körlük, kalb gözünün görmemesinden ibaret olan basiretsizliktir. Körlüğün en ileri derecesi bütün gerçeklerin kendisine dayandığı Cenab-ı Hakk'ı görmemektir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, “*Basar masnuatı görüp de, basîret Sanii görmezse, çok garip ve pek çirkin düşer.*”

İnsan kalbi, Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarından haber veren olaylarda, şükür ve hamd duygusuyla dolar. Allah'ın kudret ve azametini sergileyen hadiselerde, kalpte hayret ve haşyet hakim olur. İnsanın o sınırlı aklıyla idrak etmekte güçlük çektiği ulvî hakikatler karşısında, kalpte *tekbir mânâsı* hükmeder.

Bütün bunlar basîret sahibi insanlar için söz konusudur.

BASİT

Parçalanmayan, bölünmeyen, kısımlara ayrılmayan. (Mürekkebin zıddı.)

Su; Hidrojen ve Oksijenden terkip

edilmiştir. Böyle terkip halinde olan şeyler, parçalanma ve bölünmeyi kabul ederler. İnsanın bedeni mürekkep (terkip edilmiş), ruhu ise basittir. Yani insan bedeni çeşitli elementlerden yaratılmıştır. Ruh ise terkip halinde olmayıp basittir, parçalanmaz, cüzlere ayrılmaz.

BAST-I ZAMAN

Zamanın genişlemesi, bereketlenmesi

Az zamanda uzun bir zaman yaşamış olma hâli

Bast-ı zaman, zamanın genişlemesi olayıdır. Kur'an-ı Kerim'de bin sene ve elli bin senenin bir günden ibaret olduğuna dikkat çekilmesi, farklı zaman boyutlarına işaret eder. (Hacc, 47; Secde 5 ve Mearic, 4)

Einstein'in *İzafiyet teorisi* bu manyayı dile getirmiş ve bilim çevrelerinde geniş yankılar uyandırmıştır.

“*Rüyada bir saat zarfında bir senenin geçtiğini ve pek çok işler görüldüğünü görüyorsun. Eğer o saatte o işlere bedel Kur'an okumuş olsaydın birkaç hatim okumuş olurdun. Bu hâlet, evliya için hâlet-i yakazada inkişaf eder. Mes'ele ruhun daire-sine yaklaşır. Ruh zaten zaman ile mukayyed değildir. Ruhu cismâniyete galib olan evliyanın işleri, fülle-ri, sür'at-ı ruh mîzanıyla cereyan eder.*” (Mesnevî-i Nuriye)

Güneş ışığının, yaklaşık, yüz elli milyon kilometrelik bir mesafeyi sekiz dakikada geçerek dünyamıza ulaşması çok harika bir kudret mucizesidir. Cenâb-ı Hak ışıktaki sergiledi-

ği bu mucizeyi, ruhu cesedine galip gelmiş bir sevgili kulunda da gösterebilir.

Yukarıdaki vecizede *ruh süratin-den* söz ediliyor.

Ruhun sürati ne ışıkla kıyasa girer, ne de sesle. Ruhun bir hizmetçisi olan hayâl bir anda cennetlere varabiliyor. Ruhun anlama âleti olan akıl bir anda yıldızlara çıkıp onları inceleyebiliyor.

Bast-ı zamanın en mükemmel örneği Peygamber Efendimizin (asm) miracıdır. Hz. Peygamber (asm), mir'ac mu'cizesiyle, kısa bir zaman içerisinde sema tabakalarını aşar, beka âlemine yükselir. Kendisine cennet-cehennem gösterilir ve tekrar yerine döner.

BA'SÜ BA'DEL-MEV'T

Öldükten sonra dirilme.

Kıyametten sonra yeniden diriltiime hâdisesi.

Ba's, öldükten sonra tekrar diriliş, berzah âleminden mahşere çıkış demektir.

Bakara Sûresi'nde şöyle buyrulur:

"Siz Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki, siz bir zamanlar ölümler idiniz de sizi O diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek ve en sonunda O'na döndürüleceksiniz." (Bakara, 28)

İnsanlık alemi bir ölü devre yaşıydı. Bu devre, Hz. Âdem için "balçık" devresiydi. Toprakta süzülen bir öz maddeye (belki de bir ilâhî progra-

ma, bir genetik yapıya), Cenâb-ı Hakk'ın ruh vermesiyle bir diriliş hâdisesi gerçekleşmiş, cansız toprak canlanmıştı.

Bu hâdise, daha sonraki insanlarda bir kademe perdeli olarak sergilendi. Önce cansız elementlerden bitkiler ve hayvanlar yaratıldılar. Bu bitki yahut hayvanlarla beslenen insanlarda insan tohumu teşekkül etti ve belli safhalardan sonra insan dünyaya geldi.

Peygamber Efendimiz (asm) insanoğlunun beş şeyini hayretle karşıladığını ifade buyurduğu bir Hadisi Şeriflerinde bunlardan birisini de şöyle bildirir:

"Şuna da taaccüb olunur ki, her gün, her gece ölüp dirilirken yeniden dirilmeyi inkâr eder."

Uyku hâdisesini Allah yaratıyor. Hislerimizi bu âlemde çekip bizi başka diyarlarda gezdiriyor. Uyanma hadisesiyle bizi o gaybi âlemlerden çekip, yeniden bu dünyanın işlerine, onun seslerine, onun renklerine döndürüyor.

İnsanoğlu böylece her gün ölüp ertesi gün dirilmekle ömrünün günleri sayısınca, ölümün ve dirilişin numunelerini yaşıyor. Böyle bir insanın, öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesi gerçekten de hayretle karşılanacak bir durumdur.

BÂTİN

İç.

Mukaddes zatı idraklere sığmayacak derecede yüce olan (Allah).

Bak: Zahir, batın, had, matla.

BÂTIN-I KALB

"Kalbin manevî yönü."

Günlük hayatımızda, yer yer, "Falanın kalbi bozuk" yahut, "Filânca kalp ameliyatı geçirmiş" gibi sözler ederiz. Bu konuşmalarımızda, kalbi, iki ayrı anlamda kullanırız. Bunlardan biri maddî, diğeri ise mânevîdir. Bir başka ifadeyle, biri zâhirî, diğeri bâtinî.

Maddî kalp, bedeninin her yanına kan pompalayan harika bir cihazdır ve bu kalp bütün bir kâinata muhtaçtır. Kâinattan insanı süzen ve insan fabrikasında gıdaları ete, kemiğe, kana, iliğe çeviren bir kudret, o kalbi çalıştırmakta ve kanı bedeninin her köşesine sevk etmektedir.

Kalbin zâhiri bütün kâinata muhtaçtır. Ve kalp bu hâliyle Allah'ın Samed ismine âyinedir. Bu kalbin kâinata ve içindeki eşyaya olan ihtiyacını, ancak *"her muhtacın ihtiyacını gören ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah"* yerine getiriyor. Bu da *Samed* isminin bir tecellisidir. Şu var ki, Kalp bu yönüyle bir ağaçtan, bir çiçekten pek fazla ileri değil. Onlar da kâinatın her şeyine muhtaçtır. Onlar da bu ihtiyaçlarının görülmesiyle *Samed* ismine âyine oluyorlar.

Kalbin bâtinına gelince, *Samediyete en büyük âyine odur.*

"Bâtin-ı kalp âyine-i Samed'dir."

Bu hakikati, *"Kalpler ancak Allah'ın zikriyle mutmain olur."* âyet-i kerimesi ders verir.

Bedendeki her organın kendine göre bir çeşit tatmini söz konusudur. Göz görmekle, kulak işitmekle tatmin oluyor. Dilin tatmini tat ile, mi-

deninki gıda iledir. Kalbin ise en büyük ihtiyacı, imandır.

Ben kimin mahlûkuyum? Şu âlem kimin mülkü? Bu dünyada kimin misafiriyim? Daha sonra nereye gideceğim? Beni misafir eden zât, benden ne istiyor?

İşte kalbin bâtinı, bu gibi soruların cevaplarıyla tatmin oluyor. Onun talebi mârifetullah olunca, elbette, *Samediyete en büyük âyine o olacaktır.* Maddî kalp bu kâinatın maddesine muhtaçtır; bâtin-ı kalb ise bu âlemin sahibini tanımaya, bilmeye, O'na iman ve itaat etmeye.

Kalbin Rabbi, onun ancak zikirle yani Allah'ı hatırlamakla ve anmakla tatmin olacağını bildiriyor. Kalp, bu kâinatın özüyle beslenir, mânâsıyla ilgilenir. Onun işi bu âlemle değil, onda tecelli eden ilâhî isimlerledir. Göz elmaya bakadursun, kalp esmaya nazar eder.

Ve böylece kalp, *Samediyete ulvî bir âyine olur.*

BATINIYYE

Ayet-i Kerimelerin ve hadis-i şeriflerin zahir ve aşikâr mânâlarından ayrılarak, usulsüz ve yanlış teviller ile bunların gizli ve sırlı mânâlarını bulmak iddiasında olan sapık bir tarikat

BATINIYYUN

Batiniye görüşüne sahip olanlar.

BEDİ

Eşi ve benzeri olmayan.
Örneksiz olarak yaratan.

BEDİHİ

Apaçık.

Düşünmeye ve araştırmaya gerek duyulmadan bilinen.

Bazı şeyler fazla düşünme ve araştırmaya gerek olmadan kolayca anlaşılır. Bunlara *bedihiyat* adı verilir. Mesela “Bütün, onu meydana getiren parçalardan daha büyüktür” dediğimizde bedihi bir gerçeği söylemiş oluruz.

“Bir harf katipsiz olmaz. Bir iğne ustasız olmaz” cümleleri de bedihi birer hakikati ifade ederler.

BEKA

Baki olma.

Devamlı ve kalıcı olma.

Geçici olmama (Fenanın zıddı.)

BELÂĞAT

Sözün fasih ve açık seçik olması

Fikrin; yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesi.

Sözü güzel söyleme, etkili konuşma ve yazma sanatı.

Belağat, fasih bir sözün “*muktezay-ı hale mutabık*” (halin gereğine uygun) olarak söylenmesidir. Mesela, bir düğün merasiminde yapılacak konuşma ile, bir cenaze merasiminde yapılacak konuşma elbette aynı değildir. Birincisinde evliliğin faziletlerinden, ikincisinde ölümün güzelliklerinden söz etmek *muktezay-ı hale mutabakattır*.

BELÎĞ

Belağat üzere olan söz ve yazı.

Bak: Belağat

BERAATÜ'L İSTİHLAL

Bir yazının veya sözün ilk kısmında ana temayı ifade etmek.

İyi bir alâmet.

Güzel bir başlangıç.

Beraatü'l- istihlal, bir eserin içindekileri güzel bir takdimle baş tarafında anlatmaya denilir. Mesela hitabetle ilgili bir eserin baş kısmında “*Her türlü hamd ü sena insana nutil kabiliyetini ihsan eden Allah'a mahsustur. Her türlü salat u selam, insanlığın en güzel konuşanı Hz. Muhammed'e (asm.) olsun*” denildiğinde biz bu eserin konuşmayla ilgili olduğunu daha ilk cümlesinden anlarız.

BERR

İylilik ve ihsan eden.

Kullarına karşı iyiliği çok olan.

BERZAH

Ara âlem.

Perde.

İki şey arasındaki engel.

Kabir hayatı.

Ölümünden sonra ruhların kıyamete kadar kalacakları âleme, *alem-i berzah* denilir.

Berzah, kelime mânâsıyla; *perde* demektir. Bu perdenin bir yüzü *dünyaya bakar, diğeri âhirete.*

Allah Resulünün (asm) bildirmesiyle; "*Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut Cehennem çukurlarından bir çukurdur..*" İman ehli için dünya bağlarından güzel, cennet bahçelerinden geri; küfür ve isyan yolunda gidenler için ise *dünya azabından ileri, cehennem ateşinden geridir.* Her iki halde de berzah âlemi bir perdedir, bir geçit âlemidir.

İnsan, rüya âleminde eski dostlarıyla görüşür. Ölüm olayıyla, yani ruhun bedenden ayrılmasıyla bu görüşme çok daha ileri seviyede gerçekleşir. Ölüm, insanın berzah âlemine doğumudur. O halde, berzah, ölümle diriliş arasındaki perde âlemidir. Bu âlem, her mekâna ve zamana eşit mesafededir. İnsan, dünyanın hangi bölgesinde ölürsün, gözünü o âlemde açar.

Berzah kelimesi Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçer.

"İki denizi kavuşmaları için salıvermiştir. (Böyle iken) aralarında bir perde (berzah) vardır, karışmazlar." (Rahman, 19-20) (Furkan, 53).

"Nihayet onlara ölüm gelip çattınca tekrar tekrar şöyle diyecekler: 'Rabbim beni dünyaya geri gönder, tâ ki zâyi ettiğim ömrüme karşılık iyi amel ve harekette bulunayım.' Hayır onun söylediği bu söz, boş bir laftan ibarettir. Önlerinde ise diriltip kaldırılacakları güne kadar (dönmelerine mani) bir engel (berzah) vardır." (Mü'minun, 100).

Bu ayetten anlaşıldığı üzere ruh-

lar ölmekte; cesedin ölümünden sonra berzah denilen bir âlemde yaşamaktadırlar. Berzah âlemine bir yönüyle *kabir âlemi* denilebilirse de aralarında şöyle bir fark vardır: *Kabir, cesedin bırakıldığı yer iken, berzah ruhun gönderildiği âlemdir.* Bizler, berzaha göçmüş insanları kendi âlemlerinde ziyaret edemediğimizden buna alamet olmak üzere kabirlerini ziyaret etmekteyiz. Bununla birlikte o ruhların belli zamanlarda (Cum'a, Arefe gibi) kabirleriyle ilgileri ve ziyaretçilerini bizzat görmele-ri de söz konusudur.

Bak: İnsani Berzah

BEYAN

Mânânın farklı üsluplarla, çeşitli yollarla ifade edilmesi.

Bir terzi, elbiseyi farklı modellerde dikebildiği gibi, bir konuşmacı da aynı mânâyı çeşitli şekillerde anlatabilir. Mesela, "Aysel'in uykusu var" denilebileceği gibi, aynı mâna "Aysel'in gözünden uyku akıyor" şeklinde bir mecazla; veya, "Aysel, dün gece beşik sallamış" şeklinde bir kinayeyle de anlatılabilir.

BEY'AT

Bak: Biat

BEYNE'L- HAVF VE'R-RECA

Korku ve ümit arasında yaşamak.

Celâl tecellilerinden korkmakla birlikte rahmet-ten de ümidini kesmemek.

Mümin kendini asla garantide görmemeli, Allah'ın rahmetinden de ümidini kesmeyip "havf ve reca den-gesini" koruyarak yaşmalıdır.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle: "*Çün-ki emn ü ye'sin vartasına düşmemek hikmetiyle havf u reca müvazenesin-de, sabır ve şükürde bulunmak için kabz-bast haletleri, celal ve cemat tecellisinden intibah ehline gelmesi; ehl-i hakikatça medar-ı terakki bir düstur-u meşhurdur.*"

Yani, insan zaman zaman ruhen daralır veya ferahlık duyar. Kabz ha-li celalin, bast hali ise cematın tecel-lisidir. Bunlar gece ve gündüz gibi birbirini takip eder durur. Bu, insanı korku ve ümit arasında dengede tutan bir durumdur. Kişi kabz halinde tevbe ve istiğfar ile, bast halinde ise hâmd ve şükür ile derecesini artırır. Devamlı kabz halinde yaşasa bütün bütün ümidini kaybedebilir. Devamlı bast halinde ise kendini kesinlikle cennetlik görebilir. Her iki hal de tehlikelidir.

Cenab-ı Hak şöyle bildirir: "*Al-lah'a korku ve ümitle dua ediniz.*" (A'raf, 56) Yani, red olunmasından korkarak, kabulünü ümit ederek isteyiniz.

Korku ve ümit arasında olmak ki-şinin manevî hayatı için son derece önemlidir. Bu iki hal, insanın seyr u sülûkunda iki kanat gibidir. denil-miştir. Tek kanatlı kuş uçamadığı gi-bi, sadece korku veya sadece ümit kanadıyla hareket edenler de, kemâ-lat semasına doğru uçamazlar.

Bak: Havf

BEZM-İ ELEST

Cenab-ı Hakk'ın ruhlara, "Ben sizin Rabbiniz de-ğil miyim?" diye sormasına, ruhların, "Evet, Rab-bimizsin" şeklinde cevap vermeleri olayı.

İnsan, varlık âlemi içinde en seçkin bir konuma sahiptir. Arzın halifesi, mahlukatın sultanıdır. Sonsuz ik-ramlara mazhardır. Cenab-ı Hakk'ın kelâmına muhataptır. Cenab-ı Hak bu muhatap oluşu şöyle bildirir:

"*Rabbın Âdemoğullarının belle-rinden zürriyetlerini alıp ta, "Ben si-zin Rabbiniz değil miyim?" diye on-ları nefislerine karşı şahit tuttu. "Be-lâ" (evet, Rabbimizsin), şahid ol-duk" dediler.*" (A'raf, 172)

Bu ayeti, birçok tefsir alimi "*tem-silî bir anlatım*" olarak değerlendirmiş-tir. Burada bilinen manasıyla bir şahit tutma, bir sual ve cevap düşün-mek gerekmez.. Cenab-ı Hak insan-ları, kendi nefislerinde ve haricî âlemdeki delillerinden faydalanarak ilahî rububiyeti tasdik edecek kabili-yette yaratmıştır. "*Her çocuk (İslâm) fitrat(ı) üzere doğar*" hadisi de bu mânâyı teyit etmektedir (Müslim, Ka-der, 22). İnsan, peygamber gönderil-mese bile, bu fitratla Allah'ı bulabi-lir."

Hamdi Yazır, ayeti, 'fitrî bir akd ve misak' şeklinde değerlendirir. Ona göre, bu misak tekvinî olmakla beraber, ruhî ve kelâmî haysiyeti de haizdir. Dolayısıyla buna *mukavele* demek de hakikattir. Ancak bu hi-tap, *lafzî kelâm* ile değil, meleklerle olan tebliğ gibi, *nefsî kelâm* ile bir tebliğ tarzında telakki edilmelidir.

Cenab-ı Hakk'ın insanları yarat-ması, onları rızıklandırması, her in-

sana güzelliğin bütün çeşitlerini görebilecek bir göz, hakikatin bütün inceliklerine nüfuz edebilecek bir akıl vermesi onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demesidir.

Ehl-i tasavvufa göre bu muhavere ruhlar âleminde cereyan etmiştir. Cenab-ı Hak cesetleri yaratmadan ruhlara vücut vermiş ve onlara “Rabbiniz değil miyim” diye soruştur.

Bak: Misak-ı Ezeli

BÎAT , (Bey’at)

Ulu’l emre bağlılık sözü verme.

Resulullah (asm), önemli dini-siyasî olaylar arefesinde veya İslâmiyeti kabul eden kimselerle ilk defa görüştüğünde bîat almıştır. Bîat, genelde el sıkışma şeklinde olmuştur. Bîatta asıl olan, meşru devlet başkanını tanımak, kendini ona bağlı hissetmek ve bu hissi hayatının sonuna kadar korumaktır. Yoksa, milletin her ferдинin devlet başkanı ile musafaha ederek veya başka bir şekilde bîata fiilen katılması şart değildir. Bîat, Hz. Peygamberin vefatından sonra, daha çok siyasî bir karakter kazanmıştır. “İslâm devletinde idare edenler, idare edilenler arasında yapılan; seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyo-politik akit” anlamında kullanılmıştır.

Hz. Peygamber Efendimiz (asm.) Hz. İbrahim’in dininden arta kalan ve bir örf şeklinde devam eden Hac mevsiminde bütün engellemeye rağ-

men, civardan gelenlere dini tebliğ eder, onları tevhide çağırırdı. İşte, böyle bir hac mevsiminde, Medine’den gelen 12 kişi Allah’ın dinini kabul ederler. “Allah’a şirk koşmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, çocuklarını öldürmemek, namus iftirasında bulunmamak, maruf şeylerde Peygambere isyan etmemek” üzere bîat ederler.

Diğer yıl daha kalabalık bir grup halinde gelirler. Resulullah’la buluşurlar. Şu bîatı yaparlar:

“Gerekirse savaşaçağız. Hem dar günümüzde, hem rahat günümüzde; hem hoşumuza giden, hem de gitmeyen halde seni dinleyeceğiz ve itaat edeceğiz. Seni kendimize tercih edeceğiz. Komutanlarımıza muhalefet etmeyeceğiz. Nerede olursak olalım, hakkı söyleyeceğiz. Allah yolunda kimsenin ayıplamasından korkmayacağız.”

BİD’AT

Sonradan ortaya çıkan şeyler.

Dinin aslında olmadığı halde, din namına sonradan çıkmış olan adetler.

“Bugün dininizi kemâle erdirdim...” (Maide, 3) ayetinin hükmünce, kemale ermiş bir dine yeni ilaveler yapmak, elbette dinin özüne zarar verir. Cenab-ı Hakkın en mükemmel eseri olan insana, sözelimi, fazladan bir organ takmak hem onun zarafetini bozar, hem de ona fayda değil zarar verir. Dine yapılacak yeni ilaveler de bunun gibidir.

Türbelere bez bağlamak, mum

dikmek, ezanın aslını değiştirmek İslâmîyete sonradan dâhil edilmiş bazı bidatlardır. Hz. Peygamberin ifade-siyle:

"Her bid'at dalalettir ve her dalaletin sonu ateştir." (Müslim, Cum'a, 43)

Bununla beraber dinin ruhuna ve esaslarına ters düşmeyen şeyler bid'at değildir. Mesela, Kur'an'ın harekelenmesi ve minareler gibi. Ancak, bir kısım alimler, bunları da bid'at kavramına dahil etmekle beraber, yararlı oldukları cihetle onlara *bid'at-ı hasene* demişlerdir.

BİLKUVVE

Kabiliyet halinde bulunan.

Bak: Bilfiil

BİLFİİL

"Kabiliyetin fiil alemine çıkması."

Kuvve; kuvvet, güç, kabiliyet, keyfiyet, fikir, selahiyet manalarına gelir. Fiil ise iş, olay, hareket demektir.

Çekirdek ile ağaç bilkuvve ve bilfiile birer örnektir. Bir çekirdekte ağacın tümü bilkuvve mevcuttur. Ağacın bütün özellikleri genetik şifreler halinde o çekirdekte bulunmak-tadır. Ama o çekirdek toprak altına atılıp, parçalanıp, açılıp büyüüp sonunda ağaç haline geldiğinde bilkuvve olan bütün özellikleri fiil alemine geçer ve kendini gösterir. Yani, ağaç, çekirdekteki bilkuvvenin bilfi-

ile dönüşmüş şeklidir.

Benzeri bir şekilde, imanı elde eden her insan, imandan gelen bir saadete ulaşmış demektir. Ancak, bu saadetin kuvveden fiile çıkması ve kemale ermesinin bazı şartları vardır. Takva, salih amel, güzel ahlâk, ilim tahsili, tefekkür gibi şartları yerine getirmeyenlerde saadet bil-kuvve mertebesinde kalır, ama bu da yine bir saadettir.

Allah'ı tanıyan ve seven bir insan, *"iman, marifet, muhabbet, lezzet-i ruhaniye"* gibi manevî hazları derecesine göre tatmakla birlikte, bu imandan gelen çok farklı manevî lezzetleri de alır. Kendisini bu dünyada Rabbinin misafiri, nimetleri ise Allah'ın kendisine birer ihsanı bilme-nin hazzı tarif edilmez. Yine, kendisinin, bütün mahlukat içinde Allah'ın bütün isimlerine mazhar en mükemmel bir eser olduğunu idrak etmenin de ayrı bir zevki vardır. Keza, insanın ebede yolcu olduğunun ve ölümün de hiçlik, yokluk, zindan olmadığının bilinmesi apayrı bir manevî zevktir. Misâller çoğaltılabilir.

BOLŞEVİKLİK - (Bolşevizm)

Rusya'da kanlı Komünizm ihtilalini yapan ve bütün hür dünya milletlerinin de aynı ihtilal metotlarıyla komünizmin hâkimiyeti altına gireceğini savunan Marksist-Leninist siyasî görüş.

Bu görüşün temsilcileri önce Rus halkını aldattılar. Onlara en çok özledikleri şeyleri va'dederek kendilerine bağladılar ve cinayetlerine ortak ettiler. Sonra da va'dettiklerinin tam ter-

sini yaparak halkı köleleştirdiler. Daha sonra, bu gerçeklerden habersiz olan başka milletlerin gençlerini ve işçilerini aldatarak memleketlerini komünizmin esaretine soktular.

BÜRHAN

Delil, hüccet.

İspat vasıtası.

Bürhan, bir hakikati, inkâr edilemeyecek şekilde ispat eden kuvvetli delile denir. Mantıkta, "Öncülleri, yakiniyattan (kesin bilgilerden) oluşan kıyas" şeklinde tarif edilmektedir. Mesela, "*Çürümüş kemikleri kim diriltecek?*" diyene karşı "*Onları yoktan yaratan tekrar diriltecek*" şeklindeki Kur'anî cevap çok kuvvetli bir bürhandır. (Yasin, 77-79) Zira, ilk yaratılış gözler önündedir. Yoktan var eden bir kudretin, ölenleri tekrar diriltmesi, elbette daha kolay anlaşılır bir durumdur.

BÜRHANÜ'T-TEMANÜ

Kelam ilminde, teselsülü ve birden fazla ilahın varlığını reddeden delil.

Bu delil şu ayete dayanır:

"*Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, gökler ve yer fesada uğrardı (düzenleri bozulurdu.)*" (Enbiya, 22)

Evrinde birbirine her bakımdan eşit iki ilah bulunsaydı, bunlardan biri bir şeyin hareketini, diğeri de durmasını irade edebilirdi. Çünkü

ilah, hür iradeye ve tam kudrete sahiptir. Bu durumda ortaya şu üç ihtimal çıkardı:

1- Her iki ilahın da dediği olurdu. Bu ihtimal batıldır. Çünkü, bir ilah bir varlığın hareketini, diğeri ise durmasını irade ettiklerinde bu iki zıd şeyin birlikte meydana gelmeleri imkânsızdır.

2- Her iki ilahın da dediği olmazdı. Bu ihtimal de batıldır. Çünkü iradesi gerçekleşmeyenler acizdirler; acizler ise ilah olamazlar.

3- İlahlardan birinin iradesi gerçekleşir, diğerininki gerçekleşmezdi. Bu da batıl bir ihtimaldir. Çünkü iradesi gerçekleşmeyen acizdir, aciz olan ilah olamaz.

BÜRHAN-I İNNÎ

Eserden müessire, neticelerden sebeplere yapılan istidlâl.

Bir grup fakirin her gün beslendiklerini, barınma, giyecek ve yakacak gibi her türlü ihtiyaçlarının aksatılmadan yerine getirildiğini gördükten sonra, "Bunları icra eden, mutlaka çok merhametli ve şefkatli bir zâttır" diye hükmedildiğinde eserden müessire intikal söz konusudur. Öte yandan, bir zâtın şefkatinden, merhametinden, cömertliğinden söz edildikten sonra, "Böyle bir zât elbette fakirlere ve düşkünlere yardım elini uzatacaktır." hükmü verildiğinde ise müessirden esere intikal edilmiştir.

"Ateşin dumana olan delaleti gibi, müessirden esere yapılan istidlâle 'bürhan-ı limmî' denildiği gibi;

dumanın ateşe olan delaleti gibi, eserden müessire olan istidlâle de "bürhan-ı innî" denir. Bürhan-ı innî, şübhelerden daha sâlimdir." (İşârât-ül l'caz. 86)

Kur'ân-ı Kerim'de her iki istidlâlin de misâlleri vardır.

Fâtiha Süresinin hemen başında her iki delile de işaret edilmiştir.

"*Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur*" buyrulmakla önce âlemlerin harika terbiyesi nazara verilmiş ve "bu terbiyeyi yapan zâtın her türlü hamde ve senaya lâayık olduğu" hükmü getirilmiştir. Burada eserden müessire istidlâl vardır. Daha sonra Rahman ve Rahîm isimleri zikredilerek, Allah'ın "*din gününün sahibi olduğu*" nazara verilmiştir. "Mademki Allah, Rahman ve Rahim'dir, elbette din gününü getirecek ve bu rahmet ve inayetini ahirette de devam ettirecektir." mânâsı ders verilmekle, müessirden esere, sebeplerden neticeye bir istidlâl yapılmıştır.

Risale-i Nur'da, *Onuncu Sözde* her iki istidlâlin çok misâlleri yer almıştır. Bu risalede, Allah'ın isimlerinden hareketle ahiretin varlığı ispat edilmektedir. Bu, bir bürhan-ı limmîdir.

Meselâ, Hakîm isminden hareketle. "Mademki Allah Hakîm'dir, öyleyse ahiret vardır" şeklinde bir hükme varılmıştır. Ancak iş bu kadarla bırakılmamış, Allah'ın Hakîm olduğunun delilleri zikredilerek, her şeyi hikmetle yapan, her icraatında nice faydalar, maslahatlar bulunan Cenâb-ı Hakk'ın o sonsuz hikmetinin,

ahireti getirmemek gibi bir hikmet-sizliğe müsaade etmeyeceği, değişik açılardan izah edilmiştir. Böylece, önce âlemdeki hikmet cilvelerinden hareketle Allah'ın Hakîm olduğu ispat edilmiş (*bürhan-ı innî*) sonra Hakîm ismi ahiretin varlığına delil getirilmiştir (*bürhan-ı limmî*).

BÜRHAN-I LİMMÎ

Müessirden esere, sebeplerden neticelere yapılan istidlâl.

Bak; Bürhan-ı innî

Cc

CÂMÎ

Kıyamet gününde insanları bir araya getiren.
Varlıkları bir araya toplayan.

CAMİYYET

Toplayıcılık. Toplu olma.
Birçok özellikleri bünyesinde barındırma.

İnsanın ahsen-i takvimde (en güzel kıvamda) yaratılmasının esaslarından biri *camiiyettir*, yani insanın çok özellikli oluşudur. İnsan Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin en cami aynasıdır; yani bütün isimlerin tecellilerini taşıyan bir özelliğe sahiptir.

Ayrıca insan, hem nebatî, hem hayvanî, hem melekî özellikler taşımakla da ayrı bir camiiyete sahiptir. Büyümesiyle *nebatî*, yeme, içme, görme, işitme, yürüme gibi özellikleriyle *hayvanî*, düşünme, inanma, ibadet etme bakımından da *melekî* özellikler taşımaktadır.

CEBBAR

Mahlukatı iradesine uymaya mecbur eden.
Dilediğini zorla yaptırmaya muktedir olan.
Yarattıklarının noksanlarını düzelten, işlerini ıslah eden.

CEBRİYE

İnsan iradesini reddeden ve insanı rüzgârın önündeki yaprak gibi kadere mahkûm sayan görüş.

Cebriye, kader konusundaki mezheplerden biri olup, insanın hür iradesini reddeder. *Mu'tezile mezhebi*, "insan kendi fiilinin yaratıcısıdır" diyerek ifrat bir görüşü savunurken, Cebriye mezhebi de "İnsan tamamen kaderin mahkûmudur" diyerek tefrit'e düşer.

Cenab-ı Hak, "*Biz insana yolu gösterdik. İster şükreder, ister inkâr eder*" "*De ki: Rabbinizden size hak gelmiştir. Artık dileyen iman etsin, dileyen de kâfir olsun*" gibi ayetleriyle insanın hür irade sahibi olduğunu bildirmiştir. (İnsan, 3 ve Kehf, 29)

Cebriyeciler, "*Sizi de, amellerinizi de Allah yarattı*", "*Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz*" gibi ayetleri yanlış yorumlayarak iddialarına delil gösterirler. (Saffat, 96 ve İnsan, 30; Tekvir, 29)

Halbuki bu gibi ayetler insan iradesinin yokluğunu değil, yetersizliğini ders verirler. İnsanın bir işi yapmak için iradesini kullanması o şeyin varlığı için kâfi değildir. Trafik kazaları bunun en açık örneğidir. Kaza öncesi, insanlar bir şehre gitmeyi istemişler, iradeleriyle otobüse binmişler, ama o şehre ulaşamamışlardır. Dilediğimiz şehre ulaşmamız ancak Allah'ın dilemesiyle mümkündür. İsteklerimizin gerçekleşmesi için sadece bizim dilememiz kâfi değildir. Yani Allah külli iradesiyle bir şeyi dilemişse kulun iradesi bunu engelleyemez. Dünyamızın ve bizim

başımıza gelen nice olaylar bunu açıkça gösterir. Ancak burada unutulmaması gereken nokta şudur: Hayır ve şer olan, yani insanın cennet yahut cehenneme girmesine sebep olacak olaylarda Cenab-ı Hak, seçme hakkını kula bırakmıştır. O, hayrı tercih ederse, Allah hayrı yaratır, şerri dilerse şerri yaratır. Örnek: Yürümeyi yaratan Allah'tır. Kul dilerse camiye gider, dilerse meyhaneye gider. Bu noktada serbest bırakılmıştır.

CEHALET

Bilmemek. İlin zıddı.

Bak: Cehl-i mürekkebe

CEHENNEM

Ahiret yurdunun azap beldesi.

Cenab-ı Hak, cehennemi kâfirler, zalimler, Allah'a isyan edenler için hazırladığını haber vermektedir. Kâfirler cehennemde ebediyen kalacaklar, Allah'a imanı olduğu halde günahları fazla olanlar ise cehennemde bir müddet azap çekeceklerdir; fakat bu müddet ebedî değildir.

Şu dünyadaki hapis hayatı cehennemin küçük bir nümunesidir. Bu dünyada bazı ağır suçlular idam edilir, bir kısım suçlular müebbet hapse mahkum olur, bir kısmı ise cezası kadar hapiste kalır, sonra çıkar. Cehennemde de benzeri bir durum olacağı ayetlerden anlaşılmaktadır. Ancak şu kadar var ki; cehennemde

idam yoktur. Bilindiği gibi, idama mahkûm olan birinin cezası müebbet hapse çevrilse idamdan kurtulduğu için sevinir. Cenab-ı Hakkın kâfirleri yokluğa göndermeyip, hayatlarını cehennemde devam ettirmesi onlar için bir çeşit rahmettir.

Cehennemi sadece ateş olarak görmek eksik olur. Kur'an-ı Kerim'de cehennemle ilgili ayetler incelendiğinde, cehennem ehlinin cesetleri cismani ateşle yanarken, ruh ve vicdanlarının pişmanlık ateşiyle yanıp kavrulduğu görülür.

Cennet, cismanî ve ruhanî bütün lezzetleri kendisinde bulundurduğu gibi, cehennem de cismanî ve ruhanî bütün ızdırapları ihtiva eder.

CEHL-İ MÜREKKEB

Bilmediğini bilmemek.

Yanlış bilgisini ilim sanmak.

Cehalet, ilmin zıddı olup, bilmeme halini ifade eder. İki şekilde görülür:

1. Cehl-i basit,
2. Cehl-i mürekkep.

Cehl-i basit, bilmemektir. *Cehl-i mürekkep* ise, *bilmediğini de bilmemektir*, Birincisinin tedavisi kolay, ikincisinin tedavisi hayli zordur. Çünkü, böyleleri hem bilmiyorlar, hem de bilmediklerini bilmiyorlar. Cehaleti bir hastalığa benzetirsek, cehl-i mürekkep, kendini sağlıklı zannetme halidir.

CELÂL

Büyüklik, ululuk, haşmet, yücelik.

CELÎL

Büyüklik, haşmet, kudret, kahr gibi bütün celâlî sıfatlara- sonsuz kemaliyle- sahip olan (Allah).

CEMAL

Güzellik.

CEMÎL

Her türlü tasavvurdan sonsuz derece münezzeh olarak güzel.

CERBEZE

Aldatıcı bir zekâ ile doğruyu yanlış, yanlış doğru göstermek.

Aklın lâıyk olmayan yerlerde harcanması ve bozulması.

Cerbeze, aklın ifrat halidir. Böyle bir akıl, batılı hak, eğriyi doğru gösterir. Cerbezenin şe'ni, bir kötülüğü büyüterek iyiliklere galip etmektir. Pek çok iyilikleri ve bir tek kötülüğü olan bir insan, cerbezeli biri tarafından çok kötü olarak takdim edilebilir.

Risale-i Nur'da cerbeze için şu tarif getirilir:

"Hakkı bâtil, bâtili hak suretinde gösterecek kadar aldatıcı bir zekaya mâlîk olmak." (İşaratü'l-l'caz)

Bir misâl: Avrupa hayranı birisi, orada gördüğü bütün güzellikleri övgülerle sıralar, sonra başlar bizdeki noksanlıkları tek tek anlatmaya. Ve ortaya öyle bir tablo çıkar ki, sanki bütün güzellikler orada, bütün çirkinlikler de bizde toplanmıştır. İşte bu, tam bir cerbeze halidir.

Risale-i Nur'da, konunun bir başka yönü şöyle nazara verilir:

"Cerbezenin tavr-ı acibî; zaman ve mekânda müteferrik şeyleri toplar, bir yapar. O siyah perde ile her şeyi temaşa eder." (Münazarat)

Bediüzzaman'ın bu ifadeleri, bazılarının hacılara sıkça çatmasını hatırlatır. Burada da bir cerbeze söz konusudur. İnsan kuldur, hata yapabilir. Ama bu hatayı yapan hacı ise hata, doğrudan, hacılar hanesine yazılır. Bütün hacıların işledikleri hatalar aynı hanede toplanır ve büyük bir hata kümesi ortaya çıkar. Sonunda, *"İşte bütün bu hataları işleyenler hep hacılardır"* denilerek hac ibadetine hücum edilir.

Bu gibi sözleri dinleyen şahıs düşünemez ki, bu hataları farklı şahıslar işlemişlerdir ve bunları alt alta koyup toplamının mantikî bir yönü yoktur.

Aynı mantığa göre, bütün insanların işledikleri cinayetlerin, yaptıkları hataların, ettikleri zulümlerin tamamını toplayıp insanlığı itham etmek gerekir.

CESED-İ NECMÎ

(VE BEDEN-İ MİSALÎ)

Yıldız gibi parlak, nurlu ve ulvî beden.

Cesed-i necmî, yükseklik ve ulviyetten bir teşbihtir. Yıldızlar ulvî ve nuranî meskenlerdir..

Aynen bunun gibi Peygamber Efendimizin (asm) mübarek bedeni de yaratılış itibariyle kusurdan ve noksanıyetten beri olup ulvî bir mahiyet-

te sahiptir.

Resulullahın (asm) *cesed-i necmi* ve *beden-i misaliye* sahip olması, nuraniyetin sırrını taşıyor. Bu sır hayali bir vücut manasında değil, “maddi olmakla beraber nuraniyetin özelliklerini taşıyan” şeklinde anlaşılmalıdır.

Mesela cam, kâğıttan daha kalın ve daha ağır olduğu halde, şeffaf olup bir nevi nuraniyyet taşır. Bazı mermerler vardır ki taş olmakla beraber ışığın görülmesine ve geçmesine mani değildir.

İşte *cesed-i necmi* ve *beden-i misali* ifadelerine bu iki misal ile bir derece bakılabilir.

Allah Resulünün (asm) bedeni bu kemalatı taşırsa, ruh-u Muhammedinin (asm) ne kadar ulvi ve âli olduğu ona kıyas edilebilir.

CEVÂD

Çok ihsan eden, sınırsız cömertlik sahibi olan (Allah).

CEVHER

Asıl, öz, kabiliyet, istidat.

Varlığı kendi kendine devam edebilen, müstakil varlığı olan.

Cevher kelimesi *araz*ın zıddıdır. Elimizdeki hamurun sabit maddesi cevher, değişebilen şekilleri ise arazdır. Taş cevher, onun rengi, sükun ve hareketi birer arazdır. Cevher için İslami kaynaklarda *qıyan* tabiri de kullanılmıştır.

Her şeyin bir değişmez özü, bir de sürekli değişime uğrayan dış kısmı, sureti vardır. Bir çekirdeğin değişmeyen özü, ondaki genetik şifredir. Çekirdek parçalansa da, fidan ve ağaç hâlini alsa da bütün bunlar, sonradan meydana gelen, ârizî şeylerdir. Esas program, hiçbir değişikliğe uğramaz. Bu mânâda bütün kanunlar cevher, onların uygulandığı sahalara ise arazdırlar.

Risale-i Nur'da, ruhun emir âleminde gelmiş şuur ve hayat sahibi bir kanun olduğu ifade edilir. Buna göre, insanın cevher denilmeye layık yönü ruhudur, beden ise arazdır.

Her varlığın bir mahiyeti, bir de sureti vardır. Mahiyet, o şey daha yaratılmadan, onun ilâhî ilimde teşekkül etmiş hâlidir. Bu ilimde bir değişme düşünülemez ve asıl cevher, ilâhî ilimdeki bu mahiyettir. Mesela, insanın başına gelen büyüme, hastalanma, ölme gibi haller onun mahiyetinde bir değişiklik yapmazlar. Bütün bunlar arazdırlar, insanlık mahiyeti ise cevherdir.

Daha dar mânâda, her varlığın temel taşları olan atomlar *cevher* kabul edilmiş ve atoma *cevher-i fert* denilmiştir. O atomlardan yapılan varlıklar ise *araz* kabul edilmişlerdir.

Bak: Araz

CEVŞEN-ÜL KEBİR

Büyük zırr.

Peygamberimize vahiyle gelen en azim ve en mühim bir münacat.

Cevşen duası Ziyaeddin Gümüşha-

nevinin derlemiş olduğu dua mecmuası *Mecmuatül Ahzab* da yer alır. Meşhur bir senetle ehl-i sünnetin kaynaklarında yer almaması *senedi yok* anlamına da gelmez. Zeynel Abidin'den rivayetle günümüze kadar gelmiş, özellikle Bediüzzaman Said Nursi'nin gayretleriyle genel bir kabule mazhar olmuştur.

Cenab-ı Hak Kur'anda "*Esmâ-ül Hüsnâ (en güzel isimler) Allah'ındır, bunlarla Allah'a dua edin*" buyurur. Sahih hadislerde Cenab-ı Hakkın 99 ismi nazara verilir. Cevşen duası Allah'ı bin bir isimle tanıma ve O'na bu esma ile yalvarma yolunu açar.

Kur'an-ı Kerim, bitmez tükenmez bir dua hazinesidir. Hemen çeşit dua ayetleri Kur'an'ın her tarafına serpiştirilmiş durumdadır. Bir de ayetlerden iktibas şeklinde, yani ayette de kullanılan ifadelerden yola çıkarak yeni yeni dualar yapılabilir. Peygamber Efendimizin *Cevşenü'l-Kebir* isimli duası, bunun en harika bir örneğidir. Bu duasında Hz. Peygamber (asm) açıktan veya dolaylı bir şekilde Kur'anda geçen ifadeleri kullanarak cehennem ateşinden korunmayı istemiştir.

Bu duada her birinde on isim olmak üzere yüz ayrı bölüm vardır. Her bölümün sonunda: "*Ey kendisinden başka ilâh olmayan Allah'ım, Seni tenzih ederiz. El aman, el aman. Bizleri cehennem ateşinden halas eyle / koru, kurtar*" denilmektedir.

Şimdi bu bölümlerden birini örnek olarak veriyoruz. Cevşenin 61. bölümünde şöyle deniliyor:

"*Ey gece ve gündüzü çeviren.*",
"*Ey karanlıkları ve nuru yaratan*",
"*Ey gölge ve sıcaklığı var eden.*" "*Ey güneş ve ayı itaat ettiren.*" "*Ey ölüm ve hayatı yaratan.*" "*Ey yaratma ve emir O'na ait olan.*" "*Ey ne bir eş, ne de çocuk edinmeyen*" "*Ey mülkünde hiçbir ortağı bulunmayan.*" "*Ey zillet sebebi bir yardımcısı olmayan*" "*Ey havl ve kuvvet kendisinin olan.*" "*Ey kendinden başka ilah olmayan Allah'ım! Seni tenzih ederiz. El aman, el aman! Bizleri cehennem azabından koru.*"

Peygamberimizin bu duasında yer alan ifadeler, sırasıyla şu ayetlerden alınmıştır:

"*Allah gece ve gündüzü çevirir.*"
(Nur, 44);

"*Allah karanlıkları ve nuru yarattı.*" (En'am, 1);

"*...gölge ile sıcaklık bir değildir.*"
(Fâtır, 21);

"*Allah, güneşi ve ayı itaat ettirdi.*" (Ra'd, 2);

"*O Allah ki ölümü ve hayatı yarattı.*" (Mülk, 2);

"*Dikkat edin yaratma ve emir O'na aittir.*" (A'raf, 54);

"*...Rabbimiz ne bir eş, ne de çocuk edinmemiştir.*" (Cin, 3);

"*O'nun mülkünde hiçbir ortağı yoktur.*" (İsra, 111);

"*O'nun zillet sebebi bir yardımcısı yoktur.*" (İsra, 111),

"*Bütün kuvvet Allah'ındır.*" (Bakara, 165)

CEZALET

Sertlik ve yumuşaklık ifade eden kelimeleri konuya en uygun biçimde kullanmak.

Akıcılık.

Düzgün konuşma.

Kelimeler, ince veya sert söylenişlerine göre; *elfâz-ı cezle* veya *elfâz-ı rakika* diye ikiye ayrılır.

Elfâz-ı cezle: Söylenişte tatlılığı bulunan veya heybet, ululuk, çarpışma, korkutma, yıldırma ifade etmeğe uygun kelimeler olarak ayrılır. Celâdet, sadme, gazanfer, çekâçek, dırahşân gibi.. Bu çeşit kelimelerle, söylenen ve yazılan ifâdelerde cezalet var, denir.

Şeyh Gâlib'in şu ifadeleri, gökgürültülü bir havayı çok güzel tasvir eder.

*"Güm güm öter asuman sadadan
Gümgeşte zemin bu maceradan.*

Kullanılan harf ve kelimelerde, o gürültülü havayı görmek mümkündür.

Kur'an-ı Kerîm'de yer alan herbir kelime, bulunduğu yere tam bir uyum arzeder.

Mesela, Şeytanın vesveselerinden bahseden *Nas* suresinde sıkça tekrar edilen "s" sesi, adeta şeytanın fışkoslarını ses olarak da yansıtmaktadır. Yerden suyun çıkışını anlatan *yeşşakku* ifadesi, çatlayışın, akışın bütün fışkırtısını, şakırtısını duyurarak, adeta suyun çıkış tarzını göstermektedir.

Kâfirlere haşmetli bir üslûbla hitab eden *Kaf* Suresi'nin kelimeleri, cezaletli lafızlardan seçilmiştir.

CİDAL

Kavgâ. Mücadele. Muharebe.

Sema ile arz arasındaki yardımlaşmadan, güneşin gözüme ışık vermesine, havanın kanımızı temizlemesine, organlarımız arasındaki işbirliğine kadar her hadise hayatın bir yardımlaşma olduğunu gösterdiği halde, bazı kişiler hayatı bir mücadele olarak takdim ediyorlar. Bu sözün gerçeğe yakın yönü şu olabilir: Nefis ve şeytanın insana musallat olmasıyla, insan için, kıyamete kadar sürececek bir imtihan başlatılmıştır.

"Hayır şer, güzel çirkin, nef zarar, kemâl noksan, ziya zulmet, hi dayet dalalet, nur nâr, iman küfür, taat isyan, hayf muhabbet gibi âsârlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ez dad birbiriyle çarpışıyor." (Sözler)

"Hayat bir mücadeledir." diyenler, bunu söylerken, yukarıda sözü edilen mânâların çarpışmasını kast etselerdi o zaman, hayır cephesinde yerlerini alır şerle mücadele ederlerdi. Bunun adı ise *cidal* değil *cihat*tır..

CİFİR

Temeli ebced hesabına dayanan, harflerden ve ibarelerden gaybî haberler çıkarmada kullanılan hususî bir ilim.

Üstad Bediüzzaman'ın dikkat çeken yönlerinden birisi, eserlerinde *cifir* ilmine de yer vermesidir. Eskide ve günümüzde cifir ilmi hayli tartışılmıştır ve tartışılmaktadır.

Bu konuda, şu hususlara dikkat çekmekte fayda görüyoruz:

1-Her şey bizim malumatımıza münhasır değildir. Bir ilmi bizim bil-meyişimiz, olmadığına delâlet etmez. *"Onlar, ilmen ihata etmedikleri ve te'vili daha kendilerine gelmemiş şey-i yalanladılar"* ayetini unutmamak gerekiyor. (Yunus, 39) Kur'an kelime-lerinin istikbaldeki bir kısım olaylara işaretini, çok az müfessirin yazmış olması reddini gerektirmez.

2- Bu ilim, Kur'an'ın nüzulünden önce de bilinmekteydi. Mesela, Yahudilerden bir topluluk, Hz. Peygamberden (Elif-Lâm-Mîm) şeklinde huruf-u mukattaayı duyunca, ebced hesabıyla (harflerin rakam değeriy-le), O'nun ümmetinin az olacağına istidlalde bulunur. Hz. Peygamber, diğer huruf-u mukattaalardan okur. Adamlar, her yeni huruf-u mukattaayı duyunca şaşkına dönüp, "Biz se-nin durumundan birşey anlayamadık." deyip ayrılırlar.

3-Sayıları az da olsa bir kısım âlimler, cifir ilmiyle ayetlerden gaybî istihraçlarda bulunmuşlardır. Molla Cami'nin *Beldetün tayyibetün* (temiz bir belde) (Sebe, 15) ifadesinin ebced değeriyle, İstanbul'un hicri 857'de fethine tarih düşmesi meşhurdur.

Meşhur müfessirlerden Alusi'nin tefsirinde kaydettiği şu olay da, ko-numuz açısından güzel bir örnektir:

"İbn-i Hallikan tarihinde zikrediyor ki, Selahaddin-i Eyyubî Haleb'i fethettiğinde, Kâdî Muhyiddin güzel bir şiirini okudu. Cümleleri arasında, *"Şehba kal'ayı Safer ayında fet-hettin,*

Recebte de Kudüs'ü fetihle mü-beşşersin" ifadesi vardı. Dediği gibi

çıkınca kendisine "Bunu nerden bil-din?" diye soruldu. " İbnu Berre-can'ın Rum Suresi'nin baş kısmını tefsirinden aldım" diye cevap verdi.

Alusi, sözüne devamla İbnu Ke-mâl'in Enbiya suresi 105. ayetten, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethet-mesini istinbat ettiğini anlatır.

Bediüzzaman, cifri kullandığı yerlerde hiç bir zaman "Âyetin açık mânâsı budur" dememiştir. Söyledi-ği şudur: *"Ayetin sarîh manasının altında müteaddit tabakalar var. Bir tabakası da, işârî ve remzî manadır. İşârî mana da bir küllîdir; her asırda cüz'iyatları bulunur."*

Bediüzzaman'ın ilm-i cifir hak-kındaki şu ifadeleri de çok önemlidir:

"İlm-i cifir, meraklı ve zevkli bir meşgale olduğundan, vazife-i hakî-kiyeden alıkoyup meşgul ediyor. Hatta kaç defadır esrar-ı Kur'an'îye-ye karşı o anahtar ile bazı sırlar açılı-yordu. Kemâl-i iştîyak ve zevk ile müteveccih olduğum vakit kapanı-yordu. Bunda iki hikmet buldum:

Birisi: 'Gaybî ancak Allah bilir (Neml, 65)' yasağına karşı hılafl-ı edebde bulunmak ihtimali var.

İkincisi: Hakaik-i esasiye-i ima-niye ve Kur'an'îyenin berahin-i kat'îye ile ümmete ders vermek hiz-meti ise, ilm-i cifir gibi ulum-u hafî-yenin yüz derece fevkinde bir mezi-yet ve kıymeti vardır. O vazife-i kud-siyede kat'î hüccetler ve muhkem de-liller, su-i istimalle meydan vermi-yorlar. Fakat cifir gibi, muhkem ka-idelere merbut olmayan ulum-u hafî-yede su-i istimal girip, şarlatanların istifade etmeleri ihtimalidir."

Görüldüğü gibi, cifir ilmi gizli ilimlerdenidir. Az kişiye hitab etmektedir. İman ve Kur'an hakikatleri ise, herkese seslenmektedir. Hem herkesin onlara ihtiyacı vardır. Bu gibi noktalardan dolayı ve "Gaybı ancak Allah bilir" yasağına karşı edebe aykırı harekette bulunmamak için Be-diüzzaman, bu ilmin ayrıntılarını eserlerine yansıtmamıştır. Yansıttığı miktar, altıbin küsür sayfalık tefsirinin içinde az bir bölüm teşkil etmektedir. Bunda asıl maksadı, o günün ağır şartları altında hizmet eden talebelerine bir şevk kaynağı olmasıdır.

CİHAD

Bütün gücünü sarf ederek çalışmak

Allah yolunda yapılan her türlü cehd ve gayret.

Düşmanla savaşmak

Cihad kavramı daha çok "savaş" anlamında kullanılsa da bu kavram savaşla sınırlı değildir. Nefisle cihad, ilmi cihad, manevi cihad gibi birçok şubeleri vardır.

Nefisle cihada *cihad-ı ekber* denilmiştir. Rivayete göre Hz. Peygamber (a.s.m.) bir sefer dönüşü "*Küçük cihaddan büyük cihada döndük*" demiş ve bu büyük cihadın nefisle cihad olduğunu söylemiştir. (Aclunî, I, 424; Razi, XXIII, 72; Beydavi, II, 97)

Hz. Peygamber (asm.) Mekke döneminde savaş yapmamakla beraber cihaddan bir an bile geri kalmamıştır. Mekke döneminde savaş farz değildi, fakat cihad emredilmişti. (Ankebüt, 69; Nahl, 110. Her iki sure de Mekkidir.)

Hz. Peygambere "*Kâfirler ve mü-*

nafileklerle cihad et..." emri de cihad-savaş farklılığına işaret eder. (Tevbe, 73; Tahrim, 9) Zira, Hz. Peygamber kâfirlerle savaş yapmış, fakat münafıklara doğrudan kılıç çekmemiştir. Hz. Peygamberin onlarla cihadı, onları ikna ve ilzam etmek, haddi aşarlarsa had cezalarını uygulamak şeklinde olmuştur.

Cihad, cidal ve kıtal, birbirine yakın gibi görünürler ama aralarında belirgin farklar vardır. *Kıtalde savaşmak*, katledip öldürmek esastır. *Cidal*, bir üstünlük kavgası, menfaat çekişmesi, galibiyet mücadelesidir. *Cihad ise gayret etmek, olanca gücünü ve kuvvetini sarf etmek mânâsına gelir*. Fakat, cihatta bir şart var ki onu diğerlerinden net biçimde ayırır; *Bu şart, verilen mücadelenin, yapılan savaşın fisebilillah yani Allah yolunda, Kur'an namına ve İslâm uğrunda olmasıdır*. Savaş ve cidal ancak bu şartın gerçekleşmesi halinde *cihat* olurlar.

"Allah, mallarıyla, canlarıyla mücadele edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır." (Nisâ, 95)

Cihadda hedef, öldürmek değil ölü kalpleri diriltmek, sönük fikirleri aydınlatmak, donuk hissiyatlara can vermektir. Zulme engel olup adaleti tesis etmektir. İnsanları yurtlarından etmek değil, onlara ebediyet yurduğunu kazandırmaktır.

Cihad, "İnsan kurtarma savaşı"dır. Eğer bir takım insanların hak ve hakikate ermesine bir başka grup engel oluyorsa bunlarla savaş etmek de cihaddır.

Bak: A sayış

CİLVE

Tecelliden hâsıl olan şey.

Cilve için, “ârifin gönlünde parlayan ilâhî nur” da denilmiştir.

Risale-i Nur'dan bir misâl verelim: “...Güneşin bekası onunla değil; belki âyinenin hayatdar parlaması-nın bekası, güneşin cilvesine tâbidir.” (Mesnevî-i Nuriye)

Bu cümlede güneşin aynadaki aksine *cilve* denilmiştir. Yani güneş, aynada tecelli etmiş ve onda güneşin nurundan bir cilve meydana gelmiştir. Bu aksin de, kendine göre bir parlaklığı ve ısısı vardır.

Öte yandan, meselâ, bir ilmî makalede âlimin o görünmeyen ilmi tezahür etmiş yani zahire çıkmış, bilinmiştir. Böylece o yazı, müellifin ilmine ayna olmuştur. Ama o yazının kendisinde, yani harflerinde, mürekkebinde ilimden bir cilve bulunmaz. Bu yazıda ilmin görünmesi, aynada güneşin görünmesinden farklıdır. Bu bir tezahürdür, güneşinki ise bir tecelli, bir cilvedir.

Bununla birlikte, cilve ve tezahür kelimeleri çoğu zaman birbiri yerine kullanılmaktadır.

CUD

“El açıklığı, cömertlik.”

CUMHURİYET

“Çoğunluğa dayalı idare sistemi.”

“Cumhurun (çoğunluğun) sözünün geçerli olması.”

Arapça “çoğunluk” anlamındaki “cumhur” kökünden türetilen Cumhuriyet, çoğunluğa dayalı idari sistemin adıdır. Bu sistemde, seçim vardır ve ülke çoğunluğun seçtiği iktidarla yönetilir.

Bediüzzaman daha gençlik yıllarında Cumhuriyet esasını benimsemişti. Hayatını anlatan Tarihçede bu konu şöyle geçer:

“*Bilâhare Siirt'e bağlı Tillo kasabasına gitti. Meşhur bir türbeye kapandı. Türbeye kapandığı vakit küçük biraderi Mehmed, yemeğini getiriyordu. Yemek içindeki taneleri kubbenin etrafında bulunan karıncalara vererek kendisi ekmeğini yemeğin suyuna batırarak kanaat ediyordu.*”

“*Neden dolayı taneleri karıncalara veriyorsun?*” denildiğinde şu cevabı verir:

“*Bunlarda hayat-ı içtimaiyeye malikiyet ve fevkalâde vazifeşinaslık ve çalışma bulunduğunu müşahade ettiğim için cumhuriyet-perverliklerine mükâfaten kendilerine muavene etmek istiyorum.*”

1935 de Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinde “Cumhuriyet hakkında fikrin nedir?” sorusuna cevap olarak:

“*Eskişehir mahkeme reisinden başka daha sizler dünyaya gelmeden benim dindar bir cumhuriyetçi olduğumu elinizdeki tarihçe-i hayatım isbat eder*” diyerek yukarıda zikredilen “Karıncâ hadisesini” anlatır ve şöyle der:

“*Hulefa-yı Raşidîn her biri hem*

halife, hem reis-i cumhur idi. Sıddık-ı Ekber, Aşere-i Mübeşşereye ve Sahabe-i Kirama elbette reis-i cumhur hükmünde idi. Fakat manasız isim ve resim değil, belki hakikat-ı adaleti ve hürriyet-i şer'iyyeyi taşıyan mâna-yı dindar cumhuriyetin reisleri idiler."

CÜZ-İ İHTİYARÎ

İnsanın hür iradesi

Bir anda ancak bir şeyi seçebilen insan iradesi."

İhtiyar etme, seçme manasına gelir. İnsan iki şeyden birisine meylederek onu yapmayı ihtiyar eder ve diğerinden vazgeçer. Yani, cüz-i ihtiyarının esas, meyillerdir. İnsanın fiilleri, meyillerinden doğar.

İhtiyarın cüz'i olması, bir anda ancak bir şeyi ihtiyar edebilmesi, birden fazla işi birlikte ihtiyar edememesi anlamına gelir.

İhtiyar ve irade kelimeleri birbiri yerinde kullanılmakla birlikte aralarında az bir fark da vardır. İrade, insan ruhuna takılan sıfatlardan biridir. İnsan, gözüyle gördüğü, kulağıyla işittiği gibi bu irade sıfatıyla da bir şeyi seçer ve ihtiyar eder. Yani esas olan iradedir, "ihtiyar etme, seçme" olayı onunla gerçekleşir.

Bak: Cüz-i irade.

CÜZ'İ İRADE

Bir anda ancak bir şeye yönelebilen, iki şeye birlikte taallük edemeyen irade. İnsan iradesi

İnsan bir anda ancak bir şey irade

edebilir. İki kelimeyi birlikte söyleyemez, iki yöne aynı anda bakamaz, iki manayı birlikte düşünemez. Bu hale *teakubi* denilir. Yani, önce bir iş görülür, onu müteakiben bir başka iş görülmeye başlanır. İkisi bir anda ve birlikte icra edilemez. İnsan, kendi iradesine bırakılan işleri sırayla yaparken, bedenindeki yüz trilyon kadar hücrede sayısız faaliyetler birlikte görülürler. Demek ki, insan bedeni, küllî bir irade ile tanzim ve idare edilmektedir.

İnsan, cüz'i iradesini yerinde kullanarak âhîret menzillerinden cenneti tercih edebilir. O saadet yurdunun yollarını Cenâb-ı Hak İlâhî iradesiyle çizmiş, (İman edilecek, ibadet yapılacak, zekât verilecek, haram yenmeyecek, kumar oynanmayacak, yalan söylenmeyecek, istikametten sapılmayacak.. gibi.) fakat insanı bu iradeye uymakta zorlamamıştır. Nitekim Kuran-ı Kerimde "*Dinde zorlama yoktur*" buyurulması İlâhî iradenin bu noktadaki en açık ve net bir ifadesidir.

Bak: Küllî irade

CÜZ

Kısım. Parça.

İnsan bedeni bir küll, bir bütündür. Her bir organ ise o bedenin bir cüzü, bir parçasıdır. Yer küresinin tümünü bir küll olarak değerlendirdiğimizde, dağlar, ovalar, denizler o küllün cüzleri olurlar. Güneş sistemimiz bir küll, her bir gezegen ise o küllden bir

cüzdür. Ve nihayet, insan-ı ekber denilen kâinat da bir küll; onu teşkil eden her sistem, her yıldız, her gezen o büyük insanın organları, hücreleri gibidir.

"Kâinat bir şeceredir. Anasır onun dallarıdır. Nebatat yapraklarıdır. Hayvanat onun çiçekleridir. İnsanlar onun semereleridir." (Mesnevî-i Nuriye)

İnsan, dalları elementler, yaprakları bitkiler, çiçekleri hayvanlar olan ve şecere-i kâinat denilen bir ağacın meyvesidir. Bu ağaç bir küldür. Dallardan birine kim sahipse, yani bir element kimin ise bütün bitkiler, hayvanlar, insanlar da Onundur.

CÜZ'Î

Cüz'e ait olan.

Birimlerden meydana gelen cinsin her bir birimi.

Bak: Cüz

CÜZİYYAT

Cüz'iler. Cüze ait olanlar. Parçalar. Birimler.

Önemsiz işler.

ÇİLE

Arapça kırk anlamındaki erbain'in Farsça karşılığı çile kelimesidir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Tevrat'ı almadan önce Tur Dağı'nda kırk günlük bir riyazet dönemi nazara verilir. (Bakara, 51; A'raf, 142) Ehl-i

tasavvuf, bu olaydan hareketle çileyi tasavvufun temel esaslarından kabul etmişlerdir.

Kaba demirin kızgın ateşe sokulup şekillendirilmesi misali, nefis de çile ile kötü alışkanlıklarından arındırılır, şekillendirilir. Çile dönemi, aynı zamanda bir riyazet dönemidir.

Bak: Riyazet,

D

DAİRE-İ ESBAB

Sebepler âlemi.

Bir işin meydana gelmesi için gerekli olan sebepler zincirine *daire-i esbab* denilir. Bunlara müracaat etmeden, "Allah her şeye kadir değil mi?" diyenler, esbab dairesini *itikat dairesi* ile karıştırmış olurlar. Bunları bekleyen akıbet, tembelce oturmak ve gayelerinden mahrum kalmaktır.

Sebepler, Allah'ın kanunudur. Onlara uymamak, ilâhî hikmete ve iradeye karşı çıkmaktır. İradeye karşı çıkanların, kudretten medet beklemeleri ise boşuna bir bekleyiştir ve yanlış yoldan doğru hedefe ulaşmayı ummak demektir.

Peygamberler bile, mucizeler dışında, diğer insanlar gibi, sebeplere müracaat etmişler ve Allah'ın bu vadedeki iradesine tam riayet etmişlerdir. "Allah her şeye kadirdir," deyip de tebliğ etmeden hidayet gözlememişler, cihad yapmadan zafer beklememişlerdir.

Bak: Daire-i itikad

DAİRE-İ İLİM

İlim dairesi. İlâhî ilmin her şeyi içine alması.

İlâhî ilimdeki mahiyetler âlemi

Bu varlık âlemi, güneşleri ve yıldızlarıyla, hayvanları ve insanlarıyla, cinleri ve melekleriyle henüz yaratılmamışken, bütün bunların mahiyetleri Allah'ın ezeli ilminde mevcuttu. İşte, daire-i ilim bu mahiyetler âlemidir. Bunlar, ilâhî kudretle varlık sahasına çıkarılırlar. İşte, varlık âleminde boy gösteren bütün bu *haki-katler âlemine* de *daire-i kudret* denilir.

Şu ifadelerde, "daire-i ilim ve kudrete" yeni bir mânâ verildiğini görüyoruz:

"Eşya zeval ve ademe gitmiyor, belki daire-i kudretten daire-i ilme geçiyor; âlem-i şehadetten, âlem-i gayba gidiyor; âlem-i tağayyür ve fenadan, âlem-i nura, bekaya müteveccih oluyor." (Mektubat)

Buna göre, "daire-i ilim" gayb âlemi, "daire-i kudret" ise şehadet âlemidir. Şu anda yağan yağmurlar, konuşan insanlar, örüşen kuşlar,..., şehadet âleminde dirler ve daire-i kudrettedirler. İlâhî kudretle var olmuşlar ve vazifelerini ifa etmektedirler. Kudret dairesindeki bu eşya, vazifelerini tamamlayarak dünyadan göç ettiklerinde yine gayb âlemine göçmüş olacaklardır.

DAİRE-İ İTİKAD

İnanılan bütün hakikatlar.

İman ve itikadın gerektirdiği bakış açısı.

Sebepler dünyasında yaşayan kişiler olarak, sonuçları elde etmek için bu sebeplere müracaat etmemiz gerekir. Meselâ, bir hasta doktora gider ve onun verdiği ilaçları kullanır. Ama iyileştiğinde “doktor beni iyileştirdi” veya “ilaçlar beni iyileştirdi” demez veya dememesi gerekir. Zira o sebepleri yaratan ve onların eliyle şifayı ihsan eden Allah’tır.

Mevlana şöyle der:

“Kur’ân, lisan-ı peygamberiden sudur etmiştir, ama; her kim ‘onu Hak söylemedi,’ derse kâfir olur.”

Ağaçların dallarıyla insanlara meyve gönderen İlahî rahmet, Resullullah’ın (asm.) diliyle de Kur’ân’ı göndermiştir. Dallar meyveleri kendileri vermediği gibi, Hz. Peygamberin dili de Kur’ân’ın gerçek menbaidir. Hem meyve, hem de Kur’ân İlahî cânipten gönderilmiştir.

Her mümin yakinen bilir ve itikad eder ki, “sebepler birer perdedirler, iş gören kudret-i Samedaniyetir.”

Bak: Daire-i esbab

DAİRE-İ KUDRET

Kudret dairesi. İlâhî kudretin icraat sahası.

Şehadet alemi.

Bak: Daire-i ilim

DALÂLET

Yoldan sapmak.

Kasten veya hata ile doğru yoldan çıkmak,

Gaflet, helâk, sapkınlık, şaşkınlık.

Dalalet, *yoldan sapmak* anlamında

olup, hidayet kelimesinin karşıtı, zıddı olarak kullanılır.

Bu yolda gidenlere *ehl-i dalâlet* denilir.

Kur’an-ı Kerim, insanlığın gitmesi gereken yolu göstermiştir. Bu yolda gitmek hidayet, bu yoldan az veya çok sapmak ise dalalettir.

Bir defasında Peygamber Efendimiz (asm.) yere düz bir çizgi çizmiş, onun sağından-solundan da başka çizgiler çizdikten sonra o düz çizgiyi göstererek *“İşte benim yolum budur. Basiret üzere Allah’a davet ederim...”* ayetini okumuştur. (Yusuf, 108)

Fatiha Suresi’nin sonunda, *“Bizi gazabına uğramış olanların (mağdub) ve dalâlete düşenlerin (dallin) yoluna değil, sırat-ı müstakime hidayet et”* diye bir dua cümlesiyle son bulur.

Mağdub ve *Dallin* gruplarını kesin hatlarla birbirinden ayırmak çok zordur. Çünkü birçok insan, hem fikren, hem de ahlâk yönünden yanlış yola sapmakla her iki grupta birden bulunurlar. Şu var ki, mağdub gurubunda sefahet, rezalet ve azgınlık, dallin guruhunda ise yanlış fikirler ve batıl inançlar ön plandadır.

Tefsir alimleri, *dallin* guruhuna *Hristiyanları*, *mağdub* grubuna ise *Yahudileri* misâl verirler.

Yahudiler Tevrat’ı tahrif ettikleri ve peygamberlerini öldürdükleri için Allah’ın gazabına layık olmuşlardır. Hristiyanlar ise, *teslisi* (üç ilâh) saf-satasını kabul etmekle hakikatten sapmış, tevhit inancından ayrılmış ve dalâlete düşmüşlerdir.

Ehl-i küfür, hak yoldan bütünüyle sapmışlardır. Kur'an-ı Kerim, onların dalaletini *dalalen baide* (çok uzak bir dalalet) olarak niteler. (Nisa, 60, 116, 136, 167)

Dalaletin değişik sebepleri vardır. Cehalet bir dalalet sebebi olduğu gibi, bazen bilim de dalalete sebebiyet verir. 19. ve 20. yy.da nice tabiat bilimcisinin dalaleti, ilim ve fenden olmuştur. Bunlar, ilahî icraatlara *tabiat*, *evrim*, *içgüdü* gibi isimler takarak evrende olup biten olayları sahipsiz, başıboş, kör kuvvetin ve sağır tabiatın eserleri zannetmekle dalalete düşmüşlerdir.

Bak: Fırak-ı dâile

DARU'L-HARB

Harp yeri.

Küfür diyarı.

Müslümanlarla gayr-i müslimler arasında sulh akdedilmemiş memleket.

Kâfirlerin ve onların İslâm dışı hükümlerinin hâkim olduğu yer.

"...Ecnebi diyarına, lisan-ı şeriatla "*dâr-ı harb*" denilir. *Dâr-ı harbde çok şeylere cevaz olabilir ki, "diyar-ı İslâm"da mesağ olamaz.*" (Mektubat)

Şafii mezhebine göre, bir yer bir defa bile müslümanların eline geçmişse, orası ebediyyen *darul-İslâm*dır. Hanefi mezhebine göre ise, böyle bir ebedilik söz konusu değildir. Buna göre, İspanya, Şafii mezhebine göre *darul-harb* kabul edilmezken, Hanefi mezhebine göre *darul-harb* tir.

İngiltere, Fransa, Almanya, Ame-

rika, Japonya gibi ülkelerin *darul-harb* olduğunda ittifak vardır.

Darul-harbte yaşayan Müslümanlar, emniyette olmadıklarından kendilerine Cum'a farz değildir. Fakat yaşadıkları ülke buna izin veriyorsa Cum'alarını eda ederler. Günümüzde pek çok Avrupa ülkesinde Cum'a namazı kılınmaktadır.

DÂRÜ'L-HİKMET

Hikmet yeri.

Dünya

Semavat ve arz altı devrede, safha safha yaratılmış ve sonunda şu gördüğümüz kâinat ortaya çıkmıştır. Kâinatın yaratılışındaki bu hikmet tecellisi ondaki hadiselerde de kendini gösterir. Gece yeryüzünü birden kaplamaz; gündüz de âniden gelmez.

"Dünya dârü'l-hikmet, âhiret dârü'l-kudret olduğundan, dünyada Hakîm, Mürettib, Mürebbi gibi çok isimlerin iktizasıyla dünyada icad-ı eşya bir derece tedrici ve zaman ile olması hikmet-i Rabbaniyenin muktezasıyla olmuş." (Şualar)

Dünya kudret âlemi olsaydı, şu muhteşem kâinat altı gün (altı devre) yerine bir anda yaratılacaktı.

Ağaçlar da bir anda büyüyecek ve son şekliyle boy göstereceklerdi. O zaman çekirdekler âlemi, yoklukta kalacak, açılmaları, büyümeleri, fidan olmaları gerçekleşmeyecekti. Yumurtalar ve nutfeler âlemi de yokluktan kurtulamayacaklar, taşıdıkları

rı Rabbanî sanatları sergilemekten mahrum kalacaklardı.

Fidanlar olmayınca bebekler de, kuzular da, buzağılar da olmayacaktır. Binlerce sanat bire inecek, yüzlerce güzellik ortadan kaybolacaktır.

Kâinat bir anda yaratılsaydı insan da bir anda yaratılacak ve kemâl yaş kırk olduğuna göre, dünyamız kırk yaşında ilkokul talebeleriyle dolacaktı.

Terbiye ve tedbir fiillerinin tecellileri görülmeyecek, sadece ibda ve icad fiilleri icra edilecekti. İlâhî hikmet bütün bunlara müsaade etmedi ve kâinat bir anda değil altı devrede inşa edildi.

DÂRÜ'S-SELÂM

Salamet, esenlik ve güvenlik yeri. Cennet.

DÂRR

Dilerse kullarına zarar veren.

Zarar verici şeyleri yaratan.

DELALET

Delil olma. Yol gösterme. Alamet olma. İz. İşaret.

Herhangi bir söz, durum ve hareketin belli bir anlam ve hükme bağlantısını ifade eden kavram.

Dumanı gördüğümüzde hemen ateşe intikal ederiz. Çünkü "ateş olmayan yerden duman çıkmaz." Bu durumda duman, ateşe delalet eder. Bir harfin

kâtibine, bir iğnenin de ustasına delaleti vardır. Benzeri bir şekilde şu kâinat kitabı ve âlem sarayı da Allah'a delalet etmektedir.

Bediüzzaman şöyle der:

"Basar masnuatı görüp de, basiret Sanii görmezse, çok garip ve pek çirkin düşer."

Bak: Delil

DELALET-İ SELASE

Üç delil. Delilin üç şubesi.

Herhangi bir söz, durum veya hareket, belli bir anlam veya hükme üç şekilde delalet eder.

1- Delalet-i mutabıkıye: Bir lafzın (kelamın) kastedilen mananın tamamına delaleti.

İnsan lafzının "hayvan-ı natıka" delaleti gibi.

2- Delalet-i tazammuniye: Bir lafzın (kelamın) kastedilen mananın bir cüz'üne delaleti.

Aslan lafzının bir şahsın cesaretine delaleti gibi.

3- Delalet-i iltizamiye: Bir lafzın (kelamın) kastedilen mananın lazımına delaleti.

"Eli açık" ifadesinin bir kişinin cömertliğine delalet etmesi gibi.

"Âmm hassa delalet-i selasenin hiçbirisiyle delalet etmez."

Meselâ, Cenab-ı Hak, Hz. Âdem ve Havva'ya cennette bir ağacın meyvesini yasaklar. Ağaç, genel (amm) bir ifadedir, dolayısıyla bu ifadeden yola çıkarak yasak ağacın hangisi olduğunu bilemeyiz. Çünkü

ağaç ifadesi incir ve elma gibi ağaç türlerinden hiçbirini bire bir gerektirmez, tazammun etmez. Dolayısıyla bu yasak ağacın hangisi olduğunu ancak sahih bir rivayetle bilebiliriz. Şayet bu konuda sahih bir rivayet yoksa tevakkuf eder, herhangi bir hüküm bildirmeyiz.

DELİL

Kendisinin bilinmesiyle başka bir şey bilinen.
Kılavuz. Doğru yolu gösteren. Rehber.
Kendisiyle yön bulunan.

Her eser, kendi ustasının varlığına ve sıfatlarına bir delildir.

Delilin bir manası da "kılavuz"dur. Bilmedikleri bir ülkeye seyahata çıkanlar, bir rehber eşliğinde gezerler. Göçmen kuşlar, bir önder eşliğinde kıtaları aşarlar.

İnsanın hayat yolculuğu da elbette rehbersiz düşünülemez. Zira her insan hayat kanunlarına cahil olarak dünyaya gelir. Onun ilk rehberi anne ve babasıdır. Daha sonra arkadaş çevresi onu yönlendirir. Okula gittiğinde ise, öğretmenleri rehberlik yaparlar. Bu rehberlik çalışmaları büyük ölçüde hayata hazırlamakla ilgilidir.

İnsanın şu dünyada gerçek vazifesini bildirmedi, ona dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırmada yegâne rehber Kur'an-ı Kerim'dir ve Hz. Peygamberdir (asm). Kur'an-ı Kerim temel prensipleri bildirir. Hz. Peygamber (asm) ise, uygulamasını öğretir. Hz. Aişe'nin ifadesiyle,

"Onun ahlakı Kur'an ahlâkıdır." Yani, Cenab-ı Hakk'ın Kur'anda bildir-diği esasların en büyük uygulayıcısı Hz. Muhammed'dir. (asm)

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamberi "*usve-i hasene*" olarak takdim eder. (Ahzab, 21) Yani O, model insandır. Cenab-ı Hak, razı olduğu insan modelini O'nunla göstermiştir. İnsanlar O'nun gibi yaşamak suretiyle, "Acaba böyle hareket hak mıdır, maslahat mıdır?" şeklindeki tereddütlerden kurtulurlar.

DELİL-İ AKLİ

Akl yoluyla bulunan, düşünülerek elde edilen delil.

Bizler, Peygamber Efendimiz (asm) tarafından bize bildirilen ve inanmamız istenen şeylere iman ederiz. İmanın mahalli kalptir. İnsan kalbiyle inanır. Ama kalben inandığı esasların aklen de delillerini arar, imanını kuvvetlendirmeye çalışır. Meselâ, Kur'an-Kerim insanların öldükten sonra diriltileceklerini haber verir. Bunu haber verirken akli ikna edecek delilleri de ortaya koyar.

Yasin Suresi'nin sonunda yer alan şu ayetlere bakalım:

"İnsan, kendisini bir damla sudan yarattığımızı görmedi mi de, şimdi apaçık bir hasım kesildi?"

"Yaratılışını unutarak bize bir de örnek getirip: "Kim diriltecekmiş o cürümüş kemikleri?" dedi."

"De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecek ve o her yaratmayı bilir."

"Size yeşil ağaçtan bir ateş yapan

O'dur. Şimdi siz ondan tutuşturmak-tasınız."

"Gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kâdir değil midir? Elbette kâdirdir. Çünkü o her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir." (Yasin, 79-81)

Bu ayetler akli delillerle doludur. İnsan sadece ilk yaratılışını bile düşünse "beni yoktan yaratan elbette yeniden diriltmeğe kadirdir" der ve imanı kuvvetlenir. Bu tür aklî deliller, kalbe gelebilen vehim ve vesveseleri, şüphe ve tereddütleri ortadan kaldırır.

DELİL-İ NAKLÎ

Kur'an ve hadis-i şeriften getirilen delil.

Herhangi bir mesele hakkında ayet veya hadis varsa, inanan bir kimse buna böyle inanmakla mükelleftir. Mesela melekleri görmedik ama Kur'an onların varlığını bize anlatıyor, Peygamber Efendimiz (asm), onları gören biri olarak onlardan söz ediyor. Dinin her meselesinde akli delil aranmayabilir. Gerçi hak dinde bildirilen meseleler makuldür, akıl onları kabulde zorlanmaz. Az da olsa bazı meseleler akla aşabilir. Şu var ki, "akıl fevkinde olmak", akıl dışı olmak demek değildir.

Bak: Taabbudi

DESİSE

Hile, oyun, aldatma.

Bak: Vesvese

DEVİR

Dönmek ve aktarmak.

Birbirini icat etmek.

Kısır döngü.

Devir ve teselsül, kelâm ilminde, Allah'ın varlığını ispat için başvuru olan iki ayrı metodun isimleridir.

Devir, "dönme ve aktarma" gibi mânâlara gelir. Mesela A'yı anlamak için B'ye muhtacız. B'yi anlamak için de A'ya muhtaç olursak buna devir denir. Allah'ın varlığı ispat edilirken "Çünkü peygamberler O'nu haber vermişlerdir" desek, "Peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini nereden bileceğiz?" sorusuna da "Çünkü Allah peygamberler gönderdiğini haber veriyor" desek devir la-zım gelir.

Teselsül ise "birbirine bağlı olma, bir silsile meydana getirme," demektir.

Teselsülde bir şey silsile hâlinde tâ ilk atasına kadar götürülür ve o ilk atanın mutlaka bir yaratıcısı olması gerektiği ve onu yaratan kim ise bütün torunların da yine O'nun mahluku olacakları ifade edilir.

Bu konuda şu meşhur bir misâl verilir: "Yumurtayı kim yaptı?" diye sorulduğunda, farazî olarak, *tavuk* diye cevap verilir. Peki, tavuğu kim yaptı diye sorulduğunda onu da *yumurta* yaptı denilir. Buna göre, tavuğu devreden çıkardığınızda yumurta yumurtayı yapmış olur. Buna göre *bir şey kendi kendini yapmış* demek olur. Bu ise muhâldir ve mânasızdır.

Aynı şey tavuk için de söylenebilir. Yumurtalar devre dışı bırakıldı-

ğında tavuk tavuğu yapmış olur.

Teselsülde ise, "Tavuğu kim yaptı?" denildiğinde, yine farazî olarak, bu işi yumurtanın yaptığı söylenir. Sonra, "Yumurtayı kim yaptı?" denildiğinde, onu da önceki tavuğun yaptığı ifade edilir. O tavuğu bir önceki yumurtanın, onu da daha önceki tavuğun yaptığı farz edilerek, böylece bir silsile hâlinde tâ ilk tavuğa yahut ilk yumurtaya kadar varılır. Mahlukat, ezeli olmadığına göre, bu iş sonsuza kadar uzayamaz; bir noktada durulacaktır. İşte o noktada, bir yaratıcının varlığı kabul edilecektir.

Bak: Teselsül

DİN

Ceza, karşılık

Allah'ın koyduğu hükümler, dünya ve âhiret mutluluğuna kavuşturan sistem.

Allah ile insanlar arasındaki münasebetleri tanımlayan ilahi nizam.

Dinin başlıca üç ana konusu vardır: İnanç, ibadet ve ahlâk.

İslâm Dini, Allah'ı, sıfatlarını, isimlerini, diğer iman rükünlerini insanlara öğrettiği gibi, *muamelat* adı verilen bölümüyle de, kullar arasındaki ilişkileri düzenler. Bu yüzden, dinin yeri sadece vicdanlar değildir. Dinî hayatın, doğumdan ölüme, fertten toplumun tümüne kadar uzanan kuralları vardır.

Hak din, mutluluğun fihristesidir. Dinin hedefi, insanların hem dünya, hem ahiret saadetini sağlamaktır. Dine dayanmayan sistemler ise, insanlara sadece dünyevî mutluluğu

vaad ederler. Bunu başarabilseler bile, insanları mutlu edemedikleri ortadadır. Günümüzde intihar olaylarının gelişmiş ülkelerde daha fazla olması bunu ispat eder.

DUA

İstemek çağırarak, yalvarmak.

İnsanın zaaf ve ihtiyacını görüp, her şeye gücü yeten Allah'a yönelmesi, halini O'na arz etmesi, O'ndan istemesi.

Dua, ibadetin ruhudur, esasıdır; şu alemin yaratılış sebeplerinden biridir; cennetin icadına, ebedî saadetin gelmesine de en mühim bir sebeptir.

Dua, şu dünya hayatında, olayların dağlar gibi dalgaları arasında boğulma derecesine gelen insan için en büyük bir kurtarıcı ve teselli kaynağıdır.

Bu gibi özelliklerinden dolayı, Cenab-ı Hak insanlara duayı emredip şöyle buyurur:

"Bana dua edin, size cevap vereyim." (Mümin, 60)

DÜNYA

En yakın. En aşağı. (Ahirete yakın)

Konuşma dilinde dünya, şu üzerinde bulunduğumuz yer küresine denilmektedir. İstilahta ise dünya, ahiret aleminden bir önceki alem, şu anda yaşadığımız alem anlamındadır.

Dünya, *"bir kitab-ı Samedanîdir; ahiretin tarlasıdır; seyyar bir ticaret-gahtır; bir misafirhanedir."*

Bir hadiste, “dünya mü’mine zindan, kâfire cennettir” denilmesi, ahirete nisbetledir. Yani, mü’min dünyada kısmen kusurlarının cezasını gördüğü için, dünya onun hakkında bir ceza yeridir ve onun saadetli ahiretine nisbeten bir zindan ve cehennemdir. Kâfir ise, cehennemde ebedî kalacağından ve bir kısım iyilikleri varsa, mükafatını bu dünyada gördüğünden, cehenneme nisbetle bu dünyada cennette sayılır.

Kendini dünyanın servet ve şaşasına kaptırmış olan Karun’a, kavmi şu hatırlatmayı yaparlar: “...*Dünyadan nasibini unutma!*” (Kasas, 76).

Dünyadan nasibin ne olduğu hakkında Hamdi Yazır, şu açıklamada bulunur:

Bazıları, “helâl rızık ve meşru dünya zevki, diye anlamak istemişlerse de, o geçici dünyanın kendisi demektir. Asıl dünyadan nasip ise, “dünya ahiretin tarlasıdır”, muktezasınca, ahiret için edilen intifa, ahirete kalacak ameldir. Yoksa dünyadan nasip, nihayet bir kefendir.”

Tasavvufun mühim esaslarından biri, dünyayı terketmektir. Şüphesiz bu terk, kesb (çalışma) yönünden değil, kalb yönündendir. Mahiyetine hem madde, hem mânâ dercedilen insan, maddenin mahkumu olmamalıdır. Zira madde, ancak mânâyâ hizmetkar olabilir. Bir insan para kazanmalı, fakat parayı kalbine değil, kasaya koymalı ve o parayla İslâma hizmet etmelidir. Mevlâna’nın teşbihiyle, “*Su geminin içine girerse onu batırır. Altında bulunursa, onu yüzdürür.*”

E

EBDAL

Bak: Abdal

EHAD

İkincisi olmayan bir. Şerikten münezzehe yegâne bir.

Bütün noksan sıfatlardan münezzehe olan yegâne zat.

Ehad, Allah'ın zât ismidir. "Zâtî bakımdan bir" demektir.

Bak: Ehadiyet

EHADİYET

Allah'ın zatının bir olması, birliği.

İslâm âlimleri, bu iki isim (Vahid-Ehad) arasındaki fark üzerinde çeşitli tefsirler yapmışlardır. Bu zâtların büyük çoğunluğuna göre, *Vahid*, "kemal sıfatları bütün eşyayı ihata eden, kuşatan, eşi ve benzeri olmayan bölünmez ve parçalanmaz tek zât" mânâsına gelir. *Ehad* ise, "bütün noksan sıfatlardan münezzehe olan yegâne zât" olarak ifade edilir. "*Ehadiyet zâtın birliğidir, Vahidiyet ise sıfattan ortaklığı red içindir*" denilir.

Allah, Vahiddir, birdir. Sıfatları bütün mahlûkatı kuşatmıştır. Niha-yetsiz kudret, sonsuz ilim, mutlak irade ancak O Vahide mahsustur.

Allah, Ehaddir, birdir. Mümkün ve mahluk olmayan, başlangıcı ve sonu bulunmayan yegâne zât odur. Mahlûkatın zâtlarındaki bütün noksanlıklardan, sıfatlarındaki bütün eksikliklerden, fiillerindeki bütün âcizliklerden münezzehe olan ve onların hiçbirine benzemeyen yegâne bir, tek bir, benzersiz, eşsiz bir ancak O'dur.

Bu konuda Risale-i Nur'da şöyle bir tarif getirilir:

"Vahidiyet ise, bütün o mevcudat birinindir ve birine bakar ve birinin icadıdır demektir. Ehadiyet ise herşeyde Hâlık-ı Külli Şey'in ekser esması tecelli ediyor demektir." (Mektubat)

Vahidiyet ve Ehadiyet ikisi de Allah'ın birliğini ifade eder. Ancak Vahidiyet, Allah'ın umum kâinattaki birlik tecellisini, Ehadiyet ise kâinat içindeki her bir varlıkta görünen birlik tecellisini ifade eder. Meselâ küçük ayna parçalarından bin tanesini yan yana koyup büyük bir ayna meydana getirsek, güneşin bu aynalarda iki türlü görüntüsü olur. Biri, parçalardan oluşan aynanın bütününde görünen tek bir görüntü, diğeri ise o bin parçanın her birinde görünen ve güneşi olduğu gibi gösteren birlik görüntüleri. Fakat parçalardan oluşan aynanın çapı ihata edemeyeceğimiz kadar büyütülse, aynanın tümünde görünen görüntü-

yü biz de ihata edemeyiz ve o görün-tü hakkında tam bir bilgiye sahip olamayız. Ancak aynayı oluşturan parçaların her birindeki görüntüyü rahatlıkla görebilir ve güneş hakkın-da bilgi edinebiliriz.

Temsilde hata olmasın Allah'ın da kâinatda iki türlü birlik tecellisi vardır. Biri kâinatın bütününde, di-ğeri ise kâinatı meydana getiren her bir varlıkta görünen birlik tecellisi-dir. Kendisini tanımakla yükümlü kıldığı kulları O'nu bilmede ve tanı-mada güçlük çekmesinler diye vahi-diyetle beraber *ehadiyet* tecellisini de bize göstermektedir.

Kâinat bir bütün olarak Allah'ın birliğini gösterdiği gibi, kâinatı mey-dana getiren her bir varlık da kâina-tın bir misal-i müsağarı (küçük bir özet) olmak cihetiyle O'nun birliğini bize göstermektedir.

Vahidiyet, bütün kâinatın birinin olması, bir elden çıkmasıdır. Cenab-ı Hakk'ın Vahidiyet ile tecellisi, umu-midir. Ehadiyet ile tecellisi ise, husu-sidir. Mesela, Cenab-ı Hak, ateşe ya-kıcılık özelliği vermiştir. Normal şartlarda, ateş yakar. Fakat, eğer Ce-nab-ı Hak dilerse, bazı kulları için o kanunu iptal ediverir. Mesela, Hz. İbrahim ateşe atılmış, fakat ateş onu yakmamıştır.

Ehadiyet, Cenab-ı Hakk'ın her bir şeydeki birlik tecellisidir. Mahir bir sanatkârın yaptığı her bir eser, o sa-natkârı gösterir. Eğer o sanatkâr herbir eserine kendine has taklid ka-bul etmez mühürler vurmuşsa, o eserler "Beni ancak falan sanatkâr yapabilir" diye ilan ederler. Yaratıl-

mış her bir eserdeki hususi mühür, o yüce yaratıcının tek olduğunu bildirir.

Bu noktadan baktığımızda ehadi-yet, "herbir şeyde Halık-ı külli şeyin ekser isimlerinin tecelli etmesidir." Yani, küçük bir canlı bile, her şeyi yaratan Allah'ı ekser isimleriyle bil-dirir, tanıttırır.

Canlılar içerisinde insan, Ehadi-yetin özel mazharıdır. Çünkü her in-san, kâinatın küçük bir misalidir. "Âlem büyük bir insan, insan küçük bir âlemdir."

İnsanlar içerisinde de Hz. Mu-hammed (asm) Ehadiyetin en has muhatabıdır. Zira hadis-i kudsinin ifadesiyle, bütün kâinat onun hür-metine yaratılmıştır.

EHAK

Daha doğru, en doğru. Hak olmada ileri derece.

Bak: Hak

EHL-İ BEYT

Bak: Al-i Beyt

EHL-İ DALÂLET

Yanlış yolda gidenler. Sapık fikir ve inanç sahipleri.

Bak: Dalâlet

EHL-İ FETRET

Peygamber davetinin ulaşmadığı kimseler.

"Her ümmet için bir resul vardır." "Her kavim için bir yol gösterici vardır" gibi ayetler, bütün ümmetlere, kavimlere peygamber gönderildiğini ifade eder. (Yunus, 47 ve Ra'd, 7) Bununla beraber, Hz. İsa'dan Peygamberimize gelinceye kadarki dönemde olduğu gibi, peygambersiz dönemler de olmuştur. *Fetret* denilince öncelikle bu dönem akla gelir. Ama fetret ehli bunlarla sınırlı değildir.

"...Ehl-i fetret, ehl-i necattırlar. Bil'ittifak, teferruattaki hatiatlarından muahazeleri yoktur. İmam-ı Şâfî ve İmam-ı Eş'arîce; küfre de girse, usûl-i imanide bulunmazsa, yine ehl-i necattır. Çünkü teklif-i İlâhî irsal ile olur ve irsal dahi, ittıla' ile teklif takarrur eder. Madem gaflet ve mürur-u zaman, enbiya-i salîfenin dinlerini setretmiş; o ehl-i fetret zamanına hüccet olamaz. İtaat etse sevab görür, etmezse azab görmez. Çünkü mahfî kaldığı için hüccet olamaz." (Mektûbat)

Bilittifak (ittifakla) ifadesi üzerinde durmak gerekir. Her iki mezhebe göre de ehl-i fetret amelî hükümlerden yani emir ve yasaklardan sorumlu değildir. Bu hususta ittifak vardır. İman hususunda ise iki mezhep farklılık arz eder.

Maturudî ve *Eş'arî* imamları, "Biz bir resul gönderinceye kadar azap verici olmayız" meâlindeki âyet-i kerimede geçen *resul* ifadesine farklı izahlar getirmişlerdir.

Maturudî mezhebine göre, akıl doğru ile yanlış ayıracak bir kabiliyettedir. Onun için akıllı olan her insan, yaratıldığını bilir ve kendisini

bir yaratanın olması gerektiğine inanmaktan sorumlu olur. Fakat, ibadete ait hükümler akıl ile bilinmeyeceğinden bu konuda fetret ehline bir sorumluluk terettüp etmez.

Eş'arîler ise, *resul* ü doğrudan doğruya *peygamber* olarak anlamışlar ve peygamber gelmeyen bir kavim için sorumluluk da olamayacağını söylemişlerdir.

Benzer sebepler benzer sonuçları doğurur. Fetret bir semboldür. Her ne kadar belli bir dönem için kullanılmışsa da benzer durumların vuku bulması halinde yine fetret hükümlerinin geçerli olacağına şüphe yoktur.

Peygamber Efendimiz (asm) Allah'ın son elçisi olduğuna göre, diğer din mensuplarının durumu ne olacaktır?

Peygamberin davetinin ulaştığı kimseler eğer kabul etmezlerse küfre düştüklerinde hiçbir tereddüt yoktur. Fakat peygamberin davetinin ulaşmadığı yerlerde yaşayanlar, fetret ehli olabilirler. Zira Cenab-ı Hakk'ın insanları mükellef kılması, peygamberin davetinin ulaşma şartına bağlıdır.

Günümüz dünyasında da İslamiyeti ya hiç duymayan veya bir Müslümanın Budizmi duyması kadar duyan veya yanlış bilgilendirilen insanlar bulunabilir. Bunlar, "İslamı tanımaya güç yetirme" derecelerine göre muamele göreceklerdir. Gaybı Allah bilir. Biz ancak zahire hükmederiz.

Şu ayetler de bir yönüyle ehl-i fetretle ilgilidir:

"Allah hiçbir nefse kaldıramıyacağı yükü yüklemes." (Bakara, 286)

"Uyarıcılar olmadan biz hiçbir beldeyi helak etmedik." (Şuara, 208)

"Rabbin (beldelerin) merkezinde ayetlerimizi okuyan bir elçi göndermedikçe, beldeleri helâk edici değildir." (Kasas, 59)

EHL-İ KİTAB

"Kendilerine kitap gönderilen semavî din mensupları."

"Kendilerine kitap gönderilen semavî din mensuplarına *ehl-i kitap* denir. Günümüzde Yahudi ve Hristiyanlar ehl-i kitaptırlar.

Ehl-i kitap, İslamiyeti kabul etmemeleri cihetiyle küfür üzere bulunsalar da, Allah'a, ahirete, bazı peygamberlere ve kitaplara iman etmelerinden dolayı kendilerine bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Onların kestiği yenir ve onlardan kızmak caizdir. (Bak. Maide, 5)

Kur'an-ı Kerim, Yahudilere nisbeten Hristiyanların mü'minlere daha yakın olduğunu bildirir. (Maide, 82) Tarih bu hükmün bir isbatıdır. Zira, Yahudiler'den çok az kişi İslam'a girdiği halde, Hristiyanlardan İslam'ı kabul edenler hayli fazladır.

"Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin!" ayeti, onlarla beşeri ilişkilerde bulunmaya engel değildir. (Maide, 51) Kur'an'ın bu yasağı, din noktasındadır. Yani, "Onları Yahudilik ve Hristiyanlıkları cihetiyle dost edinmeyin" anlamındadır. Gerek Hz. Peygamber (asm) devrinde ve gerek-

se tarihin diğer dönemlerinde onlarla beşerî ilişkilerimiz olmuştur.

Din noktasından onlardan gelecek bilgileri ihtiyatla karşılamak gerekir. Peygamber Efendimiz (asm) bu hususta şu hatırlatmayı yapar: "*Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyin, tekzib de etmeyin. 'Biz Allah'a ve indirdiklerine iman ettik.' deyin.*" (Buhari, Tefsir, 1/11)

Fakat, özellikle Yahudi kaynaklarından İslamî bazı eserlere pekçok şüpheli bilgiler girmiştir. *İsrailiyat* adı verilen bu bilgiler, genelde kıssalarda kendini gösterir. Şüphesiz bu bilgiler içerisinde doğru olanlar da vardır, fakat yanlış bilgiler daha ağırlıktadır.

EHL-İ SÜNNET

"Hz. Peygamberin (asm.) yolundan gidenler."

Resulullah Efendimiz (asm.), bir hadisinde ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağını, bunlardan birinin kurtulacağını haber verir. Bu fırkanın kimler olduğu sorulduğunda "*Benim ve ashabımın yolundan gidenler.*" diye cevap verir. (Ebu Davud, Sünne, 1)

Üstad Bediüzzaman, bu fırka için '*fırka-i naciye-i kamile*' tabirini kullanır. Yani, kâmil mânâda kurtulacak olanlar bu fırkaya dâhil olanlardır. Fakat diğerleri de ehl-i küfür degillerdir. Nitekim Hz. Peygamberimizin onlara *ümmeitim* deyişinde böyle bir incelik vardır.

Mesela, Mu'tezile, Cebriye gibi fırkalar bu 73 fırkadan kabul edilir-

ler. Bunlar, bir kısım meselelerde ifrat veya tefrite düşmekle beraber, küfre düşmemişlerdir. Yaptıkları yorumlarda isabet edememişler, bundan dolayı *ehl-i bid'a*, veya *fırka-ı dâlle* şeklinde isimlendirilmişlerdir.

Bak: Fırka-ı dâlle

EHL-İ VELAYET

Allah'ın veli (sevgili) kulları.

Bazı insanlar Allah dostudurlar. Bunlara *veliler* denilir. Hz. Peygamber'in (asm) şu ifadesi, bu nurani güruhun tarifi gibidir: "*Onlar görül-
düğüne Allah hatıra gelir.*" (İbnu Ma-
ce, Zühd, 4)

Kur'an, velileri şöyle anlatır:

"Dikkat edin! Allah'ın velilerine ne korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar. Onlar ki, iman etmişler ve Allah'a karşı gelmekten sakınmışlardır. Onlara dünya hayatında da, ahiret hayatında da müjdeler vardır..." (Bakara, 62-64)

Dikkat edilirse, bu ayetlerde iman ve takva özellikleri nazara verilir. Buradan hareketle "Her müttaki mü'min Allah katında velidir" denilmiştir.

Velayet, risaletin bir delilidir. Veli olan zatlar Hz. Peygamberlerin (asm) verdiği haberleri keşfen görür ve tasdik ederler.

Risaletin alâmeti mucizeler, velayetin alameti ise, kerametlerdir. Gerçi, velayet için keramet şart değildir. Fakat Cenab-ı Hak bu seçkin kullarına bir ikram olarak bazı kerametler

de vermiştir.

Veliler, halka değil Hakk'a yönelirler. Rızay-ı İlâhî, onların en büyük gayesidir. Keramet peşinde koşmazlar. Keramete mazhar olunca mahcubiyet hissederler.

Veliler, kalben hassas insanlardır. Kalb ekranları keşif ve müşahedelere açıktır. Cenab-ı Hak'tan gelen ilham nurlarına mazhar olurlar. "*Dış sah-
ray-ı kesrette, içi umman-ı vahdet-
te*" olarak yaşarlar. Bu özellikleri Kur'an'da şöyle ifade edilir:

"Öyle er kişiler vardır ki, ne bir ticaret, ne bir alışveriş onları Allah'ı zikirden alıkoyamaz." (Nur, 37)

Bak: Velayet

EHVEN-İ ŞER

Şerrin daha hafifi, daha az zararlısı.

Fıkıh usulünde yer alan külli kuralardan biri de şudur: "İki fesat tearuz ettiğinde (karşı karşıya geldiğinde) ehaffi (daha hafifi) irtikâb olunur."

Mesela:

-Yangında yangın mahâlline yakın evlerin yıkılması, yangının büyümesini önleyecekse bu yola tereddütsüz gidilir.

-Batmaya yüz tutan geminin bir kısım yükleri denize atılır.

Ehven-i şer için, naklî delil olarak, "Fitnenin katilden daha büyük ve daha şedid olduğunu" bildiren âyetler getirilir. (Bakara 191 ve 217) Yani, fitneye sebep olanları katletmek, insanların fitneye kapılmalarından daha ehvendir. Adam öldürmek el-

bette arzulanmaz. Ama bu adamlar in çıkardığı fitne yüzünden, nice insanların maddî ve manevî hayatları tehlikeye girecekse ve nice kanlar dökülecekse bu katl hadisesi ehven kalır.

Bu konuda Nur Külliyyatı'nda şu kaideye yer verildiğini görürüz:

"Hayr-ı kesir için, şerr-i kalil kabul edilir."

Büyük bir hayrın gelmesi, az bir kısım şerlere bağlıysa o şerler, istenmeyerek de olsa, kabul edilecektir. Ve bu kaidenin izahında şu misâle yer verilir:

"Kangren olmuş ve kesilmesi lâzım gelen bir parmağın kesilmesi hayırdır, iyidir. Halbuki, zahiren şerdir. Parmak kesilmezse el kesilir; şerr-i kesir olur."

Mektûbat'ta, adalet iki şubeye ayrılarak incelenir. Bunlardan birincisi *adalet-i mahza*dır. Bu adalet, *"Bir masumun hakkı, bütün halk için dahi iptal edilmez. Bir fert dahi, umumun selâmeti için feda edilmez."* şeklinde tarif edilir.

Adalet-i izâfiye hakkında da şöyle denilir:

"Küllün selâmeti için, cüz'ü feda eder. Cemaat için ferdin hakkını nazara almaz. Ehvenüşşer diye bir nevi adalet-i izâfiyeyi yapmaya çalışır. Fakat adalet-i mahza kabil-i tatbik ise, adalet-i izâfiyeye gidilmez, gidilse zulümdür."

Bak: Adalet

ELEST BEZMİ

Bak: Bezm-i Elest, Misak-ı Ezeli

EMANET

Eminlik, emin olunmak.

İstikamet üzere bulunmak.

Birisine koruması için teslim edilen şey.

Emanet, "Dinî tekliflerin tamamı", "farzlar", "İslâm'ın emirleri", "insana ihsan edilen her nimet", "arza halife olma kabiliyeti" gibi mânâlara gelir.

"Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arzettik, onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar, ondan korktular. İnsan ise onu yükledi. O cidden çok zalim, çok cahil bulunuyor." (Ah-zab, 72)

Emanetle ilgili bu âyette Cenâb-ı Hak, göklerden, yerden ve dağdan bir vazife istemiş, onlara bir emanet arz etmiştir. Bu arz edişin keyfiyetini bilemeyiz ve onların bu vazifeden içtinab etmelerini de bir isyan olarak değerlendiremeyiz.

İlgili âyette emanetin göklere, yere ve dağlara *teklif* değil, *arz* edildiğinden bahsedilir. *Teklif* edilseydi reddetmeleri düşünülemezdi. *Arz etmekte bir başka mânâ vardır.* Bir padişah, huzuruna çağırdığı bir askeriye "Sen kâtiplik yapabilir misin?" diyebilir ve ona böyle bir vazife *arz* edebilir. O nefer, padişahından özür dileyerek, "Maalesef benim okuma yazmam yok; olsaydı emrinizi hemen yerine getirirdim." der.

Nur Külliyyatı'ndan *Onuncu Söz*'de bu emanet şöyle açıklanır:

"Küçücük cüz'î ölçüleriyle, sanatçıklarıyla Hâlıkının muhit sıfatlarını, küllî şuuratını, nihayetsiz tecelliya-

tını ölçerek bilmek..."

Otuzuncu Söz'de ise bu konuda şöyle bir misal verilir:

"Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de: Şu koca kâinat sarayının bir ustası var. O usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hakeza..."

İşte bu ve benzeri nice mukayeseleri yaparak Allah'ın sonsuz sıfatlarını, şunatını ve esmasını bilme vazifesini (kendilerinde bunu yapabilecek istidat bulunmadığı için) gökleri, yer ve dağlar yüklenememişlerdir.

Bu âyet-i kerime ile insanın zengin istidadı, semalardan yüksek olan ehemmiyeti ve kâinatı çok gerilerde bırakan ulvî vazifesi beyan edilerek, insanoğluna küçük şeylerin peşinde koşmaması tavsiye edilmektedir.

EMR-İ İTİBARİ

Müstakil bir varlığı olmayıp ona itibar eden kimsenin aklında teşekkül eden emir, iş, hadise.

Sağ, sol, ön, arka, büyük, küçük gibi şeylerin müstakil varlıkları yoktur. Yani, bunlar mahlûk değillerdir. Sağ kol da, sol kol da mahlûktur, ama sağ ve sol mahlûk değillerdir. İnsanoğlu bedeninin bir tarafını sağ, diğerini sol olarak itibar etmiş, onlara bu isimleri vermiştir; aksi de olabildi.

Kaya çakıldan büyüktür ve her ikisi de mahlûktur, ama büyük diye

bir mahlûk yoktur. Nitekim, o büyük dediğimiz kaya, dağa nispet edildiğinde küçük olur.

Apartmanın ikinci katı birincinin üstünde, ama üçüncünün altındadır.

EMR-İ KÜNFEYEKÂN

Allah'ın yaratmayı dilediği şeye, 'ol!' diye emretmesi ve onun da böylece varlık sahasına çıkması

Maddeden münezzehe olan Cenab-ı Hakk'ın, kâinattaki tasarrufları ve icraatları mübaşeretsizdir, yani temas etmeksizin, dokunmaksızın işler görülür. Mesela, bir ustanın evi yapması mübaşeret iledir. Bir komutanın bir emirle orduları harekete geçirmesi ile mübaşeretsizdir.

Büyük Müfessir Fahrreddin-i Râzî OL! emri hakkındaki değişik te'villeri sıralar ve en kuvvetli te'vil olarak şunu kaydeder:

"Cenâb-ı Hakk'ın "ol" demesinden maksat, eşyanın yaratılmasında İlâhî kudretin sür'atle nüfuz ettiğini göstermektir. Bir de bu, Hak Teâlâ'nın eşyayı deneme-yanılma olmaksızın yarattığını gösterir."

Bediüzzaman, "Eşya fena ve zevale (fânî olmaya ve yok olmaya) gitmiyor, daire-i kudretten daire-i ilme geçiyorlar" der. Yaratılmadan önce her şey Allah'ın ilim dairesinde mevcut idi. Bu şeylerden hangisinin yaratılmasını irade etmişse, onu ilim dairesinden kudret dairesine geçirmiş; yâni var etmiştir. İşte "ol" emri ilim dairesindeki bu eşyaya verilmektedir. Yâni Allah'ın onları yarat-

mayı irade etmesi ve onların da böylece varlık sahasına çıkışları sanki bir emirle olmaktadır.

O halde, *kün (Ol!)* emri bir temsildir. *"İlim dairesinden kudret dairesine geç!"* mânâsını ifade eder.

Kün emriyle ilgili âyet-i kerimelerden iki misal:

"Allah, göklerin ve yerin müb-dii'dir(onları önceden hiçbir örneği bulunmaksızın yaratandır) Bir şeyin olmasını isteyince ona sadece ol der, o da oluverir." (Bakara Sûresi, 117)

Burada *ol* emri, kudretin hemen faaliyete geçmesi mânâsına gelir. Bu emrin tevili İslâm âlimlerimiz böyle yapmışlardır. Tıpkı, *"Her şeyin melekûtu O'nun elindedir."* âyetindeki *el* tabirini, *kudret* olarak tefsir ettikleri gibi, bu *ol* emrini de yine *kudret ve irade* olarak tefsir etmişlerdir. Ve bundan murat, "Allah'ın dilediği şeyin hiçbir engel olmaksızın hemen meydana gelmesidir." demişlerdir.

Diğer bir âyet-i kerime:

"Doğrusu Allah indinde İsa'nın meseli, Âdem meseli gibidir. Onu topraktan yarattı, sonra 'ol' dedi, o da oluverdi." (Âl-i İmran Sûresi, 59)

Önce topraktan yaratılan Âdem babamıza daha sonra *ol* emrinin verilmesi "ruhun üflenişine" işaret eder ve ruhun emir âleminde olduğunu gösterir. Önceden beden yaratılışı gibi bir madde ve müddete ihtiyaç kalmadığını ifade eder.

Bahsimize konu olan bu âyet-i kerime akla ayrı bir ufuk açmaktadır. Önce topraktan Hz.Âdem yaratılıyor ve sonra ona *ol* emri veriliyor. Bu emirle Hz. Âdem'in topraktan in-

şa edilen cesedi ruha, hayata kavuşuyor. Zaten var olan bir nesneye yeniden *ol emri* verilmesi, onun yeni bir şekle girmesi demektir. Nitekim bu emir, "Canlı bir mahluk kesil." şeklinde tefsir edilmiştir.

Buna göre, hidrojen ve oksijen bir *ol* emriyle su olmuşlardır. Aldığımız gıdalar bir süre sonra insan hücresi olurlar, yine *ol* emriyle.

Misaller çoğaltılabilir.

EMR-İ NİSBÎ

Gerçekte var olmayıp bir başkasına nispet edilen şey.

Nisbî, "gerçekte olmayıp bir başkasına nispet edilen" mânâsına gelir. Büyük-küçük, sağ-sol, ön-arka, üst-alt birer nisbî emirdir. Bunların hiçbirisi mahlûk değildir.

Bak: Emr-i itibarî

EMR-İ TEKVİNÎ

Eşyanın "ol" emriyle vücuda gelmesi.

Kâinata icra edilen her bir kanun.

Cenab-ı Hak, bir şeyin olmasını murat ettiğinde "ol" der ve o şey olur. (Bakara, 117; Âl-i İmran, 47; Nahl, 40; Yasin, 82; Mü'min, 68)

Bak: Emr-i künfeyekün

ENANİYET

"Benlik.

Enaniyet, insanın ego'su, benliğidir. İnsan, enaniyete dayandığında yaptığı işlerde ilâhî kudreti nazara almayıp "Ben yaptım, ben ettim" şeklinde gururlanır.

Bu asır, adeta enaniyet asrıdır, "Ehl-i delalet, ene'ye binmiş, dalalet vadilerinde koşmakta" birbirlerinin enaniyetini okşamakta, ene'ler şişmekte, kalınlaşmakta, kabarmaktadır.

Halbuki, insanın gerçek büyüklüğü, enaniyetten sıyrılmakla mümkündür. Kur'an-ı Kerim, bütün iyiliklerin Allah'tan, bütün kötülüklerin nefisten olduğunu bildirir. (Nisa, 79) İnsanın nefsi ise, bu ilahî hükümün aksine meyleder. Ortada bir başarı varsa kendinden bilir, başarısızlığı kadere yükler.

Kamil insanlar, "enaniyetsiz büyüklük" içindedirler. Büyüktürler fakat büyüklenmezler. Bütün kemâlâtın, güzelliklerin Allah'tan geldiğini, bütün noksan ve çirkinliklerin kendilerinden kaynaklandığını itiraf ederler.

Her ay memurlara maaşlarını dağıtan bir mutemedin gurura hakkı olmadığı gibi, fakirlere yardım eden bir zengin de gurura hakkı yoktur.

İnsanın ene (ben) merkezli bir hayattan kurtulması, yüce ideallerle mümkündür. "Her işinde Cenab-ı Hakk'ın rızasını gözetmek imanının bütün gönüllere hakim olmasını istemek, ülkesinin maddî-manevî zirvelere çıkmasına çalışmak" gibi idealler, insanı ene'ye esir olmaktan, onun emrine girip etrafında dönmekten kurtarır. Böyle yüce idealler-

den mahrum yaşayanlar ise, "ben" merkezli bir hayat yaşamaktan kurtulamazlar. Bediüzzaman'ın *Lema-at* taki ifadesiyle:

"Bir gaye-i hayal olmazsa, yahut nişyan basarsa, ya tenasi edilse; elbette zihinler enelere dönerler, etrafında gezerler."

Bak: Gaye-i hayal

ENBİYA

Nebiler. Peygamberler.

Bak: Nebi

ENFÜSÎ TEFEKKÜR

İnsanın kendi bedeni ve ruh dünyası üzerine fikir yorması.

Tefekkür, "düşünmek, fikri belli bir sahada çalıştırmak" demektir. İnsanın istidadındaki genişlik ve zenginlik, onun fikir dünyasına da akseder ve tefekkürünü zenginleştirir, çeşitlendirir.

Tefekkür başlıca iki sahada gerçekleşir: Nefis ve afak. Bir başka ifadeyle, "insanın kendi zâtı" ve "hari-cî âlem."

Birincisine *enfüsî*, değerine *afakî* tefekkür denilir.

Bak: Afakî tefekkür

ENGİZİSYON MAHKEMELERİ

Ortaçağda hür düşünceyi susturmak isteyen kilise mahkemeleri.

Ortaçağda hür düşüncüyü susturmak isteyen ve bilim adamlarına olmadık işkenceler uygulayan kilise mahkemelerine *Engizisyon mahkemeleri* denir. Bu dönemde kilise, katı ve acımasız kurallara sahipti. Tahrif edilmiş ve hükümleri değiştirilmiş bir din olan Hıristiyanlığın yanlışları, tartışmasız birer doğru olarak halka takdim ediliyordu.

Bilim adamları, bilimin doğrularıyla kilisenin doğrularının farklı olduğunu sesli olarak ifade etmeye başlayınca, kilise tavrını sertleştirdi. Böylece *Engizisyon Mahkemeleri* devri başladı. Nice bilim adamı bu mahkemelerden geçti, Kimi sürgüne gönderildi, kimi yakıldı, kimi idam edildi.

Daha sonraki dönemlerde Engizisyon Mahkemeleri, hür düşüncüyü kaba kuvvetle susturmaya çalışmanın sembolü olmuştur.

Tarih boyunca "Nice ışık saçanlar yangın çıkartmakla suçlanmışlardır." İşte, onlardan biri olan Galile, yaptığı araştırmalarla Batlamyus nazariyesini çürütür. Güneşin dünya etrafında değil, dünyanın güneş etrafında döndüğünü söyler. Onun bu fikri, kilisenin hoşuna gitmediğinden Galile'yi Engizisyon Mahkemesine sevkederler. Mahkeme şu kararı alır:.

"Dünyanın evrenin merkezi olmadığına ve hareket ettiğine ilişkin tez abestir. Felsefe açısından yanlış ve iman bakımından insanı yanlışlığa sürükler."

Galile, tövbekârlara özgü giysi ile mahkemeye getirilir. Kendisinin bilimsel başarıları, keşifleri hep birer suç sayıldıktan sonra, tövbe etmediği takdirde çok ağır bir cezaya çarptırılacağı bildirilir. Yetmiş yaşındaki Galile, dizleri üzerine çökerek ve bir elini İncil'e basarak keşiflerini—mahkeme tarafından düzenlenen bir istigfarname ile—birer birer inkar ve bunlardan ileri gelen günahlardan tevbe ve istigfar eder. Buna rağmen hapsedilir. Daha sonra, evinde göz hapsinde tutulmak üzere sürgüne gönderilir. 1637'de gözleri görmez hâle geldiğinde, adeta kendisiyle alay edercesine, "dostlarını görmesine" izin verilir.

Aynı dönemin renkli simalarından biri de Giordino Bruno'dur (ö. 1600). Bu İtalyan düşünürü, düşündüğünü coşku ile anlatan cesur bir insandır. Ulaştığı ilmi gerçekler kilisenin temel inançlarıyla çatışınca, o da Engizisyona verilir. Düşüncelerini geri alması istenir. Kabul etmeyince, ölüme mahkum edilir.

Kilise, Bruno'ya idam cezasını "kan akıtmadan" kaydıyla vermiştir. Gerçekten de kan akıtmazlar, onu meydana yakarak idam ederler.

ERKÂN

Rükünler. Temel şartlar.

ERKAN-I İMANİYE

İmanın şartları.

ERKAN-I İSLAMİYE

İslâm'ın şartları.

ERVAH-I TAYYİBE

Temiz ruhlar.

Ervah-ı tayyibe temiz ruhlar, *ervah-ı habise* pis ruhlar anlamındadır. Melekler birinciye, şeytanlar ikinciye örnektir. İnsanların da ruhanî yönü olduğundan bir kısmı tayyip bir kısmı habistir. Ama bu onların kendi iradelerini doğru yahut yanlış kullanmalarının bir neticesidir.

ESBAB

Sebepler.

Bak: "Sebeb", "Daire-i esbab" maddeleri

ESFEL-İ SÂFİLÎN

Aşağıların aşağısı

Cehennemin en derin azap mahalli.

Bak: Ahsen-i takvîm

ESİR MADDESİ

Bütün kâinatta bulunan ve her tarafı kaplamış olan latîf madde.

Elektrik, ışık ve hareketin yayılmasına vasıtalık eden madde.

Görülmeyen ve varlığı birçok ilim adamınca kabul edilen latîf, rakik, elâstikiyeti hâiz seyyal madde.

ESMA-İ HÜSNA

"En güzel isimler."

"Allah'ın hepsi de güzel olan isimleri"

Kur'an-ı Kerim'i okuduğumuzda, başından sonuna kadar Allah'ın isimleriyle dolu olduğunu görürüz. Mesela ilk sure olan Fatiha'da; *Al-lah, Rabbu'l alemin* (Alemlerin Rabbi, onları terbiye eden), *Rahman-Rahim, Maliki yevmi'd-din* (hesap gününün sahibi) isimleri zikredilir.

Kur'anda bu isimleri en toplu halde Haşir suresinin sonunda görürüz. Burada ardarda şu isimler yer alır: *Allah-Âlimü'l-gayb veş-şehadet-Rahman-Rahim-Melik-Kuddüs-Selam-Mü'min-Muheymîn-Aziz-Cebbar-Mutekebbir-Halik-Bari-Musavvir-Aziz-Hakim*.

Esmâ-i Hüsnâ tabiri Allah'ın güzel isimleri için söylenir ve asla O'ndan başkası için kullanılmaz. Âyet-i Kerîmelerde, "*En güzel isimler Allah'ındır. O halde Ona onlarla dua edin*" (A'raf Sûresi, 7:180) ve "*Allah ki, Ondan başka ilâh yoktur. En güzel isimler Onundur*" (Tâhâ Sûresi, 20:8) buyurulmaktadır. *Buharî* gibi sahîh hadis kitaplarında nakledildiğine göre Efendimiz; "*Allah Teâlânın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları sayarsa Cennete girer.*" buyurmuşlar ve bu doksan dokuz ismi zikretmişlerdir. Zikredilen doksan dokuz ismin haricinde Kur'ân'da, "*Rabbu'l Âlemin, Mâlik-i Yevmiddin, Allâmü'l-Guyûb, Çâfiru'z-Zenb, Kâbilu't-Tevb*" gibi isimler de vardır. Peygamber Efendimiz'in (asm) büyük münâcâtı olan *Cevşenü'l-Kebir*'de bin isim yer almaktadır. Ayrıca, bazı dualarında "*Ya Rabbi, bildiğim ve bilmediğim bütün isimlerinle*

sana yalvarıyorum...” buyurmuştur.

Cenâb-ı Hakkın isimleri sıfatlarına dayanır; mastarları ve kaynakları sıfatlardır: Bunlar da üç kısma ayrılır:

1. Cenâb-ı Hakkın zâtî sıfatlarına dayanan isimler: Allah'ın yüce zâtınının *kıdem*, *bekâ*, *vahdâniyet*” gibi selbî sıfatları vardır ki, bazı ilâhî isimler bu sıfatlara dayanır. Bu isimlerden bazıları şunlardır: *Evvel* ve *Kadîm* isimleri *kıdem* sıfatına, *Âhir* ve *Bâkî* isimleri *bekâ* sıfatına, *Vahid* ve *Ehad* isimleri *vahdaniyet* sıfatına dayanır.

Ayrıca *hayat*, *ilim*, *irade*, *kudret*, *sem'*, *basar*, *kelâm* sıfatları, *sübûti sıfatlar* adını alır. Bu sıfatlara dayanan isimler ise, sırasıyla, *Hayy*, *Âlîm*, *Mürîd*, *Kadîr*, *Semî'*, *Basîr*, *Mütekellim* isimleridir.

2. Fiilî sıfatlara dayanan isimler: Cenâb-ı Hakkın kâinatın idare ve tedbiriyle ilgili sıfatları vardır. Bu sıfatlara dayanan isimlere de fiilî isimler denir. *Rezzâk*, *Vehhâb*, *Çaffâr*, *Settâr*, *Hâlk*, *Bâri'*, *Musavvir*, *Mübdi'*, *Mu'îd*, *Muhyî*, *Mümît* isimleri bunlardandır.

3. Mânevî sıfatlara dayanan isimler: Allah Teâlâ'nın *azâmet*, *kibriya*, *celâl*, *cemâl*, *kemâl*, *izzet*, *adalet*, *hikmet*, *rahmet*, *merhamet*, *hilm*, *sabır* gibi mânevî sıfatları da vardır. Bir kısım isimler de bu sıfatlara dayanırlar; *Azîm*, *Kebîr*, *Celîl*, *Cemîl*, *Kâmil*, *Azîz*, *Âdil*, *Hakîm*, *Rahmân*, *Rahîm*, *Halîm*, *Sabûr* gibi.

EVÂMİR-İ TEKVÎNİYE

Yaratılışa ait emirler. Kâinatta icra edilen ilâhî kanunlar.

Bak: Emr-i tekvînî

EVVEL “Başlangıcı olmayan. Kadim ve ezeli olan (Allah)

EZEL

Evveli olmamak.

Kıdem.

Bak: İlm-i ezeli

F

FANİ

Devamlı ve kalıcı olmayan. Bâkinin zıddı.

FARK

İki şeyi birbirinden ayıran başkalık.

Allah'ın vacib varlığı ile mahlukatın mümkün varlığı arasındaki başkalığı idrak etmek; istiğrak halinde girerek bunları birbirine karıştırmamak.

FAKR

Muhtaç olmak.

Fakr, insanın Allah'a muhtaç olmasıdır. *"Ey insanlar. Sizler Allah'a karşı fakirlersiniz"* ayeti insanın bu yönüne dikkat çeker. (Fatır, 15) Dünyanın en zengin insanı da Allah'a muhtaçtır. İnsan, akla, hafızaya muhtaç olduğu gibi göze, kulağa da muhtaçtır. Ayrıca gözün çalışması için ışığa, kulağın görev yapması için havaya, sese muhtaçtır. Bedenine ve ruhuna ait bütün bu ihtiyaçlarını ancak Allah ihsan etmektedir. Kâmil insanlar bu fakr ile fahretmişler, övünmüşlerdir. Zira insan Allah'a muhtaç olduğunu hissettiğinde O'na yönelir, O'na sığınır, O'ndan medet bekler.

"Sadakalar ancak fakirler içindir." ayeti, Cenab-ı Hakk'ın ihsanına mazhar kişilerin ancak O'na karşı fakrını bilenler olduğuna da işaret eder. (Tevbe, 60) Zengin olanlar fakirlere yardım ettikleri gibi, mutlak Gani olan Allah da huzurunda fakrını hissedenlere sayısız ikramlarda bulunur.

FASİK-I MÜTECAHİR

Günahları açıkça ve hayasızca işleyen.

Günahları utanmadan, hatta övünürcesine açıkça işleyen.

Fasık-ı mütecahir, günahı pişmanlık duymadan ve açıkça işlemekle Allah'a karşı manevî sorumluluk duygusunu kaybetmiş ve nefsinin arzularıyla baş başa kalmış, başıboş bir insandır. Kendi arzu ve isteklerinden başka bir değer ölçüsüne sahip değildir. Günahları, utanmadan ve sıklıkla utanmadan açıkça işlemekle başkalarını da günaha teşvik eder ve toplumun ahlâk yapısını sarsar.

Şüphesiz, günahın gizlisi de, açığı da fenadır; cezası vardır. Fakat günah açıkça işlense (veya gizli yapılmış olan günahları başkalarına da anlatılsa) bu, günahları yayma ve teşvik etme demek olur. İşte bu ise ayrı bir günah ve büyük bir cürümdür.

Bunların şerlerinden insanları ikaz etmek maksadıyla, gıybet edilmeleri bile caiz sayılmıştır.

Bir hadis-i şerifte de mealen şöyle buyruluyor: *"Bir hata, bir kabahat*

gizlice yapılmış olunca zararı yalnız onu yapana ait olur. Fakat aleni yapılırsa da menedilmez ise zararı ammeye dokunur."

FÂTİR

Dünyayı ve ahireti yaratan (Allah).

FAZİLET

Üstün değer ve erdem. İnsanı yücelten değerlerde üstün bir kişiliğe sahip olmak.

FELSEFE

Hikmetleri araştırma ilmi.

Aklî ilimler.

Yunanca *hikmet sevgisi* anlamındaki bu kelime, insanlığın düşünce tarihi için kullanılmaktadır.

Felsefenin başlıca üç bölümü vardır: *Ontoloji* (varlık), *Epistemoloji* (bilgi), *Değerler Felsefesi* (Bu da *ahlak* ve *estetik* şeklinde ikiye ayrılır.).

Varlık felsefesi, "Varlığın sebebi var mıdır? Eşyanın hakikati nedir?" gibi sorular üzerinde durur. Bilgi felsefesi, "Bilgi nedir? Eşya hakkında kesin bilgiye ulaşılabilir mi? Bilginin kaynakları nelerdir? Bilginin değeri nedir?" gibi soruları ele alır.

Ahlâk felsefesi, ahlâkın menşeyini, kurallarını araştırır. Estetik ise, sanatla ilgili meseleler üzerinde yorumlar yapar.

Görüldüğü gibi, felsefenin araştırdığı konularla dinin ele aldığı me-

selelerin çoğu çakışmaktadır. Yani, bu konular, aynı zamanda dinin de konularıdır. Ancak, din bunları *vahiy* merkezli olarak cevaplandırırken, felsefe *akıl merkezli* olarak bunlara cevap arar. Gerçek şu ki, *fizik* sahasında akla büyük işler düşerken *metafizik* sahasında aklın gücü çok azdır. Çünkü akıl henüz kendisinin ne olduğunu tam mânâsıyla anlamış değildir.

İslâm Dini, menşeyinde vahye dayanmakla beraber, akla çok büyük önem verir. Fakat akıllı her şey olarak da görmez. Zira akla dayanan felsefecilerin birbirinden farklı sonuçlara varmaları gösteriyor ki, akıl fizik sahasında bile çoğu zaman yeterli değildir. Metafizik sahada ise akıl yalnız başına fazla bir iş göremez. Görme olayında gören bir gözle beraber bir de ışığa ihtiyaç olduğu gibi, fizik ötesi gerçekleri görmek için de akıl gözüyle beraber vahiy güneşine ihtiyaç vardır.

FENA

Devamlı ve kalıcı olmama. Bekanın zıddı.

FENN-İ BEYAN

Bak: Beyan

FERD

Bir olup, hem zâtında hem de sıfatlarında eşi ve benzeri olmayan.

Bu isim Allah'ın birliğini ifade eder; eşi ve benzeri olmadığını ders verir.

Lem'alar'da, Ferd ismi için, "*Vâhid ve Ehad isimlerini tazammun eden bir ism-i âzam,*" denilmektedir. *Vahid* ve *Ehad* isimleri de Allah'ın birliğini ifade ederler. Fakat, Ferd ismi *Vahid* ve *Ehad* isimlerinden daha şümullüdür. *Ehad* ismi Allah'ın zâtının birliğini, *Vahid* ismi sıfatlarının eşi ve benzeri olmadığını ifade ederken, *Ferd* ismi her iki mânâyı da bünyesinden toplar. Buna göre, *Ferd* ismine, "zâtında ve sıfatlarında şerikten, eşi ve benzeri olmaktan münezzeh olan yegâne zât" şeklinde mana verilebilir.

FER'Î HÜKÜMLER

Esasa ait olmayan hükümler.

Temel ve değişmez hükümlerin dışında kalan hükümler.

Bak: Ahkâm-ı fer'iyye

FESAHAT

Sözün kolay anlaşılır ve kusurlardan uzak olması.

Lâfızların telâffuzunun akıcı olup kulağa hoş gelmesi yanında mananın da dil ve ifade kusurlarından arınmış olarak net ve açık olması.

Fesâhat, sözün; lafız, mânâ ve âhenk itibarıyla kusursuz olmasıdır. Diğer tâbirle, lafızların söylenişinin tatlı, mânâsının da söylenirken hemen zihne girmesidir. Bu keyfiyetlerin birincisi, kelime ve cümle âhengi ile, ikincisi de kullanan kimsenin ke-

lime hazinesi ve seçme kudreti ile ilgilidir. Fesâhatin daha yüksek derecesine *belâgat* denir ki; fasih bir sözün, yerine ve adamına göre söylenmesidir. Bir söz, yerine göre denmişse,—fasih olsa bile—beliğ olmaz.

FETRET

Fütur getirmek. Gevsemek. Hareketsizlik.

İki yükselme devri arasında geçen duraklama devri

Vahyin kesilip, hak dinin bilinmez hale geldiği dönem.

Bak: Ehl-i fetret

FETTAH

Rahmet ve rızık kapılarını açan.

Zorlukları kolaylaştıran.

Hidayetiyle kalplere iman ve marifet kapılarını açan.

FEYİZ, FEYZ

Bolluk, bereket, verimlilik, gelişme.

FIRKA-I DÂLE

Sapık fırkalar

Batıl itikat mezhepleri.

Ehl-i iman içinde ortaya çıkan *Cebriye*, *Mu'tezile* gibi *ehl-i bid'a* fırkalara *fırak-ı dalle* denir. Bunlara *dalalet fırkaları* denilmesi, dinin ana cadde-sinden sapmalarından dolayıdır. Yoksa bunlar ehl-i küfür değildir. Bunların bir kısmı akli nakle tercih

etmiş, bir kısmı keşfen gördüklerine aldanmış, bir kısmı meşrep taassu-buyla hareket etmişlerdir.

Resullulah Efendimiz (asm) şöyle buyururlar:

“...Benim ümmetim yetmiş üç fır-kaya ayrılacak. Bunların birisi müs-tesna hepsi ateştedir.”

Sahabelerin, “Ateşten kurtulacak o fırka hangisidir” şeklindeki soru-suna ise Allah Resulü “Benim ve as-habımın yolundan gidenler” diye ce-vap verirler.

Bunların, ehl-i sünnet dairesine çok yakın olup, sadece bir iki mese-lede sapma gösterenleri olduğu gibi, İslam’a zıt bir yöne girenleri de var-dır.

Bak: Dalâlet

FIKIH

İnce anlayış, köklü kavrayış, derin idrak.

İslam dininin ibadet ve muamelattan bahseden bölümü.

Hiz. Peygamber (asm), İbn-i Abbas hakkında “Allah’ım, onu dinde fakih kıl” şeklinde dua etmiştir. İmam-ı Azam, fikhı “kişinin leh ve aleyhin-de olan şeyleri bilmesi” şeklinde tarif eder ve İslam itikadıyla ilgili eserine el-Fıkhu’l-Ekber adını verir.

Fıkıh ilmi, ibadet ve muamelatla ilgi-li hükümlerden bahseder. İnsanın bu meselelerde cehaleti olsa veya uygu-lamada hatası bulunsa, yine de İslam dairesinde kalır. Fakat itikadla ilgili

küçük bir meseleyi inkar etse İslâm dairesinden çıkar. Bu yüzden, iman-la ilgili meseleler *fikh-ı ekberdir*. Nitekim, Kur’an-ı Kerim’de fıkıhla il-gili ayetler 600 civarındadır. İmanla ilgili ayetler ise 6000 kadardır.

FISK

Haktan sapmak. Haddini tecavüz. Günah.

Allah’ın emirlerini terk ve O’na isyan etmek ve doğru yoldan çıkmak.

Fısk, hak’dan sapmak, haddi aşmak, taatten huruc etmektir. Günahlara dalmayı alışkanlık haline getirenler, *fasık* adını alır. Hamdi Yazır’ın da dikkat çektiği gibi, “Fasık vasfı için-de kâfirler bulunabileceği gibi, ima-nını zayi etmemiş olanlar da buluna-bilir.”

Kur’an’ın “Münafıklar fasıkların ta kendileridir” hükmü, bunu te’yid eder. (Tevbe, 67) Yani, fıskın en ileri derecesi münafıklıktır. Onların haya-tı hep haktan sapma, haddi aşma ve itaatten ayrılmayla geçer. Her münafık fasıktır, fakat her fasık münafık değildir.

FITRAT

Yaratılış.

Yumurtadan çıkan bir ördek yavrusu hemen yüzebileceği bir su aramaya başlar. Suyu tertemiz ve berrak bir

göl bulamazsa, en azından çamurlu bir su birikintisiyle oyalanır. Onun gibi, akli başında her insan, fitraten Yüce Yaratıcıyı bulmaya çalışır. Eğer gerçek Yaratıcıyı bulamazsa, bazı yaratılmışları ilâh kabûl eder. Bir kısım insanların putlara, kiminin ateşe, kiminin de ineğe tapması bu tür bir olaydır.

Hız. Peygamber (asm), insanın bu tabiatına şu ifadeleriyle dikkat çeker: *"Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne-babası onu Yahudî, Nasranî veya Mecusî yapar."* (Sahihu'l-Buhari, Cenâiz, 80; Sahihu'l-Müslim, Kader, 22.) Yani her doğan çocuk, İslâmı seçecek, kabul edecek bir tabiattadır. Fakat, zamanla çevresi onu yönlendirir.

İnancın fitriliğine Rum Süresi 30. âyette de temas edilir: *"Hanîf (Muvaḥhid) olarak yüzünü dine yönelt. Yani, Allah'ın dinine ki, Allah insanları o fıtratta yaratmıştır."*

İnsanın vicdanı Allah'ın rububiyetini tasdiğe hazırdır. Ayçiçeği ile güneş, demir ile mıknaṭis arasındaki ilişki misali, vicdan ile Allah'a iman arasında benzeri bir durum vardır.

FİİL

İş. Hareket.

Risale-i Nur'da insanın bir fiil bir de infial ciheti olduğu önemle nazara verilir. Fiil ciheti, insanın kendi irade ve kudretiyle yaptığı işleri ifade eder. Infial ciheti ise, onun hiçbir hissesi olmaksızın onda icra edilen ilâhi icraatlar ve sanatlardır.

Bak: Infial

FİTNE

Kargaşa-kaos hali – anarşi

Bela, sıkıntı, azdırma, karışıklık.

İnsanların zor imtihanlara tabi tutulması.

Fitne; altın, elmas gibi kıymetli madenlerin kendilerine karışmış bulunan diğer madenlerden ayrışması için ateşe atılmasını ifade eder. Böyle bir ameliye ile, bir tarafta posa, diğer tarafta kıymetli madenler toplanır. *"Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir fitnedir"* ayetine bu açıdan bakabiliriz. (Enfal, 28; Teğabün, 10) Yani, insanlar malları ve çocukları sebebiyle şiddetli bir imtihana tabi tutulurlar. Bir tarafta malını helalinden kazanıp başkalarına faydalı bir şekilde kullanan ve evladını iyi terbiye edenler, diğer tarafta ise, haram yolla servet kazanıp, bu serveti eğlence-de tüketenler ve evladını terbiye etmeyenler meydana gelir. *"Sizi şerle ve hayırla bir fitne olarak imtihan ederiz"* ayeti de üstte belirtilen manayla ilgilidir. (Enbiya, 35)

Madenlerin ayrışması işleminde şiddetli bir ateş, kaynama, alt-üst olma görüldüğü gibi, fitne kelimesinin başka anlamları olan "kargaşa-kaos hali – anarşi" manalarında bu durum açıkça görülür. Fitne, dengelerin alt - üst olması, toplumun içten içe kaynamasıdır. Fitne dönemlerinde tansiyon son derece yüksektir.

Hadis-i şeriflerde *Ahırzaman fitnesinden* bahisler vardır. Hadis Kitaplarının *Kitabu'l-Fiten* bölümlerinde, bu fitnelerden söz edilmektedir. Tarih boyunca bütün ümmet *"Allah'ım, bizi ahırzaman fitnesinden*

koru!" diye o dönemin fitnesinden Allah'a sığınmışlardır. İmtihanın son derece şiddetlendiği, nefse hoş gelen günahların bir sel gibi her tarafı istila ettiği günümüz toplum hayatını, ahirzaman fitnesinin bir dönemi olarak değerlendirmek mümkündür. Süfli nefisleri kendilerine çeken cazibedar günahlar her yere dal-budak salmış, helal-haram birbirine karışmış, İslâm'ı bir bütün olarak yaşamak hayli zorlaşmıştır. Şu var ki, harpte, cephede tutulan nöbetle, barış ortamında rahatça tutulan nöbetin sevabı bir olmadığı gibi, bu zor şartlarda İslâm'ı yaşamamanın sevabı da çok fazladır.

"Fesad-ı ümmetîm zamanından bir sünnetime ittiba eden yüz şehidin ecrini kazanabilir." hadîs-i şerifi de bize bu dersi vermektedir.

FÜRUAT

Dallar, budaklar. Şubeler. İkinci derecede önemli olan şeyler.

Hakkında kesin hüküm bulunmayıp içtihadı konu olan dinî meseleler.

Dinin içtihadî meselelerine *füruat* adı verilir. Dinin nass'la sabit esasları ise, *zaruriyat-ı diniye -esasat-ı İslâmiye* gibi isimlerle ifade edilirler. Mesela, abdest ve namaz dinin esaslarından ve zaruri emirlerindendir. Abdest alırken başın ne kadarının meshedileceği, namazda ellerin durumu... gibi içtihadî meseleler ise, *füruattır*.

Bak: Ahkâm-ı Fer'iyye

G

Dünyanın fani işlerine dalmak, gafleti artırır ve kalınlaştırır. Fikri harekete geçiren, Allah'ı, ahireti, ibadeti hatırlatan sohbetlere katılmak veya bunlardan bahseden eserleri dikkatle okumak ise gafleti dağıtır.

GAFİL

Gaflet içinde bulunan. Duyarsız. Habersiz.

Bak: Gaflet

GAFFAR (ĞAFFAR)

Mağfireti, bağışlaması pek çok olan. "Kullarının günahlarını affetmekle örten" Tekrar tekrar affeden Allah).

GAFLET

Gafil olma.

Gerçek görevini unutma hali.

Gerçek görevlerini unutma haline *gaflet* denir. Gaflet uykusuna dalanlar, ömür sermayelerini iyi değerlendiremezler. Kâinata ve onda cereyan eden olaylara gaflet ile bakanlar, gerçekleri göremezler.

"Tefekkür gafleti izale eder." (Mesnevi-i Nuriye)

Risale-i Nur'da *"gaflet uykusu"* *"gaflet sersemliği"* *"gaflet sarhoşluğu"* *"gaflet zulümü"* *"gaflet perdesi"* gibi dikkat çekici ifadelerle rastlarız. Suyun buhar, sıvı ve buz halleri olması gibi gafletin de dereceleri vardır. İnsan dünyaya daldıkça gaflet kalınlaşır, adeta bir buz dağına dönüşür.

ĞAFUR

Affediciliği tam olan.

Kullarının kusurlarını melaik ve ruhaniyata karşı örten (Allah).

GAİBANE VE HAZİRANE

Gaibane: "Hazırda görünmeksizin, gıyabında, gaib olarak."

Bak: Gayb

Hazirane: "Huzurda, doğrudan kendisine hitap ederek."

Bir zatın kemalini "O şöyle alimdir, böyle cömerttir.." şeklinde ifade edersek onu *gaibane* methetmiş oluruz. Ama onun huzuruna çıkıp "Siz şöyle alim, böyle cömertsiniz..." dediğimizde kendisini *hazirane*, *mu-hataba suretinde* methetmiş oluruz.

Fatiha'nın ilk kısmında Cenab-ı Hakk'ı *gaibane* meth ü sena söz konusudur.

"Her türlü hamd, O âlemlerin Rabbi, O Rahmân ve Rahim; O, din gününün maliki olan Allah'adır.."

Bundan sonrası ise hitap makamına bir yükseliştir:

"Ancak sana ibadet eder ve an-

cak senden yardım dileriz. Bizi doğru yola hidayet eyle. O kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. O gazaba uğramışların ve o sapmışların yoluna değil."

GANİYY (ĞANİYY)

Zengin. Sahip. Varlıklı.

Nimet ve rahmet hazineleri sonsuz olan. Hiçbir şeye muhtaç olmayıp her şeyden müstağni olan. Varlıkların bütün ihtiyaçları gayb hazinesinde bulunan (Allah).

GAYB

Gizli olan, görünmeyen

Gözlerden gizli olana gayb denir. *Kaybolmak* ifadesi buradan gelmiştir. Aslı *gaip* olmaktır. Geçmiş ve gelecek bizim için gaybdır. İmanın altı esası yine birer gaybdır.

Her taraftan gaybılarla çevrili bir âlemdeyiz. Okuma bilmeyen birinin harfleri öğrendikçe yeni bir âleme açılması gibi, hiçbir şey bilmez halde dünyaya gelen bir insan, göz, kulak gibi duygularıyla şu görülen âleme açılır. Duyduklarını, gördüklerini aklıyla, kalbiyle değerlendirir.

Kâinattaki kanunlar da bir yönüyle gaybtır. Bunlar keşfedildiğinde gayb olmaktan çıkar. Mesela, Edison elektriği buluncaya kadar, böyle bir nimet gayb hazinesinde saklı idi. Aslında tabiatla elektrik vardı. Elektrikli balıklar elektrik üretiyorlardı. Şimşek, elektrikten haber veriyordu, fakat insanlar, böyle bir ilâhi kanu-

nun farkında değillerdi. Birisi vesile oldu, bu kanun gaybîlikten çıkıp, şehadet ufkunda göründü.

Gayb, genelde iki kısımda mütalaa edilir: *Mutlak gayb* ve *izafi gayb*.

Mutlak gayb, sadece Allah'ın bil-
diği gaybı ifade eder. Kıyametin ilmi
bunlardandır.

İzafi gayb ise, bazılarınca biline-
bilen gaybtır. Mesela, kalbimizdeki
manalar karşımızdaki için gayb iken
bizim için değildir. Keza, dağın etek-
lerindeki kimseler için, dağın diğer
 tarafları gaybtır. Dağın zirvesindeki
 için ise, dağın her tarafı gözle görül-
mektedir.

*"De ki; Göklerde ve yerde Al-
lah'tan başka kimse gaybı bilemez"*
ayeti, mutlak gayb açısından ele
alınmaktadır. (Neml, 65) Mesela, kim-
se gelecekte ne olacağını bilemez.

"De ki: Ben gaybı bilmem." ayeti-
nin bildirdiği gibi, Hz. Peygamber de
buna dahildir. (En'am, 50)

Ancak, *"Gaybı bilen (Allah) razı
olduğu elçiden başka kimseye gaybı-
nı bildirmez"* ayetinin ifadesiyle Ce-
nab-ı Hak dilediğine gaybtan bazı
şeyler bildirebilir. (Cinn, 26) Nitekim,
Hz. Peygamber (asm), Allah'ın iz-
niyle ilerde olacak nice olayları önce-
den haber vermiştir.

Kur'an-ı Kerim muttakilerden,
yâni takva sahibi müminlerden bah-
sederken onların en büyük özelliği
olarak *gayba imanlarını* gösterir. *"O
muttakiler ki gayba iman ederler."*
mealindeki âyet-i kerimeyi tefsir
eden âlimlerimiz, gayba imana iki

şekilde mânâ verirler.

Birincisi, “Onlar gayba iman ederler; yâni görmedikleri halde, aklen ve naklen istidlâlde bulunarak, delillere dayanarak iman ederler.”

Diğeri ise, “Onlar gıyaben dahi iman ederler; yâni münafıklar gibi sadece müminler arasında değil, gıyaben de Allah’a ve Resulüne iman ederler.”

Kur’an-ı Kerim nice âyetleriyle insana *mahsusât* denilen hisler dünyasında boğulmamasını, ondan “makulât” yâni, hikmetler âlemine nazar etmesini ders verir. Buna Risale-i Nur’dan, güzel bir misal:

“Nimet içinde in’am görünür; Rahman’ın iltifatı hissedilir. Nimetten in’ama geçsen Mün’im’i bulursun.” (Sözler)

İşte, o gayba inananlardır ki, nimette boğulmaz, Mün’imi, yâni o nimeti ihsan edenî tanırlar.

GAYE-İ HAYAL

Hayal edilen gaye. İdeal.

Gaye-i hayal, *ideal* anlamındadır. İnsanın daima gaye-i hayali olmalı, yüce idealler taşımalıdır. Böyle ideallerden mahrum olanlar, bencillikten kurtulamazlar. *Ene* merkezli bir hayat yaşarlar.

“Yaşadığım topluma, ülkeme ve bütün insanlığa faydalı bir fert olacağım. Kendim için değil, onlar için yaşayacağım.” diyen insanın gaye-i hayali toplumun refah ve saadetidir.

Her mümin için rızay-ı İlahiyi ka-

zanmak ve ebedi saadete ermek gaye-i hayal olmalıdır.

Ayrıca, her fert kendi kabiliyeti doğrultusunda belli bir alanda zirveye çıkmayı hedeflemelidir.

GAYRET

Bir gayeyi ciddiyetle takib edip yürütmek ve onu her türlü tehlikelerden koruma cehdini göstermek

Kıskançlık. Hamiyet. Çalışma. Sabır ve tahammül.

Bak: Gayretullah

GAYRETULLAH

Allah’ın gayreti.

Allah’ın hak dinini koruma sıfatı, şe’ni.

Helâk olan eski kavimler için: “Onlar günah ve isyanda sınırı aştıkları için gayretullahı dokundu. Allah da onları helâk etti” denilir. Ancak Allah’ın gayreti, insanların gayretine asla benzemez. Cenâb-ı Hakkın yüce Zâtına yakışır ve kutsiyetine lâayık bir gayreti vardır. Onun bu yüce gayreti, çoğu kez, günah ve isyanda sınırı aşanları cezalandırma şeklinde tecellî eder.

Gayret sahibi bir mü’min de, dine aykırı ve zararlı durumlar, hâdiseler ve tecavüzler karşısında lâkayd ve duygusuz kalamaz, müteessir olur, hamiyeti galeyana gelir. Nitekim Kur’an (48:29) âyetinde sahabelerin yüksek meziyetlerini beyan ederken, *“küffar üzerinde çetin ve metin”* olduklarını kaydeder.

Buhari'nin 67. *Kitabü'n-nikah* 107. babından alınan bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

"Allah Teala, mü'minler hakkın-da gayret ve hamiyet gösterir (hayır ve saadet diler). Ve Allah'ın gayreti, haram kıldığı fena şeyleri (günahları) mü'minin işlememesi içindir."

Allah Teala'ya nisbet olunan gayretle, insanlardaki gayret hiçbir cihetle birbirine benzemez. Allah'ın gayretinden, kullarına merhameti, hayır ve saadet dilemesi anlaşılır.

GINA

Zenginlik.

GIYBET

Birisinin gıyabında onun hoşlanmayacağı bir şeyi söylemek.

Peygamber Efendimiz (asm) buyurdu ki:

"Bilir misiniz gıybet nedir?"

"Allah ve Resulü daha iyi bilir" dediler.

"Kardeşini, hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır." buyurdu.

"Ya söylediğim kardeşimde varsa?" denildi.

"Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun; yoksa o vakit ona iftira etmiş olursun." cevabını verdi.

Hucurat Sûresinde şöyle buyrulur:

"Birbirinizin gıybetini yapmayın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini

yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi?" (Hucurat Sûresi, 12)

Gıybet edilen şahıs o anda hazır bulunmadığından, hükmen ölüdür. Bir ölü sessizliğiyle, söylenenlere cevap vermekten acizdir. Böylesine aciz birine yapılan haksızlık, Allah kelâmında *ölü eti yeme* şeklinde tasvir edilmiştir.

Nur Külliyyatında gıybetin caiz olduğu haller sıralanırken şöyle bir madde de nazara verilir:

"Şekva suretinde bir vazifedar adama der, tâ yardım edip o münkeri, o kabahati ondan izale etsin ve hakkını ondan alsın." (Mektûbât)

İnsanın, haklı olduğu bir meselede bile, şikayetini sadece yetkililere bildirmesine izin verilmişken, vakit geçirmek yahut öfkesini söndürmek gibi basit sebeplerle dedikodu yapanlar bunun ahiretteki acı sonucuna da katlanacaklardır.

GÖLGE

Asıldan haber veren, fakat aslın özelliklerini taşımayan.

Varlık mertebesi yönünden asla göre çok sönük kalan.

Cenâb-ı Hakk'ın varlığı *vaciptir*; olmaması ise imkânsızdır. Bu varlık mertebesi ancak Allah'a mahsustur. Bütün mahlûkatın varlıkları ise *mümkün* sınıfına girer. Bir zamanlar yok idiler, ilâhî irade ile varlığı tattılar. Yine aynı irade ile hayatlarına son verilebilir ve yeniden varlık sahasından geç ederler.

İşte bu mümkünin varlık sıfatı,

Cenâb-ı Hakk'ın vacib olan varlığına göre zayıf bir gölge gibidir.

"Bize gösterdiğin nümûnelerin, gölgelerin asıllarını, menbalarını göster." (Sözler)

"Umum kâinattaki umum kemâlât, bir Zât-ı Zülcelal'in kemâlinin âyâtıdır ve cemâlinin işaretidir. Belki hakikî kemâline nisbeten bütün kâinattaki hüsn ve kemâl ve cemâl, zâif bir gölgedir." (Sözler)

Eşyanın varlığının gölge kadar zayıf olduğunu bilen bir insan, kalp âleminde ona gölge kadar kıymet verir. Onlarla oyalanmaz, o gölgelerde esmasını tecelli ettiren Vacib-ül-Vücud'un marifetinde, muhabbetinde mertebeler kat etmeye çalışır.

İşarat (işaretler) kelimesi de gölge mânâsını ders vermekle birlikte, hayale ayrı pencereler de açar.

Haritada, üzerinde *İstanbul* yazılı bir nokta görürüz. Bu nokta ve bu isim İstanbul'a işaret ederler, ama onlar İstanbul değildirler. Onlarda İstanbul'un hakikî güzelliğini ve gerçek kemâlini görmek, hissetmek mümkün değildir.

Mahlukat için *"esmâ-i İlahiyetin gölgelerinin gölgeleri"* denilmekte ve "gölgenin gölgesi" için şöyle bir misâl de verilmektedir:

Güneşin aynadaki aksi, onun gölgesi makamındadır, yani ondan haber verir ve varlık mertebesi itibariyle onun varlığına nispetle gölge gibi zayıf kalır. O aynayı bir başka aynaya karşı tuttuğumuzda bu ikinci aynada birinci aynadaki "gölge güneş"

tecelli eder. İşte bu ikinci tecellinin varlık derecesi ise "gölgenin gölgesi" kadardır.

Eşyanın, ilm-i İlahideki mahiyetleri *Esmâ-i İlahiyenin gölgeleri*, bunların yaratıldıktan sonraki halleri (hakikatleri) ise esmâ-i İlahiyenin gölgelerinin gölgeleridir.

GÜNAH

"Cezayı gerektiren amel. Dine aykırı iş."

"Allah'ın emirlerine uymayan hareket."

"Allah'ın emirlerini terk etmek ve yasaklarını işlemek."

Hadis-i şerifin bildirdiğine göre günah, *"Kalbini tırmalayan (rahatsız eden) ve insanların bilmelerinden çekindiğin şeydir."* (Müslim, Birr, 14) İnsan kalbi günahlardan müteessir olur. Meselâ, doğru söylemek kalbi rahatsız etmez; fakat yalan söylemek yüzde kızartı, kalpte sıkıntı meydana getirir.

Günahlar fıtrata bir isyandır. Günaha dalan kimseler polisin takibinden kurtulsalar da vicdan azabından kurtulamazlar.

Günahlara dalmak, mayınlı araziye girmek gibidir, insanı perişan eder. Günahın şu dünyadaki peşin cezası stres, huzursuzluk ve sıkıntıdır. Öteki alemde ise, günahına tövbe etmeyen kimseler için bir azap vardır.

H

HABÎR

Eşyanın hakikatlerini ve gizliliklerini bilen.
Batınî haberler kendisinden saklanamayan.

HAD

Bak: Zahir, batın, had, matla

HÂDÎ

Kalplere iman yolunu gösteren.
Hidayet lütfederek batıldan ve dalaletten uzaklaştıran.
Bütün canlılara bütün ihtiyaçları için yol gösteren.

HÂDİS

Sonradan meydana gelen.
Bak: Hudus, Madde

HADİS-İ ŞERİF

Peygamber Efendimizin sözleri.

Hadîs, *söz* demektir. Peygamber Efendimizin (asm) mübarek söz, fiil ve hareketleri veya onayladığı söz, iş veya davranıştır. Diğer bir deyişle hadis, Peygamber Efendimizin sün-

netidir. Ayrıca hadisten bahseden ilim dalının adına da *hadis ilmi* denir.

Hadisler İslâm Dini'nin ikinci kaynağıdır. Hadis, başlı başına bir ilim olmakla beraber aşağıda bu ilimle ilgili bazı kavramlara kısaca temas edilmiştir:

Râvi: Hadisi kendisinden sonrakilere aktarana *râvi* denir.

Sened: Ondan ona aktarırken oluşan aktarma zincirine *hadisin senedi* denir. Yani, hadisin *senedi*, Peygamber Efendimizden (asm) gelen bir hadisi veya haberi kimler aktarmışsa, bu aktaranların isim listesinden ibarettir.

An'ane(li sened): Hadis rivayetinde Peygamber Efendimiz'e varıncaya kadar "*filandan, o da filandan*" şeklinde oluşan isim listesine denilir.

İsnad: Bir hadis ondan ona aktarılırken en son Peygamber Efendimize dayandırılmasına ise, *isnâd* denir. Hadisler güçlü ve sağlam ellerden doğru bir şekilde aktarılıp Peygamber Efendimize isnad edilirse (dayandırılırsa) *sahih hadis* adını alır.

Meşhur hadis: İlk asırda âhâdî hadis iken (yani bir Sahabî tarafından rivayet edilmişken), ikinci asırda meşhur olan ve yalanda birleşmeleri mümkün olmayan topluluk tarafından rivâyet edilen hadis.

Makbul hadis: Kendisiyle amel edilmesini gerektiren, mütevatir, sahih, hasen ve bazı zayıf hadislerdir.

HADS

Sûrat-i intikal.

Mebdeden (sözün başından) müntehaya (sonuna) hemen intikal etmek.

Keskin kavrayış.

Aklın başlıca iki seyri vardır: *Fikir* ve *hads*.

Fikir, tedricidir; hedefe adım adım gidilir. Hads ise, şimşek gibi bir sür'at-i intikaldir; hedefe birden ulaşma söz konusudur.

Mesela, yeni bir ilmi keşfe imza atacak bir zat, önce fikir ile yol alır. Araştırdığı sahada fikren derinleşir. Günler, aylar geçer, henüz sonuca varamaz. Fakat bir gün, birden içine bir fikir doğar ve onunla sonuca ulaşır.

Güneş ışınlarına tutulan merceğin bir kâğıda odaklanmasıyla önceleri o kâğıt yanmaz. Fakat bir müddet sonra birden alev alır. İşte, ısınma süreci *fikre*, birden alev alması *hads'e* misaldir.

Vicdan, bir hads ile şu âlemin bir Yaratıcısı oluşuna hükmeder. Bu hüküm için vicdanın uzun delillere, kıyaslara ihtiyacı yoktur.

HAFİ (AHFA)

Gizli (Daha gizli.)

Kalbin derinleşme ve safileşme mertebelerinden iki mertebe.

İnsanda göz-kulak gibi maddi azaların yanında *sır*, *sırrın sırrı*, *hafî*, *ah-fa* denilen manevi cihazlar vardır. Bunlar kalbin safileşmesi ve manen tekâmül etmesiyle kazanılan merte-

belerdir. Bunlardan sır ve ahfa, Tâhâ Suresinde geçen bir ayetten alınmıştır. Cenab-ı Hak şöyle bildirir:

"O Allah sırrı da bilir, ondan ahfa olanı da..." (Taha 7)

HÂFİD

Kâfirleri, asileri, mütekebbir ve zalimleri alçaltan.

Din düşmanlarını rahmetinden uzaklaştırıp ahirette zelil eden ve cezalandıran.

HAFİZ

Muhafaza eden. Koruyan. Saklayan.

Varlıkları kaderle tayin edilmiş bir ecele kadar, zevale uğramaktan koruyan.

HAK - EHAK

Hak : "Doğru, gerçek." (Batılın zıddı.)

Ehak: "Daha doğru, en doğru. Hak olmada ileri derece."

"Ey talib-i hakikat! Madem hakta ittifak, ehakta ihtilâftır.

Bazan hak, ehaktan ehaktır. Hem de olur hasen, ahsenden ahsen."

İnsan bazen daha iyi ve daha güzelini ararken iyi ve güzelden mahrum olabilir. Hatta bu anlamda "iyi, daha iyinin düşmanıdır" denilir. Hadiste *"En zayıfınıza göre yürüyün"* buyrulur. Hızlı gitmek iyidir; ama bu yürüyüş bazılarını kafileden ayıracaksa zarar verir.

İnsan kendine ait hususlarda tavizsiz olabilir, en iyi ve en güzeli arayabilir ve aramalıdır da. Ama

başkalarına karşı toleranslı olmak daha idealdir. Hak yolda farklı me-totlarla hizmet veren kişiler hakta it-tifat etmişlerdir. Benim tarzım ehak-tır, en güzelidir deseler ihtilafa dü-şerler.

Bu bakış açısını yakalayan zatlar uyumlu olurlar, problem olmadıkları gibi problem çözücü kimlikleriyle öne çıkarlar.

HAKAİK-İ NİSBİYYE

Başkalarına nispet yoluyla ortaya çıkan gerçek-ler.

Nisbî, hakikatte varlığı olmayıp bir başkasına nispet edilen demektir. Büyük-küçük, sağ-sol, ön-arka, üst-alt birer nisbî emirdir. Bunların hiç-biri mahlûk değildir.

Koyun karıncadan büyüktür ve her ikisi de mahlûktur, ama *büyük* diye bir mahlûk yoktur. Nitekim, o büyük dediğimiz koyun, deveye nispet edildiğinde *küçük* olur.

Aynı hakikatin farklı mertebede tecellileri vardır. Bunlar da birbirine nispeten daha kâmil veya daha nakıs olurlar. Nur Külliyyatı'nda, "*hakaik-i nisbiye ile tanelerin sümbül*" olduğu ifade edilir.

Güzellik bir hakikattir, çirkinliğin müdahalesi ile güzellikte mertebeler meydana gelir. Hayır da bir hakikat-tir, bundaki mertebeler de şerrin müdahalesi ile ortaya çıkar.

Konunun bir başka yönü:

Bir şahsın herkesçe bilinen bir

hakikati vardır. Bu şahıs, birinin oğ-lu, bir diğèrinin babası, bir başkası-nın yeğeni, daha başkasının torunu, bir müessesenin müdürüdür, bir şir-ketin danışmanıdır...

Böylece bir tek hakikat, nispetle-re döküldüğünde binlere çıkmış olur.

Bak: Nisbi

HAKAİK-I EŞYA

Eşyanın hakikatleri.

Eşyanın aslı, özü, iç yüzü.

İlk yaratılan mahluk "*Nur-u Mu-hammedi*"dir. Günümüzde madde-nin enerjiye dönüşmesi, bu gerçeği daha kolay anlamamıza yardımcı ol-maktadır. Yani, madde enerjiye dö-nüştüğüne göre, enerji de maddeye dönüşebilir demektir. Demek ki, bü-tün gördüğümüz eşyanın başlangıcı, maddî olmayan bir asla dayanıyor. Bu ilk varlık İlahî kudretle, iradeyle, ilimle ve diğèr sıfatlarla yaratılmıştır. İlahi sıfatlarla icra edilen birbirinden farklı fiiller, ayrı isimlerin tecelli et-mesini netice vermiştir. Birbirinden farklı özellikler taşıyan şu gördüğü-müz eşyanın hakikatleri, Cenab-ı Hakk'ın isimlerine dayanır. Yani, onların vücut bulması *Mucid* ismi-nin, hayata kavuşmaları *Muhyî* is-minin, rengârenk görünüşleri *Mü-levvin* isminin, güzel nakışları *Mü-zeyyin* isminin, birbirinden ayırıcı suretleri *Musavvir* isminin, hikmetli miktarları *Hakîm* isminin tecellisiyle olmuştur..

Bak: Hakikat

HAKAİK-I İLAHİYE

İlahi gerçekler

Hakaik-i İlâhiye, Cenab-ı Hakk'ın zat, şüunat, sıfat, isim ve tasarruflarını ifade eder.

Cenab-ı Hak, Vacibü'l-Vücuddur, ezelidir ebedidir. Mahlukatına benzemez. *"Hiçbir şey O'nun misli gibi değildir."* (Şura, 11) Maddeden mücerred, mekândan münezzehtir. Vahid'dir, Ehad'dir.

İlim, irade, kudret gibi sıfatları, Halık, Rezzak, Muhyi, Mümit gibi fiili isimleri vardır.

Bütün bunlar hakaik-i İlahiye-dendirler.

HAKEM

Hükmeden. Hakkı yerine getiren. Hükümlerinde zulüm bulunmayan.

HAKİKAT

Gerçek.

Kesin olarak sabit olan şey.

Mecaz olmayan.

Öz, içyüz, asıl.

Mahiyetin haricî âlemde kendini göstermesi.

Sözler'de, "Bütün mevcudatın hakaiki, bütün kâinatın hakikatı; esma-i İlahiye istinad eder" denilmektedir.

Hayat, rızık, suret bu alemde birer hakikattirler. Bunlar, sırayla, *Muhyi, Rezzak ve Musavvir* isimlerine dayanırlar, onların tecellisiyle ortaya çıkarlar.

Bilindiği gibi *hak*, "inkârı caiz ol-

mayan gerçek" mânâsına geliyor.

Eşyanın varlığı haktır. Güneşin cazibesi, yerin çekimi, radyoaktif dalgalar da haktır.

Seyyid Şerif Cürcani'nin *Tarifat* adlı kitabında şöyle denilir:

"O nedir? sorusunun cevabı olan özellik, makûl olması bakımından *mahiyet*, hariçte sübutu bakımından *hakikat*, başkalarından farklılığı bakımından ise *hüviyet* diye adlandırılır.

Hakikat, edebiyatta, *mecaz olmayan* mânâsına gelir. Yani, bir kelimeyle, mecazî bir mânâ kast edilme-yip o kelime kendi öz mânâsında kullanılıyorsa, buna *hakikat* denilir. Mesela, *aslan* kelimesi "yiğit kişi" anlamında mecazen kullanılır. Ama "Ormanda bir aslan gördüm." dediğimizde bu kelimeyi hakikat olarak kullanmış oluruz.

Hakikat, eşyanın yahut hâdiselerin iç yüzü mânâsında da kullanılır. Hastalık bir hâdisedir. Onun suretini hastanın perişan halinde görür gibi oluruz. Mahiyeti, sıhhatin bozulmasıyla ortaya çıkan arızalı hayattır. Hakikati, yani iç yüzü ise, insanlar için bir imtihan aracı olması, sabredenlerin derecelerini artırması ve günahlara kefarete olmasıdır.

Kur'an-ı Kerim, hakikatler âlemi-nin güneşidir. O güneşin ışıyla bakılınca, her şey gerçekte olduğu gibi görünür. Onun ışıyla bakılmazsa, her şey karanlıklar içinde kalır. *"Allah iman edenlerin velisidir. Onları karanlıklardan nura çıkarır."* ayeti, bir yönüyle "gerçeğe ulaştırır" mânâsını da ifade eder. (Bakara, 257)

HAKÎM

Hüküm ve ikmet sahibi. Hikmetli iş yapan.
Gerekeni en güzel ve en faydalı şekilde yapan.
Her şeyi olduğu gibi bilen.

Bak: Hikmet

HÂKİM

Hükmeden. İdare eden. Hükmü altında bulundu-
ran. Sultan.

HAKK

Zatı vacip olup varlığı gerçek olan.
Zatı ile kaim, vacip ve değişmekten münezzehtir
olan (Allah).

HAKKALYAKÎN

Bir hakikati, 'yaşadığı bir halin, bir olayın varlığını
bilir gibi' kesin bilmek.
Bilginin en üst mertebesi.

Bak: Yakîn

HÂLİK

"Eşyayı bir takdir ve ölçü ile yaratan. Her şeye
yoktan var eden (Allah)."

HALİFE

Vekil. Halef. Birinin yerine geçen.

HALİLİYE MESLEĞİ

Hz. İbrahim'e (as.) *Halilullah* denir.

Bu unvan, "*Allah İbrahimi halil (dost) edindi*" ayetine dayanır. (Nisa, 125)

Hz. İbrahim, Cenab-ı Hakkın cemalî isimlerine mazhar olduğundan yumuşak huylu ve son derece merhametli idi. Onun bu durumunu, putlara tapanlara beddua etmeyip onları Allahın Ğafur ve Rahim isimlerine havale etmesinde görebiliriz.

Nur talebeleri "*muhabbet fedaile-ri*" olduğundan onların meslek ve meşrebi Hz. İbrahim'e daha yakındır. Bundan dolayı mesleğimiz *Haliliye* dir.

Bedir savaşında esir alınan müşriklere ne muamele edileceği konuşulurken, Hz. Ebu Bekir, fidye karşılığında serbest bırakılmalarını, Hz. Ömer ise, öldürülmelerini teklif eder. Peygamber Efendimiz (asm), Hz. Ebu Bekir'i Hz. İbrahim ve Hz. İsa'ya; Hz. Ömer'i de, Hz. Nuh ve Hz. Musa'ya benzetir.

Hz. İbrahim, Cenab-ı Hakk'a şöyle yalvarmıştır. "*Ya Rabbi, kim bana tâbî olursa, bendendir. Kim de bana karşı gelirse, şüphesiz Sen Ğafur'sun, Rahim'sin*" (İbrahim,36)

Hz.İsa, ümmetinden olup da, zamanla tevhidi bırakıp teslise sapanlar hakkında şöyle der:

"*Ya Rabbi, onlara azab edersen, şüphesiz onlar Senin kullarındır. Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz Sen Aziz'sin, Hakim'sin*" (Maide, 118).

Görüldüğü gibi, cemalî tecelliye mazhar bu iki peygamber, ümmetlerinden haddi aşan kimselere beddua etmemişlerdir.

Celâlî tecelliye mazhar olan Hz.

Nuh ve Hz. Musa'nın (as) duaları ise, farklıdır. Hz. Nuh, hakkı kabul-den kaçan kavmi hakkında yaptığı duada şöyle der:

"Ya Rabbi, yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma." (Nuh, 26).

H. Musa ise, şöyle yalvarır:

"Ya Rabbi, onların mallarını mahvet, kalblerini sık. Onlar, can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyecekler" (Yunus, 88).

HALÎM

Cezalandırmaya gücü yettiği halde hemen ceza vermeyen.

Kullarının isyanına karşı hemen öfkeye kapılmayan.

HÂLİS

İhlaslı. Samimi. Katıksız. Allah rızası için çalışan.

HALK

Yaratmak. Var etmek. Yaratılan her şey. İnsan topluluğu.

HALK-I ŞER

Şerrin yaratılması.

Hayır ve şer, işlenen bir fiilin kendisiyle değil, sıfatıyla ilgili kavramlardır. Meselâ, söylemek bir fiildir. Bu fiili yaratan Allah'tır. Söylenen söz yalan ve iftira ise *şer*, doğru ve güzel ise *hayır* olur. Söyleme fiilini yaratan Allah olduğuna göre, bu hayır da

şerri de O yaratır.

Şerrin yaratılması şer değildir; şer olan, onu kesb etmek, yani şerri kazanmak, ona yönelmek ve onu irade etmektir. *"Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir."* (Sözler)

Bütün ilâhî isimler gibi, bütün ilâhî fiiller de güzeldirler. Rahman ismi gibi, Kahhar ismi de güzeldir; güzel olmayan, kahrı gerektiren isyanları işlemektir.

Suç işlemek şerdir, ama suçluyu hapse atmak şer değildir.

Bu imtihan meydanının bir gereği de, kul, hayır olsun, şer olsun neyi isterse Allah'ın onu yaratmasıdır. Hidayet yolunu tercih edenlerde *Hâdî* (hidayete erdirici) ismi, sapık yollara girenlerde ise *Mudîl* (dalâlete düşürücü) ismi tecelli eder. Her iki isim de güzeldirler. Güzel olmayan, hidayeti bırakıp dalâleti tercih etmek, ona yönelmektir.

Risale-i Nur'da bu hakikat açıklanırken, ateşin yaratılmasının değil ona elini vurup yakmanın şer olduğu örnek olarak verilir.

HALLÂK

Çokça ve sürekli olarak yaratan (Allah)

HALLAKİYET

Yaratıcılık.

HAMD

Methetmek, övmek.

Kalbin medih ve şükür duygularıyla dolması.

Hamd, Cenab-ı Hakk'ı kemal sıfatlarıyla anmaktır. Hamdle ilgili ayetleri incelediğimizde, hamdin hemen peşine Cenab-ı Hakk'ın kemâl sıfatlarından birinin geldiğini görürüz. Mesela,

"Alemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, din gününün sahibi olan Allah'a hamdolsun"

"Gökleri ve yeri yaratan, zulûmatı ve nuru var eden Allah'a hamdolsun."

"Bunu bize hidayet eden Allah'a hamdolsun. Allah bize hidayet etmeseydi, biz buna yol bulamazdık. (Fatıha, 1-4, En'am 1, A'raf, 43)

Hamd'de medih manası kendini hissettirmektedir. Şükürde ise, nimet mukabili bir teşekkür ön plandadır.

Hamd ile şükür arasında şöyle bir fark da olduğu söylenmiştir: Şükür insana ulaşan nimetlere yapılır, hamd ise insana ulaşsın veya ulaşmasın bütün nimetlere yapılır. Yani, insan kendi rızıklandığını düşün-
düğünde Allah'a şükreder. Bütün insanların ve bir milyonu aşkın hayvân ve bir o kadar bitki türünün her gün rızıklandığını düşününce Allah'ın bu kemal tecellisine hamd ile mukabele eder.

Methetmekle hamd etmek arasında da şöyle bir fark vardır: Hamd, ancak hayat, ilim, irade,..., sahibine yapılır. İnsan, bir bahçeyi methedebilir, ama ona hamd edemez.

HAMÎD

Hamd olunan. Övülmeye layık olan."

Ancak kendisine hamdedilen.

Kendi kemal sıfatlarını ve eserlerini sena eden.

HAMİYET

Gayret

Dini, millî ve şahsî haysiyetini korumak için titizlik göstermek.

Hamiyet, *gayret* anlamında bir kelimedir *"hamiyet-i milliye, hamiyet-i cahiliye, hamiyet-i İslâmiye..."* gibi farklı görünümleri vardır.

Hamiyet-i milliye, milliyetçilik duygusuyla gayrete gelmektir. Hamiyet-i milliye sahibi bir insan, milletini diğer milletlerden aşağıda gördükçe rahatsızlık hisseder. Milletinin en önde olması için her türlü fedakarlığı yapmak ister.

Hamiyet-i cahiliye, ırkçılık, kabilecilik gibi İslâm'a zıt anlayışlarla gayrete gelmektir. Cahiliye, İslâm öncesinin genel bir ismidir. Cahiliyede hakka bedel kuvvet ön plandadır. Zalim de olsa, kendi kabilesine taraftarlık vardır.

Hamiyet-i İslamiye veya hamiyet-i diniye, din namına harekete geçmek, gayrete gelmektir. Gerçek hamiyet, şiddetli engellere rağmen hak yolda ilerleyebilmektir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle *"Çabuk ye'se inkılap eden hamiyet hamiyet değildir." Zira, "yeis aczden gelir."*

Şüphesiz, hak yolda ilerlemenin pek çok engelleri de vardır. Fakat bu engeller takılmak için değil, aşılmak içindir. Hamiyetli insanlar, engellere bakıp ümitsizliğe düşmezler. İmanlarından ve Allah'a tevekküllerinden

gelen bir kuvvetle onları aşar, zevk ve şevk ile yollarına devam ederler.

HANNÂN

Merhametli. Rahmetinin tecellilerini gösteren.

HAREKÂT-I ZERRAT

Atomların hareketleri.

Elementler birer harf ve kâinat bu harflerle yazılmış muhteşem bir kitaptır. Elementleri yoktan var eden Allah olduğu gibi, bu harflerle yeni yeni kelimeler, cümleler, kitaplar yazan da yine Allah'tır.

Bütün atomlar, Allah'ın kader programına göre bir varlıktan diğerine akıp gitmekte, her an ve zaman yeni yeni kâinatları temaşa ehline göstermektedirler.

HARİCİLER

Doğru yoldan sapan bir fırka.

Haricîler, Hz. Ali (ra) zamanında meydana gelen olaylarda önce Hz. Ali'nin yanında yer almışlar, Sıffin savaşı sonrası Hz. Ali hakemi kabul edince *"Hüküm ancak Allah'ındır"* ayetinden hareketle *"Hakem ancak Allah'tır"* demişler, ayrı bir grup oluşturmuşlardır. (En'am, 57; Yusuf, 40)

Hz. Ali onların bu fikirleri hakkında *"Söz hak, fakat bununla batıl murat ediliyor"* der. Çünkü Cenab-ı

Hak, karı-koca arasındaki geçimsizlikte bile insanlardan bir hakem tayinini isterken, savaş gibi çok ciddi bir olayda hakeme müracaat edilmesi niçin kabul edilmesin? (Bak. Nisa, 35) Fakat ekseriyetle asabi, derin idrakten mahrum, sadece sloganla yola çıkan ve çabuk aldatılabilen haricîler bu inceliği görmemişler, Hz. Ali gibi bir İslam kahramanını küfürle itham etmişler, onu öldürmeyi "dine hizmet!" saymışlardır.

Hz. Ali (ra) kendi dönemindeki Haricîleri büyük ölçüde temizlemekle beraber, bu akım tarihin akış seyri içinde belli bir zihniyet olarak devam etmiştir.

"Dinde hassas, muhakeme-i aklı-yede noksan" bir takım kimseler, ismen Haricî olmasalar da, zihniyet olarak tam bir Haricî örneği sergilemişlerdir.

Bunlar davalarına delil olarak *"Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir."* Ayetini getirirler. (Maide, 44) Halbuki, aynı ayetin devamında benzeri bir üslupla *"Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir"* *"Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler fasıkların ta kendileridir"* denilmektedir.

Demek ki, Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenlerin bir kısmı kâfir, bir kısmı zalim, bir kısmı fasık olurlar.

Bir mümin de, ilahî bir emre uymamakla, meselâ namaz kılmamakla *"Allah'ın indirdiğiyle"* hükmetmediğinden günahkâr olur, ama kâfir olmaz.

HARİKULADE

Sıra dışı, olağanüstü, alışılmıştan farklı."

Cenab-ı Hakkın kâinattaki tasarrufu iki şekildedir:

1. *Sünnetullah-Adetullah* denilen umumî kanunlarla tasarrufu..

2. Harikulade olarak hususi tasarrufu.

Gece-gündüzün birbirini kovalaması, güneşin her gün doğup batması, anne-baba sebebiyle yeni canlıların dünyaya gönderilmesi, ağaçlar vasıtasıyla meyvelerin ikram edilmesi gibi ilahi tasarruflarda bir devamlılık ve umumilik vardır.

Her türün ilk fertlerinin yaratılışı, Hz. İsa'nın babasız dünyaya gönderilişi, mucizeler, kerametler ise olağandışı ve hususidir.

HASED

Başkasındaki herhangi bir üstünlüğü çekememek.

Rakibindeki nimetin yok olmasını arzu etmek.

Haset kötü huylardandır. Hasette esas olan, başkasının elindeki bir nimetin, makamın yahut servetin yok olmasını istemektir. Kendisinin o nimetlere sahip olup olmaması önemli değildir, önemli olan karşı tarafın mahrumiyete düşmesidir.

Gıpta hasetten şu yönüyle ayrılır: Gıptada karşı tarafın elindeki imkanların yok olması değil, kendisinin de o nimetlere, o servetlere kavuşması arzu edilir.

Hasedin bir de kadere itiraz yönü vardır.

"Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için, insanlara haset mi ediyorlar?" (Nisa Suresi, 54)

Böyle kimselere Bediüzzaman şu ikazda bulunur:

"Kaderi tenkid eden başını örse vurur kırar. Rahmete itiraz eden, rahmetten mahrum kalır." (Mektûbat)

HASIL-I Bİ'L MASDAR

"Masdardan (gitmek, yürümek, vurmak gibi) ortaya çıkan sonuç.

Yürümek *masdar*, yürüyüş *hasıl-ı bi'l masdardır*. Vurmak *masdar*, acı yahut ölüm *hasıl-ı bi'l masdardır*.

HASÎB

Kullarının yaptıklarını muhasebeye tabi tutan.

Amellerin karşılığını verme hususunda kâfi olan.

HASSA

Özellik

Tek bir hakikate mahsus olup diğerlerinde bulunmayan vasıflar.

Her türü diğerlerinden ayıran özelliğe *hassa* adı verilir. Mesela canlılar içinde düşünme kabiliyeti, insana ait bir *hassadır*.

HAŞİR

Toplama. Bir yere biriktirme.

İnsanların öldükten sonra tekrar diriltilip Allah'ın huzurunda toplanması.

Bak: Ba's. Ahiret

HATEM

Mühür.

Üzerinde sahibine ait bir yazı olup mühür yerine kullanılan yüzük.

Hatem bir yazının sonuna vurulur. Yazıyı yazan kim ise mührü vuran da odur.

Kâinatta en son, insan yaratılmıştır. İnsan bu yönüyle bir hatem, bir mühürdür. Kâinat kimin mektubu ise insanı o mektubun, sonuna bir mühür gibi koyan da Odur.

Bu mânâ, küçük çapta, her meyvede de okunur. Ağacı yazan kim ise meyveyi yapan da O'dur.

Bak: Sikke

HAVF

Korku.

Allah'ın celâl, kibriya ve azameti karşısında haşyet duymak.

Mümin, hem ümit ve hem de korku içinde olmalıdır. Zira Allah hem *Ğaf-far*'dır, hem de *Kahhar*'dır. Nitekim Allah Resulü (asm), "*Allah'ı en iyi tanıyanınız benim, O'ndan en çok korkanınız da benim.*" buyurmuştur.

(Müslim, Sıyam, 74)

Havfin ölçüsü takvadır. Yani, bir insan günahlardan ne kadar sakınıyorsa Allah'tan o kadar korkuyor demektir.

Havf, tatlı bir korkudur; Allah'ın celâl, kibriya ve azameti karşısında haşyet duyma demektir.

Amel-i salih işlendikçe reca kapısı, takvada ilerlendikçe havf kapısı açılır. Her iki kapıdan da cennete varılır.

Bir mümin Allah'ı hem sevecek, rahmetinden daima ümitvâr olacak, hem de O'ndan korkacak, azabından emin olmayacaktır.

Geceyle gündüzün, dünyanın başını sırayla sarması gibi insandaki korku ve ümit de bir âhenk içinde olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de bir kısım âyetler, mümini Cennetle müjdelerken, bir kısmı da âsileri Cehennemle tehdit eder. Böylece insanı bir havfa bir recaya sevk etmekle onun manevi terakkisini temin eder.

İnsan korku ve ümit duygularını dengeli bir şekilde kullanarak yüksek makamlara çıkabilir. Bu hisler, insanın manevi hayatında iki kanat gibidir. Bu iki hissin zıtları, "*emn ve yeistir.*" İnsan, Allah'ın gazabından kendini emin görse veya O'nun rahmetinden ümidini kesse, manen perişan olur. İstikamet yolu, Allah'ın gazabını düşününce korku duymak, rahmetini düşününce ümitlenmektir.

Bak: Beyne'l- havf ve'r-reca

HAYA

Utanma, hicap, âr, namus.

Haya, edebe zıt olan olaylar karşısında kalbin hassasiyet kazanması ve ıstırap duymasıdır. Hadiste imanının şubelerinden biri olarak sayılmıştır.

Haya, kişiye fazilet kapılarını açar, maddî ve manevî terakki yollarını gösterir. Edep ve hayadan mahrum olan insan her türlü iğrenç işle-

re girişir. Hayânın imandan olduğu-
nu belirten Resûl-i Ekrem (asm)

*“Utanmadıktan sonra istediğini
yap”* buyurur.

Hazreti Ali *“Haya elbisesini giyi-
nen kimsenin, halk, ayıbını göre-
mez”* der.

HAYAT

Canlılık. Yaşama. Diri olma.

Hayat ruhun bir sıfatıdır. Ruh sahibi olmayan bitkilerde de, onun vazife-
sini gören ve yarı canlılık dediğimiz
bir hayat çeşidi vardır. Üstadın da
işaret ettiği gibi insanoğlu henüz çe-
kirdeki hayata ukdesinin sırrını
çözmüş değildir. Nerede kaldı, ruh-
taki hayat sıfatını izah edebilsin. Ha-
yat sebepsiz yaratılır. Çünkü onun
dışında kalan bütün varlıklar cansız-
dır ve cansızın canlıya sebep olama-
yacağı ise açık bir gerçektir.

Dünya hikmet âlemidir. Sebepler
ve onlardan çıkan neticeler bir tertip
ile, safha safha meydana gelirler.
Hayat, bu kaidenin istisnalarından
biridir. Bilim adamları, hayata bir se-
bep tayin edemiyor, sadece tabiat
kanunlarını, elementleri, mevsimleri
sıralamaktan öteye gidemiyorlar. Bu
madde aleminin yapı taşları bizim
sadece bedenimizde vazife görüyor-
lar. Aklımızın, hafızamızın, sevgimi-
zin, korkumuzun ne gökyüzüyle, ne
yeryüzüyle, ne oksijenle, ne azotla
ne de bir başka elementle ilgisi var-
dır.

HAYIR, HAYR

Meşru iş. Faydalı amel. İyilik.

Bir iş, bir hal, bir düşünce Allah'ın
emir ve rızasına uygun ise hayır ola-
rak adlandırılır. Hayrın zıddı şerdir.
Hayır ve şer Allah'tandır. Yani, hay-
rı da, şerri de yaratan ancak O'dur.
Mesela, görmek bir fiildir. Bu fiilin
yaratıcısı Allah'tır. Göz fabrikası
O'nun, ışık hammaddesi O'nun, gö-
rülen bütün eşya da O'nundur. O
halde bir insan neye bakarsa baksın
görmeyi yaratan Allah'tır. Baktığı
helâl ise bu bakış *hayır* olur, haram-
sa *şer* olur.

HAYY

Hayat sahibi.

Ezeli hayata sahip olan.

HAZIRANE

Huzurda, doğrudan kendisine hitap ederek.

Bak: Gaibane

HEVA

İstek.

Düşkünlük.

Nefsin istek ve arzularına göre hareket etme.

Nefsin zararlı arzuları, meşru olmayan istekleri.

Nefsin bazı istekleri *meşru* iken bir
kısmı da *gayr-i meşru* dur. Bu ikinci-
lere istek duymaya *heva* adı verilir.
Her nefis, cibilliyeti itibariyle şehva-
ni şeylere temayül gösterir, keyfine

bakmak ister. Kur'an-ı Kerim, "*Hevasını İlah edineni gördün mü?*" ayetiyle hevanın batıl bir mabud olabileceği tehlikesine dikkat çeker. (Furkan, 43; Casiye, 23) Çünkü heva, insanı sağır ve kör eder, gerçekleri işitirmez ve göstermez.

Halbuki insan, hevaya değil Hüda'ya tabi olmalıdır. İnsanda heva ve heves yerine, dinin bildirdiği esaslar hükmetmelidir.

Hevâ-i nefis: Nefsin arzu ve istekleri

HEYULA

Asıl, madde ve öz.

Cismin özü olan cevher.

HİDAYET

Doğru yolu göstermek. İrşad etmek. Rehberlik yapmak.

Hakkı hak, bâtılı bâtıl görüp doğru yola girmek.

Bâtıldan ve dalâletten uzaklaşmak.

Allah'ın gösterdiği yolda gitmek *hidayet*, o yoldan az veya çok sapmak *dalalet* tir. Kur'an'n bildirdiği gibi, "*Yol, Allah'ın yoludur.*" (Bakara, 120) Yaratmak Allah'a mahsus olduğu gibi, yol göstermek de O'ndandır. Cenab-ı Hakk'ın *Hadi* ismi *hidayet veren, yol gösteren* anlamındadır.

Kur'an'ın beyanına göre "*Her kavme bir hidayet edici*", "*her ümmet için resul vardır.*" (Ra'd, 7 ve Yunus, 47)

Peygamberler, Hakk'tan halka birer elçi olup, Cenab-ı Hakk'ın emir

ve yasaklarını insanlara ulaştırmışlardır.

Hidayetle ilgili âyetlerden üç örnek:

"*Allah zâlimler topluluğunu hidayete erishtirmez.*" (Bakara Sûresi, 258)

"*Allah kâfirler topluluğunu hidayete erishtirmez.*" (Bakara Sûresi, 264)

"*Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erishtirmez.*" (Tevbe Sûresi, 24)

Bu üç âyet-i kerimede, hidayete erişmeyip dalâlette kalmanın üç sebebi zikredilmiştir. Bunlar, *zulüm, inkâr ve fîsk* tır. Demek oluyor ki, insan cüz'i iradesini şerde kullanarak zulüm, inkâr yahut fîsk yolunu tuttuğu için, ceza olarak hidayete erişmiyor ve dalaletle düşüyor. Bununla birlikte, tövbe kapısı açıktır. Bu yanlışlardan vazgeçerek hidayete erişmek her zaman mümkündür.

HİKEMİYÂT

Hikmetli söz ve düşünceler.

Bak: Hikmet

HİKMET

İşleri en doğru ve en uygun biçimde yapmak.

Eşyanın hakikatinden bahseden ilim.

Eşyada gizli ilâhî sırlar ve gayeler.

Amelle beraber ilim.

Faydalı ilim ve salih amel

İnsandaki akıl kuvvesinin istikamet üzere ve aşırılıklardan uzak olma mertebesi.

Her şeyi yerli yerince yapmaya *hik-*

met denir. Yerinde bir hareket *hikmetli iş*, ince manalar taşıyan bir söz *hikmetli söz* dür. Kur'an'ın ifadesiyle *"Kime hikmet verilmişse, ona büyük bir hayır verilmiştir"* (Bakara, 269) Hz. Lokman, böyle bir hikmete mazhar olanlardandır. Lokman Sûresinde Hz. Lokman'ın oğluna verdiği hikmetli öğütler nazara verilir.

Hikmet, Hakîm ismine mazhariyettir. Cenab-ı Hak Hakîm'dir, faydasız, abes iş yapmaktan münezzeh-tir. Her yaptığı işte binler faydalar, maslahatlar vardır. Hakîm ismine mazhar olan kişi, hep hikmetli konuşur, hikmetli iş yapar. İsraktan, abesten uzak bir ömür sürer. Nefsini ve nefesini faydalı, işlerde tüketir. Böyle birisinin "bakışı ibret, sözü hikmet, sükûtu tefekkürdür."

Bir yönüyle hikmet, her şeyin inceliklerine nüfuz etmek, nedenine, niçinine vakıf olmaktır. Hikmetin bu yönü, bilhassa bilgi ile alakalıdır.

Aklın ifrat ve tefrit hallerde bulunmayıp, istikamet üzere bulunması yani hakkı hak bilip ona uyması ve batılı batıl bilip ondan kaçınması *hikmet* mertebesidir.

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Ve onlarla en güzel bir şekilde mücadele et!" ayeti, hikmetin bir davet metodu olduğunu da gösterir. (Nahl, 125)

"Hikmet" in en yaygın kullanılan manaları, *"sır, gaye, fayda"* dır.

"Bu işin hikmeti nedir?" denildiği zaman, "Bundan maksat ne? Bilemediğimiz ne gibi gizli sırlar taşıyor?" mânâsı akla gelir. O halde, yapılan bir işten bir fayda hâsıl olacak-

tır ki *hikmet* tahakkuk etsin.

Bu düşünce bizi hikmetin, *"amel-le beraber ilim"* tarifine götürür. İslâm âlimleri, yalnız başına ilmi, hikmet kabul etmezler. İlimle amel edilmesini ve faydalı sonuçlar alınmasını şart koşarlar.

İbni Abbas (ra) Kur'an'daki hikmet kelimelerini, helalleri ve haramları öğrenmek diye tefsir etmiştir.

HİLAFET

Halife olma. Vekil olma. Yerine geçme.

HİLKAT

Yaratılış.

HİLM

Cezalandırmaya ve intikam almaya gücü yettiği halde yapmamak.

İntikam almak kuvvetli zamana has olduğundan, acizken itidal gösterip de kuvvetlendiğinde şiddet ve gazap yoluna giden kişiye halim denilmez.

HİMMET

Bütün kuvvetiyle yönelmek.

Ruhen teveccüh etmek.

Azim, niyet.

Korumak, yardım etmek; ikram ve ihsanda bulunmak.

İnsan, himmetini yüksek tutmakla

ve ulvî maksatlara yönlendirmekle inkişaf ve terakki edebilir. *Hutbe-i Şamiye* adlı risalede şöyle geçer:

"Bir adamın kıymeti himmeti nisbetindedir. Kimin himmeti milleti ise, o kimse tek başıyla küçük bir millettir. Kimin himmeti yalnız nefsi ise, o insan değil. Çünkü insanın fıtratı medenîdir. Ebna-i cinsini mülâhazaya mecburdur."

Görüldüğü gibi, *himmet* sıfatı, insanlığın ve medenî olmanın şartı sayılmıştır.

Bir de meleklerin yardımı ve evliyanın himmeti meselesi vardır. Kur'an-ı Kerim'de iki ayrı yerde Müslümanların Bedir'de galip gelmeleri anlatılırken meleklerin de yardımcı geldiği nazara verilir. Fakat hemen ardından *"Yardım ancak Allah'tandır."* hatırlatması yapılır. Bu hatırlatmada *"Melekler bize yardım ettiler de galip geldik, demeyin. Meleklerin yardımı kendilerinden olmayıp ancak Allah'ın izniyledir."* mesajı vardır. Ayetin bu mesajına uygun bir şekilde Bediüzzaman, evliyanın himmetinin de Allah'ın izniyle olduğunu söyler. Yani, evliyanın himmeti vardır, ama bu himmet kendiliğinden değil, Allah'ın izniyledir.

HİSS-İ KABLE'L VUKU'

"Bir şeyi olmadan önce hissetme. Önsezi."

Hiss-i kable'l-vuku, bir şeyi daha olmadan sezme duygusudur. Buna kısaca *önsezi* denir.

Yapılan araştırmalar, hayvan ve

insanlarda önsezi olduğunu ortaya koymaktadır. Mesela, deprem öncesi vahşi hayvanlar garip sesler çıkarır, sağa sola kaçırlar.

Bir felaket öncesi, pek çok insan, ruhunda bir daralma hisseder. Bu, bazen rüyaya yansır. İnsan, yarın karşılaşacağı dehşetli bir felaketi gece rüyasında görür. Bunun pek çok örnekleri vardır.

Önsezi, Allah'ın veli kullarında başkalarına oranla çok daha hassastır ve ileri seviyededir. Bu zatlar, aylar ve yıllar öncesinden bir felaketin veya müjdeli bir olayın ön habercilerini kalplerinde duyabilirler yahut sadık rüyalarla haber alırlar.

HİZBULLAH

Allah yolunda çalışan ve mücahede edenler."

Hizbullah ifadesi Kur'anî bir terimdir. Hizbullah, Kur'an'da şu özelliklerle anlatılır:

Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Mü'minlere karşı mütevazî, kâfirlere karşı izzetlidirler. Allah yolunda mücadele ederler. Başkalarının kendilerini kınamasından korkmazlar. Namazlarını kılar, zekatlarını verir, Allah'ın emirlerine boyun eğler. Allah'ı, resulünü ve mü'minleri dost edinirler. (Maide, 54-56),

Babaları, oğulları, kardeşleri de olsa, Allah'a ve Resulüne muhalefet edenleri sevmezler. Allah onlardan razı, onlar da Allah'tan razıdırlar. (Mücadele, 22)

HİZBUŞŞEYTan

Şeytan yolunda mücadele edenler."

Hizbuşşeytan ifadesi, Mücadele Sûresi 19. ayette geçer. Ehl-i imanla mücadeleyi esas alan her insan, *hizbuşşeytan*'a dahildir.

Günahkâr müminler için bu tabir kullanılamaz. Onlar nefislerine uyarak bazı günahları işleseler de şeytana ve onun yolunda çalışanlara karşıdır.

HUDÛS

Sonradan meydana gelme.

Allah'ın varlığı vâcip ve ezelîdir; mahlukatın varlığı ise mümkün ve hâdis tir.

Mümkün, olup olmama hallerinden her ikisini de kabul edebilen, yani var olabildiği gibi yoklukta da kalabilen mânâsına gelir. Bir mümkün varlık sahasına çıkmışsa, onun var olması yoklukta kalmasına tercih edilmiş demektir. Bu tercih ise ancak varlığı vâcip olan Allah'ın iradesiyle gerçekleşir.

İlâhî irade, bir mümkün varlık sahasına çıkarmayı dilediğinde, onu yoklukta kurtarır, var eder. Bu varlık, yaratılmış olması yönüyle "mahluk", sonradan meydana gelmesi cihetiyle de hâdis tir.

Her mahluk hâdistir, yani sonradan ihdas edilmiş, varlığa kavuşmuştur. Bu sonradan oluşa *hudus* ve bu özelliğe sahip olanlara da *hâdis* denilir.

HULÛL

Dahil olma, girme, nüfuz etme.

Allah'ı alemde veya bazı varlıkların içinde tasavvur etmek hem bazı dinlerde hem de bazı felsefi ekollerde görülür. Mesela Panteizm, Allah'ı maddenin içinde tasavvur eder, Hristiyanlık Allah'ın Hz. İsa'ya hulûl ettiğini kabul eder. Halbuki her bir eser ustasını gösterir ama ustayı o eserin içinde aramamak lazımdır. Her bir şeffaf şeyde güneş tecellisiyle görülür ama zatıyla hiçbirinin içinde değildir. 18. Mektup'ta şöyle geçer:

"*Cenab-ı Hakkın mevcudatla âlâkası, hâlıkıyettir. Ehl-i vahdet-ül vücudun dedikleri gibi; mevcudat, evham ve hayalât değil. Görünen eşya dahi, Cenab-ı Hakk'ın âsârıdır. 'Heme Ost' değil, 'Heme Ezost'tur. Yani her şey O değil, belki her şey Ondandır. Çünkü hâdisat, ayn-ı Kadîm olamaz.*"

HURİ

Tarif edilemeyecek kadar güzel cennet kızları.

Huriler cennet için yaratılmış fevkalade güzel varlıklardır. Huriler sadece erkeklere değil aynı zamanda hanımlara da hizmet edecekler, isteklerini yerine getireceklerdir.

Nasıl ki bir hükümdarın sarayında pek çok kız ve erkek hizmetkar olur, onun gibi her birine dünya genişliğinde saltanat verilen cennet ehlinin köşk ve saraylarında nice huri ve gılmanlar bulunacaklar ve cennet ehline hizmet edeceklerdir.

HURMET-İ RİBA

Faizin haram olması.

HUZUR

Hazır olma. Rahat ve sükûn.

Huzur-u daimî: Kulun kendisini daima Allah'ın huzurunda hissetmesi.

HÜKEMA

Âlimler. Çok bilgili kimseler. Filozoflar.

HÜRRİYET

Serbestlik. Hür olmak.

Meşru dairede herkesin tam serbest olması.

Hürriyet, kişinin kendi hukukuna malik olmasıdır. Esaret ise, insanın hukukuna başkasının malik olmasıdır.

İnsanın her türlü kayıttan azade olarak hür olması düşünülemez. Zira, insan her şeyden önce Allah'ın kuludur, O'nun emir ve yasaklarına muhataptır. Bundan dolayı "Ben istediğimi yer, istediğimi içerim. Dilediğimi söyler, dilediğim yere bakarım." diyemez. İnsan, günah işlemekte hür olamaz.

Ayrıca, insan toplum hayatı yaşadığından topluma karşı görevleri vardır.

"İnsandaki hürriyet, yarı hürriyettir. Diğer yarısı da, başkalarının hürriyetine zarar vermemektir." (Münazarat)

Kişinin hürriyeti sınırlıdır. Bu hürriyetin başkasının hürriyetini en-

gelleme noktasına varmaması gerekir. Yani, insanlar başkalarına zarar vermekte hür değildirler.

İslâm, bu vadiye daha geniş bir çerçeve çizer. İslâm'da kişinin kendi aleyhine iş görme hürriyeti de yoktur.

"Hürriyetin şe'ni odur ki: Ne nefisine, ne gayriye zararı dokunmasın." (Münazarat)

Bu vücut, bu ruh, bu akıl hepsi insana emanettir. Ve insan bu emanetlere hıyanet etme hürriyetine sahip değildir. İnsan, intihar edemez, zira bu can onun şahsî malı değildir. Değil intihar etmek, bir tek parmağını dahi kesemez. Ve yine insan, içki ve uyuşturucu kullanamaz, zira bu aklı o yapmış değildir.

Bediüzzaman, hürriyet konusunda çok önemli bir noktaya parmak basar:

"Bazı sefih ve lâübaliler hür yaşamak istemediklerinden, nefis-i emmarenin esaret-i rezilesi altına girmek istiyorlar." (Hutbe-i Şamiye)

Hür olduğunu, dilediği gibi hareket edebileceğini iddia eden bir insan, gerçekte nefsinin esareti altına girmiştir. Nefsi ona kötülüğü emreder; o da bu emre kayıtsız şartsız itaat eder. Bu hürriyet gerçekte, rezil bir esarettir.

Allah'a kul olanlar, başkalarına kul olmaktan kurtulurlar. O'na kulluktan kaçanlar ise, nefis, şeytan gibi nice şeylere kul olma zilletini yaşarlar. Hatta Peygamber Efendimiz (asm), *"dinar ve dirheme kul olanlardan"* söz eder. Bu, günümüz ifadesiyle paraya kul olmak demektir.

İnsan kuldur ve kulun hürriyeti Rabbinin koyduğu sınırlar içinde geçerlidir. Şu var ki, insan bu imtihan dünyasında kendisine verilen cüz'i iradesini, hayır olsun şer olsun, dilediği sahada kullanabilmektedir. Kendisine müdahale edilmemesi imtihanın gereğidir. Bunu yanlış yorumlayan ve nefsinin haram sahalar da dilediği gibi gezdiren insan, kendine en büyük kötülüğü yapmış olur.

HÜSÜN, HÜSN

Güzellik. İyilik.

HÜSN-Ü BİLGAYR

Görünürde çirkin, fakat neticesi güzel ve hayırlı olan.

Bazı hadiseler görünürde şer ve çirkin telâkki edilirler. Ama onların arkalarında nice gizli güzellikler saklıdır. İşte bu tip güzelliklere hüsn-ü bilgayr denilir. Meselâ, hayatın bizzat güzel olmasına karşılık ölüm, hüsn-ü bilgayrdır. İman ehli için, ölüm; "cennet bahçelerinden bir bahçe" olmakla dünya güzelliklerini gölgede bırakan bir güzelliğe sahiptir. Keza, sıhhat bizzat güzel, hastalıklar ise netice itibariyle güzeldirler. Zira, hastalık insanı günahlardan temizler, derecesini artırır ve insan için ebedi bir sermaye olur.

HÜSN-Ü BİZZAT

Zâtında güzel olan.

Hüsn-ü bizzât, zâtında güzel olan, yani güzelliği bir başka şeye dayanan demektir. Meselâ, iman bizzat güzeldir; hiç küfür olmasa da iman yine güzeldir. Bu güzellik küfre nispetle değildir. Takva ve salih amel de bizzat güzeldirler. Diğer insanların bu güzellikten nasip almaları yahut almamaları fark etmez. İlim de bizzat güzeldir. Herkesin âlim olması hâlinde, bir kimsedeki ilmin güzelliğinde bir noksanlaşma olacağı düşünülemez.

İstikamet, itidâl, şefkat, merhamet, adalet, tevazu, cömertlik gibi güzel ahlâkın bütün şubeleri de bizzat güzeldirler.

HÜSN-Ü KÜLLÎ

Her yönüyle güzel olmak.

İlâhî san'atların en seçkin özelliklerinden birisi, hüsn-ü küllîye sahip olmalarıdır. Cenab-ı Hak, yarattığı her şeyde en mükemmel tarzı, en ideal boyutları, en maslahatlı şekilleri irade etmiştir.

"Şimdi çevir gözünü, bir kusur bulabilir misin? Sonra gözünü bir daha, bir daha çevir. Sonunda göz, yorgun, bitkin bir şekilde sana geri dönecektir." ayeti, bir yönüyle hüsn-ü küllîye dikkat çeker. (Mülk, 3-4)

Buradaki göz, her ferдин gözü olabileceği gibi, insanlığın gözleri durumunda olan fenler de olabilir. Zira tek başına fert, kainattaki hüsn-ü küllîyi bütünüyle görebilecek durumda değildir. Hatta, fert kendince bazı kusurlar da görebilir. Fakat fen-

lerin gözüyle bakınca, en küçük bir canlıdan en büyük galaksilere varıncaya kadar görülen muhteşem nizam, insanlığa hüsn-ü külliyi gösterecektir.

Hüsn-ü küllinin en büyük delili ve aynası insanın bizzat kendisidir. İnsan, saçından tırnağına, aklından hafızasına kadar her şeyiyle bir hüsn-ü küllî göstermektedir.

HÜSN-Ü ZAN

Kesin hüküm bulunmayan bir şeyi iyiye yorumlamak.

İyimser olmak, iyi olacağını düşünmek.

Zan, sanmak, tahmin etmek mânâsına gelir. Hüsn-i zan, iyiye de kötüye de yorumlanabilecek bir işe güzel yönünden bakmak demektir. Bunun zıddı su-i zan olup "her şeye menfi yönden bakmak, insanların işlerini ve davranışlarını kötüye yormaktır."

"Ey iman edenler. Zandan çok sakının. Çünkü zannın bazıları günahtır." (Hücurât, 12)

Bir hadisede kesinlik varsa orada zanna yer olmadığı açıktır. Meselâ, bir insan alenen küfrü savunuyorsa burada zan söz konusu olamaz ve o adamın küfrüne hükmedilir; ama bir müminin ağzından küfür sözleri çıktığında, ona hemen kâfir damgası vurmak yerine, hüsn-ü zan yolunu tutmak ve o sözü küfründen değil, cehaletinden söylediğini düşünmek tedbir ve temkine en uygun olanıdır.

İnsanı su-i zanna sevk eden en önemli sebep, kendi mizacının bo-

zukluğu yahut hayat düzeninin çarpıklığıdır. Daima karşısındakileri aldatan bir insan, herkesin sözlerini şüphe ile karşılar ve her işin altında bir hile, bir oyun arar.

Hüsn-ü zannın en önemli bir kullanımı yeri, insan iradesini aşan musibet ve felâketlerde kaderin bir hikmet ve rahmet yönü olduğunu düşünüp şikâyet ve isyandan sakınmaktır. Allah Resulü (asm.) bu mânâyı şu hadis-i şerifiyle ders veriyor:

"Allah'a hüsn-ü zan ibadettir."

Bediüzzaman, "Kaderin her şeyi güzeldir." deyip, maruz bırakıldığı bütün zulümlerde ve sıkıntılarda daima kaderin adaletini ve gizli güzelliklerini aramış ve bu hususta çok harika bir örnek sergilemiştir:

"Bizler için şimdi her şeyin iyi tarafına ve güzel cihetine ve ferah verecek vechine bakmak lâzımdır ki mânâsız, lüzumsuz, zararlı, sıkıntılı, çirkin, geçici haller nazar-ı dikkatimizi celbedip kalbimizi meşgul etmesin." (Şualar)

HÜVİYET

Aynı mahiyete sahip fertleri birbirinden ayıran özellik.

Birisinin kimliği, kim olduğu.

Seyyid Şerif Cürcanî, *Tarîfat* isimli eserinde şöyle der:

"O nedir? Sorusunun cevabı olan özellik, makûl olması bakımından "mahiyet", hariçte sübutu bakımından "hakikat", başkalarından farklılığı bakımından ise *hüviyet* diye adlandırılır."

“İnsan nedir?” sorusuna “Hayvan-ı natıktır.” yani “İdrak sahibi bir canlıdır.” şeklinde cevap vermekle insanın mahiyetini anlatmış oluruz. Bildiğimiz, gördüğümüz insan ise bu mahiyetin hakikatidir. Bir insanı diğer insanlardan ayıran özellikler de onun hüviyetini teşkil eder.

Bak: Mahiyet

I

ISTILAH

Bir sözü ilk konmuş olduğu manadan çıkarak bir başka manada kullanmak

Bazı kelimelerin sözlük anlamlarının yanında terim anlamları da vardır. Meselâ, *kelam*, lügatte, “söz, konuşma” manasına gelir. Istilahta ise akaid ilmine *ilm-i kelam* denilmektedir.

Kur'an'da geçen bazı kelimeler lugat anlamlarıyla, bazıları da ıstilah anlamlarıyla kullanılmıştır. Bunların birbiriyle karıştırılması ayetlerin yanlış yorumlanmasına sebep olur.

Şu ayete bakalım:

“... Onun bitirdiği nebat çiftçilerin hoşuna gider...” (Hadid, 20)

Bu ifade dünya hayatının mahiyetini anlatan ayetin bir bölümüdür. Mealde *çiftçiler* olarak verdiğimiz ibare, ayette *küffar* olarak geçer. Küffar, *kâfirler* demektir. Küfür, lügatte *örtmek, saklamak* demektir. Çiftçiye *kâfir* denilmesi, tohumu toprağa bıraktığında üzerini örtmesinden dolayıdır. Keza, karanlığıyla her şeyi örten geceye de *kâfir* denilmiştir.

Şimdi, “Allah'ı inkâr eden” anlamında kullandığımız kâfir kelimesi-

ni, *çiftçi* anlamında kullanmak elbette doğru değildir.

İşte, özellikle Batınî akımların Kur'an lafızlarını rastgele kullanmaları, nice insanı Kur'an'ın gerçek anlamından uzaklaştırmıştır. Zira onlara göre namaz bir duadır. Zekât, temizlenmektir. Oruç, sır tutmaktır...

ITLAK

Bağlı olmamak. Kayıt altına alınmamak. Serbest bırakmak.

Itlak, lügat mânâsıyla *salıverme, serbest bırakma* demektir. Istilahta ise ıtlak, *mukayyed (kayıtlı, bağlı, sınırlı) olmanın zıddıdır, ilâhî sıfatların tasarrufunda hiçbir engelin olmayacağını ifade eder. Bir fiilin mutlak olmasının mânâsı şudur: O fiil faaliyet gösterirken, bir başka fiil, bir başka irade, bir başka kudret o icraatın önüne geçemez; ona engel olamaz.*

İkinci Şua'da şöyle geçer:

“Elbette mutlak ve muhit olan o *ef'alde iştirak muhaldır, imkânı yoktur. Evet, ıtlakın mahiyeti, iştirake zıddır. Çünkü ıtlakın manası, hattâ mütenahî ve maddî ve mahdud bir şeyde dahi olsa, yine istilakârane ve istiklaldarane etrafa, her yere yayılır, intişar eder. Meselâ: Hava ve ziya ve nur ve hararet, hattâ su, ıtlaka mazhar olsalar, her tarafa yayılırlar. Madem ıtlak ciheti, cüz'ide dahi olsa, maddeleri mahdudları böyle müstevli yapıyor. Elbette küllî bir ıtlak-ı hakikî, böyle hem nihayetsiz, hem maddeden münezze, hem*

hududsuz, hem kusurdan müberra olan sıfatlara öyle bir istilâ ve ihata verir ki, şirk ve iştirakin hiçbir ciheti imkânı ve ihtimali olamaz."

Görüldüğü gibi bu metinde ıtlak kelimesi, "*kayıt altına alınmamayı*" ifade etmektedir.

İtlakın bir diğer kullanımını da bir örnekle açıklayalım:

Bir okul müdürü, "Falan sınıftan bir kişi gelsin" dediğinde ıtlak söz konusudur, yani sözü mutlak olarak söylemiş, herhangi bir kayıt koymamıştır. Fakat "Sınıfın en çalışkan öğrencisi gelsin" dediğinde bu söz mutlak değildir, kayıtlıdır.

Bak: Mutlak.

İBADET

Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmek, Allah'ın emirlerine boyun eğmek

Allah'a Kur'anın bildirdiği ve Allah Resulünün tarif ettiği gibi kulluk etmek.

"Kendi kusurunu, acz ve fakrını görüp kemal-i rububiyetin ve kudret-i samedaniyenin ve rahmet-i ilâhiyyenin önünde hayret ve muhabbetle secde etmek." (İşârât-ül İ'caz)

İbadet, insana aczini ve fakrını hatırlatan, kul olduğunu ve başıboş olmadığını ders veren ulvî bir vazifedir.

Günlük hayatında bütün işlerini kul olmanın şuuruyla hep helâl da-iresinde geçiren bir mümin, belli vakitlerde Rabbinin huzurunda el bağlar. O'na yine O'nun emrettiği biçimde ibadetini takdim eder. Bu onun, Rabbine karşı bir kulluk vazifesidir, bir şükür borcudur.

Ve ibadet mümin için en önemi bir terakki vesilesidir:

"İnsanın o yüksek ruhunu inbisat ettiren ibadettir. İstidatlarını inkişaf ettiren ibadettir. Fikirlerini tevsi' ve intizam altına alan ibadettir..." (İşârât-ül İ'caz)

İBDA'

Misilsiz, modelsiz bir şekilde yoktan yaratmak

Eşsiz ve benzersiz bir eser ortaya koymak.

İbda', Cenab-ı Hakk'ın misilsiz, modelsiz bir şekilde yoktan yaratması; *inşa* ise, yarattığı elementlerle yeni yeni varlıklar vücuda getirmesidir. İlk yaratılış *ibda* ile. Çünkü, bu kainattan evvel bir başka kâinat yoktur, her şey ilk defa icat edilmiştir.

Daha sonraki yaratılışlar ise, daha çok, *inşa* ile. Elementler vasıtasıyla her an yeni yeni şeyler yaratılmaktadır. Aslında her inşa'da bir ibda' vardır. O varlığın elementleri dışında kalan bütün özellikleri, başka varlıklardan farklıdır. Mesela, şu anda dünyada yaşayan altı milyar insan, madde itibariyle önceden vardı. Onları meydana getiren atomlar, havada, suda, gıdalarda dağınık vaziyette idi. Fakat, her insan simasıyla, sesiyle, parmak iziyle, hususi kabiliyetleriyle diğerlerinden farklı olduğundan, bu inşa'da bir ibda' açıkça kendini göstermektedir.

Cenab-ı Hak, element harfleriyle, her an ve her zaman yeni yeni kudret kelimeleri yazmakta, şuur sahiplerinin nazarına göstermektedir.

İnşa fiili, maddî varlıklar için söz konusudur. İnsanın ruhu ve melekeler gibi ruhani varlıklar ise, tamamen ibda' ile yaratılmışlardır.

Bir insanda hem ibdanın hem de insanın örnekleri vardır. Beden ve ona takılı organlar inşa ile, ruh ve his dünyası ise ibda ile yaratılmışlardır.

İ'ÂZ

Âciz bırakma, âciz hâle getirme; karşı çıkmaya veya yanlış kalkışmaya cesaret edemeyecek bir hâle getirme.

Kur'an'ın mucize olmasının bir yönü de ifadesindeki *i'caz* dır. Kur'ân âyetlerinin inmesi Arap edebiyatçıları âciz hâle getirmiştir. (Mu'cize; bir benzerini yapma konusunda başkalarını acze düşürecek derecede olağanüstü demektir.)

İCÂZ

Sözü kısa söyleme, az sözle çok mânâ ifade etme.

Vecize kelimesi bu kökten türemiştir ve özlü söz anlamındadır.

İCMA

Bir konuda alimlerin ittifakı.

İttifak etmek, görüş birliğine varmak, azmetmek, kasdetmek.

Amelî bir meselenin şer'î hükmü üzerinde müctehitlerinin birleşmesi.

İslâm hukukunda, müctehidlerin üzerinde ittifak ettikleri dört tane aslî delil vardır: *Kitap, Sünnet, İcma, Kıyas*.

Kur'an-ı Kerîm'de icmâi öngören çeşitli ayetler vardır: Bunlardan birisi de şu ayettir:

"Kendisine doğru yol açıkça belli olduktan sonra, Peygamber'den ayrılıp mü'minlerin yolundan başkasına uyan kimseyi, yöneldiğine döndürürüz ve onu cehenneme yaslandı-

rırız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir" (Nisâ, 115).

Bu ayete göre, *"müminlerin yolundan başkasına uymak"* caiz değildir. Çünkü böyle yapanlar, Peygamber'den ayrılmış olup, Allah onları cehenneme yaslandıracaktır. Bir kimse müminler topluluğundan ayrılır ve onların görüşlerinin zıddını iletir sürerse, elbette onların yollarına uymamış olur.

İcma hakkında birçok hadis-i şerif de vardır. Bunlardan ikisini takdim ediyoruz:

"Ümmetim dalâlet üzerinde birleşmez" (İbn Mâce, Fiten, 8).

"Müslümanların güzel gördüğü şey, Allah katında da güzeldir" (Ahmed b. Hanbel, I, 379).

İcmanın mertebeleri:

1- **Sarih icma:** Her müctehidin, bir fikri kabul ettiğini açıkça söylemiş olduğu icmadır. Bu tür icma, fakihlerin büyük çoğunluğunun ittifakı ile şer'î bir delildir.

2- **Sükûtî icma:** İctihad yetkisi olan bir fıkıh alimi bir görüşe varır ve bunu ilân ederse ve kendisini tenkit eden çıkmazsa buna *sükûtî icma* denir. İmam Şâfiî ve birçok alim, bu tür icma'ın huccet (delil) olduğunu kabul etmez. Onlara göre burada susma, rıza anlamına gelmez, sevgi ve saygıdan veya fitne korkusundan da olabilir.

İCTİHAD

Bütün güç ve kuvvetini kullanmak.

Hakkında kesin hüküm olmayan bir meselede kitap ve sünnete dayanarak hüküm vermek.

İçtihat, *ceht ve gayret göstermek, bir konuda bütün gücünü ve kuvvetini kullanmak*, mânâsına gelir. Fıkıhta ise, *istinbat-ı ahkâm için, yani âyet ve hadislerdeki derin mânâları ve gizli hükümleri çıkarmak için çalışmak* şeklinde tarif edilir. Bu ilmi kudrete ve bu ilâhî ihsana nail olan zâtlara müçtehit denilir.

İstinbat, kuyudan güçlkle su çıkarmak demektir.

Kâinat kitabı Allah'ın eseri olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim de O'nun fermanıdır. Kâinat kitabının su, hava, toprak gibi maddelerini herkes az çok bilmekte ve bunlardan istifade etmektedir. Ama aynı kitabın, fizik, kanunları, ışınlar, atomlar, genler gibi nice gizli meseleleri de vardır ki, bunlar bilim adamlarının araştırma-larına bırakılmıştır. Onlar, bu tükenmez ilim hazinesini araştırmaya başlamış, bu uğurda bütün güçleriyle yılmadan usanmadan çalışmış ve sonunda nice harikalar keşfetmişlerdir.

Benzer bir durum da Kur'ân-ı Kerim için söz konusudur. Kur'ân-ı Kerimin kesin hükümleri herkese açıkça bildirilmiştir ve bu temel meseleler Bediüzzaman'ın ifadesiyle *"birer elmas sütundur"* ve şeriatın yüzde doksanını teşkil etmiştir. Bu temel hükümlere göre teferruat sayılabilecek birtakım hükümlerin çıkarılması da fıkıh sahasındaki yetkili âlimlerin ceht ve gayretine bırakılmıştır.

Nitekim *Mektûbat*'ta, *"Her müstaid; nefsi için içtihad edebilir, teşri' edemez,"* denilir. Yani, içtihat yetkisini taşıyanlar bir meselede gerçek hükmü bulmak ve onunla amel et-

mek için içtihat yaparlar. Ama verdikleri bu hükmü teşri' edemezler, yani *"gerçek sadece budur, şeriat benim anladığım gibidir"* diyemezler.

Cenâb-ı Hak şu âyet-i kerime ile, yetkili âlimlerin içtihat yapmalarını, diğer kimselerin de onlara uymalarını istemektedir.

"... Hâlbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetki sahibi kimselere götürselerdi, onlar içerisinde hüküm çıkarmaya (istinbat-ı ahkâma) gücü yetenler elbette onun ne olduğunu bilirlerdi." (Nisâ, 8)

Bu âyetin verdiği müsaade ile Kur'ân'da açık hüküm bulunmayan bazı konularda bizzat Allah Resulü (asm.) içtihat yapmışlardır. Yine ashabın âlimleri de içtihatta bulunmuşlardır.

Asr-ı saadetten sonra içtihadın yasaklandığına dair bir hüküm olmadığına göre, müçtehitler de yeni meseleler hakkında içtihat yapmışlar ve bu içtihatlara tâbi olanların çoğalmasıyla mezhepler ortaya çıkmıştır.

İDAM-I EBEDİ

Ebediyen yok etmek.

Cennete girmekten ebediyen men etmek.

On'Üçüncü Söz'de, kabre girmenin, *"ehl-i iman için bu dünyadan daha güzel bir âleme geçiş"*, *"ehl-i küfür için bir idam-ı ebedî"*, *"inandığı gibi yaşamayanlar için ise bir haps-i münferit"* olduğu beyan edilir.

Küfür üzere ölen bir kimsenin ce-

hennemde ebediyen kalacağı ayet ile sabittir. Buna göre, ölümün ehl-i küfür için bir idam-ı ebedî oluşunu, “onun ebediyen yok olacağı” şeklinde anlamak mümkün değildir.

İdam ve hapis, suçlulara verilen iki ceza çeşididir. Hapis de ikiye ayrılır. Birinde diğer mahpuslarla görüşmek mümkündür. Aynı koğuşta birlikte kalınır; bahçeye birlikte çıkarılır. Diğer ise *haps-i münferit* tir. Yani, bir koğuşta tek başına ve hiç kimseyle görüşmeden yaşamaktır. Bu, bir bakıma, hapis içinde hapistir. Bununla birlikte böyle bir şahsın tek tesellisi, bir gün bu azaptan kurtulup dostlarına kavuşma ümididir. İdamda bu yoktur. İdam edilen kimse artık yuvasına dönemeyecek, sevdiklerini bir daha göremeyecektir.

Bu dünyada küfür içinde yaşayan ve kabre imansız olarak göçen bir insanın akıbeti ‘*idam-ı ebedî*’ dir. Yani artık o, ebediyen cennet yüzü göremeyecek, saadet yurduna adım atamayacaktır.

İmanla göçen, fakat günahları sevaplarından fazla olduğu için cehenneme giren bir insan, cezasını çektikten sonra yine cennete gidecek ve dostlarıyla beraber olabilecektir.

Bediüzzaman’ın, “...Onlar pek yakın bir zamanda, ölümün idam-ı ebedisiyle kabrin *haps-i münferidine* girip, daimî sıkıntılı azab çekecekler.” (Lem’alar) cümlesinde geçen “ölümün idam-ı ebedisiyle kabrin *haps-i münferidine* girip” ifadesi, yanlış anlayışları ortadan kaldırmaktadır. Eğer idamı yok olmak diye anlasak, *haps-i münferide* girip azap çekmeye bir mana veremeyiz.

İDLÂL

Doğru yoldan saptırma. dalâlete düşürme, azdırma.

Hak ve hakikatten ayırmak.

Dalâlet, “sapma, sapıklık, yanlış yolda gitme,” gibi mânâlara gelir. Bu yolda gidenlere *ehl-i dalâlet* denilir. İdlâl ise “yanlış yola sevk etmek, sapık bir yola sürüklemek, saptırmak” demektir.

Bak: Dalâlet

İFTİKAR

Fakrını açığa vurma.

Bak: Fakr

İHKAK-I HAK

Her varlığa, her hayat sahibine hayatı ve devamı için gerekli olan her şeyin en güzel şekilde verilmesi

Haklıya hakkını vermek.

Adaletin iki temeli vardır. Birincisi, *ihkak-ı hak*, yâni her yaratığa, her hayat sahibine kendisine lazım olan maddî ve manevî cihazatın eksiksiz ve en güzel bir surette verilmesidir. Tıp’tan Jeoloji’ye, Astronomi’den Biyoloji’ye kadar yazılan bütün eserler, bir bakıma bu hakikatin tefsiridir.

Adaletin diğer yönü ise, zâlimlerin cezalandırılması, her ferdin lâıyk olduğu mükâfatını yahut cezasını görmesidir. Adaletin bu yönü, daha çok, ahirette tahakkuk edecektir.

Bak: Adalet

İHLAS

Temiz bir kalb ile bağlanma. İçtenlik. Samimiyet. İbadetleri sırf Allah'ın emri olduğu için yapma.

İHTİYAR

Bilerek seçme ve tercih etme. İrade.

Yaşlı adam.

Bak: Cüz'i ihtiyarı

İKTİRAN

"Yaklaşmak. Yakın olmak. Ulaşmak."

"İki şeyin beraberce meydana gelmesi"

Dal ile meyve arasında, *iktiran* yani yakınlık vardır. Bu hâdiseye gaflet nazarıyla ve üstünkörü bakan bir insan, o İlâhî mucizeyi ağacın yaptığı-nı sanabilir. Halbuki, suyu ve toprağı terbiye ederek ağaç yapan kim ise ağaçtan meyveler çıkaran da ancak O olabilir.

"Esbab-ı zahiriye-yi perestîş edenleri aldatan; iki şeyin beraber gelmesi veya bulunmasıdır ki, "iktiran" tabir edilir, birbirine illet zannetmeleridir. Hem bir şeyin ademi, bir nimetin madum olmasına illet olduğundan, tevehhüm eder ki: O şeyin vücudu dahi, o nimetin vücuduna illettir." (Lem'alar)

Adem yokluk, *madum* ise yoklukta kalan, varlık sahasına çıkamayan demektir.

İkinci cümledeki mesajı şöyle ifade edebiliriz: Bir şeyin olmayışı, bir

nimetin yoklukta kalmasına sebep olduğu taktirde, gafil insanlar, iktiran sebebiyle o nimeti o şeyin icat ettiğini zannederler.

Konunun devamında, şöyle bir misâl verilir: Bir bahçıvan bahçeyi sulamayı ihmal etmekle bütün sebelerin yok olmalarına sebep olabilir. Bundan yola çıkılarak, "Bütün sebzeleri yapan sudur. Çünkü o kesilince hepsi kurudu ve mahvoldular." denilemez.

Günlük hayatımızda bunun binlerce misaliyle karşılaşırız.

Veznedar işe gelmeyince ücretler ödenemez. Ama kimse de kalkıp, paraların gerçek sahibinin veznedar olduğu vehmine kapılmaz.

Ağaçların çiçek açma zamanında ki bir günlük soğuk hava, bütün çiçekleri mahveder ve meyvelerin yokluğuna sebep olur. Bunu dayanarak, meyveleri sıcak havanın yaptığı söylenemez.

İ'LAY-I KELİMETULLAH

Allah'ın dinini yüceltmek ve her tarafa duyurmak için gayret göstermek.

"Allah, kâfirlerin kelimesini en aşağıda kıldı. Allah'ın kelimesi ise en yücedir." ayeti "ilay-ı kelimetullah kavramına kaynak olmuştur. (Tevbe, 40) Hz. Peygamber'e "kimin Allah yolunda savaştığı" sorulur. Hz. Peygamber cevaben şöyle der: *"Kim ilay-ı kelimetullah için savaşıyorsa, o Allah yolundadır."* (İbnu Mace, Cihad, 13)

Kâfirler, batıl bir dava ve basit menfaatler için çarpışır, savaşırlar. Ehl-i iman ise, hak bir dava ve yüce değerler uğruna cihad eder.

Bediüzzaman, "i'lay-ı kelimetul-lahın maddeten terakkiye mütevakıf olduğunu" söyler. İlim ve tekniğin hızla ilerlediği, iletişim vasıtalarıyla dünyanın adeta bir köy haline geldiği günümüz şartlarında, müslümanlar her yönden kalkınmalı, en ileri teknolojiye sahip olmalı ve bu imkânları Allah'ın dinini yaymakta kullanmalıdırlar.

İLHAM

Allah tarafından feyiz yoluyla kalbe gelen mânâ. Düşünmeye dayanmaksızın kalbe doğan ilim.

İlham, sözlük mânâsıyla "bir şeyi bir defada yutmak" demektir. İstilahta ise: Cenâb-ı Hakk'ın, kulunun kalbine bir mânâyı ilka etmesi, akitmasıdır.

İnsan kalbi, hassas bir alıcı cihazı gibidir. Bu kalb, hem ilhama, hem de vesveseye açıktır. "Şüphesiz şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmelerini vahyederler" ayeti, bu gerçeği dile getirmektedir. (En'am, 121)

Sahasında fani olmuş, kendini ilmi araştırmalara kaptırmış olanlar ilahî ilhamdan paylarını alırlar. Bunlar, günlerdir halledemedikleri bir problemin birden içlerinde hallolup verdiğini görürler. Böyle *mülhem keşşâflar*, ilmi buluşlara imza atarlar.

Şems Suresi'nde şöyle buyrulur:

"Sonra da ona (nefse) hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilham edene (kasem olsun ki)..." (Şems, 8)

Her nefis, şerrin, fışkın, edepsizliğin kötü olduğunu ilhamla bilir. Ve yine her nefse hayrın, sevabın, ahlâkın güzelliği de ilham edilmiştir. Günahlar bu ilhamı perdeler; takva ve salih amel ise artırır.

İlham denilince akla gelen ilk mana, Hak dostlarının kalplerine doğan ilahî bilgiler ve feyizlerdir.

Allah'ı zikretmekle kalpleri şeffaflaşan bu zatlar, bazı gaybî sırlara, bir derece perdeli şekilde, vakıf olurlar. Bir kısmı, kalbinde hissettiği bu manayı, yine perdeli bir üslupla ifade eder.

Ancak ilhamın bu kâmil manasından başka çok şubeleri vardır. Mesela, melekler bütün faaliyetlerini ilham ile icra ederler.

İlhamın çok yaygın bir şekli de hayvanlara gelen ilhamlardır. Kur'an-ı Kerim'de arıya vahyedildiği anlatılır. (Nahl, 68-69) Bu vahiy, onun küçücük başına yerleştirilen ilahî programı ifade eder.

Hayvan ilhamının bir benzeri insanların bebeklik döneminde görülüyor. Bir çocuk, henüz kundakta iken, annesini ilhamla tanır. Onun kendisine karşı şefkatli ve merhametli olduğunu yine ilhamla bilir. Hâlbuki bu devrede henüz kendisini tanımaktan, bebek olduğunu bilmekten çok uzaktır.

İLİM

Bir şeyi olduğu gibi kavramak.

Gerçeğe uygun olan kesin itikat.

Zihinde bir şeyin suretinin meydana gelmesi.

İnsan, hiçbir şey bilmez bir şekilde dünyaya gelir. Fakat ruhunda muazzam bir bilgi kapasitesi vardır. Önce, etrafındaki eşyayı tek tek tanımaya çalışır. Zamanla cümleler kurar. Eğer sistemli bir çalışma yaparsa, pek çok ilimleri öğrenir. Fiziki âlemin sırlarını çözer. Hattâ metafizik âleme açılır. Allah'a muhatap olur. Aklen ereme-diğine kalben ulaşır.

İslâmiyet, ilme büyük önem verir, Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması düşündürücüdür. Kur'an'ın bildirdiği gibi, "Allah'tan ancak âlim kullanır korkar." (Fâtır, 28.) "Bilenlerle bilmeyenler bir değildir." (Zümer, 9)

İnsanda, âdetâ sonsuza açılan bir bilgi kapasitesi vardır. Bu kabiliyetini mükemmel değerlendiren az insan vardır. Gündelik işlerin telâş, pek çok kişiyi bilgi dünyasından uzaklaştırmıştır.

Cenab-ı Hak, Peygamberimize (asm.) ilim noktasından şu dersi verir: *"De ki: Ya Rabbi, ilmimi arttır."* (Taha, 114)

Bu ders, Peygamberimizin şahsında bütün ümmete verilmiştir. Ümmet-i Muhammed *Bilgi toplumu* olmak zorundadır. Hz. Musa (as) gibi büyük bir peygamber şöyle demiştir: *"Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım."* (Bakara, 67)

Cehalet, bilginin zıddıdır. Bunlar, ışıkla karanlık gibidir. Birinin olmadığı yerde, muhakkak diğeri vardır. En büyük cehalet, kâinat kitabını okuyamamaktır. Kâinat Allah'ın mü-

cessem bir kitabı, yer yüzü bu kitabın bir sayfası, insan ise o sayfadaki bir noktadır. Fakat öyle bir nokta ki, bütün kâinat o noktada özetlenmiştir. İşte, kâinat kitabını okumayan bir insan Allah'ı tanıyamaz. Kendisi bilgin de olsa, bu cihette cahildir.

Bilgi noktasında, insanla hayvan arasında muazzam bir mesafe vardır. Her hayvan, doğuştan kendisine verilen kabiliyet doğrultusunda hareket eder. Fakat hiçbir, sistemli bir bilgiye ulaşamaz. "Merak ilmin hocasıdır" denir. Hayvanlarda bu merak son derece sınırlıdır. İlgileri, belli şeyleredir.

İnsan ise, muazzam bir bilgi kapasitesi ile dünyaya gönderilir. Duyularıyla şu görünen âleme açılır. Aklıyla bunları değerlendirir. Kalbiyle, gayb âlemine yönelir. Hayali göklerde cevlan eder. Hemen her şeyi merak eder, her şeye ilgi duyar. İlgisi nispetinde de bilgi sahibi olur.

İLLET

Bir şeyin meydana gelmesi kendisine bağlı bulunan şey.

Bütün din alimleri, dinî hüküm ve kaidelerin, kullarının faydası için koyduğunda ittifak etmişlerdir. Bu ise ya faydalı olanı elde etmek (celb-ı menfaat) yahut da zararlı olanı gidermek (def-ı mazarrat) şeklinde olur.

Fakat hikmet ve sebep her zaman açık bir şekilde görülmeyebilir. Bundan dolayı, açık, hükümle beraber bulunan—yani ne zaman kendisi

bulunsa hüküm de bulunan, ne zaman o bulunmazsa hüküm de bulunmayan—bir vasıf bulmak ve hüküm ona bina etmek gerekmektedir. İşte bu vasfa *illet* denmiştir.

Fıkıh usulünde şöyle denilir: “*Hükümler hikmetlere değil illetlere bağlıdır.*” Mesela seferilikte namaz kısaltılır. Bunun illeti sefer, hikmeti ise meşakkattir. Eğer burada “meşakkatten dolayı namaz kısaltılır” denilse başka meşakkatli durumlarda da namazı kısa kılmaya fetva çıkar. Ama “seferden dolayı namaz kısaltılır” dediğimizde meşakkat olmasa bile namaz kısa kılınabilir. Başka işlerde daha fazla zorluk olsa bile namazı kısa kılmaya fetva yoktur.

“Domuz eti haramdır.” dediğimizde bu hükmün illeti Allah’ın yasak kılması, hikmeti ise domuzun necisliği ve vücudunda insana zararlı bazı şeyler bulunmasıdır. Eğer hükümler hikmetlere bağlı olsaydı domuzdaki bu menfi faktörler ortadan kaldırıldığında haramlığın da kalkması gerekirdi.

İLLET-İ TAMME

Bir şeyin meydana gelmesi için gerekli bütün şartların eksiksiz olarak bulunması.

Kader Risalesi’nde şöyle buyrulur:

“*Bir şey vâcib olmazsa, vücuda gelmez.*” Yani, *illet-i tâmmе bulunacak; sonra vücuda gelebilir. İlet-i tâmmе ise; ma’lulü, bizzarure ve bil-vücub iktiza ediyor. O vakit ihtiyar kalmaz.*” (Sözler)

Bir şeyin meydana gelişi dört illete bağlıdır.

a-) **İlet-i failiyye:** O şeyi meydana getiren, yapan kişi,

b-) **İlet-i ğaiyye:** O şeyin meydana getiriliş gayesi.

c-) **İlet-i maddiye:** O şeyin meydana getirilişinde kullanılan araç ve gereç.

d-) **İlet-i suriyye:** O şeyin meydana getirilmesinden önce, tasarlanan projesi.

Örnek: Bir bina düşünelim, bu binayı yapan bir mühendis veya usta vardır. Ona *illet-i failiyye* denir. Mühendis binayı yapmadan önce, binanın şeklini zihninde canlandırmıştır. Bu zihinde planlanan şekle *illet-i suriyye* denir. Binanın yapılışının bir gayesi vardır. Bu gayeye *illet-i ğaiyye* denir. Binanın yapılabilmesi için, kum, çakıl, çimento, demir gibi malzemeye ihtiyaç vardır. Bunlara da *illet-i maddiye* denir.

Bir şey hakkında illet-i tamme tahakkuk ettiğinde o şey (*ma’lul*) mutlaka meydana gelir. Bir başka ifadeyle, o şeyin meydana gelmesi vacip olur. Meselâ, görme fiilinin gerçekleşmesi için göz olmalı, görür hâlde bulunmalı, ayrıca ışık da olmalıdır. Ama bunlar yeterli değildir. Yani bunlarla illet-i tamme vücut bulmaz. Bir de kişinin görmeyi irade etmesi ve bu maksatla gözünü açması gerekmektedir. Eğer bu şart da tahakkuk ederse görme olayı kesin olarak gerçekleşir.

Demek ki, her şeyi Allah yaratmakla birlikte, *ihtiyarî* (kulun terci-

hine bırakılan) bir fiilin yaratılmasında kulun o fiile meyli de gereklidir; ancak o taktirde illet-i tamme söz konusu olur; O meyil, o irade olmasa fiil yaratılmaz.

Izdirarî fiillerde durum böyle değildir. Allah bir şeyi yaratmak istediğinde onun olmasını irade eder, Kur'ân'ın ifadesiyle *"ona 'ol!' der; o da oluverir."* Zira oluş için gerekli şartlar tamamdır, illet-i tamme vücut bulmuştur.

Cebriyeciler aynı şeyi ihtiyarî fiiller için de düşünürler. *"Bu fiilleri irade eden de yaratan da Allah'tır"* derler. Bediüzzaman'ın ifadesiyle *"O vakit ihtiyar kalmaz."* Mutezile ise *"Kul fiilinin hâlkıdır."* demekle, Cebriyenin zıddı bir yolda gitmiş ol-salar bile bu noktada onlar da kulun ihtiyarını ortadan kaldırmış oluyor-lar. Zira, insan iradesi iyiliği ve kötülüğü seçme yetkisine sahip iken güya Cenab-ı Hakk'ı tenzih fikriyle kulu fiilinin yaratıcısı ilan etmekle onun seçme hürriyetini bir bakıma ortadan kaldırmış oluyorlar.

Mademki insan ruhuna cüz'î irade verilmiş ve ona iyiyi de kötüyü de tercih edebilme hürriyeti tanınmıştır, o hâlde, bu dünya imtihanının bir gereği olarak, kul iradesini serbestçe kullanabilmelidir. Nitekim, kul, hayrî irade ettiğinde Allah hayrı yaratır, şerri irade ettiğinde de şerri yaratır.

İnsan iradesine böyle bir tercih hakkının tanındığı konularda, kul bu tercihini kullanmadığı müddetçe, diğer bütün şartlar mevcut olsa bile illet-i tamme vücut bulmaz ve o şey yaratılmaz.

İLMELYAKÎN

Bir hakikati 'ilmi bir gerçeği bilir gibi' kesin bilmek.

Bir hakikati, iki kere iki dört eder gibi kat'î bilmek.

Bak: Yakîn

İLM-İ BEYAN

Edebiyatın hakikat, teşbih, istiare, mecaz, kina-ye gibi kısımlarını açıklayan ilim.

Bak: Beyan

İLM-İ EZELÎ

Ezelî ilim.

İlahî ilim.

Allah'ın (sonradan kazanılmış olmaktan münez-zeh) kadîm ilmi.

Allah'ın zatı gibi sıfatları da ezelîdir. Allah, ezelî ilmiyle olmuş ve olacak her şeyi birlikte bilir. Birini önce, diğ-erini sonra bilmesi söz konusu de-ğildir.

Bizim zâtımız da sıfatlarımız da sonradan yaratılmıştır. Elbette biz O'nun ne zâtını, ne de sıfatlarını lâ-yıkıyla bilemeyiz, ezeliyetini ve za-mandan münezzeh oluşunu hakkıy-la kavrayamayız. Çünkü, biz zama-nın ne olduğunu bile henüz anlamış değiliz.

Biz zamanla kayıtlıyız. Dünümüz var, yarınımız var. Bunlar, ömür de-nilen hayat süresinin safhalarıdır. Lâkin bu safhalar hep nispidirler, yâni birbirine göre bu isimleri alırlar. Bu günümüze, yirmi-otuz saat kadar önce, *yarın* deniliyordu. Sabaha çık-tığımızda ondan söz ederken, *dün*

diyeceğiz. Geçmiş ve gelecek zaman da dün ve yarından farklı değildir.

İnsan, zamanla kayıtlı olduğu için, olayları ancak vuku bulduktan sonra bilebilir ve öğrenebilir. Bu sı-
nırlı ilmiyle, *zamandan münezzehe olmayı* ve *ezeli ilmi* kavraması elbet-
te mümkün olmaz.

Bak: Ezel

İLM-İ KELAM

Allah'ın varlığını, birliğini, İslamiyetin hakkaniye-
tini akli delillerle izah ve ispat eden ilim.

Kelam ilmi, İslam'ın iman esaslarını çeşitli yönleriyle ele alır. Mu'tezile mezhebi mensupları felsefeye fazla daldıklarından onların meşgul oldu-
ğu kelam ilmi felsefe ağırlıklıdır. Bundan dolayı İmam Şafi gibi bazı alimler kelam ilmiyle uğraşmayı uy-
gun görmemişlerdir. Ama zamanla bu ilim, İslamın imanî meselelerini izah ve ispat eden bir mecra-ya gir-
miştir.

Risale-i Nur temelde bir tefsir ol-
makla beraber özellikle imanî mese-
leler ağırlıklı olarak ele alındığından
onu, bir yönüyle, ilm-i kelam eseri
olarak da görebiliriz. İmam Gazalî
kendî devrinin şartları içinde kelam
ilmine bir açılım kazandırdığı gibi
Bediüzzaman da günümüzde benze-
ri bir yenilenmeyi gerçekleştirmiştir.
Mesela, eski kelam kitaplarında tev-
hid konusunda *hudus delîli*, *devir ve*
teselsülün ibtali çokça yer tutarken
risalelerde bunlara fazla girilmez.
Anlaşılması daha kolay ve daha ikna
edici deliller getirilir. Bu yapılırken

kalbe de hissesi verilir. Nur dersle-
rinde akıl-kalb birlikteliği vardır.

İLM-İ LEDÜN

Olayların içyüzüne vukufiyet.

Sırlı bilgiler.

Çirkin görünen hadiselerdeki ilâhî hikmetleri bil-
mek.

Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen Hz.
Musa'yla (as.) Hz. Hızır'ın (as.) yol-
culukları ibretlerle doludur. Beraber
bir gemiye binerler, Hz. Hızır, gemi-
yi baltayla yaralı hale getirir. Yolda
giderken rastladıkları bir çocuğu öl-
dürür. Bir beldeden geçerken yiyecek
isterler, kimse bir şey vermez. Hz.
Hızır, beldeden çıkacakları zaman,
yıkılmak üzere olan bir duvarı düzel-
tir. Hz. Musa, gördüğü olaylar karşı-
sında hayretler içinde kalmıştır. Hz.
Hızır, olayların içyüzünü şöyle açık-
lar:

Ülkenin zalim hükümdarı sağlam
gemilere el koyuyordu. Ben gemiyi
ayıplı kılmakla kurtarmış oldum. Ço-
cuk eğer yaşasaydı, salih anne-ba-
basına zarar verecekti. Rabbin diledi
ki, o çocuğu onlardan alsın. Onun
bedeline daha hayırlısını versin. Du-
vara gelince, altında iki yetime ait
hazine vardı. O hazineyi, ilerde o iki
yetimin bulmaları için böyle yaptım.
Bütün bunları kendi arzumla yapmış
değilim. Allah'ın emriyle gerçekleşt-
irdim. (Bak. Kehf Sûresi, 60-82.)

Bu olayda ilk dikkati çeken hu-
suslardan birisi, Hz. Musa ile Hz. Hı-
zır'ın ilimlerindeki farklılıktır. Hz.
Musa, şariat ilminde bir denizdir,

Hızır da, ilm-i ledünde.

Hızır'ın ilmiyle ilgili olarak, âyette *"Ona kendi katımızdan bir ilim öğretmiştik"* denilmektedir. (Kehf, 65.) Âyetteki *ledün* ifadesinden hareketle, zamanla bu tür sırlı bilgilere *ilm-i ledün* denilmiştir. Bu, özel bir bilgi türüdür. Olayların içyüzüne vukufiyet, zâhiren çirkin görünen hadiselerdeki güzelliği görmek bu ilimle mümkündür.

İLM-İ MEANİ

Sözün yerli yerinde kullanılmasını, muhatabın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ilim dalı.

Belâgatı meydana getiren üç ilim dalından birisi.

Bak: Meanî

İLM-İ HİKMET

Eşyanın manaları, faydaları ve görevleri üzerine fikir yürütme.

Felsefe.

Bak: Hikmet

İLTİZAM

Kendi üzerine vacip (lâzım) kılmak. Gerekli bulmak.

Birinin tarafını tutmak.

Birisine, "Alçakgönüllü olmak mı iyidir, kibirli olmak mı?" diye sorulsa, birinci şıkka sahip çıkar ve onu iltizam eder. Kişi, tercihini böyle yapmakla, "tevazuun güzel, kibrin

çirkin olduğunu" bildiğini ortaya koymuş olur. Fakat bu ilim yeterli değildir. Eğer tevazu hâlini kalp kabul etmez ve bu güzel haslet kalpte yerleşmezse, bu şahsın tevazua ait bilgisi bir mana ifade etmez. Yani, kibirli bir insanın "tevazuu bilmediğine" hükmedilir. Kişinin, tevazuu sadece iltizam etmesi yetmez; itikat etmesi, yani tevazua kalben inanması ve meselenin sadece akıl dairesinde kalmayıp kalbe de mal olması gerekir.

"İlimde iz'an-ı kalb olmazsa, cehildir. İltizam başka, itikad başkadır." (Mektûbat)

Bir kişinin İslâm'ı inceleyip, onun üstünlüğünü anlayıp ilâhî hükümleri iltizam etmesi de yeterli değildir. Bu iltizamın imana dönüşmesi, yani akıldan kalbe intikal etmesi gerekir. İslâm'ın diğer dinlerden üstün olduğunu aklen kabul eden bir şarkiyatçı, imana girmedikçe yani iltizamdan itikada geçmedikçe hakikate ulaşamaz.

İMAMET

İmamlık, önderlik.

Halifelik.

İmamet iki kısma ayrılır:

1-İmamet-i suğra: Namazda cemaate yapılan imamlık.

2-İmamet-i kübra: Emir-ül mü'minîn, yani müslümanların manevî reisi olmak.

İMAM-I MÜBİN

İlâhî ilmin bir ünvanı.

Levh-i Mahfuzun bir defteri.

Risale-i Nur'da, *imam-ı mübin, kitab-ı mübîn ve levh-i mahfuzun "ilm-i İlâhînin ünvanları"* olduğu kaydedilir.

*Mektûbat'ta "ilm-i ezelinin ünvanları olan İmam-ı Mübîn, Kitab-ı Mübîn, Levh-i Mahfuz gibi vücud-u ilmî daireleri"*nden söz edilir.

Şualar'da ise, "Levh-i Mahfuz'un defterleri olan İmam-ı Mübîn ve Kitab-ı Mübîn'de bütün mevcudatın bütün sergüzeştlerini kaydedip yazan" şeklinde bir ifade yer alır.

"Evet bir çekirdekte, hem bediî olarak, irade ve evamir-i tekvinîyenin ünvanı olan "Kitab-ı Mübîn"den haber veren ve işaret eden, hem nazârî olarak emir ve ilm-i İlahînin bir ünvanı olan İmam-ı Mübîn'den haber veren ve remzeden iki kader tecellisi var." (Sözler)

Kitab-ı Mübîn, şu varlık âleminde boy gösteren her şeyin yaratılış plânını ve programını ifade eder. Meyvelerin çekirdeklerinde, canlıların yumurtalarında yahut nutfelerinde kendilerinden çıkacak varlıkların bütün özellikleri yazılmıştır.

Çekirdekler parçalanır, filizlenir, fidan ve ağaç haline gelirler. Bütün bunlar "genetik şifre" denilen o ilk programda yer almıştır. Kısacası ağacın her şeyi o çekirdekte yazılıdır ve bu kayıt *(Kitab-ı Mübînden)* haber verir.

Öte yandan, bir çekirdek hangi bahçeye ekilecek, hangi tarihte nasıl

bir fırtınaya maruz kalacak, ne gibi zararlar görecektir, sonunda ne olacak, kesildikten sonra nereye götürülecek ve ne yapılacak? Bütün bunları o genetik şifrede bulmak mümkün değildir. Bunlar da yine İlâhî ilim dairelerinde meydana geldiğine göre, bütün bu safhalar da yine bir ilme ve onun mazharı olan bir kitaba göre vücut bulurlar. İşte bu kitap, *İmam-ı Mübîn'dir.*

Bir insanın da nutfede denilen tohumunda bütün fizikî özellikleri yazılıdır. Ama hayat yolculuğunda, kabir hayatında ve ötesinde karşılaşacağı olayların nutfedeki bu programla bir ilgisi yoktur. Bunların tamamının kaydedildiği bir ezeli defterin bulunmasını akıl zarurî görür. İşte bu defter *İmam-ı Mübîndir.*

Bak: Kitab-ı Mübîn

İMAN

İnanmak.

Cüz'î ihtiyarının sarfından sonra kalbe ilka edilen bir nur,

Dinin zaruriyat kısmını tafsilen, zaruriyattan olmayan kısmını ise icmalen tasdik etmekle hasıl olan bir nur.

Mümin olmak için imanın altı esasına inanmak zarurîdir. Bunlardan birine dahi inanmayan kişi mümin olamaz.

İmanın rükünleri altı olmakla beraber, aslında Kur'an'da bildirilen her husus, bir yönüyle iman konusudur. Mesela, Kur'an'da sarıh bir şekilde cinlerden bahis vardır. Hatta, surelerden birinin ismi, *Cin Suresi-*

dir. Birisi kalkıp da, “Ben Kur'an'a inanıyorum, fakat Kur'an'da bildirilen cinlere inanmıyorum” dese iman etmiş sayılmaz. Zira, iman bir bütündür, bölünme kabul etmez.

Şu var ki, Kur'an'da bildirilen her hususu bütün ayrıntılarıyla herkesin bilmesi mümkün değildir, böylelerine icmalî bir iman yeterlidir.

İman bir intisaptır. Allah'a iman sayesinde insan “Ben Allah'ın kulum, yeryüzünde O'nun halifesi ve misafirim” der. Böyle bir intisapla muazzam bir itminana, güvene ulaşır.

Bir ismi *Nur* ve bütün isimleri, sıfatları nuranî olan Allah'a iman etmek de ayrı bir nurdur. İnsan bu nur ile, küfür zulmetinden kurtulur. Kendi varlığını ve çevresindeki eşyayı ilâhî isimlerin tecellileri olarak görür.

Kalbi imanla nurlanan bir insanın bütün his dünyası da, Kur'an ahlâkıyla nurlanır. Güzel ahlâkın her bir şubesinden ayrı bir nur alır, ayrı bir zevk duyar.

İmanın diğer rükünleri de insan için ayrı birer nurdur ve her biri bir başka zulmeti ortadan kaldırmaktadır:

Âhirete iman ile istikbal nurlanır. Kadere iman ile, hâdiseler nurlanır. İnsan, peygamberlere ve kitaplara iman etmekle, rehbersizlik zulmetinden kurtulduğu gibi, meleklerle imanla da yalnızlık zindanından hâlâs olur.

“Saad Taftazanî, imanı *“cüz'i ihtiyarinin sarfından sonra kalbe ilka edilen bir nur,”* şeklinde tarif eder.

İmana ermek için, cüz'î iradenin sarf edilmesi bir ön şart ise de bu, ağacın meyveye sebep olması gibi değildir. Yani biz irademizi sarf ederek iman yoluna teveccüh etmekle kalbimize imanın yerleşmesi noktasında fazla bir şey yapmış olmuyoruz. Güneşe bakan bir insan, “Ben güneşi kendi kudretimle gözümün içine soktum.” diyemeyeceği gibi, basiret gözünü açan bir insan da imanın kalbe yerleşmesi noktasında fazla bir şey yapmış değildir. İman, “kalbe ilka edilen bir nurdur” ve bu nuru o kalbe ihسان eden Allah'tır.

İMAN-I TAHKİKÎ

İlim ve tahkike dayanan, şüphelerden uzak olan iman.

Bak: Tahkiki iman ; Tevhid-i âmî...

İMATE

Ölümü vermek. Öldürmek.

İmate, “ölümü tattırma; ruhun bedendeki tasarrufuna son verme” demektir. Ölüm, kabir âlemine doğuştan ve imate, mümin olan insan için, dünyaya gönderilmesinden çok daha ileri bir rahmet tecellisidir.

Ruh, Allah'ın en mükemmel, en harika eseridir. *Muhyi* (hayat verici) isminin tecellisiyle hayat nimetine kavuşmuştur. Bu nimet ve şeref artık ondan ebediyen geri alınmayacaktır.

Ölüm kanunuyla ruh bedenden soyulur, süzülür ve kendine mahsus

bir başka âleme göç eder.

İşte ruhun kabz edilmesi ve bedeninin aslına dönmesi *imate* fiiliyle gerçekleşir ve böylece o canlıda Mümit ismi tecelli etmiş olur.

"Nasıl ki hayatın dünyaya gelmesi bir halk ve takdir ile. Öyle de dünyadan gitmesi de bir halk ve takdir ile, bir hikmet ve tedbir ile."
(Mektûbat)

Bir asker adayı için hem kıtasına teslim olduğunda, hem de terhis edildiğinde birtakım kayıtlar tutulur, işlemler yapılır. Askere kayıt gibi, askerden terhis de ayrı bir fiildir. İşte yukarıdaki ifadelerde bu incelik nazarımıza sunuluyor. Hayat, ihya fiiline dayandığı gibi, ölüm de imate fiiline dayanır. İkisi de ayrı birer ilâhî ismin tecellisiyle meydana gelirler.

ÌMKÂN

Var olmakla olmamanın eşit olması.

Bir şeyin varlık veya yokluğunun kendi zatından olmaması.

Mümkün, varlığı imkân dairesinde bulunan, olup olmama hallerinden her ikisini de kabul edebilen, yani var olabildiği gibi yoklukta da kalabilen mânâsına gelir. İnsan bir cümleyi yazmayı zihninde kurduğunda o cümle bir bakıma yokluktan kurtulmuştur, ama müstakil bir varlığa da henüz kavuşmuş değildir. Bu cümleyi yazıp yazmamak insanın iradesine bağlıdır; onu yoklukta da bırakabilir, varlığa da çıkarabilir. İşte bu cümlelerin varlığı daire-i imkândadır. Yazıldıktan sonra da cümlelerin *müm-*

kin olma özelliği devam eder. Az önce yazılıp yazılmaması eşitti; yazılması yazılmamasına tercih edildi, o da vücut buldu. Şimdi de yine imkân dairesindedir, silinebilir de, varlığı devam da edebilir.

Bir mümkün, varlık sahasına çıkmışsa onun var olması yoklukta kalmasına tercih edilmiş demektir. Bu tercih ise ancak varlığı vâcib olan Allah'ın iradesiyle gerçekleşir.

Bütün mahluklar, mümkün olmaları yönüyle birbirine eşittirler; birbirinin yaratıcısı olamazlar.

*"İmkân, mütesaviy-üt tara-
feyn'dir. Yani: Adem ve vücud, ikisi
de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir
tercih edici, bir mücid lâzımdır."*
(Sözler)

İmkân, “zorunluluğun, olumluluk ve olumsuzluk şıklarının her ikisinden de nefyedilmesi (uzaklaştırılması, reddedilmesi)” şeklinde de tarif edilir. Misal: “Bütün insanlar fiilen yazıcıdır.” (olumlu) “Hiçbir insan fiilen yazıcı değildir.” (olumsuz) Her iki şey de insan için zorunlu değildir. Bir başka ifadeyle, yazıcı olmak veya olmamak insan için müsavidir. Binaenaleyh fiilen yazıcı olmak “insan için” mümkündür; vacip değildir.

IN'AM

Nimetlendirme. Nimet ihsan etme.

Nimetin verilmesi.

İhsan, iyilik

Mümin, yediği ekmeğe sadece *gıda* olarak bakmaz, onu bir *nimet* olarak

görür. *İn'am*, nimetin insana ikram edilmesi, onun istifadesine sunulması demektir. *Mün'im* ise nimeti veren demektir.

"Nimet içinde in'am görünür; Rahman'ın iltifatı hissedilir. Nimetten in'ama geçsen, Mün'im'i bulursun." (Sözler)

Nimet kavramını, sadece midenin ihtiyaçlarına hasretmek doğru değildir. Mide doymak istediği gibi, akıl ve kalp de, bütün duygular da tatmin olmak isterler. Bunların tüm ihtiyaçları *nimet*, onların verilmesi *in'am*, bunları ihsan eden ise *Mün'im* dir.

"Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki, rûy-i zemin kadar geniş bir sofra-i nimeti, o ellerin önüne koymuştur." (Sözler)

Dünyayı bir sofra, güneşi bir lâmba, ağacı bir tabla ve kendisini Hakk'ın misafiri bilmenin ruha kazandırdığı yükseklik ve derinlik ve bundan alınan manevî lezzet maddi nimetlerle kıyasa girmeyecek kadar büyüktür.

Bu mânâ Risale-i Nur'da değişik yönleriyle işlenmiştir. Bunlardan birisini nakledelim:

"Nimetin lezzeti içinde, o lezzetli yüz derece daha ziyade lezzetli bir iltifat-ı rahmeti hamd ile düşünüp, lezzeti birden yüz derece yapabilirsin. Nasıl ki bir padişah-ı zîşanın sana hediye ettiği bir elma lezzetinde yüz belki bin elmanın lezzetinin fevkinde, bir iltifat-ı şahane lezzetini sana ihsas ve ihsan eder...." (Mektubat)

Nimetlerde Allah'ın iltifatını his-

sedan bir müminin, tek bir çeşit yemekten aldığı manevî lezzet, başkalarının en mükellef ve mükemmel sofralardan alacakları hazları ve zevkleri çok gerilerde bırakır.

Önemli olan nimetlerden bu mânâda istifade edebilmek, onları sadece midemize değil ruh dünyamıza da yedirmek, kalp âlemimize de içirmektir.

İNÂİYET

İkram, yardım, ihsan, lütuf, iyilik, bağış.

İNFİAL

Fiili kabul etmek.

Kendisinde bir fiilin işlenmesi. Üzerinde bir iş görülmesi.

Harici tesire açık olmak.

Risale-i nur'da insanın bir *fiil* bir de *infial* ciheti olduğu önemle nazara verilir. Fiil ciheti, insanın kendi irade ve kudretiyle yaptığı işleri ifade eder. İnfial ciheti ise, onun hiçbir hissesi olmaksızın onda icra edilen ilahi icraatlar ve sanatlardır.

İnsan güzel bir resim çizdi mi, onu defalarca seyreder, bazı yerlerini büyük bir hassasiyetle yeniden düzenler. Halbuki insan asıl değerini fiil ciheti dediğimiz, o resmi çizme-
sindeki maharetiyle değil, infial cihe-
tiyle yani kendisinin bir canlı resim, konuşan resim, düşünen resim, an-
layan, heyecanlanan, seven, korkan
bir resim olmasıyla almaktadır. İna-
nan bir insan, Cenab-ı Hakk'ın böy-

le harika bir eseri olmanın şerefini kalbinde ve vicdanında tadar ve yasar.

İnsanı arza halife eden, ne yazdığı eserler, ne yaptığı fabrikalar, ne yığıldığı servetler, ne de yükseldiği maddî makamlar ve rütbelerdir. Bunların tamamına fiil ciheti diyoruz. Bütün bunlar, Cenab-ı Hakk'ın insana ihsan ettiği gerçek nimetler, şerefler, rütbeler yanında sönük bir gölge gibi kalırlar.

Fabrikasıyla övünen insan, birazcık dikkat etse kendi vücudunun baştan aşağı bir fabrikalar ağı olduğunu görecektir.

"Şeffaf parlak bir zerrecik, bizzat kendi başıyla kalsa bir kibrit başı kadar bir nur içinde yerleşmez. Fakat o zerrecik, Güneşe intisab edip ona karşı gözünü açıp baksa; o vakit o koca Güneşi ziyasıyla, elvan-ı seb'asıyla, hararetiyle hattâ mesafesiyle içine alabilir." (Mektûbat)

Burada bir fiil, bir de infial ciheti var. Fiil ciheti, aynanın kendiliğinden parlaması, ışık saçmasıdır. Bu yönüyle ayna, bir ışığa sahip değildir. Fiili kabul etme yönüyle güneşin ışığını içine alabilmekte, onunla parlamakta, onunla güzelleşmektedir.

Dikkati çeken bir başka nokta, "mesafesiyle içine alma" olayıdır. Aynanın kalınlığı birkaç milimetre olduğu halde, kendini güneşe karşı tuttuğu anda, bir derinlik kazanır ve yüz elli milyon kilometrelik bir mesafeyi içine alabilir. Birincisi *fiil* cihetine, ikincisi *infial* cihetine örnek olabilir.

İnsan, fiil cihetiyle övünmeyi bir

tarafa bırakıp infial cihetine bakmalı, kendisinde icra edilen ilâhî fiilleri, ona yapılan ihsan ve ikramları tefekkür etmelidir.

İNKÂR

Reddetme. Tanımama. Kabul etmeme. Tasdik etmeme.

İNKILAB

Dönüşmek. Değişmek.

Bir insan veya toplumda meydana gelen köklü değişiklikler.

Hz. Peygamberin (asm) putperest bir kavmi tevhit toplumu yapması, tarihin kaydettiği en büyük inkılabtır. Bu toplum, *cahiliye* adı verilen İslâm öncesi dönemde tamamen bedevi bir hayat yaşıyordu. Devlet nedir, kânun nedir bilmezdi. Kabilecilik damarıyla hareket etmekteydi. Menfaat ön plandaydı. Kadına değer verilmez, içki su gibi içilirdi.

İşte, Hz. Peygamber, getirdiği semavi dinin esaslarıyla bu müşrik toplumu tevhid inancına getirdi. Kalplerden şirk ve küfrü söküp atarak yerlerine iman ve tevhidi yerleştirdi. Onları bedevilikten kurtarıp medeniyetin zirvelerine çıkardı ve medenî milletlere üstad eyledi. Zulumün yerine adalet ve merhameti ikame etti. Kabilecilik damarını yıktı, onları bir devlet çatısı altında birleştirdi. Kadın haklarına saygınlık getirdi, içkiyi kökünden kuruttu.

İNSANÎ BERZAH

İnsanların hidayet yoluna girmelerine vesile olan büyük zatlar.

Müstakim ve münevver akıllar, selim ve nurani kalbler.

Şualar'da "Müstakim ve münevver akıllar, selim ve nurani kalbler" den söz edilir ve bunlara sahip olan muhterem zevat için, "âlem-i gayb ve âlem-i şehadet ortasında insanî berzahlardır ve iki âlemin birbiriyle temasları ve muameleleri, insana nisbeten o noktalarda oluyor." denilir.

Bu dünyadan göçen insanlar ahiret âlemine bir anda varmıyorlar, *ka-bir âlemi* dediğimiz bir safhadan geçiyorlar. Ve bu âleme *berzah âlemi* denilir.

Berzah; perde, iki âlem arasında-ki geçiş safhası, iki belde arasındaki köprü, demektir ve bu tabir, mecaz olarak, ka-bir âlemi için kullanılmıştır.

Risale-i Nur'da berzah kelimesinin apayrı bir kullanımına daha şahit oluruz: *İnsanî berzahlar*.

Bu ifade, selim kalpler ve nurani akıllar için kullanılır. İnsanların hakikate ulaşmalarına vesile olan büyük şahsiyetler, selim kalp ve nurani akıl sahibi kimselerdir.

Bunların da başında, peygamberler ve onların vazifelerini sürdüren peygamber vârisi büyük zâtlar gelir.

Peygamberler, Allah elçileri olarak, Hakkın emirlerini ondan vahiy yoluyla alır ve kullara tebliğ ederler. Bu zâtlar, *insanî berzahlardır*.

İnsanoğlu gaybî hakikatlere ve ilâhî feyizlere doğrudan muhatap

olamıyor; arada insanî berzahlar gerekiyor. Ta ki, o seçilmiş ve üstün şahıslar, bu bilgi ve feyizlerin insanlara ulaşmasında bir sebep, bir köprü, bir vesile olsunlar.

"Buna gerek var mı?" diye bir soru hatıra gelebilir. Günlük hayatımız bu gereğin nice şahitleriyle doludur:

Bir ilmi öğrenmek isteyen insan, o sahanın yetkili âlimlerine talebe olur. Ve o zâtlar, ilimle ona muhtaçlar arasında bir köprü vazifesi görürler.

Dünyevî ilimlerde böyle perdelere ihtiyaç olduğu gibi, sonsuz kemâlde olan Allah'ın marifetine ait ilimlerde, elbette bu sahanın vazifelerine müracaat etmek gerekecektir. İşte bu mümtaz zatlar, Bediüzzaman'ın ifadesiyle, *müstakim ve münevver akıllar, selim ve nurani kalbler* dir; yani bunlara sahip rehber şahsiyetlerdir.

Cenab-ı Hakkın zatı, sıfatları, isimleri, insanlara emir ve yasakları, bu dünya hayatından sonraki safhalar ve daha nice hakikatler ancak bu insanî berzahlar vasıtasıyla insanlara ulaştırılmaktadır. Köprüye uğramadan yolun karşısına geçmek mümkün olmadığı gibi, bu berzahlara müracaat etmeksizin hakikate ulaşmak da, adeta, imkânsızdır.

İNSANÎ ARŞ

İnsan mahiyetinin en ileri yükseliş noktası.

İnsanlığın kemal noktası.

Bütün kanunlar emir âleminde olup ve âlem-i emir denilince, öncelikle *Arş* hatıra gelir.

Bediüzzaman'ın "Kalb de bir arş-
tır" ifadesinde işaret edildiği gibi, arş
madde aleminin ötesinde bir alemdir
ve bedenin manevî kalbden idare
edilmesi gibi bütün alemlerin idaresi
de cismanî manevî makama bağlıdır. İnsa-
nî a rş ifadesi, insanlığın en ileri te-
raki noktası mânâsını ifade eden
bir terimdir.

"Bismillahirrahmanirrahîm" yu-
kardan nüzul ile semere-i kâinat ve
âlemin nüsha-i musağğarası olan
insana ucu dayanıyor. Ferşi Arş'a
bağlar. İnsanı arşa çıkmaya bir yol
olur." (Lem'alar)

Bu yükselişin sırası ise, Rahîm is-
mine mahzar olan insandan başlar,
Rahmân isminin tecelli ettiği yer yü-
zünden geçer ve kalbin Rabbine va-
sıl olmasıyla en ileri derecesine ula-
şır. Yani ruhun bu yükselişi, "Nefs-i
nî bilen Rabbini bilir" gerçeğinden
başlar ve insanî arş ile ifade edilen
çok yüce makamlara kadar çıkar.

İNSANİYET-İ KÜBRA

En büyük insanlık, insanlığın zirvesi

Risale-i Nurda bu ifade İslâmiyet için
kullanılır. Yani, İslâmiyet gerçek in-
sanlığı, kâmil insan modelini çiz-
mektedir. İnsanlık bu ölçüye uymak-
la yükselecek, kemâle erecektir.

Hz. Peygamberin (asm) ahlakı
Hz. Aîşe'in ifadesiyle "Kur'an ahla-
kı" idi. Kur'an'da model olarak gös-
terilen ve kâmil insanda bulunması
gereken bütün vasıflar gerçek insan-
ı kâmil olan Hz. Peygamberde mev-

cuttu. Meselâ, Kur'an'da istikamet
emredilmiş, en müstakim insan O ol-
muştur. Kur'an'da cömertlik medhe-
dilmiş, en cömert kişi O olmuştur.
Kur'an'da cihad emredilmiş, en mü-
cahid insan O olmuştur. Örnekler ço-
ğaltılabilir.

İNSANİYET-İ SUĞRA

Medeniyetin güzel yönleri.

Bediüzzaman, medeniyetin güzel
yönlerini insanîyet-i suğra olarak
niteler. Yani, insanlığın gerçek ke-
mâli İslâmiyet vasıtasıyla olmakla
beraber, medeniyetin güzellikleri de
insanın kemalini gösterir. İnsanın
yerden uzay araçlarını yönlendirmesi,
iletişim araçlarıyla dünyayı bir
köy hükmüne getirmesi, insanlık
adına iftihar edilecek bir görünüm-
dür. İnsanın meleklerle üstünlüğünü
bildiren talim-i esma olayı, insanın
bu yönüne de işaret etmektedir.

Fakat şu nokta unutulmamalıdır
ki, insanîyet-i suğra olan medeniye-
tin keşifleri, buluşları, İslamiyetin
getirdiği esaslar çerçevesinde kulla-
nılmazsa, beşere birer nimet iken,
birer bela olurlar. Mesela, uçaklar
bazen masumları bombalar, televiz-
yonlar ahlaksızlığı neşrederler.

İNŞA

Yaratılmış elementlerden yeni varlıklar icat et-
mek.

Bak: İbda'

İNTİSAP

Mensup olmak. Maiyetine girmek. Bağlanmak.

İRADE

Dilemek. Karar vermek. İstek, arzu.

İRADE-İ KÜLLİYE

Sonsuz işleri birlikte irade edebilen İlahî irade.

Bak: Küllî irade ve Cüz-i irade

İRADE-İ MUTLAKA

Dilediğini icra etmesine bir başka iradenin engel olamadığı İlahî irade.

Allah'ın iradesi mutlaktır ve küllîdir. Mutlak olması "bir başka iradenin onu kayıtlamasının düşünülemeyeceği" demektir. Küllî olması ise "sonsuz işleri birlikte irade edebilmesi" manasına gelir.

Bak: Küllî irade ve Cüz-i irade

İRFAN

Bilme, tanıma, İlahî sırlara vakıf olma.

Bak: Marifet

İRSAL-İ RÜSUL

Allah'ın peygamberler göndermesi.

İRŞAD

Doğru yola sevk etmek.

"Hak ve hakikati tebliğ etmek."

Peygamber Efendimiz (asm), ümmetinin âlimlerini İsrailoğullarının peygamberlerine benzetir. (Acluni, II, 64) Yani İsrailoğullarında insanları irşat etme görevini peygamberler yerine getirmişlerdir. Fakat, Peygamber Efendimiz (asm) son nebi olduğundan, kendisinden sonra bu tebliğ ve irşat görevini alimler yapmışlardır. Bu noktada şu hadis-i şerif de çok anlamlıdır:

"Peygamberler dinar ve dirhem mirası bırakmazlar, ancak ilim mirası bırakırlar. Bunu alan, büyük bir pay almış olur." (Tirmizi, İlim, 19)

İşte "Alimler peygamberlerin varisleridir." (Acluni, II, 64) hadisinin de bildirdiği gibi, din bilginleri bu nebevi mirasa sahip olmuşlar ve Hz. Peygamberden bu yana halkı irşad görevini yüklenmişlerdir. İmam-ı Azam, İmam-ı Şafi, Abdülkadir Geylani, Şah-ı Nakşibend, İmam-ı Gazali, İmam-ı Rabbani gibi zatlar, birer *mürşidi-i kâmil* olarak milyonlarca insana Allah'ın dinini tebliğ etmişlerdir.

Bak: Mürşid

İRTİCA

Geriye dönüş.

Rücu'; geriye dönmek, vazgeçmek demektir. Rücu' etmeye *irtica*, buna talip olana da *mürteci* denir. Bu isim, eskiye talip olan herkes için kullanılabilir.

Bu meselede, şu noktalara dikkat edilmelidir:

• Eskiye talip olmak, mutlaka kötü bir şey demek değildir. Eskide, parlak bir medeniyet, yüksek bir terakki varsa, o eskiyi istemek medeniyeti, terakkiyi istemek demektir.

• Eski, eski olduğu için değil, lüzumsuz ve zararlıysa terk edilmelidir.

• Gerçek ve tehlikeli irtica, insanların İslâm öncesinin cahiliye adetlerine sevk etmektir.

• İslam, taklidi değil, tahkiki ister. Kur'an ayetleri, geçmişe körü körüne bağlılığı şiddetle men eder. Bu noktada, *"Onlara 'Allah'ın indirdiğine tabi olun' denildiğinde, 'Hayır biz atalarımızı ne yolda bulduysak ona tabi oluruz' derler. Eğer ataları onları ateş azabına çağırıyorlarsa (yine mi onlara uyacaklar)"* ayeti, ibretle mütalaa edilmelidir. (Bakara, 170)

İSAR

Muhtaç olduğu halde başkalarını kendine tercih etmek.

İsar, Kur'an'ın medhettiği yüksek hasletlerden biridir ve *ensar* ın bir vasfı olarak zikredilir. (Haşır, 9) Ensar, Mekke'den Medine'ye göç eden muhacirlere tam sahip çıkmış, her şeylerini onlarla paylaşmış, hatta kendileri muhtaç olsalar bile, muhacirleri tercih etmişlerdir.

Ayetin iniş sebebi hakkında şu rivayetlere yer verilir:

• Hz. Peygamber devrinde, ancak kendisine ve çocuklarına yetecek ka-

dar yiyeceği olan bir zata bir misafır gelir. Adam hanımına der: "Çocukları uyut, lambayı söndür, yiyeceği de misafirin önüne koy." Onların bu hali Cenab-ı Hakk'ı razı eder, bu ayetiyle onları medheder.

• Sahabe-i kiramdan birine bir koyun başı hediye edilir. "Falan kardeşimiz ve ailesi buna bizden daha muhtaç" diye düşünür, ona gönderir. O da aynı düşünceyle başkasına götürür... Böylece koyun başı yedi ev dolaşp tekrar ilk geldiği eve döner.

• Beni Nadir'den elde edilen ganimet taksiminde Resullullah, Ensara *"İsterseniz muhacirler ev ve mallarınıza ortak olmaya devam etsinler, ganimeti aranızda paylaştırayım. İsterseniz ev ve mallarınızdaki tasarruf artık size ait olsun, ganimetten size bir şey vermeyeyim"* der. Ensar, *"Hem ev ve mallarımıza ortak olsunlar, hem de ganimet onların olsun"* cevabını verirler.

Ayetin inişinden sonraki dönemde olan şu ibretli olay da isara güzel bir örnektir:

Yermük Harbinde ölmek üzere olan bir yaralıya su getirilir. Tam içeceği sırada "Su!" diye bir inleme sesi duyar, ona götürülmesine işaret eder. Götürülen kişi tam içeceği sırada, bir başka yaralıdan "Su!" feryadı gelince içmez, "Ona götürün!" diye işaret eder. Su, üçüncü yaralıya ulaşınca kadar o zat ruhunu teslim eder. Diğerlerine getirildiğinde onlar da ruhlarını teslim etmişlerdir.

İSBAT

Bir şeyin var olduğuna (sübutuna) hükmetmek. İddiasının doğruluğunu delillerle ortaya koymak.

İSM-İ ÂZAM

Allah'ın bütün esmâ-i hüsnasının mânâsını içinde toplayan ismi.

En büyük isim

Âzam, “en büyük, en ulu, en azim” demektir. Buna göre, ism-i âzam, “ilâhî isimler arasında bütün isimleri ihtiva eden en kapsamlı isim” demek olur. Hangi ismin ism-i âzam olduğu kesinlikle bilinmemektedir. Bu ismin gizli bırakılmasının hikmet, bütün isimlerin, ism-i âzam olabileceği ihtimaliyle zikredilmelerini teşviktir. Risale-i Nur'da bu hikmet nazara verilirken, Ramazanda Kadir gecesinin, Cuma gününde duaların kabul saatinin... bu hikmet için gizli kaldığına dikkat çekilir.

Yine Nur Külliyyatında, her ismin de azamî bir mertebesi olduğu kaydedilir ve evliyanın ism-i âzamı farklı görmeleri kendilerinin mazhar oldukları esmânın farklı oluşuyla izah edilir.

“Hakikî ism-i âzam gizlidir, havassa bildirilir. Fakat her ismin de âzamî bir mertebesi var ki, o mertebeye ism-i âzam hükmüne geçiyor. Evliyaların ism-i âzamı ayrı ayrı bulması bu sıradandır.” (Barla Lahikası)

Bu konuya Otuzuncu Lem'ada şöyle bir açıklama getirilir:

“İsm-i Âzam herkes için bir olmaz; belki ayrı ayrı oluyor. Meselâ, İmam-ı Ali (Radıyallahu Anh) hak-

kında Ferd, Hayy, Kayyûm, Hakem, Adl, Kuddûs, altı isimdir. Ve İmam-ı Âzamın İsm-i Âzamı; Hakem, Adl, iki isimdir. Ve Gavs-ı Âzamın İsm-i Âzamı; yâ Hayydır. Ve İmam-ı Rab-bânînin İsm-i Âzamı; Kayyûm ve hâkezâ, pek çok zatlar daha başka isimleri İsm-i Âzam görmüşlerdir.”

İSTİNAD

Dayanma. Güvenme, itimad. Delil gösterme.

İSTİNBAT

Kuyudan güçlkle su çıkarmak

İSTİNBAT-I AHKÂM

Ayet ve hadislerdeki gizli hükümleri ve derin mânaları ortaya çıkarmak.

Bak: İctihad

İSRAİLİYAT

Ehl-i kitabın tefsirlere karışan görüşleri.

Bu kelime, her ne kadar Yahudi kaynaklarından Kur'an tefsirine karışan şeyleri çağrıştırsa da, tefsire karışan ehl-i kitap görüşlerinin tümünü içine alır.

Kısa sürede büyük gelişmeler kaybeden İslâm, çok değişik din ve kültürlerle sahip insanları ya hakimiyeti altına almış, ya da onlarla komşu olmuştur.

Farklı dinlere mensup olup da Müslümanlığı kabul etmiş insanların bir anda eski din ve kültürlerinin te-

sirinden tamamen uzaklaşmaları çok güçtür. İşte Yahudiler ve Hristiyanlardan İslâm'a girenler, eski malumatlarını da beraberlerinde getirdiklerinden, bu eski bilgiler Kur'an tefsirine karışmıştır. Bunlar, özellikle *Abdullah b. Selâm, Kâbu'l-Ahbar* ve *Vehb b. Münebbih'e* dayanır.

Kur'an, Tevrat'la ve İncil'le bazı meselelerde birleşirler. Fakat bu meseleler Kur'an'da veciz olarak anlatılmış, muharref Tevrat ve İncil'de ise ayrıntılara girilmiştir. Sahabiler, Kur'an'dan bir kıssa okuduklarında, Kur'an'ın kapalı geçmiş olduğu noktalarda, ehl-i kitaptan iman etmiş olanlara sormuşlar ve bu durum, İsrailiyatın kültürümüze karışmasına yol açmıştır.

Mesela, Hz. Âdem'in kıssası Kur'an'da veciz bir şekilde anlatılır. Tevrat'ta ise, Hz. Âdem'in cennetin neresinde yaratıldığı, yasaklanan ağacın türü, şeytanın cennete yılan vasıtasıyla nasıl girdiği, Âdem ve eşinin dünyaya gönderildiği yer ... gibi ayrıntılar söz konusudur.

Keza, Ashab-ı Kehf'in isimleri, köpeklerinin rengi, Hz. Musa'nın asasının hangi ağaçtan olduğu, Cenab-ı Hakk'ın hangi ağaçtan Hz. Musa'ya konuştuğu, Cenab-ı Hakk'ın Hz. İbrahim için dirilttiği kuşların isimleri... gibi şeyler de İsrailiyat yoluyla bazı tefsir kitaplarına girmişlerdir. Bunlar, bilinmesinde dini ilgilendiren bir fayda olmayan bilgilerdir.

Sahabe döneminde dar çerçevede görülen İsrailiyat, tabiin döneminde hayli geniş bir çevreye yayılır. Günümüz

Müslümanlarının zihinlerinde, İsrailiyatın hatırası olan pekçok gerçek dışı malumat vardır.

Bu konuda Hz. Peygamberin şu istikametli ölçüsü esas alınmalıdır: *"Ehl-i kitabı ne tasdik edin, ne de yalanlayın. "Biz Allah'a ve O'nun indirdiklerine iman ettik deyin."* (Buhari, Tefsir, I/11)

İSTİARE

Bir söze, aralarındaki benzerlikten dolayı sözlük anlamının dışında yeni bir anlam vermek.

Kelimeler ya gerçekten vaz'olundukları anlamda veya vaz'olundukları mânâ dışında kullanılırlar. Birincisine *hakikat*, ikincisine *mecaz* adı verilir. Mesela, *bülbül* kelimesini kuş için kullandığımızda *hakikat*, güzel sesli biri hakkında kullandığımızda *mecaz* dır.

İşte istiare, *"alakası teşbih olan mecaz"* şeklinde tarif edilir. Mecaz istiareye göre daha geniş kapsamlıdır. Her istiare mecazdır, fakat her mecaz istiare değildir. Keza, her istiare teşbihtir, fakat her teşbih istiare değildir. Nihad Sami Banarlı'nın ifadesiyle istiare, *"teşbihin en kısa, en güzel şeklidir."*

İstiare kelimesi birinden iğreti bir şey isteyip almayı bildirir. Mesela, "Gece siyah bir yarasa gibi uçu" ve "Karşımızda muazzam bir sonsuzluk çölü uzanıp gidiyordu" cümlelerine bakalım. Birinci cümlede gece siyah bir yarasa benzetilmiş ve uçurulmuştur. İkinci cümlede ise çölün bitmez tükenmezliği, ona sonsuzluk

verilerek anlatılmıştır.

Bir de Mehmed Akif'in şu ifadele-
rine bakalım:

“*Şu karşımızdaki mahşer kudur-
sa, çıldırsa...*”

Burada düşman kalabalığı önce
mahşere benzetilmiş, sonra da “ku-
dursa, çıldırsa...” ifadeleriyle o mah-
şeri kalabalık bir köpeğe teşbih edil-
miştir. Burada “mahşer-kudursa-
çıldırsa” kelimeleri gerçek anlamları
dışında kullanılmışlardır.

İstiarede şu üç özellik görülür:

1-İstiare bir mecazdır.

2-İstiarede gerçek anlamda kulla-
nılmadığına delalet eden bir *karine-i*
mania vardır.

3-İstiarede teşbih gayesi söz ko-
nusudur.

Teşbih ve istiare bazen birbiriyle
karıştırılır. Benzetme edatı zikredil-
diğinde “teşbih” olduğu açıkça anla-
şılır. Eğer söylenmeyip, müsebbeh
zikredilirse teşbih-i belîğ, zikredil-
mezse istiaresidir. Mesela, “Ali arslan-
dır” ifadesi belîğ bir teşbihtir. “Ars-
lan geldi” ifadesi ise istiaresidir.

İstiare, Abdülkadir Cürcani'nin
dediği gibi, cansız canlı, dilsizi fa-
sih, konuşmayan varlıkları beyan
sahibi, gizli manaları aşikar yapar.

İSTİB'AD

Aklıdan uzak görmek.

Aklına sığdıramadığını inkâr etmek.

İnsanoğlunun gördükleri, göreme-
diklerinin yanında, deryada damla
kadar da kalmıyor. Bildikleri de bil-
mediklerinin yanında öyle. Kalbini

ve aklını doğru kullanan insan, gö-
rünen ve görünmeyen bütün âlemler-
i sonsuz bir ilim ve kudretle çekip
çeviren Allah'a iman eder. Bu akıl al-
maz ilahi icraatlar onun hayretini
arttırır ve onu kulluğun en önemli
vazifelerinden biri olan *tekbir*e gö-
türür. İşte istib'ad, bu büyük icraat-
larda Allah'ın büyüklüğünü okuya-
mayan insanlarda baş gösteren bir
manevî hastalıktır.

İSTİBDAD

Zorla kabul ettirmeye çalışmak

Kuvvet kullanarak hükmünü icra etmek.

İstibdadın, ilmî, siyasî ve manevî is-
tibdat gibi kısımları vardır.

Meselâ, ilmî bir meselede, “Bu
böyledir.” deyip kestirip atmak, baş-
ka fikirlere itibar etmemek ilmî bir
istibdattır.

Abbasiler döneminde Mu'tezile
mezhebinin, “*Kur'an mahlûktur*”
görüşünü kuvvet kullanarak halka
ve İmam-ı Azam, Ahmed b. Hanbel
gibi zatlara kabul ettirmeye çalışma-
sı, tipik bir ilmî istibdattır. Münaza-
ralı ve münakaşalı bir meselede “Sa-
dece benimki doğrudur” tarzında bir
düşünce de, müstebit bir yaklaşımdır.

İSTİDAD

Gelişmeye ve geliştirilmeye elverişli olan özellikler.

Bir şeyi yapma kabiliyeti.

Bir şey olma kabiliyeti.

Konuşmak, yazmak, resim yapmak, inanmak, sevmek, hoşlanmak, lezzet almak gibi sınırsız beceriler birer istidat çekirdeği olarak insan ruhuna konulmuştur. İrade veya çevrenin etkisiyle bunlar gelişirler. Cenâb-ı Hak diğer varlıkların ruhlarına da, onlara uygun istidatlar koymuştur.

Bu kelime bazen “kabiliyet” anlamında da kullanılır. Bununla birlikte, istidat ile kâbiliyet arasında, çok ince bir mânâ farkı da vardır. Şöyle ki:

Kâbiliyet (yetenek), dıştan gelen tesirleri alabilme gücü, kabul edebilirlik anlamını taşır. Halbuki isti'dat, ruhta potansiyel olarak var olan, gelişmeye müsait beceriler ve özelliklerdir.

Meselâ her insanın ruhunda konuşma istidadı vardır. Çocuk bu özelliğini, çevresindeki konuşmaları kâbiliyetiyle almak suretiyle geliştirir ve onlar gibi o da konuşmaya başlar.

İnsan, sonsuz denilebilecek kabiliyetlerle bu dünyaya gönderilir. İnsanın mahiyeti bir tarla gibidir. İyilik ve kötülük tohumları bu tarlada beraberce bulunur. Mesela, her insan hem cesur hem korkak, hem cömert hem cimri olabilecek kabiliyettedir. İnsan bunları doğru yahut yanlış şekilde yönlendirebilmektedir.

İSTİDLÂL

İspat için delil getirmek.

Delillerden hüküm çıkarmak.

İstidlalde doğru kabul edilen hükümler (kaziyye-önerme) esas alınarak bir sonuca ulaşılır. “Bütün insanlar ölümlüdür. Hasan da bir insandır. O halde, o da ölümlüdür.” ifadeleri bir *istidlal* örneğidir.

Bedevi bir şairin şu ifadeleri bir istidlal örneğidir:

“Yoldaki ayak izleri oradan bir yolcunun geçtiğini gösterir.

Aynen öyle de, bütün yıldızlarıyla şu koca sema, vadileriyle ve dağlarıyla şu yeryüzü, dalgalarıyla şu deniz bunları yaratan bir Zât'a işaret ederler.”

Bag: Bürhan-ı innî ve bürhan-ı limmî

İSTİDRAC

Derece derece yükseltmek veya indirmek.

Kişinin isteğini kademeli olarak yerine getirip, sonunda onu felakete atmak.

İstidracın lügat mânâsı, derece derece yükseltmek veya indirmektir. İstilahta ise, bir kimseyi, kendi arzusu-na göre bir noktaya kadar götürüp, sonunda felâkete atmak, mânâsına gelir.

Seyyid Şerif Cürcanî, *Tarîfat* adlı eserinde kerameti, “*iman ve salih amel sahibi bir kimseden zuhur eden harikulâde hâl*” şekline tarif eder ve tarifin devamında, “*Bu hâl iman ve salih amel sahibi olmayan birisinde görülürse istidrac olur*” diye ekler.

İnsanın kavuştuğu bir nimet, eğer onun hakkında hayırlı ise, bu ilâhî bir ikramdır. Eğer o nimet o şahsın

kibrini ve isyanını artırır bu, ikram değil istidracdır.

Bu hakikati ders veren bir âyet-i kerime:

“Kâfirleri imtihan etmek için onlardan bir kısmına dünya hayatının zîynetleri olarak tattırdığımız şeylere sakın gözünü dikme. Rabbinin rızkı hem daha hayırlı, hem daha devamlıdır.” (Tâhâ, 131)

Hz. Peygamberin (asm) şu ifadeleri de istidracı anlatır: *“Görsen ki, Allah bir kuluna veriyor, o ise günahlara devam ediyor. Bil ki, bu o kişi için ancak bir istidraçtır.”* (İbnu Hanbel, IV, 145)

Bir kısım riyazet ehlinde görülen ve şeklen kerameti andıran haller bir istidrac olabilir. Veli zat, kerametini Allah'tan olduğunu bilir, tevekkül ve yakini artır. İstidrac sahibi ise, “ben bu seviyeye kendi ilimle ve sabrım ile ulaştım” diyerek o hali nefsine nispet eder. İşte, böyle bir kimsede görülen harika haller istidraçtır; onu adım adım felakete götürmektedir.

İSTİĞFAR

Bağışlanmak için yalvarmak.

İSTİĞNA

Kimseye ihtiyaç duymamak. Tok gözlülük.

Başkalarının minneti altına girmek için elinde kiyle yetinmek.

Halklara arz-ı hacet etmemek.

İstiğna mesleği, enbiya mesleğidir. Peygamberler, yaptıkları tebliğ görevi karşılığında halktan bir beklenti

içine girmemişler, *“Ey kavmim! Ben yaptığım bu tebliğe mukabil sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbına aittir...”* demişlerdir. (Bkz. Şuara 105-180) Bu ayetlerde, sırasıyla Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Lut'un, kavimlerine Allah'ın dinini tebliğleri anlatılmaktadır.

Nitekim, halka el açan, maddî veya manevî bir karşılık bekleyen tebliğcilerin hizmeti etkili olmamakta, sözleri halka tesir etmemektedir.

İnsanlardan “teveccüh, alkış, tebrik” gibi şeyler beklemek de istiğna düsturuna aykırıdır.

İSTİFAZA

Feyz almak.

İstifade faydalanmak, *istifaza* ise feyz almak anlamındadır. Ehl-i ilim zatların sohbetinden istifade edilir, ehl-i kalb zatların sohbetinden ise feyz alınır. Zülce-naheyn olan, yani akıl ve kalbi cem eden zatların sohbeti ise, hem istifadeli, hem istifazalı olur. Sohbetin kemali de budur.

Başta Hz. Peygamber (asm.), bütün enbiyanın sohbetleri bir sohbet-i kudsiyedir. Sahabe, Hz. Peygamberin sohbetiyle yetişmiş, kemalat mertebelerinde ilerlemişlerdir. Hz. Peygamberi dinlerken sanki başlarında bir kuş var da, azıcık hareket etseler o kuş uçuverecekmış gibi dik-katli ve hassas olarak dinlemişlerdir.

Bütün kâmil mürşidler, ilim ve feyzi sohbetlerinde cem eden kimse-

lerdir. Abdülkadir Geylani, İmam-ı Rabbani gibi zatlar, o kudsi sohbetleriyle nice insanın hidayetine vesile olmuşlardır.

İSTİHRAC

Harice çıkarmak. Meydana koymak.

Ayet ve hadislerdeki derin manaları kavrayıp açıklamak.

Denizin bir görülen maviliği, bir de o mavilik altındaki derinliği vardır. Dıştan bakanlar, o maviliği ve dalgalanmayı görürler. İçe dalanlar ise, çok zengin manzaralarla karşılaşır, denizin derinliklerinden inci-mercan gibi mücevherat çıkarırlar.

Kur'an ayetlerinin meâli, denizin o maviliğine benzer. Ayetlerin tefsiri ise, o maviliğin altındaki muazzam derinliktir. Kur'an denizinin dalgıçları olan müfessirler, o deryadan inci-misal manalar istihraç ederler.

Mesela, Fahreddin Razi, A'raf Suresi'nde anlatılan cennet ve cehennem sakinlerinin konuşmalarından şu ince mânâyı çıkarır: "Cennet ve cehennem aslında birbirinden çok uzaktır. Demek ki, mesafenin uzaklığı, sesin nakline engel değildir." Günümüzdeki radyo-televizyon-telsiz gibi iletişim araçlarından hiçbirinin olmadığı 800 yıl öncesinden bunu söylemek gerçekten takdire şayan bir istihraçtır.

İSTİKAMET

Pürüzsüz, dosdoğru yol.

Her türlü aşırıktan uzak olan orta yol.

Adalet

Akil, şehvet ve gazap kuvvelerinin vasat mertebesi.

İstikamet, Kur'an-ı Kerimde, *"göklerde ve yerde olan her şeyin kendisine ait olduğu Allah'ın yolu"* olarak beyan edilir.

İstikamet, ifrat ve tefrite sapmadan doğru yolda gitmektir. Müminler namazın bütün rekâtlarında "Allah'tan sırat-ı müstakime hidayet" isterler. Böylece, bu dünyada ömürlerini istikamet çizgisinde geçirmeyi, yâni kıldan ince, kılıçtan keskin olan sıratı bu dünyada geçmeyi dilemiş olurlar.

İstikamet, insanın her türlü aşırıktan uzak kalmasıdır.

Münkir yahut müşrik olma tehlikelerinden kurtulup da Allah'a iman eden bir kalb istikamete ermiştir. Kalbdeki imanın istikameti de ehl-i sünnet itikadıyla mümkündür. Meselâ, kadere iman hususunda kulun cüz'î iradesini inkâr eden Cebriye mezhebi de, kulu kendi fiilinin hâlî-kı kabul eden Mutezile de istikametten uzaklaşmıştır. Birincisinde tefrit, ikincide ifrat vardır. Orta yol, "istemenin kuldan, yaratmanın ise Allah'tan olduğuna" inanmaktır.

İnsan amel âlemini de hak çizgisinde tutacaktır ki gerçek istikamete erebilsin. Bakışı istikametli olacak, harama kaymayacaktır. Konuşması doğru olacak, her şeyi olduğu gibi anlatacaktır.

İbadetler Allah Resulünün (asm) yaptığı gibi yapılmakla istikamete ererler. Mesela, akşam namazını dört

rekat kılmak ifrat, iki rekat kılmak ise tefrittir; ikisi de istikametten uzaktır.

İnsanda bulunan akıl, şehvet, gadap kuvvetleri, istikametten ayrılarak ifrat ve tefrite sapabilir. Mesela, akıl cerbeze ile batılı hak, hakkı batıl gösterir. Gabavet ile, düşünmesi gerekenleri de düşünmez. Şehvet kuvveti, ifrat ile haram-helal demeyip her isteğine ulaşmaya çalışır. Tefrit ile helale de iştihâ duymaz. Gadap kuvveti, ifrat ile haksız yere de öfkelenir. Tefrit ile, öfkelenmesi gereken yerde de ses çıkarmaz.

Bir mümin, *"Bizi istikamet yoluna hidayet buyur"* diye dua etmekle, Rabbinden istikameti bütün şubeleleriyle yaşamayı istemiş olur.

İSTİMDAD

Medet ve yardım istemek.

İŞARÎ MANA

Bir kelâmın doğrudan değil, işaret olarak taşıdığı ince mânâlar.

İşarî mânâ, bir kelâmın doğrudan değil, işaret olarak ince anlamlar taşımasıdır. Mesela, katıldığı toplantıdan erken dönen birine, "Niçin erken döndüğü" sorulduğunda "Hava soğuktu, fazla kalamadım" dese bununla hem maddi havanın soğukluğunu nazara verebilir, hem de toplantıdaki uygunsuz ortama dikkat çekebilir.

Fıkıh âlimleri kıyas yoluyla bazı

neticelere varırlar. İşari tefsir mensupları da istihrac ettikleri manalarla ibret alırlar. Mesela, *"Ona (Kur'ana) ancak tertemiz olanlar dokunabilir"* (Vakıa, 79) ayeti için "Nasıl ki Kur'ana ancak temiz beden dokunabilir. Onun gibi, Kur'anın manalarını da ancak müttaki insanların temiz kalpleri zevkedebilir" sonucuna ulaşmak güzel bir işarî manadır. Keza, *"İçinde köpek ve cünüp bulunan eve melekler girmez."* (Ebu Davud, Taharet, 89) hadisinden "kibir ve hasedle kirlenmiş kalbe de iman hakikatlerinin feyzi girmez" sonucuna varmak isabetli bir yorumdur.

Makbul bir işarî tefsir için şu dört esasa dikkat çekilmiştir:

1-Kuran'ın zahirine aykırı olması.

2-Onu destekleyen şer'i bir delil olması.

3-Şer'an ve aklen reddedilmemesi.

4-Zahiri mananın tamamen reddedilip, "Bundan murat ancak bu işarî manadır" denilmemesi.

Konuyu bazı örneklerle açmakta yarar görüyoruz:

1-Allahın yardımı ve fetih geldiğinde insanların fevc fevc Allahın nine gireceklerini haber veren Nasr Suresi nazil olduğunda, artık Resullullahın (asm) dünyadaki görevinin bitmek üzere olduğunu hisseden Hz. Ömer (ra) ağlamaya başlar.

Keza, Hz. Peygamber ömrünün sonlarına doğru bir konuşmasında *"Bir kul dünyada kalmakla Allah'a dönmek hususunda muhayyer bırakıldı. O, Allah katında olanı seçti."*

deyince, Hz. Ebubekir gözyaşlarını tutamaz. (Buhari, Menakıbu'l- Ensar, 45) Hâlbuki aynı hadisi duyan nice insan, o anda Hz. Ebubekirin hissettiğini hissetmez.

Hz. Ebubekir, Veda Haccı'nda nazil olan *"Bugün dininizi kemale erdirdim ve size olan nimetimi tamamladım."* (Maide, 3) ayetini duyunca *"Kemalden sonra ancak noksan vardır"* Der. Hz. Peygamberin vefatının yaklaştığını hisseder ve ağlar.

2- *"Allah gökten bir yağmur indirdi de, vadiler kendi miktarınca sel oldu. Sel de üzerine çıkan bir köpük yüklenip götürdü. Ayrıca süs eşyası veya alet yapmak için ateşte üzerini yakıp erittikleri madenlerden de bunun gibi bir köpük oluşur. İşte Allah hak ile batılı böyle misallendirir."*

(Ra'd, 17)

Ayet hak ve batıl mücadelesini anlatmaktadır. Hamdi Yazır, gökten indirilen yağmurun ilahi vahyi temsil ettiğini, bunda beşer kesbinin bir müdahalesi olmadığını; madenlerden süs eşyası ve alet yapılmasının ise beşerin kesb ve ictihadı ile istinbat ve telif olunan hak malumatı temsil ettiğini söyler ve şu neticeye varır: *"Bunların ikisi de esas itibarıyla Hakk'ın birer ihsanıdır."*

Gazali, âyetle ilgili şu yorumu yapar: Ayette geçen su, Kur'andır. Vadiler kalblerdir. Her kalbin kapasitesi farklı farklıdır. Köpük, küfür ve nifaktır. Her ne kadar suyun üstünde görülse de, köpüğün sebatı yoktur. İnsanlara faydası olan hidayet ise, kalıcıdır.

3- *"Muhammed Allahın elçisidir.*

Onunla beraber olanlar, kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları Allah'tan bir lütf ve rıza isteyerek rüku ve secde eder vaziyette görürsün..." (Fetih, 29)

Fetih Suresi'nin bu son ayeti, Hz. Peygamberin (asm) ahabını seçkin vasıflarıyla haber vermektedir. *"Onunla beraber olanlar"* ifadesi Hz. Peygamberle mağarada özel beraberliğe, hususi sohbe mazhar olan Hz. Ebubekir'e baktığı gibi, *"kâfirlere karşı şiddetli"* ifadesi Hz. Ömere, *"kendi aralarında merhametlidirler"* ifadesi Hz. Osman'a, *"Sen onları Allah'tan bir lütf ve rıza isteyerek rüku ve secde eder vaziyette görürsün"* ifadesi Hz. Aliye işaret etmektedir.

İŞRAKİYYUN

Şehabeddin Sühreverdi'nin temsil ettiği felsefi ekol

1153-1191 yılları arasında yaşayan Şehabeddin Sühreverdi'nin temsil ettiği felsefi ekole *ışrakîyyun* denilir. İşrak, "aydınlanma, güneşin doğuşu, tan ağarması" anlamındadır. Bu felsefi ekolün mensupları, gerçeğe ulaşmayı akıl işi değil; keşif, ilham, hads (sezgi) şeklindeki ruhî ve kalbî kuvvetlerde görürler.

Sühreverdi, gerçeği önce keşfen gördüğünü, sonra bunların delillerini aradığını söyler.

Bunların ehl-i tasavvuftan ayrıldığı nokta, sadece keşifte kalmayıp, akli da devreye sokmalarıdır.

İŞTİRAK-İ AMÂL

İş bölümü yaparak bir gaye için ortak çalışmak.

İslâm'a yalnız başına hizmet eden bir kimsenin kârı bir ise, bu hizmeti cemaatle yapanın kazancı binlere, milyonlara varır. İştirak-i amâl ile hasıl olan umum sevap ve nur her şahsın amel defterine bölünmeksizin girer.

*"Nasıl ki dört beş adamdan işti-
rak niyetiyle biri gazyağı, biri fitil,
biri lâmba, biri şişe, biri kibrit geti-
rip lâmbayı yaktılar. Herbiri tam bir
lâmbaya mâlik oluyor. O iştirak
edenlerin herbirinin bir duvarda bü-
yük bir âyinesi varsa, herbirinin
noksansız, parçalanmadan birer
lâmba oda ile beraber âyinesine gi-
rer."* (Lem'alar)

Bununla birlikte, şöyle bir kayıt
da getirilir:

*"Risale-i Nur dairesinde sadakat
ve hizmet ve takva ve içtinab-ı ke-
bair derecesiyle o ulvî ve küllî ubudi-
yete sahip olur."* (Kastamonu Lahikası)

Lâmbanın görüntüsü, herkesin
aynasına bölünmeden, parçalanma-
dan girer, ama herkesin aynası "ge-
rek büyüklük ve küçüklük itibariyle,
gerek parlaklık ve solgunluk yönün-
den" farklı olabilir. Bu yüzden ayna-
lardaki lâmba görüntülerinin verdik-
leri ışıklar farklılık gösterir.

İşte bu farklılığın dört sebepten
ileri geldiği vurgulanıyor: *Sadakat,
hizmet, takva, ve içtinab-ı kebair.*

Bak: Şirket-i maneviye

İTİBARÎ

Gerçekte var olmadığı halde öyle kabul edilen.

Bak: Emr-i itibari

İTİDÂL-İ DEM

Soğukkanlılık." "Heyecana kapılmamak.

Acele etmeden tedbirle iş görmek.

İtidal, aşırılıklardan uzak bulunmak,
sarsılmamak, heyecana kapılma-
mak, sabırlı ve temkinli olmaktır.

İtidal-i dem üstün bir meziyettir.
Hadiselerde kaderin hâkim olduğu-
nun şuuruna eren ve "Her şeyin diz-
gini O'nun elinde, her şeyin hazinesi
O'nun yanındadır." diyen ve sebep-
lere aşırı derecede bağlanmayan, on-
larda tesir gücü olmadığını bilen bir
insan, soğukkanlı olmayı daha kolay
başarır.

İTİKAD

Doğruluğuna kalben inanmak." "İnanç.

Bak: İltizam

İTTİHAD-İ İSLAM

İslâm birliği.

İttihad-ı İslâm, İslâm birliği anlamın-
dadır. Bediüzzaman'ın tabiriyle, itti-
had-ı İslâm "azametli bahtsız bir
kıt'anın, şanlı, tali'siz bir devletin;
değerli, sahipsiz bir kavmin reçete-
si"dir.

Kur'an-ı Kerim, ehl-i imanın kar-
deş olduğunu haber verir. Bu kar-
deşlik, imandan gelen bir kardeşlik

olup, nesebi kardeşlikten daha kuvvetlidir. Hz. Peygamber, mü'minleri kurşunlarla kenetlenmiş sağlam bir binaya benzetir. (Buhari, Salat, 88) Bir başka hadisinde ise şöyle der:

"Mü'minler, birbirleriyle ilgilenmeleri, birbirlerine yardımcı olmalarında bir cesedin azasına benzerler. O cesedde bir uzuv rahatsızlandığında, diğer azalar uykusuzluk, ateş tarzında bundan etkilenirler." (Müslim, Birr, 66) Hz. Peygamber döneminde Bilal-i Habeşi, Selman-ı Farisi, Süheyb-i Rumî gibi Arap olmayanların İslâm toplumundaki saygın statüsü, bu kardeşliğin asr-ı saadetten birer görüntüsüdür.

Hac'da, ayrı renk, ayrı ırk, ayrı milletlere mensup milyonlarca müslümanın aynı heyecanları duyarak, aynı kelimelerle *"Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk."* demeleri, İslâm'daki kardeşliğin en çarpıcı bir manzarasını teşkil eder. Bu mananın toplum hayatının her safhasında ve İslam ülkeleri arasındaki münasebetlerde de hayata geçirilmesiyle ittihad-ı İslâm tahakkuk edecektir.

İZAFE, İZAFET

Ekleme, ilâve etme. Bağlama. Mal etme.

İZÂFİ

Bağıntılı. Bağlama ile ilgili. Göreceli.

İZ'AN

Anlayış. Bilmek. Basiret.

Kalbin kabulü.

Bak: İltizam ve İz'an-ı Kalb

İZAN-I KALB

Kalbin teslim olup itaat etmesi.

Basiret.

Birisine, "Alçakgönüllü olmak mı iyidir, kibirli olmak mı?" diye sorsanız, hiç tereddüt etmeden birinciye sahip çıkar, onu iltizam eder. Kişi, tercihini böyle yapmakla, "tevazuun güzel, kibrin çirkin olduğunu" bildiğini ortaya koymuş olur. Bu bir ilimdir. Fakat bu bilme yeterli değildir. Eğer tevazu hâlini kalp kabul etmez ve bu güzel haslet kalpte yerleşmezse, bu şahsın tevazua ait bilgisi cehle dönüşür. Yani, kibirli bir insanın "tevazuu bilmediğine" hükmedilir. Tevazuu sadece iltizam etmesi yetmez; itikat etmesi, kalben inanması ve meselenin akıl dairesinde kalması kalbe mal olması gerekir.

Aynı şekilde, bir kişinin İslâm'ı inceleyip, onun üstünlüğünü anlayıp ilâhî hükümleri iltizam etmesi de yeterli değildir. Bu iltizamın imana dönüşmesi, yani akıldan kalbe intikal etmesi gerekir. İslâm'ın diğer dinlerden üstün olduğunu aklen kabul eden bir şarkiyatçı, imana girmedikçe, iltizamdan itikada geçmedikçe bu bilgisinin kendisine bir fayda sağlamayacağı açıktır.

İZZET

"Aziz olma, alçak şeylere tenezzül etmeme hali. Zilletin (aşağılık ve bayağılığın) zıddı."

K

KÂBİD

Daraltıp sıkın.

Kıtlık veren.

KAB-I KAVSEYN

İki yay uzaklığı mesafe.

İmkân-vücub arası diye tarif edilen rü'yet makamı.

Kab-ı Kavseyn, *mi'rac* mucizesinin en son ve en ileri safhasında, Peygamber Efendimizin (asm) *rüyete* mazhar olduğu manevî makamın ismidir.

Kavseyn iki yay demektir. Bu ifa-
de mecazîdir. Risale-i Nur'da, Kab-ı
Kavseyn için, "*imkân ve vücub orta-
sında Kab'ı Kavseyn ile işaret olu-
nan makam,*" denilmektedir. *İmkân,*
bütün mahlûkat âlemini, (vücub) ise,
zât, şuunat, sıfat, efal ve esmânın
tümünü ifade eder.

Mi'rac hadisesinde, Vacibü'l Vü-
cut olan Allah, Sevgili Habibini
(asm) bütün mahlûkat âlemlerini ge-
rilerde bırakacak bir terakki yolculu-
ğuna çıkarmış ve sonunda onu *Kab-
ı Kavseyn* makamında rüyetine ve
sohbetine müşerref kılmıştır.

KABUL-Ü ADEM

Gerçek olmayan bir fikri kabul etmek. Hakikatin
ziddına inanmak ve bunu dava etmek

İman hakikatlerini kabul etmemekle
kalmayıp inkâr etmek, onlara karşı
çıkarak, aksini ispat etmeye zorlan-
mak ve insanları küfür ve dalalete
çekmek için gayret göstermek.

Bak: Adem-i kabul

KADER

"Cenab-ı Hakk'ın, ezelden ebede, olmuş ve ola-
cak her şeyi bilip takdir etmesi."

Kader, bir iman rüknüdür ve şöyle
tarif edilmiştir:

*"Kader, Hak Teâlâ'nın, ezelden
ebede kadar olmuş ve olacak her şe-
yin, her şeyini ve her hâlini, zama-
nını ve mekânını, sıfatlarını ve özel-
liklerini ezeli ilmiyle bilip, ona göre,
takdir etmesidir."*

Kaza ise, kaderde plânlanan bir
şeyin yaratılması, varlık sahasına çı-
karılmasıdır.

Cenab-ı Hak, her şeyi bir kaderle
yaratıldığını bildirir. (Kamer, 49) Her şe-
yin hazinesi Allah katındadır. Ancak
Allah her şeyi belli bir kaderle, belli
bir miktarla gönderir. (Hicr, 21) Bu ci-
hetten bakıldığında, kadere *İlahi*
program denilebilir.

Kâinatın altı devrede yaratılışın-
dan, insanın ana rahminde dokuz
ayda teşekkülüne kadar her hâdise
kaderi gösterir. Güneş sisteminden
atom sistemlerine kadar her hikmet-

li tanzim, kaderi ilan eder. Elementlerin sayıları ve özellikleri, kaderden haber verir. Bitkilerin ve hayvanların cinslere, türlere ayrılmış olması, her türe farklı kabiliyetler takılması, hep kader ile olmuştur.

Meleklerin, hayvanların ve cansızların sabit makamı kılınması, insanların ve cinlerin ise imtihana tâbi tutulması, kader ile plânlanmıştır.

Cennet ve cehennemin yaratılması, ilâhî ilim ile takdir edilmiştir. O menzillere hangi yollardan gidileceği de yine kader ile tespit edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, her şeyin vücuda gelmezden evvel ve vücuda geldiğinde ve vücuttan gittikten sonra yazıldığını bildirir. (Bkz. Yasin, 12; En'am, 59; Sebe, 21; Kaf, 4) Tohumlar, çekirdekler, meyveler ve insandaki hafıza, bu gerçeği isbat ederler.

İnsan, bir cihetle kaderin mahkumudur, bir başka cihetle ise, hür ve serbesttir. Yaratılması, erkek veya dişi olması, saçının rengi, boyu... gibi hususlarda her insan tamamen kaderin mahkumudur. Fakat fiilleri noktasında, hür ve serbesttir, dilediğini yapar, dilemediğini yapmaz. İşte, insanın sorumlu olduğu cihet burasıdır. Yoksa hiçbir insan boyun-dan, renginden ve iradesi dışında başına gelen belalardan hesaba çekilmeyecektir.

İnsan, yaratılışı gereği, kadere inanmakla mükelleftir. Çünkü ölçüden, tartıdan anlamaktadır. Yapmaya karar verdiği bir evin odalarını bilerek takdir etmekte, yarını hakkın-da planlar kurmaktadır.

KADERİN CAY-I İSTİMALİ

Kadere imanın istimal ediliş şekli, kullanılacağı mevki.

“Kader, nefsi gururdan ve cüz’-i ihtiyarî, adem-i mes’uliyetten kurtarmak içindir ki, mesail-i imaniyeye girmişler.” (Sözler)

Bu cümlede iki ayrı hakikat birlikte sunuluyor: Birisi, “Kader, nefsi gururdan kurtarır.” Diğeri, “insan cüz’i irade ile, sorumluluğu üzerine alır ve günahlarının cezasını çekmeyi hak eder.”

Dünya işlerindeki başarılarımız gibi ibadetlerimiz de birer ilâhî lütuftur. Bunlarda da bizim hissemiz çok azdır. Mesela, namazı Allah emretmiş, nasıl kılınacağını Allah Resulü (asm) öğretmiştir. Dünyayı döndürmekle namaz vakitlerimizi getiren O olduğu gibi, namazda okuduğumuz âyetleri de O inzâl buyurmuştur. İnsana, sadece “namaz kılmaya yahut kılmamaya karar vermek” kalır.

O halde insan, yaptığı ibadet ile övünemez, ancak bu şerefe mazhar olduğu için Rabb’ine şükreder.

“Manen terakki etmeyen avam içinde kaderin cây-ı istimali var. Fakat o da maziyyat ve mesaibdedir ki, ye’sin ve hüznün ilâcıdır. Yoksa maa’i ve istikbaliyatta değildir ki, sefa-hete ve ataletle sebeb olsun.” (Sözler)

Manen terakki eden ermiş insanlar, evliya ve asfiya, lütufla kahr arasında fark görmezler; Allah’ın her türlü takdirine karşı tam bir teslimiyet ve rıza içindedirler. Bu özel bir durumdur. Bediüzzaman, geniş halk

kitlelerine, musibetlerde ve maziye gömülmüş olaylarda kaderi hatırlamalarını tavsiye eder ve bunun faydasını da *ümitsizliğe düşmemek ve gereksiz yere üzülmemek* şeklinde belirler.

Mazide kaçırdığı fırsatlar için bir ömür boyu üzülp dövünmenin insana hiç faydası yoktur, ama zararı kesindir. Böyle bir insan, maziye kadere havale etmeli, “Bunda da bir hayır vardır” diyerek hayatını çileden, azaptan kurtarmalıdır.

İstikbâle gelince, insan, kaderinin ne olduğunu bilmediğine göre, cüz’i iradesini kullanmak mecburiyetindedir. Üzerine düşen görevi yaptıktan sonra, tevekkül yoluna girebilir. Yoksa tembelce oturamaz.

KADÎM

Bir başlangıcı olmayan

Diğerlerinden eski olan. Rütbeye, memuriyete daha önce sahip olan.

KÂDİR

Kudret sahibi

Dilediğini yapmaya gücü yeten. Dilerse yapan dilemezse yapmayan.

Bak: Kudret

KAHHAR

Düşmanlarını kahrederek perişan hale getiren.

Kudretinin karşısında her şeyi aciz bırakıp zeli eden; her şeyi hükmüne itaat ettirebilir bir hakimiyet sahibi olan (Allah).

KAİM

Ayakta duran, var olan.

KÂİNAT

İçinde yaşadığımız varlık âlemi.

Kün (ol) emriyle var olan her şey.

KALB

Değişme, değiştirme.

Başka bir hâle dönüştürme.

Bir latife-i Rabbaniye.

Kalb, imanın mahalli esma-i İlahiye’nin en cami aynası, kâinatın hadsiz hakikatlerinin medarı, binler âlemin mânevî haritasıdır. Kalb, imanın nuruyla nurlanır ve Allah’ı zikirle şeffafiyet kazanır. Böyle kalpler, hakikat güneşine karşı açılan pencerelerdir.

Kalb, insanın manevi hayatının merkezini teşkil eden Rabbanî bir latifedir. Bu ismi alması, çokça çevrilmesinden, etkilenmesinden dolayıdır. Duyduğumuz acı bir haber, gördüğümüz güzel bir manzara, hayal ettiğimiz tatlı şeyler kalbimizi dalgalandırır.

“Kalbden maksad; sanevberi (çam kozalağı) gibi bir et parçası değildir. Ancak bir latife-i Rabbaniyedir ki, mazhar-ı hissiyatı, vicdan; ma’kes-i efkârı, dimağdır.” (İşaratü’l-l’caz)

Hissiyat ve efkâr; her iki grup işler de kalp denilen o Rabbanî lâtifeye aittir. Seven, korkan, üzülen o olduğu gibi, düşünen ve anlayan da odur.

Biz hisler âlemimizi vicdanen biliriz. Elimizin varlığını gözümüz vasıtasıyla, midemizin varlığını ilmen bildiğimiz gibi, his âlemimizin varlığını da vicdanen biliriz. Yani bunları bizzat yaşamakla biliriz.

Aynı şekilde, *dimağ* da fikirlerimizin bir makesi, bir aynası olmuştur. Her iki tip faaliyetin de aslı kalptedir.

Kalb, ayine-i Samed'dir. Samed, *"Herşey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç olmayan"* demektir. Koca güneş, dağı aydınlatmakla beraber, dağ kesif olduğundan güneşin zatını gösteremez, sadece onun ışı-ğıyla aydınlanır.

Küçük bir ayna ise, o güneşten gelen ışıklarla hem aydınlanır, hem de o güneşi kendinde gösterir. İşte kalb, o küçüklüğüyle beraber, *"Samed ayinesi"*dir. İnsanın gözü ışıkla, midesi gıdayla, kulağı sesle tatmin olurlar, samediyete bu şekilde ayine-darlık ederler.

Kalb ise, ayet-i kerimede haber verildiği gibi, Allah'ın zikriyle yani Onu hatırlamakla, imanla, marifetle, muhabbetle tatmin olur. Bu yönüyle samediyete en büyük ayna insan kalbidir.

KALPLERİN MÜHÜRLENMESİ

Küfür ve isyana müptela olan kalplerin, imanı kabul edemez hale gelmeleri.

"Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını (sair günahları) dilediği kimse için bağışlar." (Nisa Sûresi, 48)

Allah Resulü (asm.) de *"Her günah ile kalpte bir siyah nokta meydana gelir"* buyururlar.

Bu âyet-i kerimeden ve hadis-i şeriften anladığımıza göre, kalbi karratan en büyük siyahlık şirktir, yani Allah'a ortak koşmaktır. Bir insan, şirki dava eder ve bu hususta müminlerle mücadeleye girişirse, her geçen gün kalbindeki bu siyahlık daha da koyulaşır ve genişlenir; gitgide bütün kalbi sarar. Artık o insanın iman ve tevhidi kabul etmesi âdetâ imkânsız hâle gelir, *"salâh ve hayrî kabûle liyakatı kalmaz."*

Sözü edilen âyet-i kerime, Allah Resûlüne (asm) cephe alan, onunla mücadele eden müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Ve o müşriklerin kalplerinde şirkin tam hâkimiyet kurması ve tevhide yer kalmaması, *kalp mühürlenmesi* şeklinde ifade edilmiştir.

İşte kendilerine hidayet kapısı kapananlar, bu noktaya varan bedbaht gruptur. Yoksa günah işleyen yahut zulüm eden her kişi için hidayet kapısının kapanması söz konusu değildir. Şirke giren her insanın kalbi mühürlenseydi, hiçbir müşrikin Müslüman olamaması gerekirdi. Demek ki, kalbi mühürleneler, tevhide dönmeleri imkânsız hâle gelenlerdir.

KANAAT

Tok gözlü olmak.

Kismetinden fazlasına göz dikmemek.

Helâl ile yetinmek.

Kanaat, çalıştıktan sonra kaderden

kismetine düşen hisseye razı olmaktır; çalışmayıp azla yetinmek kanat değil miskinliktir. Nur Külliyyatında bu yanlış anlayışın himmet noksanlığından kaynaklandığı ifade edilir:

“*Mevcudat ıktifa, dūnhimmetlik-tir.*” (Sünühât)

Kanaatin zıddı hırstır. Çalışmalarının neticelerini kanaat, rıza ve memnuniyetle karşılayan insanlar, rızık taksimatından hisselerine düşünle yetinir, iktisat ederek harama girmekten ve başkalarına karşı zilletle düşmekten kurtulurlar.

Peygamberimiz (asm.) hadislerinde kanâatin tükenmez bir hazine olduğunu, hırsın fakirlik getireceğini belirtmişlerdir.

KANUN-U EMRÎ

Emir âlemine ait bir kanun.

Risale-i Nur'da ruhtan söz edilirken, *kanun-u emrî* denilir ve bunun diğer kanunlardan farkının *haricî vücut* giymesi olduğu nazara verilir.

Su varlık âlemi için birtakım ikili tasnifler yapılmıştır; dünya ve ahiret, mülk ve melekût, gayb ve şahadet âlemleri gibi. Bunlardan birisi de âlem-i halîk ve âlem-i emirdir

Emir âlemi, halk âleminin, tabiri caizse, idare merkezlerini içine alır. Beden ruhtan idare edildiği gibi, kâinatındaki bütün eşyanın sevk ve idaresinde esas olan bir kanunlar manzumesi vardır. Bütün bunlar emir âleminden haber verirler. “*Kanun emirdendir*” cümlesi bunu ders verir.

Tabiatıta hüküm süren bütün kanunlar hep emir âleminde dirler.

KARİNE

Bilinmeyen bir şeyin anlaşılmasına yarayan ipucu.

İşaret.

Yerin üstüne sızan azıcık su, altta su kaynağı olduğuna bir işarettir. Dağların rengi, içlerinde bulunan maddelere bir *karine* dir. Bunlar gibi, söylenen bir sözden veya yazılan bir cümleden de maksadın ne olduğunu gösteren alamet ve işaretler olur. Bu karineleri anlayanlar maksada daha kolay ulaşırlar. “*Bir arslan gördüm.*” dediğimizde bu cümle hem hakikat ve hem de mecaz olarak anlaşılabilir. Ama “*Camide bir arslan gördüm.*” dediğimizde *camî* kelimesi bu sözün mecaz olduğunu gösteren bir karine dir.

Bak: Mecaz

KARZ-I HASEN

Kâr bekleme ksizin, sadece Allah rızası için ödünç vermek.

Faizsiz verilen borç.

Karz-ı hasen, faizin alternatifidir. Faizde, sermaye sahibinin hiçbir risk almadan başkasının sırtından kazanması söz konusudur; “*Sen çalış ben yiye yim*” zihniyeti hâkimdir. Bu insanlar, zahmetsiz bir şekilde servetlerini artırır lar. Karz-ı hasen ise, insanı bencilikten kurtarır, fazilet

hisleriyle donatır, paylaşmanın lezzetini tattırır. Zenginlerden faizsiz borç alabilen fakirler, servet düşmanlığına bedel o zenginlere minnettar kalırlar, duacı olurlar.

KAVİYY

Tam ve kâmil bir kuvvet sahibi.

Kuvveti tam olup hakkında zaaf muhal olan (Allah).

KAVL-İ LEYYİN

Yumuşak söz.

Kavl-i leyyin, yumuşak bir dille anlatmaktır. Bu ifade Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'nın Firavun'a gönderilmesi münasebetiyle geçer.

İsrailoğulları Mısır'da esaret hayatı yaşamaktadır. "Ben ilahım!" diyen Firavun, halka zulmetmektedir. Hz. Musa, hem İsrailoğullarını esaretten kurtarmak, hem de Firavun'a tebliğde bulunmak üzere gönderilir. Cenab-ı Hak Hz. Musa'ya risalet görevini verdiğinde şu ikazı da yapar: "*(Sen ve kardeşin Harun) Firavun'a gidin, Ona yumuşak bir dille anlatın. Olur ki öğüt alır, veya (Allah'tan) korkar.*" (Taha, 44)

Bir vaiz, "*En efdal cihad, zalim sultana karşı doğruyu söylemektir*" hakikatinden yola çıkarak Abbasi Halifelerinden Memun'a, sert sözlerle nasihat etmeye başladı. Halife, "*Allah sana insaf versin*" dedi. "*Allah, senden iyisini benden kötüsüne* (Hz. Musa ve Hz. Harun'u, Firavun'a)

na) *gönderdiği halde, kavl-i leyyini emretti!*"

KAYYŪM

Her şeyi ayakta tutan, varlıklarını devam ettiren.

Varlığı ve bekası kendi zatından olan.

Devam ve bekasında başkasına muhtaç olmayıp zatında kaim ve daim olan (Allah).

KAZA

Kaderde planlanan bir şeyin yaratılması, varlık sahasına çıkarılması

Bak: Kader

KAZİYE

Hüküm. Karar. Fikir.

Söyleyene, 'doğru söyledin' veya 'yalan söyledin' denmesi mümkün olan sözler.

KEBAİR

Büyük günahlar.

Büyük şeyler.

Allah'ın emirlerine aykırı davranışların bir kısmı büyük günah, bir kısmı da küçük günah olarak adlandırılır. Bu tabirin geçtiği bir ayette şöyle denilmektedir:

"*Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi ağırlanacağınız bir yere sokarız.*" (Nisâ, 31)

Büyük günahlar (yedi kebaîr) bir hadis-i şerifte şöyle sıralanmıştır:

Allah'a şirk koşturmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, harpten kaçmak, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunmak.

Kebâîr kelimesiyle ifade edilmediği halde, yukarıdaki hadiste bildirilen fiillerin dışında birçok suçlar da ha vardır ki, onlar İslâm âlimlerince, ayet ve hadisler doğrultusunda, büyük günah kabul edilmiştir.

İbn Abbâs'a göre: "Allah'ın yasak ettiği her şey büyük günahdır."

İbn Salâh'a göre: "Büyük ismi ve-rilecek şekilde büyük olan ve mutlak surette büyüklükle vasıflanan her günah büyüktür." Buna göre büyük günahların bazı alâmetleri vardır. Mesela: Şer'i cezayı icab ettirmek; Cehennem azabıyla tehdit olunmak; yapana fasık denilmek; lânet olunmak gibi.

Hız. Ömer ve İbn Abbas, "İstiğfarla büyük günah, ısrarla da küçük günah kalmaz" demişlerdir. Yani istiğfarla büyük günahlar affedilir. Fakat küçük günahlar ısrarla işlenmeye devam edilirse, onlar da büyük günah olur.

KEBİR

Büyük.

Her türlü düşüncenin, tasavvurun ve hayal etmenin ötesinde büyük.

Celali ve şanı pek yüce.

Bak: Azim

KELÂM

Söz.

Allah'ın—harften ve sestem münezzeh—konuşması.

Kelam, Allah'ın sıfatlarından biridir. Allahu Teala, bütün mahlukatıyla onların seviyelerine göre konuşur. Bediüzzaman şöyle der:

"Gayet kuvvetli bir tezahüratla vahiylerin hakikatı, âlem-i gaybın her tarafında, her zamanda hükmediyor. Kâinatın ve mahlukatın şehadetlerinden çok, kuvvetli bir şehadet-i vücud ve tevhid, Allamu'l-Gubdan vahiy ve ilham hakikatleriyle geliyor. Kendini ve vücud ve vahdetini yalnız masnu'larının şehadetlerine bırakmıyor. Kendisi, kendine layık bir kelâm-ı ezeli ile konuşuyor."

Bak: Vahiy ve ilham

KELAM İLMİ

Allah'ın varlığını, birliğini, İslamiyetin hakkaniyetini akli delillerle izah ve ispat eden ilim.

Bak: İlm-i Kelam

KEMÂLÂT

İyilikler. Mükemmellikler.

İnsana mükemmellik kazandıran şeyler.

İnsan için meratib-i kemâlât (mükemmellik mertebeleri) âdeten sonusuzdur. Mesela, iman, ibadet, ihlas, takva, fedakarlık, tevazu, ilim, hik-

met...gibi bütün müsbet şeyler insan için birer kemaldırler. Bunların her birinin de sonsuz mertebeleri vardır.

KEMİYET

Miktar, sayı, nicelik.

Kemiyet ve keyfiyet birbirinin karşıtı olarak kullanılan iki kavramdır.

Kemiyet, sayıcı çokluk, *keyfiyet* ise kalite anlamındadır. Mesela, binlerce demir para sayıca çoktur; fakat bu çokluk küçük bir elmasa mukabil gelmez.

"Kemmiyetin, keyfiyete nisbeten ehemmiyeti yok." (Mektûbat)

Bir böcekteki hayat şerefi, bütün bitkiler âlemini fazlasıyla tartar. Bir müminin değeri, dünyalar dolusu müşrikle kıyasa gelmez. Birinci misâlde *hayat*, ikinci misâlde ise *iman* keyfiyettir.

Yeryüzünde bir tek ümmeti olan, yahut hiç ümmeti bulunmayan peygamberlerin yaşadığı dönemler de olmuştur. O dönemlerde de yine bu Kâinat'ın Malik'i, o bir yahut iki sevgili kulundaki keyfiyetin hürmetine, nice kemiyetlere hayat hakkı tanımıştır.

İlim de bir keyfiyettir; bir âlim milyonlarca cahille mukayese edilmez.

Tebliğ ve irşad hizmetinde kemiyet-keyfiyet münakaşasının çok uzağında durmak gerekir. Zira, iman ve Kur'an hakikatleriyle tanışacak olan kalabalıklardan kimlerin, keyfiyet yönüyle, diğerlerinden daha ileri

gideceği bilinmez.

Bediüzzaman, *"Karşımda müthiş bir yangın var."* diyerek bütün ömrü boyunca insanların imanını kurtarmaya koşmuştur. O yangına maruz kalanların hepsi kemiyettir. Ama yangın söndürülebilirse o kemiyetten çok keyfiyetler çıkacaktır.

"Yeryüzündekilerin çoğuna uyan, seni Allah yolundan saptırırlar" ayeti, sayı çokluğunun önemli olmadığına dikkat çeker. (En'am, 116) Önemli olan, yanlış yolda giden kalabalıklara uymak değil doğru yolda ilerlemektir.

KERAMET

Şeref, itibar, ikram.

Veli kullarda görülen olağanüstü hâller.

Keramet, Allah'ın veli kullarında görülen harikulade hallerdir. Mesela, kalplerden geçeni bilmek, su üzerinde yürümek, havada uçmak, tayy-ı mekan gibi... Velayet için keramet şart değildir. Bütün evliyalardan daha üst mertebede bulunan sahabe-lerde kerametın fazla görülmemiş olması, bunu ispat eder. Asr-ı saadeti anlatan kitaplarda zikredilen kerametlerin sayısı, üç-beş tanedir. Bunlardan en meşhuru, Hz. Ömer'in (ra) hilafeti döneminde Medine'de birgün hutbede iken *"Ya Sariye! El-Cebel, El-Cebel (Dağa, dağa!)"* diye bağırmasıdır. Sariye, Hz. Ömer'in komutanıdır. O esnada İran'da Mecusilere karşı savaşılmaktadır. Hz. Ömer'in sesini duyar. Ordunun sırtını dağa

yaslar ve galip gelir.

Kerametden daha mühimi, istikamettir. *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!"* (Hud, 112) ayeti, istikameti emreder. Tarikattan gaye keramet değil, istikamet olmalıdır. Çünkü, *"Bu dünya, daru'l- hikmettir, daru'l-hizmettir. Daru'lücret ve mükafat değildir."*

Allah'ın veli kulları her devirde olmuşlardır ve kıyamete kadar da olmaya devam edeceklerdir. Veliler rahmetin celbine, belaların def'ine vesiledirler. Birer manevi cazibe alanına sahiptirler. Ordudaki subaylardaki rütbeler misali, onların da manevî rütbeleri vardır. İnd-i ilâhîde makbul insanlar olduklarından, onlara düşmanlık edenler, semâvî afetlere maruz kalırlar.

Seyyid Şerif Cürcanî, *Tarifat* adlı eserinde kerameti, *"Peygamber olmayan bir kimseden zuhur eden hârikulâde hâl"* diye tarif eder.

Keramet, velî kuluna Mevlâ'nın bir ikramıdır.

Risale-i Nur'da bu konu şöyle geçer:

"Hem evliyanın kerametleri ise, ekserisi ihtiyarî değil. Ummadığı yerden, ikram-ı ilâhî olarak bir hâri-ka ondan zuhur eder." (Mektûbat)

Yukarıda ifade edildiği üzere, "Kerametlerin çoğu ihtiyarî değildir." Yani bir velî, çoğu zaman kendi iradesiyle keramet gösterme yoluna gitmez. Ve insanların o zâtı velî tanımak gibi bir mükellefiyetleri de yoktur. Ama mucize bu yönden kerametden çok farklıdır. Peygamber olan zât, kendisinin Hak Elçisi olduğunu

ispat için Allah'ın izniyle mucize gösterir. Bunu gayr-ı ihtiyarî değil, iradî olarak yapar. Ve onun peygamberliğini kabul etmek muhatapları için şarttır.

KEREM

Lütuf, bağış, şeref, cömertlik.

KERÎM

Keremi ve bağış bol olan.

Bir karşılık gözetmeden inayetiyle ihsan eden.

Kullarına pek geniş ikramlarda, lütuf ve bağışlarda bulunan (Allah).

KESB-İ ŞER

Şerrin kazanılması, yapılması, işlenmesi.

İnsan iradesinin şerre yönelmesi.

Şerrin yaratılması şer değildir; şer olan, onu kesb etmek, yani şerri işlemek, ona yönelmek ve onu irade etmektir.

"Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir." (Sözler)

Bütün ilâhî isimler gibi, bütün ilâhî fiiller de güzeldirler. Rahman ismi gibi, Kahhar ismi de güzeldir; güzel olmayan, kahrı gerektiren isyanları işlemektir.

Suç işlemek şerdir, ama suçluyu hapse atmak şer değildir.

Dalâlet fırkalarından birisi olan Mutezile Mezhebinde, şerrin yaratılması, şer telâkki edilir. Buna göre, canilere ceza vermeyi şer kabul etmek gerekiyor.

İnsanlar, çoğu zaman, *şer* kelimesini kendi hoşlarına gitmeyen, rahatlarını kaçıran ve huzurlarını bozan hadiseler için kullanırlar. Hâlbuki, bu hadiseler insan için birer imtihan vesilesi, birer terakki aracıdır. İnsan-oğlu bu şerlerin altında nice hayırlar bulunduğunu bilemez ve sabırsızlık göstererek şikayet yolunu tutar ve böylece onları kendi hakkında şerre çevirir.

İnsanın bu kısa nazarı ve bu yanlış tutumu, cihatla ilgili bir âyet-i kerimede şöyle sergilenir.

"...Olur ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız, hâlbuki o hakkınızda bir hayırdır. Ve olur ki, bir şeyi seversiniz, hâlbuki hakkınızda o bir şerdir...." (Bakara, 216)

Demek ki, hoşlanmadığımız ve şer zannettiğimiz birçok hadise, gerçekte hayrı netice verebilmektedir; hastalığın günahlara kefaret olması gibi. Bazen de hoşlandığımız şeylerin hakkımızda şer olduğunu görüyoruz; bazılarında servet ve makamın kibir ve gurura yol açması gibi.

KESRET

Çokluk.

Kesret ve vahdet birbirine mukabil iki kavramdır. *Kesret* çokluk, *vahdet* birlik anlamındadır. Tevhidin özüne varamayanlar şu alemde birbirinden farklı çok şeyler görürler, bunlara bir anlam veremezler. Tevhidin hakikatine ermiş zatlar ise, kesretten vahdete ulaşırlar. Bütün rakamların

bir'in görüntüsü olması gibi, her şeyin Allah'ın isimlerinin tecellilerinden ibaret olduğunu anlarlar. Şu gördüğümüz şeyler aslında yüz küsur elementin görüntüsüdür. Bu elementleri de başlangıçta bir asla irca etmek mümkündür. Yedi renk kesret, beyaz ise vahdettir. Kesrette vahdeti bulan kimseler için *"dış sahray-ı kesrette, içi umman-ı vahdette"* tabiri kullanılır.

Beş parmak dediğimiz zaman kesreti ifade ederiz. Bunlar bir elde vahdete ererler ve artık bir tek isim alırlar. Yüz trilyon hücre kesreti ifade eder. Bunların tümü bir bedende yer alırlar ve bir tek şey olarak anılırlar. Sayısız denecek kadar çok yıldızlar gökyüzünde vahdete ererler. Sayısız rızıklar, Rezzak isminin birer tecellisi olmada birleşirler. Bütün hayatlar da Muhyi isminin tecellisi olmada vahdete ererler. Bütün mahlu-katın tek bir Halık'ı, bütün mülk âleminin tek bir Maliki olduğuna inanan insanlar kesretten vahdete ermişlerdir.

Cenab-ı Hak, Vahidiyet içinde Ehadiyet tecellileriyle, bizleri vahdete sevkeder. Meselâ, bir ağaç, dal, budak, çiçek yaprak gibi farklı şeylerden meydana gelmiştir. Bütün bunlar "meyve"de vahdete ererler. Çünkü, o ağacın bütün özellikleri o meyvenin içindeki çekirdeğe—genetik şifre olarak—konulmuştur. İnsan da kâinat ağacının meyvesidir. Kendini böylece değerlendiren insan, kâinattaki kesret içinde boğulmaz, kolayca vahdete erer.

Bak: Vahdet

KEŞF, KEŞİF

Meydana çıkarma. Bir sırrı çözme.

Bak: Keşfiyat

KEŞFİYAT

Ortaya çıkarılan gizli şeyler.

Keşfiyat kelimesi, keşşaf zatların ortaya çıkardıkları gizli şeyler anlamındadır. Keşfiyat iki türlü olur:

1. Kevnî keşifler.
2. Manevi keşifler

İlim ve teknoloji alanında mülhem keşşaflar, yeni (kevnî keşiflere) imza atarlar. Suyun kaldırma kuvvetini hisseden Arşimet, çekim kanununu bulan Newton, elektriği keşfeden Edison, bunlardandır. Şu var ki, bu keşşafılar mucit değillerdir. Arşimet suyun kaldırma kuvvetini kendisi koymamış, o ilahi kanunu bulmuştur. Newton, çekim kanununu kainata yerleştirmemiş, zaten var olan o kanunu ifade etmiştir. Edison, elektriği icad etmemiş, o kanundan istifade yolunu göstermiştir. Bu cihetten, böyle zatlara *mucid* denilmesi yanlıştır. *Kaşif* veya *keşşaf* denilmesi gerekir.

Manevi keşifler ise, maneviyat alanında gerçekleşir. Mesela, kabirdekilerin hallerini keşfeden zatlara *ehl-i keşfe'l-kubur* denir. Bir kısım ehl-i keşf, sadık rüyalarla geleceğe ait bazı halleri görebilir.

KEŞİF

Gizli bir şeyi ortaya çıkarmak

Bak: Keşfiyat

KEŞŞAF

Keşf eden. Gizli bir şeyi ortaya çıkaran.

Bak: Keşfiyat

KEYFİYET

Kalite. Nitelik. Üstün sıfat. Meziyet.

Bir nesnenin yapısını belirleyen, "o nasıl ve ne gibi bir şeydir?" sorularına cevap olan özellikler.

Bak: Kemiyyet

KIDEM

Bir başlangıcı olmama (Allah'ın bir sıfatı)"

"Diğerlerinden eski olma. Rütbeye, memuriyete daha önce sahip olma.

KISMETE RIZA

İlâhî takdir ve taksimden kendisine düşen payı rıza ile karşılamak.

Bir işte, insanın kendi iradesini kullanması söz konusu ise bu durumda *kismet* ifadesi "yapılacak çalışmanın sonunda elde edilecek sonuç" anlamına gelir. Hiç çalışmadan, "Kismetimde ne varsa gelir" demek yanlış bir tevekkül anlayışıdır.

Bir de insan iradesinin hiç karışmadığı kismetler vardır. İnsan olmamız, cinsiyetimiz, falan asırda dünyaya gelmemiz gibi. Bunlarda rıza yolunu tutmak, kadere imanın bir gereğidir. Aksi yola girmek insanı isyankâr etmekten ve ahiretini tehlikeye atmaktan öte bir işe yaramaz.

Genelde *kismet* denilince dünyevi makamlar ve servetler ön plâna çı-

kar. Bu, yanlış olmasa bile, eksik bir değerlendirmedir.

KIYAM

Ayakta durma.

KIYAS

Ölçmek.

Bir şeyi benzerine bakarak ona göre ayarlamak, aynı şekle sokmak.

Karşılaştırmak ve iki şey arasındaki benzerlikle-ri tespit etmek.

Hakkında nass (âyet-hadis) bulunan bir mesele- nin hükmünü, aralarındaki ortak illetten dolayı, hakkında nass bulunmayan meselenin hükmün- de kullanmak.

İslam hukukunda *Kitap*, *Sünnet* ve *İcmâ*'dan sonra dördüncü aslı delil *kıyas*'tır. Ayet ve hadisler mahdut, olaylar ise sayılamayacak kadar çok- tur. Bu durumda, kıyamete kadar yaşanabilecek olaylara hüküm vere- cek bir esasa ihtiyaç vardır. İşte kı- yas bunu gerçekleştirir. İctihat sevi- yesine gelmiş olan din alimleri, ayet ve hadislerde belirtilen hükümler ve külli kaidelerden yola çıkarak yeni karşılaşılan meseleler hakkında di- nin hükmünü ortaya koyarlar. Mese- la, içki Kur'anda yasaklanmıştır. Za- manla peygamberimiz döneminde bilinmeyen nice farklı içki türleri çık- makla beraber, din alimleri bunların da haram olduğunu net bir şekilde ifade etmişlerdir. Çünkü, içkiyi ya- sak kılan durum diğerlerinde de ay- nen bulunmaktadır.

Kıyas-ı Temsilî: Benzetmeye da-

yanan kıyas. Bir şeyin ispatı için herkesçe bilinen bir başka şeyi örnek verme.

KİBİR

Kendini başkasından üstün görme hastalığı.

Hz. Âdem'e secde etmeyip "*Ben on- dan daha hayırlıyım*" diyen İblis, kibrin temsilcisidir. (A'raf, 12)

Kibrin en kötüsü, ibadeti gururu- na yedirememektir. Alnı secdeye git-meyen insanlar, kibrin bu en ileri mer- tebesinde yer alırlar.

Başkalarına karşı kibir ise, kalbî bir hastalıktır. Gerçekten büyük olanlar büyüklemezler. Manen kü- çük olanlar ise, kibirlenerek kendile- rini büyük göstermeye zorlanırlar.

KİNAYE

Bir sözün hem gerçek hem de mecazî anlama gelecek şekilde kullanılması.

Kinaye, bir fikri, bir düşünceyi kapa- lı söylemektir. Mesela, cömert insan için "eli açık", cimri için "eli sıkı", is- raf eden bir insan için "eli delik", ki- birli insan için "burnu büyük", kıt anlayışlı için "kalın kafalı" şeklinde- ki ifadeler hep birer kinayedir. Kina- yede, kelâmın ilk anlamı değil, ikin- ci anlamı kastedilir. Mesela, kibirli insan için kullanılan "burnu büyük" ifadesi, o kimsenin burnu gerçekte küçük olsa bile, doğru bir söz olur.

Bir hakikati doğrudan söyleme- nin uygun olmadığı durumlarda, ki-

nayeli söylemek daha edebi olur. Mesela, "Abdest tazelemeye gidiyorum" sözü kinayedir ve nazıkçe bir ifadedir.

Rivayetlere göre, Hz. Peygamber (asm), savaşa çıkarken nereye gideceğini söylemez, kinayeli ifadeler kullanırdı.

Kur'an-ı Kerim'deki şu ayet, latif bir kinaye örneğidir:

"Ayetlerimizi yalanlayan ve onlara inanmayı kibirlerine yediremeyenlere, gök kapıları açılmaz ve deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler" (A'raf 40).

Ayette geçen *"deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler"* ifadesi bir kinayedir. Türkçedeki "Balık kavağa çıkınca" ifadesi de bunun gibidir.

Bir de risalelerden şu ifadelere bakalım:

"Hem, Risale-i Nur'un has talebeleri, bâki elmaslar hükmünde olan hakaik-ı imaniyenin vazifesi içinde iken zâlimlerin satranç oyunlarına bakmakla vazife-i kudsiyelerine fütur vermemek ve fikirlerini bulaştırmamak gerektir."

Üstte geçen *"zalimlerin satranç oyunları"* ifadesi kinayedir. 2. Dünya savaşı esnasında yazılan bu mektupta nazara verilen durum, kanaatimizce bazı büyük devletlerin kendi menfaatleri için dünyayı ateşe vermeleri olayıdır. Bunlar kendi piyonlarını kullanarak milyonların mahvına sebep olmuşlardır. Menfaat odaklı bütün siyasî, ideolojik ve ekonomik oyunlar da bu tabire dahildir.

KİRAMEN KÂTİBİN

İnsanın amellerini kaydeden melekler.

İnsan, bütün varlıkların en seçkini olduğundan onun söz ve amelleri meleklerce kaydedilmektedir. Kırâmen Katibinin nasıl görev yaptıkları meçhulümüz olmakla beraber, insandaki hafıza, insanların amellerinin kaydedildiğine güzel bir misaldir. Hayatımızın başlıca olaylarını yıllar sonra da hafıza kaydımızda bulabiliriz. Bunun daha ilerisi, meleklerce yapılmakta, her amelimiz her yönüyle kayıtlara geçirilmektedir.

Bu kayıt, ehl-i iman açısından büyük bir nimet iken, ehl-i isyan açısından büyük bir hüsrân olacaktır. Ehl-i iman, cennette dünya maceralarını birbirlerine naklederken, bunların görüntülerini de seyredecekler ve bundan apayrı bir lezzet alacaklardır.

KİTAB-I MÜBİN

Levh-i Mahfuzun bir defteri.

İlâhî ilmin bir ünvanı

Her şeyin planının yazılı olduğu çekirdekler ve tohumlar alemi.

Bak: İmam-ı Mübîn

KUDDÜS

Çok temiz. Gayet temiz.

Zâtında, sıfatında, fiillerinde, isimlerinde, hükümlerinde her türlü lekeden, eksiklikten uza olan (Allah).

Kuddüs ismi, ulûhiyyet sıfatlarından “*muhalefet-ün lil havadis*” sıfatına dayanır. Muhalefet-ün lil havadis, Allah'ın “hiçbir mahlûkuna hiç bir cihetle benzememe” sıfatıdır.

Allah'ın kudsî sıfatlarından birisi *hayat* sıfatıdır. *Muhyi* (hayat verici) isminin tecellisiyle meleklerden insanlara, aslanlardan balıklara kadar bütün canlılar hayata mazhar olmuşlardır. Bu varlıklardan her biriyle Allah'ın *hayat* sıfatı ve *Muhyi* ismi bilinir. Ancak bunların hiçbirisiyle o mukaddes sıfat ve isim, hakıyla, anlaşmaz. Allah'ın mukaddes hayatı, mahlukatın hayatlarının hiçbirine benzemez, hepsine benzemekten münezzeh ve *mukaddestir*. Diğer ilâhî isimler ve sıfatlar bu misale kıyas edilebilir.

Kuddüs ismini böylece bilen bir mümin, bütün sözlerini, işlerini ve hallerini o mukaddes Rabbinin razı olacağı tarzda tertemiz, pak ve lekesiz yapmağa gayret eder.

İmanına hiçbir hurafeyi, hiçbir bâtil telâkkiyi ve sapık düşüncüyü yaklaştırmaz.

İbadetlerini tam bir ihlâs ile yapar; rıyanın her çeşidinden uzak durur. Ahlak dünyasına kötü huylardan hiçbirini sokmaz..

Kuddüs isminin kâinattaki tecellisi, her şeyin lekesiz, kirsiz, en temiz bir şekilde yaratılmış olması ve bu paklığın muhafaza edilmesidir. Bediüzzaman'ın işaret ettiği gibi “*beşerin bulaşık eli karışmama şartıyla*” her şey son derece pak ve güzeldir.

KUDRET

Bir fiili yapmaya yahut terk etmeye güç yetirmek.

Kudret, “filin terki ve sıhhati” şeklinde tarif edilir. İnsan, kolunu havada çevirirken, güneş de gezegenlerini etrafında döndürür. Şu var ki, insan, yaptığı bu harekete her an son verebilir; yani bu döndürme işini yapmaya da, terk etmeye de gücü yeter. İşte bu, bir kudret tecellisidir. Ama güneşteki kudret değildir; zira o, bu filin terkine güç yetiremez.

Bu âlemdaki aralıksız değişimler, gelip gitmeler, konup göçmeler mutlak bir kudretin faaliyetinden haber verirler.

Bu kudretin sonsuz icraatlarından birisi, suret verme, şekillendirmedir. Bu tasvir fiili ile bedenler birer elbise gibi dokunurlar; terkiyle de, o elbiseler ipliklere döner, yenden element olurlar.

Hayat verme, bir başka kudret tecellisidir. *İhya* fiiliyle varlıklar hayat bulur, aziz olurlar. Bu kudret tecellisine, ilâhî irade ile son verildiğinde, hayat ve ona bağlı olan bütün faaliyetler bir anda sona erer. Artık o gören gözler, sadece birer yağ kümesi, o yürüyen bacaklar birer et ve kemik yığınıdır.

İnsan yaratılmadan önce de, bu kudret faaliyette idi. Ama ne taşta, ne ağaçta, ne güneşte, ne yıldızda o kudretin varlığını keşfedecek kabiliyet yoktu. Çünkü kendileri kudret sahibi değillerdi. İnsan, bu âleme sonradan geldi ama, kendinden öncekilerin hepsini aştı. Kendisine cüz'î bir kudret verilmesiyle, Allah'ın kudretini bilme kabiliyetine kavuştu.

KUR'ÂN'IN VAZİFE-İ ASLİY-YESİ

Kur'ân'ın aslî vazifesi, en önemli irşat yönü.

Kur'ân'ın vazife-i asliyyesi, daire-i rububiyetin kemâlât ve şuunatını ve daire-i ubudiyyetin ve-zâif ve ahvâlini tâlim etmektir. (Sözler)

Daire-i rububiyet denilince, Cenâb-ı Hakk'ın zâtı, şuunatı, sıfatları, fiilleri ve isimleri anlaşılır. Allah, kendini insanlara, en büyük bir lütuf olarak, en mükemmel mânâda Kur'ân ile tanıtmıştır.

"Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım." âyetindeki *ibadet* lâfzını, müfessirlerimiz *mârifet* olarak izah ederler. Mârifet, "Allah'ı tanıma, O'na hakkıyla iman etme ve bu iman şuuruyla ömür sürme" demektir.

İlâhî mârifet dersini en ileri seviyesiyle Kur'ân vermiştir.

Kur'ân'ın ikinci maksadı, *"Daire-i ubudiyyetin vezaif ve ahvâlini tâlim"*dir.

İnsan, Rabbine nasıl kulluk edecektir? O'na nasıl ve ne şekilde ibadet edecek ve bir kul olarak hayatını nasıl düzenleyecektir?

Kur'ân-ı Kerim'de ve Allah Resûlünün (asm) sünnetinde hayatın her safhasına ait düsturlar mevcuttur. Farz ve vacip ibadetlerden, sünnetlere, yeme içme adabından ticaret hayatına, devlet yönetiminden harp hukukuna kadar her sahada İslam dininin getirdiği hükümler vardır.

KURBİYET

Yakınlık.

İman, marifet, muhabbet, takva ve salih amel yoluyla Allah'a manevi yakınlık kazanmak.

Cenab-ı Hak maddeden ve mekandan münezzehtir olduğundan Ona yakınlık olmayı kulun kalp ve ruhundaki manevi inkişaf olarak anlamak gerekir. Nitekim, *"Kulum bana en fazla farzlarla, sonra nafilelerle yaklaşır"* diye başlayan hadis-i kutsî de bize bu dersi verir. Kurbîyetin zıddı bu'diyettir, uzaklıktır. Bazı zatlar budiyeti, "insanın mümkün olan mahiyetinin Cenab-ı Hak'ın vacip olan varlığından sonsuz derece uzak olduğu" şeklinde açıklarlar. Bazıları da, "mahluk ve sınırlı olan insan aklının Allah'ın zatını ve sonsuz sıfatlarını anlamaktan çok uzak olduğu" şeklinde yorumlarlar.

Ehl-i velayet, Allah'ın manevi yakınlığını kazanmaya çalışırlar. Bu yolda ilerlemek, çoğu kere kesbidir, çalışmaya göredir. Ehl-i nübüvvet ve onların varisleri ise, böyle bir seyr u sülûka ihtiyaç olmadan doğrudan akrebiyyetin (ileri derecede yakınlığın) tecellisine mazhar olurlar. Bu ise, vehbidir, çalışmaya terettüp eden bir netice değildir.

KURUN-U ÜLÂ, KURUN-U VUSTÂ

Kurun; devirler, çağlar demektir.

Kur'an'ın ışığında insanlığın devrelerine baktığımızda, üç devir karşımıza çıkar:

1-Kurun-u ülâ (ilk devir). Hz. Âdem'den Hz. Musa'ya,

2-Kurun-u vustâ (orta devir). Hz. Musa'dan Peygamberimize,

3-Kurun-u uhrâ (son devir). Peygamberimizden kıyamet kopuncaya kadar.

Bu tasnif, "*Kurun-u ulâ'yı helak ettikten sonra, Musa'ya Kitab verdik*" (Kasas, 43) âyetinden hareketle yapılmıştır. Şüphesiz bu devirlerin her birinin de kendi içinde farklı dönemleri bulunmaktadır.

KUTUB

Değirmen taşının mili.

Maneviyat âleminin yönetiminden sorumlu evliyanın (veliler topluluğunun) başkanı.

Askeriyede rütbeler olduğu gibi, maneviyat âleminde de rütbe ve makamlar vardır. "*Üçler-yediler-kırklar-gavs- kutup*" gibi.

Kutub, değirmen taşının miline denilir. Tasavvufta ise, evrenin manevi yönetiminden sorumlu veliler topluluğunun başkanıdır. Herhangi bir sıfatla birlikte kullanılmadığında kutub kelimesi bu başkanı dile getirmekle birlikte, birden çok kutubdan söz etmek mümkün olduğundan Kutub yerine Kutbu'l-Aktab (Kutublar Kutbu) deyimi kullanılır. Kutub'a, kendisine sığınanlara yardım eden anlamında Gavs ya da Gavsu'l-Azam da denir.

Kutub, varlığın yaratılış nedeni olan Muhammedî hakikatin (Hakikat-ı Muhammediye) kendisinde tecelli ettiği kişidir. Kutubluk makamının Kutbu'l-İrşad ve Kutbu'l-Aktab (ya da Kutbu'l-Vücut) denilen iki çeşidi vardır.

Tasavvuf kitaplarında sıkça kul-

lanılan *Aktab-ı Erbaa* (Dört Kutub) deyimi genellikle *Abdülkadir Geylani, Ahmet Rıfai, Ahmet Bedevi ve İbrahim Desuki*'yi dile getirir. Bazen *Ebu'l-Hasan eş-Şazeli* (İbrahim Desuki yerine) dördüncü kutub olarak anılır.

KUVVET

"Hareketsizleri hareket ettirme, hareketilerin hareketini durdurma gücü."

"Güç."

Kuvvet ve kudret kelimeleri çoğu zaman birbirini yerinde kullanılmakla birlikte aralarında az da olsa bir fark vardır. Kuvvetin zıddı *zaaf*, kudretin zıddı ise *acz* dir. Meselâ, güçlü-kuvvetli bir insan, zayıf değildir ama nice konularda acizdir. Gündüzün ilerleyişini durduramaz, gençliğine "Dur gitme!" diyemez.. vs.

Bak: Kudret

KÜFÜR

Örtmek.

Allah'ın varlığını inkâr etmek.

Küfür, lügat mânâsıyla, örtmek demektir. Aynı kökten gelen *küfran-ı nimet* ise, nimetlere nankörlük etmek anlamına gelir. Türkçe'de kullanılan *küfretmek* kelimesi, ise, aslında *sebb* (sövmek) kelimesinin karşılığıdır.

Küfür, imanın zıddıdır. Kafirin dünyası karanlıklarla doludur. Zira küfür, insanın Allah'a olan intisabını keser.

Kur'anda, kâfirlerin dünyası şöyle anlatılır:

"Onların amelleri okyanustaki karanlıklar gibidir. Okyanusu bir dalga bürümekte, onun peşinden bir başka dalga gelmekte. Onun da fevkinde bulut var. Böylece üstüste zulûmatlar (karanlıklar)... Öyle ki, elini çıkarsa, neredeyse onu bile göre-meyecek." (Nur, 40)

Küfrün kısımları vardır. Bunlar başlıca iki grupta mütalaa edilir: *Küfr-ü mutlak* ve *Küfr-ü meşkûk*

Küfr-ü mutlak, tam bir inkârdır. Mesela, *ateizm* küfr-ü mutlaka girer.

Küfr-ü meşkûk ise, şüphe ve tereddütler içindeki küfrün adıdır. Küfrün bu mertebesindeki insan, küfr-ü mutlakta olmamakla beraber, imana da girmiş değildir.

"Küfür tek bir millettir" ifadesi, miras yönünden eşitliği ifade eder. Yani, kâfir bir insan, küfrün hangi çeşidinde olursa olsun, Müslümana varis olamaz. Bu yönüyle bütün kâfirler eşittirler. Yoksa bu sözden, *"Küfürde mertebeler yoktur. Kâfirlerin hepsi aynıdır"* anlamını çıkarmak yanlışır.

KÜLL

Tüm. Bütün

İnsan bedeni bir küll, bir bütündür; her bir organ ise o bedenin bir cüzü, bir parçasıdır. Yerküresinin tümünü bir küll olarak değerlendirdiğimizde, dağlar, ovalar, denizler o küllün cüzleri olurlar. Güneş sistemimiz bir

küll, her bir gezegen ise o küll'den bir cüzdür.

Risale-i Nur Külliyyatında, *"Bir küll ne şeye muhtaçsa cüzü de o şeye muhtaçtır."* denilir. Bir elin vazife görmesi için bütün bir bedenin ahenk içinde çalışması gerekir. Bedenin çalışması da kâinattaki bütün sistemlerin nizamına bağlıdır. Demek ki, bir parmak neye muhtaçsa bütün bir beden de o şeye muhtaç. Ve kâinatta kim tasarruf ediyorsa, parmağımızın hareketini yaratan da ancak Odur.

Ağacın tümü için olduğu gibi, bir tek yaprak için de baharın gelmesi, dünyanın dönmesi, yağmurun yağması, güneşin doğması gerekir. Öyleyse, bu âlemin mâliki kim ise, ağacın da, yaprağın da sahibi O'dur.

KÜLLÎ

Birimlerden meydana gelen cins

Külle mensup. Umumî.

Cüziyat ve fertlerden meydana gelmiş olan.

Sözlük mânâsıyla, *küllî*, 'bütüne ait, külle mensup'; *cüzî* ise 'parçaya ait, parçaya mensup' demektir. İstilahta ise durum oldukça farklıdır.

Seyyid Şerif Cürçânî'nin *Tarîfat* adlı eserinde, küllî, *'tasavvuru ortaklık vukuunu men etmeyen şey'*, cüzî ise, *'tasavvuru ortaklık vukuunu men eden şey'* olarak tarif edilmiş ve *küllî için irtisam, cüzî için ise Zeyd misâl verilmiş.*

Zeyd ismi ülkemizde kullanılmadığı için onun yerine *Hasan* diyerek

bu tarifleri şöyle açıklayabiliriz:

İnsan denildiği zaman bütün bir insanlık âlemi hatıra gelir. Bu topluluktan birisine insan denilmesi diğerrine de denilmesine mânî değildir. Yani bu küllî mânâ, ortaklığı men etmez. Ama cüzî, ortaklığı men eder; ismi Hasan olan birisine Osman diyemezsiniz. Hasan da Osman da ortaklığı kabul etmeyen müstakil isimlerdir.

Küllînin ıstılah mânâsı şu cümlelerde daha iyi anlaşılıyor:

"Efradça kesretli bir küllînin icadı, bir tek cüz'inin icadı kadar sühuletlidir. Ve en âdi bir cüz'ide, en yüksek bir kıymet-i san'at gösterilebilir." (Sözler)

"Efratça kesretli bir küllî," ifadesinden anlaşılacağı gibi, küllînin fertleri vardır. Küllün ise fertleri değil parçaları, kısımları vardır.

İnsan dediğimiz zaman bütün insanları içine alan küllî bir mânâ hatıra gelir. Her bir insan bu küllînin bir ferdidir. Bu ifadeye göre bütün insanların yaratılmasıyla bir insanın yaratılması arasında fark olmadığı anlaşılır.

Aynı mânâ, diğer küllî ve cüzilere de tatbik edilebilir.

KÜLLÎ İRADE

Sayırsız işleri birlikte dileyebilen ilâhî irade.

İnsanın iradesi cüz'idir; bir anda ancak bir işe taalluk edebilir.

Bu âlemde birbirinden farklı nice fiiller birlikte icra edilirler. Her an,

mikroplar âleminde, bakterilerden, al ve akyuvarlardan, böceklerden, kuşlara, insanlara varıncaya kadar nice canlılar ölümü birlikte tadıyorlar. Onların yerleri ise, boş kalmıyor. O an içinde, bir o kadar, hatta daha fazla varlık dünyaya geliyor.

Yine sayısını bilemeyeceğimiz kadar çok canlı hastalanırken, bir o kadarı da şifâ buluyor.

Her biri bir ilâhî ismin tecellisini gösteren böyle sonsuz ve birbirinden farklı, hatta çoğu zaman birbirine zıt fiilleri birlikte icra etmek, ancak küllî bir iradenin işidir.

İşte insan o cüz'i iradesini ölçü tutarak ve onun aczine, noksanlığına bakarak bu sonsuz icraatları hayret ve hayranlıkla düşünür; imanı kemâle erer.

KÜLLÎ UBUDİYET

İnsanın akıl, kalb, ruh, hayal ve hafızasının ve bütün hislerinin Allah'ın razı olduğu işlerle meşgul olmaları.

İnsanın bütün varlıkların ibadetlerini şuurlu bir şekilde Cenab-ı Hakk'ın dergâhına takdim edebilmesi.

Ubudiyet-i küllîye kavramı, Nur Küliyatında farklı yönleriyle çokça nazara verilir. *"İyyake na'büdü"* (Biz yalnız sana ibadet ederiz) ayetinde, kişinin tek başına da olsa Rabbine ibadet ederken *ben* yerine *biz* demesiyle üç ayrı cemaate işaret edildiği işlenir:

Birisi, dünyadaki bütün Müslümanlar, diğeri kâinatta Allah'ın kendilerine verdiği vazifeyi en güzel şe-

kilde yerine getirmekle ibadetlerini yapan bütün mahlukat, üçüncüsü ise insan vücudunda görev yapan bütün hücreler ve atomlar, bütün duygular ve hisler.

İnsan, "İyyake na'büdü" derken bu üç cemaati niyet edebilse ubudiyet-i küllîye yapmış olur.

Kulluğun görevlerinden birisi de şükürdür, bunun da küllî yapılması gerekir.

Kulluk görevi içine giren her ibadet, her tespih, her şükür, her tefekkür küllî yapılabilir.

KÜN EMRİ

Allah'ın yaratmayı dilediği şeye, 'ol!' diye emretmesi ve onu varlık sahasına çıkarması

Bak: Emr-i Künfeyekün

KÜN FEYEKÛN

Ol (der), o da oluverir.

Bak: Emr-i kün feyekûn

KÜNÛZ-U ESMA-İ İLÂHİYE

İlahî isimlerin hazineleri.

Cenab-ı Hak bir hadis-i kudside, "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, mahlukatı yarattım" buyurur. (Acluni, II, 132) Künuz-u esmay-ı İlahiye ifadesi, bu hadis-i kudside mülhemdir.

Cenab-ı Hakk'ın her isminde sonsuz hazineler vardır. Bütün mahlukat "Hâlık" isminin hazinesinden

gelmiştir. Mahlukatın suretleri *Mu-savvir* isminin hazinesinden, rızıklar *Rezzak* isminden, zinetler *Müzeyyin* isminden, güzellikler *Cemil* ismindendir ve hakeza.

Cenab-ı Hak ezeli ve ebedî olduğundan, O'nun isimlerinin hazineleri bitmez ve tükenmez. Yarattığı her varlık, O'nun esma-i hüsnasına şahadet etmekle beraber, isimlerindeki hazineler bu yaratılanlarla ölçüye girmez.

Ehl-i cennet, Cenab-ı Hakkın isimlerinin hazinelerinden daha nice cevherler, nice nimetler göreceklerdir.

KÜRSÎ

Oturulacak yüksekçe yer. Taht. Koltuk

Hâkimiyet, kudret, saltanat.

Kürsî, "Bir kişinin oturduğu yüksek sandalye, taht" mânâsına gelir.

Mecazî olarak, ilim, hâkimiyet, kudret, saltanat, azamet mânâlarını ifade eder.

Bir Hadis-i Şerifte, "Yedi gök, Kürsî içinde bir kalkanın içine atılmış yedi para gibidir." buyrulur. Bir başka Hadiste de, Kürsînin Arş içindeki küçüklüğü şöyle tasvir edilir: "Arş içinde Kürsî, bir çöle atılmış demir bir halka kadardır."

Kürsî için, "Arşın altında, yedi kat semanın üstünde" şeklinde bir tarif getiriliyor. Buna göre kürsî, bütün madde âlemini kuşatan esir maddesini de içine almakta, kuşatmaktadır. Kürsî, bütün semaları ve

arızı kuşatmakta, bütün cismanî âlemleri içine almaktadır. Buna göre, Arşın Kürsîyi içine alması bir maddenin bir başka maddeyi içine alması gibi düşünülemez. Arş madde ötesi ve mahiyeti meçhul olan bir makamdır. Bediüzzaman'ın *"Kalb de bir arştır"* ifadesinin ışığında şöyle söyleyebiliriz:

Kalbin ve ruhun bedeni kaplaması nasıl maddî bir kaplama değilse Arşın Kürsiyi içine alması da maddî değildir; "onu idare etme, onda tasarrufta bulunma" manasınadır.

Bazı âlimler, Arş ile Kürsîyi aynı kabul ederler.

Bak: Arş

L

LATÎF

En ince ve gizli işleri, bütün incelikleriyle bilen ve onlara çok kolay nüfuz eden.

Lütufta bulunan, iyilik ve ihsan eden.

Kullarına sezilmez yollardan faydalar ulaştıran, lütufta bulunan, onları hoş ve kolay bir şekilde muratlarına ulaştıran (Allah).

LÂTİF

Kesif ve katı olmayan, ruhanî olan.

LATİFE-İ RABBANİYE

Ruha bağlı olan akıl, kalb, vicdan gibi manevi cihazların her biri."

"Bütün duyguların sultanı olan ince bir duygudur ki, liâhî hakikatler onunla hissedilip zevk edilir.

Bedenin organları olduğu gibi, ruhun da latifeleri vardır. Kalp ve ruh için de *latife-i Rabbaniye* ifadesi kullanılmaktadır. Bunlara latife denilmesi ise latif olmaları, gözle görülmemeleri itibariyledir. *Onyedinci Lem'a*'da şöyle geçer:

"Hem senin mahiyetine öyle manevî cihazat ve lâtifeler vermiş ki, bazıları dünyayı yutsa tok olmaz; bazıları bir zerreyi kendinde yerleştiremiyor. Baş bir batman taşı kaldır-

dığı halde, göz bir saçı kaldıramadığı gibi; o lâtife, bir saç kadar bir sıklete, yani, gaflet ve dalâletten gelen küçük bir hâlete dayanamıyor. Hatta bazan söner ve ölür."

Üstteki ifadelerden bu latifelerin bir kısmının çok hassas olduğu anlaşılıyor. Gaflet ve dalaletten gelen haller bu latifeleri yaralıyor hatta ölümüne bile yol açabiliyor.

Mesela yalan söylemek insanın vicdanını rahatsız eder. Ama bir insan bunu alışkanlık haline getirdiğinde artık yüzü kızarmaz ve bir heyecan duymadan yalan söyler hale gelir. Bu hal, ondaki dürüstlük, sadakat gibi bir takım latifelerin öldüğünün bir göstergesi gibidir.

Hutbe-i Şamiye'de insandaki latifenin *müşahedullah* için yaratıldığı ifade edilir.

Müşahedetullahı; her an O'nun huzurunda olduğumuzu bilmek, O'nun sıfat ve isimlerinin tezahürlerini her an görmek şeklinde anlayabiliriz. Çünkü bütün latifeler O'nun için yaratılmıştır. Müşahedetullahın en ileri derecesi rû'yettir.

LÂYEMUT

Ölümsüz.

LEDÜN İLMİ

Olayların içyüzüne vukufiyet.

Sırlı bilgiler.

Çirkin görünen hadiselerdeki ilahi hikmetleri bilemek.

Bak: İlm-i ledün

LETAİF-İ AŞERE

On latife. On duyuy

Risale-i Nur Külliyyatı'nda insanda çok latifeler olduğuna işaret edilerek bunlardan on tanesinin şöhret kazandığı belirtilir. Konunun devamında bunların "*Kalb, ruh, sır, vicdan, âsâb, his, akıl, hevâ, kuvve-i şeheviye, kuvve-i gadabiye*" olabileceği nazara verilir.

LEVH-İ MAHFUZ

Olmuş ve olacak her şeyin yazılı olduğu kader levhası.

İlâhî ilmin bir tecelligahı.

Küçük bir âlem olan insanın hafızası, büyük âlemdeki *levh-i mahfuz*a işaret eder. Keza ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları, hayvanların nutfe ve yumurtaları Levh-i Mahfuz'a birer işaretlerler..

Cenab-ı Hak, herşeyin "*kitab*"ta yazılı olduğunu haber verir. (En'am, 38, 59; Kaf, 4; Ra'd, 39; Zuhuruf, 4)

Müfessirlerin beyanına göre, ilgili ayetlerdeki *kitab*tan murat *levh-i Mahfuz*dur.

LEVH-İ MAHV İSPAT

Eşyanın yazılıp silindiği zaman sayfası.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle,

"*Levh-i Mahv-İsbat ise, sabit ve daim olan Levh-i Mahfuz-u A'zam'ın daire-i mümkünatta, yani mevt ve*

hayata, vücud ve fenaya daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-ı zaman odur."

Cenab-ı Hak, ilmindeki manalardan bir kısmını zamanın sayfasında yazmakta, daha sonra ölüm kanunuyla bunları silip yenilerini göstermektedir.

Eşyanın Allah'ın ilmindeki halinde zaman söz konusu değildir. Ezel-ebed beraberdir. Bunların vücuda gelmeleri belli bir tertip ve sıra iledir, böylece *zaman* ortaya çıkmaktadır.

Ezbere bildiğimiz bir şiirin başı ve sonu ilmimizde beraberce bulunur. Ama bunu söylemeye veya yazmaya başladığımızda belli bir sıra ortaya çıkar.

LEZZET- MUKADDESE

Mahlukat âlemindeki hiçbir lezzetle mukayese edilemeyen, onların hiçbirine benzemeyen kud-sî lezzet.

Mukaddes; "noksan ve kusurdan uzak, temiz ve pak, takdis edilmiş olan" mânâlarına geliyor. Kutsî de aynı mânâ için kullanılır. Şu var ki, kutsîde mensubiyet, yani ait olma mânâsı esastır.

Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ve sıfatları gibi şununatı da mukaddestir, noksan ve kusurdan münezzehtir. Bu şununattan birisi de *lezzet-i mukaddese*dir.

Allah'ın, meselâ, bir kuluna merhamet etmekte, yahut bir işi icra buyurmakta kendi zâtına has bir lez-

zet-i mukaddesi vardır. Bu kudsi lezzet, mahlukat âlemindeki hiçbir lezzetle mukayese edilemez; onların hiçbirine benzemez, hepsinden mukaddestir, münezzehtir.

Risale-i Nur'da geçen bu ifadeyi şöyle değerlendirmek gerekir:

Allah'ın zâtı vaciptir, mahlukatınki ise mümkündür. Allah Kadîm ve Bâkidir, mahlukat ise hâdis ve fani- dir. Allah'ın bütün sıfatları sonsuz ve mutlak, mahlukatın sıfatları ise sınırlı ve kayıtlıdır. O hâlde, mahluk, mümkün, hadis, fani olan insan, Allah'ın zâtı ve sıfatları gibi, şuunatı hakkında da kendi kayıtlı mahiyetinin elverdiği ölçüde bir şeyler düşünebilir. Ama çok iyi bilir ki, bu düşünceleri Allah'ın şuunatını anlamakta ölçü olamaz, onları aksettirmekten çok uzaktır. Ve Allah'ın kudsi şuunatı insanın anlayışından sonsuz: derece munezzeh ve mukaddes- tir.

Bal yapan arı, yuvasını ören bül- bül, ağrı dokuyan örümcek ve eseri- ni kaleme alan bir âlim ayrı ayrı ve birbirinden çok farklı lezzetler alır- lar. Âlimin ilim öğretmekten aldığı lezzeti bülbüle, örümceğe yahut arı- ya anlatmaya kalkışsanız şöyle de- mekten başka bir yol bulamazsınız:

“O lezzet sizin anladığınız cinsten bir lezzet değildir, bunların hepsin- den başka, hepsinden münezzehtir ve mukaddestir.”

İkisi de mahluk oldukları hâlde, insanla, meselâ, arının aldıkları lez- zetler arasında bu kadar büyük bir fark bulunursa, Rabbimizin bir ilâhî icraatındaki lezzet-i mukaddesini

kendi his ve zevk ettiğimiz lezzetleri ölçü alarak anlamamız elbette müm- kün olamayacaktır.

Nurlarda geçen, “muhabbet-i mü- nezzehe, şevk-i mukaddes, sürur-u mukaddes, memnuniyet-i mukadde- se, ıftihar-ı mukaddes” gibi tabirleri de bu mânâda değerlendirmek gere- kir.

LÜMME-İ ŞEYTANİYE

İnsan kalbinde şeytanın vesvese merkezi.

Peygamber Efendimizin (asm) ifade- siyle “İnsan kalbinde iki lümme (merkez) vardır. Bunlardan biri me- lek ilhamı, diğeri ise şeytan vesvese- si içindir.”

Şeytan kendine ait olan kısmı bir karakol olarak kullanır.

Şeytan, Hz. Âdeme secde etme- mesi dolayısıyla cennetten tard edi- lince şöyle demişti:

“Ey Rabbim! Andolsun ki, beni azdırmana karşılık ben de yeryü- zünde onlara günahları süsleyece- ğim ve onların hepsini mutlaka azdı- racağım! Ancak onlardan ihlase er- dirilmiş kulların müstesna...” (Hicr 39-40)

Nefis ve şeytan, insanın manevi ilerleyişinde en mühim iki engeldir. Bunlar elbirliği ile dünya ve ahireti- mizi perişan etmek için durmadan çalışırlar. Nefsin mahiyetinde gurur, kibir, menfaatperestlik, tembellik, övülmekten hoşlanmak, kibirlen- mek, lüzumsuz öfkelenmek, gaflet, cehalet, heva, heves, peşin lezzetlere

müptela olmak gibi nice zaaflar vardır. Onun bu zaafları şeytan tarafından birer maden gibi işletilir.

Halatlar ince yerlerinden kopar, kaleler zayıf yerlerinden fethedilir. Onun gibi şeytan da vücut ülkemizde hakimiyeti ele geçirmek için nefsimizin zaaflarından istifade eder. Kur'an-ı Kerim şu ayeti ile nefsin bazı zaaflarına dikkat çeker:

“İnsanlara kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, salma atlar, sağlamal hayvanlar ve tarıma karşı arzular süslü kılındı.” (Al- i İmran, 14)

Yani, insan, yaratılışı itibariyle bunlara son derece düşkündür. Ömrü bunları elde etme mücadelesiyle geçer. İnsanların en çetin imtihanları da bunlarla olur.

LÜTUF

“İyilik, ihsan, yumuşak davranma.”

M

MÂBUD

İbadet edilen. Kendisine kulluk yapılan.

Bak: Abd. İbadet

MÂCİD

Zatı mukaddes, şanı yüce, ihsanı bol olan.

MADDE

Uzayda yer kaplayan, bölünüp parçalanabilen, tartılabilen ve duyu organlarıyla idrak edilebilen şeyler.

Enerjinin kesifleşmiş (katılaşmış, görünür hale gelmiş) şekli.

Ellerimiz kalemi tuttuğunda, ruhumuzun isteğine uyarak tutar. Ruh ve ondaki hayat sıfatı *efendi* makamında, madde ise *hizmetçi* dir. O halde ruh ve ona bağlı bütün fonksiyonlar bu hizmetçiye verilemez ve onunla izah edilemez. Mesela, yazdığımız bir makaledeki ilmi, ne elimize, ne kolumuza, ne de bütün bir bedeni-mize verebiliriz.

Bedenimiz kâinatın maddesinden bir özet, ruhumuz ise ondaki her çeşit hayata bir misâldir.

Bu kâinat, bir meyve ağacının imdadına koşturuluyorsa, bunu madde ile izah etmeye kalkıştığımızda, *rızık* mânâsını, *açlık* mânâsını, *rahmet* ve *merhamet* mânâlarını kâinatın maddesine vermemiz gerekecektir.

"Bilmüşahede madde, mahdum değil ki herşey ona irca' edilsin. Belki hâdimdir, bir hakikatın tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatın esası da ruhtur." (Sözler)

Gerçeği bu şekilde tespit etmeyen ve doğruyu bulamayan insanlar, her şeyi madde ile açıklamaya kalkışır, hayatı, ruhu, his âlemini ve duyguları maddeye vermek için hayli zorlanırlar.

Risale-i Nur'da bütün materyalistleri susturan bir hakikat dersini burada aktarmak isteriz:

"Madde dedikleri şey ise; suret-i mütegayyire, hem de hareket-i zâile-i hâdiseden tecerrüd etmez. Demek hudûsu muhakkaktır." (Muhakemat)

Hudus, bir şeyin sonradan meydana gelmesi, yani bir şeyin evvelinin olması demektir. Hâdis ise, evveli olan şeye deniliyor.

Maddenin hudusu, yani sonradan var edilmesi muhakkaktır, çünkü suret değiştiriyor ve hareket ediyor; bir hareketi bir başkası takip ediyor. Bu ikinci hareketle, birinci hareket ortadan kaybolmuş oluyor.

Bu vecizede, maddenin iki önemli sıfatına dikkat çekiliyor. Birisi değişikliğe uğraması, diğeri de kendi-

sinde sonradan meydana gelen ve kaybolup yerini bir başkasına bırakan bir hareket bulunması.

Bunlar, maddenin hudusuna, sonradan yaratılmış bir mahlûk olduğuna delil oluyorlar.

Buna göre madde bu hâdis sıfatları taşıdığından, kendisinin de hâdis olması icap eder. Zira hâdis sıfatlar ancak hâdis olan bir varlıkta bulunabilir. Ezeli sıfatlar ancak varlığı vacip ve ezeli olan Allah'a hastır; madde ise onun mahlukudur.

MADDİYUN

"Maddeciler"

"Her şeyi maddeye ile açıklayıp maneviyatı inkar eden materyalist felsefe mensupları."

Maddiyun ekolünün meşhur siması Eski Yunan filozoflarından *Demokritos*, her şeyin atomlardan meydana geldiğini, atomların ezeli ve ebedi olduklarını, bu atomların hareketiyle varlıkların oluştuğunu söyler. Ona göre atomlar yaratılmamıştır ve yok olmayacaklardır.

İşte, bu felsefecinin görüşleri maddeyi yaratıcısız kabul eden inkârcı akımların temelini meydana getirir. Bunlar, ezeli bir yaratıcıyı kabulden kaçarken, atomlar sayısınca ezeliyet kabulüne mecbur kalmışlardır.

Bak: Madde

MAĞFİRET

"Bağışlama."

MAHİYET

Bir şeyin ne olduğu.

Bir şeyin iç yüzü, aslı, esası.

Bir şeyin neden ibaret olduğu.

"Hakikat, hüviyet, suret ve mahiyet" kelimeleri bazen birbirini yerine kullanılıyorlar. Bu terimlerin tarifleri şöyledir:

Suret; "dıştan görünen şekil, biçim, bir şeyi diğerlerinden ayıran şey" gibi mânâlara gelir. Suret de ikiye ayrılır: Maddî ve manevî. Cismi latif olan meleklerin de sureti vardır. Onlar da bu suretlerle birbirinden ayrılır, fark edilirler.

Diğer üç kelime ise, Seyyid Şerif Cürcanî'nin *Tarifat* adlı kitabında şöyle özetlenir:

"O nedir? Sorusunun cevabı olan özellik, makûl olması bakımından *mahiyet*, hariçte sübutu bakımından *hakikat*, başkalarından farklılığı bakımından ise *hüviyet* diye adlandırılır."

Lügat-ı Naci'de, mahiyetin hakikatten daha umumî olduğu, nitekim hakikatin sadece *mevcut* şeyler için kullanılmasına karşılık, mahiyetin *madum* yani *yok* olan şeyler için de istimal edilebildiği yazılır. Bu son ifadeye bir misâl vermek gerekirse: Şirkin hakikati yoktur. Ama, "Şirk nedir?" sorusunun, "Allah'a ortak koşmaktır" şeklinde bir cevabı vardır. İşte şirkin mahiyeti bu cevapta kendini gösterir.

"İnsan nedir?" sorusuna "hayvan-ı natıktır" yani "İdrak sahibi bir canlıdır." şeklinde cevap vermekle insanın mahiyetini anlatmış oluruz.

Bu bir mânâ olarak akıllarda yer eder. Bildiğimiz, gördüğümüz insan ise bu mahiyetin hakikatidir. Bir insanı diğer insanlardan ayıran özellikler ise onun hüviyetini teşkil ederler.

“O nedir?” sorusu, insan için sorulabileceği gibi onun her bir organı için de sorulabilir. Eli göstererek, “Bu nedir?”, dediğimizde alacağımız cevap onun mahiyetiyle ilgilidir. O mahiyetin hâricte tahakkuk etmesi cihetiyle de elin bir hakikati vardır. Yine o eli başkalarından ayıran bir hüviyeti ve sureti olduğu da açıktır. Böyle düşünüldüğünde bir tek varlığın bile nice suret, mahiyet, hüviyet ve hakikatlerle adeta kaynaştığı anlaşılır.

MAKDURAT

Allah'ın, kudretiyle gerçekleştirdiği işler. Takdir edilmiş şeyler.

MAKULAT

Aklen bilinen şeyler.

Makulat ve *mahsusat* birbirine mukabil iki kavramdır. *Makulat*, akla hitap eden şeyler, *mahsusat* ise duylara hitap eden şeylerdir. Mesela melekler duyuların alanına girmekle beraber aklın araştırma alanına dahildirler.

İnsan, gözüyle dünyanın sabit olduğunu, güneşin ise dünya etrafında hareket ettiğini görür. Ama gerçekte durum bunun tam tersidir, dünya

güneşin etrafında hareket halinde-
dir. Bunu aklımızla anlarız ve duyuların yanıltıcılığından kurtuluruz.

MÂLÂYÂNÎ

Mânâsız, boş söz.

Faydasız, boş iş.

Dünyaya da, ahirete de yaramayan şeyler.

Mâlâyânî, yani kendisiyle hiçbir hedef gözetilmeyen, iş olsun diye, lâf olsun, vakit geçsin, ömür tükensin diye yapılan boş konuşmalar ve faydasız işlerdir.

“Kişinin İslâmî güzelliklerinden biri de, malayani şeyleri terk etmesidir.” (Hadis-i Şerif)

Mâlâyâninin en yaygın tarifi, *“ne dünyaya ne de ahirete yaramayan şeyler, işler, konuşmalar”* şeklindedir.

Nur Külliyyatı'nda dünyanın üç yüzü olduğu ifade edilir. Birisi ilâhî isimlere ayna olma yönü, diğeri ahirete tarla olma ciheti, üçüncüsü de dünyanın zevk ve safa, oyun ve eğlence tarafıdır. İşte bu tasnifteki ilk ikiye girmeyen her iş, her faaliyet, her konuşma malayanidir.

Mâlâyânî, ahiret namına bir faydası olmayan, ama günah yahut haram da sayılmayan boş işler demektir.

“Lüzumsuz ve malayani bir surette vazife-i hakikiyelerini ve elzem işlerini bırakıp âfâkî ve siyâsî boğuşmalara ve kâinatın hâdisatına merak ile dinleyerek, karışarak ruh-

larını sersem ve akıllarını geveze etmişler." (Kastamonu Lahikası)

İnsanın nefs-i emmaresi, mâlâyâniye yatkındır. Şeytan da insanı küfür, şirk ve haram şıklarından hiçbirine sevk edemediği taktirde, onu mâlâyâniye teşvik eder.

MÂLİK-ÜL MÜLK

Bütün Mülk aleminin yegâne sahibi.

Mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilen.

MÂNÂ-YI HARFÎ

Başkasının mânâsını göstermek.

Başkasının bilinmesine hizmet etmek.

Varlıkları, Allah'ın isimlerine ayna olmaları yönüyle tefekkür etmek.

Arapçada *harf*, "Kendisinde bir mânâ olmayıp başkasının mânâsına hizmet eden" demektir. *İsim* ise, kendisinde bizzat mana olandır.

Mânây-ı harfî, kâinata Allah'ın adına bakmaktır. Böyle bir bakışta her varlık Allah'ı tanıtan, O'nun isim ve sıfatlarına delalet eden bir harf hükmünde olur.

Mânây-ı ismî ise, kâinata bizzat kâinat namına bakmaktır. Böyle bir bakışta, varlıkların Allah'a delaleti gizlenir, sadece o varlıkların kendileri görülür.

Pencereye bakmakla pencereden bakmak elbette bir değildir. İşte, mânây-ı ismî pencereye bakmak, mânây-ı harfî ise pencereden seyretmektir.

İlâhî fermanda hem göklerin ve

yerin yaratılışına hem de insanın ana rahminde geçirdiği safhalara sıkça dikkat çekilir. Her şey Allah'ın eseri, mahlûku, mülkü olarak takdim edilir ve insan, âlemin her köşesini bu şuurla gezer ve kendisini ilâhî sanatların sergilendiği uçsuz bucaksız bir sergide, muhteşem bir fuarda hisseder. İşte insanın ve âlemin bu mânâda değerlendirilmesine Bediüzzaman, *mânâ-yı harfî* diyor. Yani, böyle bir insan, kâinattaki her esere yaratıcısı namına bakar ve baktırır.

İnsan, kendi nefsini mânâ-yı harfîyle değerlendirmeli, "Bu hayat benim şahsî malım değil, eğer öyle olsaydı ölüm bana yaklaşılmazdı." demeli ve hayatını Allah'ın *Muhyi* (hayat verici) isminin bir cilvesi bilmelidir. Bu noktaya varan insan, ömrünü kendi keyfince kullanamaz; Allah'ın rızası yolunda geçirmeye gayret eder.

Aynı şekilde, varlığını *Mucid* (var edici) isminin, görmesini ve işitmesini de *Basîr* ve *Semî* isimlerinin tecellisi bilmelidir.

Bu noktaya erişen bir kalbi kibir istila edemez, gurur lekeleyemez. Böyle bir kalbin sahibi, başka varlıkları da aynı mânâda değerlendireceği için, hiçbir mahlûka zarar veremez. Çünkü çok iyi bilir ki, onlar da kendi nefislerine mâlik değildirler; onlar da Allah'ın mahlûkudurlar.

"Hiçbir şey, bir zerreye bile, mânâ-yı ismiyle masdar olamaz. Amma bir zerre, mânâ-yı harfîyle semanın yıldızlarına mazhar olur." (Mesnevi-i Nuriye)

Masdar; bir şeyin çıktığı, sudur ettiği yer demektir. Mazhar ise, o şeyin zahir olduğu, görüldüğü, kendini gösterdiği mekândır.

Materyalistler ve tabiatçılar, masdar ile mazharı, bir başka ifadeyle *sudur ile zuhuru* birbirine karıştırıyor ve aldanıyorlar.

Bediüzzaman'ın vecizesini bir misâl ile açıklamaya çalışalım: Güneşe karşı tuttuğumuz bir ayna, parıl parıl parlar. "Aynada ışık olduğunu" söylediğimizde, doğruyu ifade etmiş oluruz. Böyle demekle, güneşin aynadan zuhur ettiğini, ışığını onda gösterdiğini ifade etmek isteriz. Böylece aynadaki ışığa mana-yı harfiyle bakmış oluruz.

"Aynada ışık yoktur" dediğimizde de sözümüz yine doğrudur. Çünkü o cam parçası bir ışığa masdar değildir; yani ışık o cam parçasından sudur etmez, çıkmaz.

Bu misâli, diğer varlıklara da uygulayabiliriz.

Bak: Mânâ-yı ismi

MÂNÂ-YI İSMÎ

Bir şeyin kendi şahsına ve zatına bakan ciheti.

Mevcudata mevcudat hesabına bakmak.

Varlıkların özelliklerini, görevlerini ve faydalarını 'yaratıcıyı düşünmeksizin' incelemek.

Varlıkların yaratılış gayesi, kendi nefislerini göstermek değil, taşıdıkları Allah namına okutturmaktır. Bu eserler böylece değerlendirilmezlerse, ruh donuklaşır, fikir kabalaşır,

akıl atıl kalır, kalp ise bir köşeye sinmekten öte bir şey yapamaz hale gelir. Bu hale düşen bir insan, artık ne kadar ilim tahsil ederse etsin, kendini bilmediği için, Rabbini de bilemez. Organlarını ve duygularını sorumsuzca kullanır. Sahipsiz sandığı bu dünyada, dilediği yanlışlığı yahut haksızlığı rahatlıkla işlemeye başlar.

Başta ahlâk buhranı olmak üzere, her türlü anarşinin temelinde "*insanı ve bütün eşyayı mânâ-yı ismiyle değerlendirmek; yani her şeyi ve herkesi sahipsiz ve kendi başına buyruk zannetmek.*" yatar.

Bak: Mânâ-yı harfi

MÂNÂ-YI ÖRFİ

Bir sözün toplum içinde anlaşılan mânâsı.

Mânây-ı örfi, bir kelime veya cümleinin toplum içinde anlaşılan mânâsını ifade eder. Bu örf, mahalden mahalle, tabakadan tabakaya farklılık gösterebilir.

Aşağıda, Risale-i Nur'da bu konuda geçen iki cümle örnek olarak verilmiştir:

1- "*Şu tabirat, Vâcib-ül Vücut'un kudsiyetine ve istiğna-i zâtisine, mana-yı örfi ile münasib düşmüyor.*" (Mektubat)

2- "*Belki namazda ve ezandaki gibi elfaz-ı mübarekeler, mana-yı örfilerine alem ve nam olmuşlar.*" (Mektubat)

MÂNİ

Koruyucu sebepler yaratarak zararları önleyen.
Bir şeyin meydana gelmesine müsaade etmeyen.

MARİFET

Bir şeyi olduğu gibi idrak etmek.
Tanımak.

Marifetin ilimden farkı: Marifet kelimesi, bilmediği ve tanımadığı bir şeyi daha sonradan bilmekte ve tanımakta kullanılır. Bu nedenle Cenab-ı Allah'a *arif* denmez, *Âlim* denir.

MARİFETULLAH

İlâhî hakikatlere vukufiyet
Kalbî inkişaf
İlâhî sıfat ve isimlerin tecellilerini tefekkür etmekle erişilen mertebe.

Marifetullah, Allah'ı bilmek ve tanımaktır. Muhyiddin-i Arabî'nin dediği gibi, "Allah'ı bilmek, varlığını bilmenin gayridir."

"*Marifetullah, gayetü'l-gâyât, kâbe-i kemâlâtır*" Yani, en birinci gayedir ve bütün kemâlâtın başıdır. Keza marifetullah, bütün gerçek ilimlerin esası, madeni, nuru ve ruhudur.

İnsanlar, başlıca şu dört yolla Allah'ı tanımaya çalışırlar: *Tasavvuf*, *Kelam*, *Felsefe* ve *Kur'an*.

Tasavvuf, kalbin safileştirilmesi ve o kalbe ilâhî nurların gelmesi esası üzerine kurulmuştur.

Kelâm, imkân ve hudus delilleri

gibi akli delilere dayanır.

Felsefe, mücerred akılla Allah'a ulaşmaya çalışır.

Kur'an ise, Allah'ın kelâmı olarak, doğrudan Allah'ı tanıtır.

Kur'an-ı Kerim, mümine daima marifet dersleri verir. Fatiha Suresi, Allah'ın adıyla başlar ve hemen Allah'ın "*Rabb-ül-âlemin*" olduğunu bildirir. Bu bir marifettir. O, bizim Rabbimiz olduğu gibi, bütün hayvanlar, bitkiler âleminin de Rabbi, sema âleminin, arz âleminin de Rabbi, melek âleminin, cin âleminin de Rabbi, arşın, kürsinin, cennet ve cehennemin de Rabbidir.

Daha sonra, Allah'ın Rahmân ve Rahîm olduğunu bildirir. Allah'ı Rahman ve Rahim olarak tanımak da bir marifet dersidir.

Bir kul, bütün sıfatları sonsuz olan Allah'ın marifetinde ne kadar ileri giderse gitsin, önünde yine sonsuz bir mesafe vardır.

Resulûllah Efendimiz (asm), Mi'rac mucizesinden önce de, mahlûkat içerisinde marifetullahda en ileri derecedeydi. Mi'rac ile, marifet semasına uruc etti. Rabbinin mülkünü kat kat gezdi. Cennetini, cehennemini gördü. Melekler âlemini bütün ihtişamı ile seyretti. O mukaddes ruhunu safha safha yücelten ve O'nu ulviyet mertebelerinde süratle yükselten bu bereketli seyahat sonunda, pâk lisanından şu cümle dökülmüştü: "*Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben (eriştiğim bu marifet mertebesine rağmen yine de) seni hakkıyla tanımayamadım, bilemedim.*"

MÂSADAK

İlgi ve anlam alanı içine giren.

Doğrulayan, doğruluğu kendinde görünen.

Peygamber Efendimiz (asm) şöyle buyurur:

"İstanbul muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan; Onu fetheden ordu ne güzel ordudur."

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethederek Peygamberimizin bu sözüne masadak olmuştur. Ama hadisin mânâsı *"İstanbul'u Fatih Sultan Mehmed fethedecektir"* demek değildir.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle *"mânâ ayırır, masadak ayırır."*

Maide Suresi 54. ayete bakalım:

"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı yumuşak, kâfirlere karşı şiddetlidirler; Allah yolunda mücahede ederler, hiçbir kınayıcının kinamasından da korkmazlar."

Bu ayette bildirilen kavim değişik zamanlarda değişik topluluklar olabilir. Bu özelliği taşıyan kavim bu ayete masadak olur, ama ayetin manası belli bir kavimle sınırlandırılmaz. "Ayetin manası falan kavimdir" dediğimizde mana ile masadaki birbirine karıştırmış oluruz.

MASDAR

Bir şeyin çıktığı (sudur ettiği) yer. Menba.

Bediüzzaman'ın konuya açıklık geti-

ren ifadeleri:

"Hararet ve ziya, sana bir âyine vasıtasıyla gelir. Senden Güneş'e karşı minnetdar olmaya bedel, âyineyi masdar telakki edip, Güneş'i unutup, ona minnetdar olmak, divaneliktir." (Mesnevî-i Nuriye)

Bu vecizede masdar ve mazhar meselesi güneş misâliyle aydınlatılmıştır. Ayna mazhardır, yani güneşin ziyası onda zahir olmuş, onda kendini göstermiştir. Eğer ışık aynadan sudur etse, yani ayna masdar olsa güneş battıktan sonra da aynadaki ışığın devam etmesi gerekir.

Kitap ilimden sudur ediyor; masdar ilimdir, kitap ise mazhardır.

Şu uçsuz bucaksız feza âlemi kudretten sudur ediyor; kudret masdardır, âlemler mazhardırlar.

Misâller çoğaltılabilir.

İlim sıfatına maddî ve kesif bir sayfanın ayna olması ve onu göstermesi gibi, ilâhî sıfatlar da mahlûkat aynasında kendilerini ihsas ederler. Bu mânâda bütün mahlûkat ilâhî isim ve sıfatlara mazhar olmuşlardır ve şu varlık âlemi o ilâhî sıfatları akıl sahiplerinin idraklerine gösteren bir aynalar manzumesidir. Mahlûkatta tecelli eden her bir sıfat, her bir özellik ilâhî sıfatlardan doğmuş, onlardan sudur etmiştir. Masdar, sıfatlardır.

MAZHAR

Bir şeyin zahir olduğu, görüldüğü yer.

Bak: Masdar

MEÂNÎ

Meânî, sözün yerinde kullanılması ni, muhatabın hâline uygun olarak söylenmesini sağlar. Mesela, zeki insana veciz konuşmak, avamdan olanlara ayrıntılı anlatmak, çocukla konuşurken çocuklaşmak, âlimle ilmî bir sohbet yapmak, sözü kabule müsait olanlara nasihat etmek, inatçı kimselere delil getirerek söylemek gibi durumlar meani ile ilgilidir. Belâgat, bir nevi terzilik san'atıdır. Meânî, terzinin muhatabına göre elbise dikmesidir. Küçük bir çocuğa bir büyük elbisesi dikilmesi uygun olmadığı gibi, bir büyük bir insana da çocuk elbisesi giydirmek münasip değildir. İyi bir terzi, elbiseyi tüm vücudunda göre keser, biçer. O elbise, ne bol gelir, ne de dar. İyi bir konuşmacı da, tam muhatabına göre konuşur, onun seviyesinden hitap eder.

Tahiru'l- Mevlevî bu konuda şu güzel örneği verir: *"Ettalaku merratan"* (Boşamak iki kere olur) (Bakara, 229) *ayettir, ama nikâh meclisinde okunmaz.*

MECAZ

Bir sözün gerçek anlamı dışında kullanılması.

Mecaz, bir sözün gerçek anlamından farklı kullanılmasıdır. Meselâ, "Sobayı yak" cümlesi, sobanın içindeki odun veya kömürün yakılmasını ifade eder. "Bereket yağıyor" cümlesi, gökten yağmur yağdığını anlatır. Hemen her dilin mecazi anlatımları

vardır. Kur'an'da da pek çok mecaz örnekleri görmek mümkündür. Mesela, *"Allah'ın iki eli de açıktır"* ayeti, Allah'ın sonsuz cömertliğini bildirir. (Maide, 64) Yoksa, Cenab-ı Hak, bizim bildiğimiz tarzda elden münezzehtir. *"Hiçbir şey O'nun misli gibi değildir"* ayeti bu noktada bize rehberlik eder. (Şura, 11) "Devletin eli muhtaçlara ulaştı" cümlesinde "devletin eli" cismani bir el olmadığı gibi; "Allah'ın iki eli" ifadesinde kasdedilen de, maddi el değildir.

"Kim bu dünyada âmâ ise, o ahirette de âmâdır, hatta, daha da şaşkın bir haldedir" (İsra, 72) ayeti, dünyada gerçekleri görmeyenleri âmâ (kör) olarak nitelendirir ve bunların diğer alemde ceza olarak kör kalacaklarını bildirir. Nitekim, bir başka ayette gerçek körlüğün gözün kör olması değil, sadırlardaki kalplerin kör olması olduğu haber verilir. (Hacc, 46) Bu dünyada manen kör olanlar, diğer alemde gerçekten kör olarak dirileceklerdir. Durumu Kur'an'dan takip edelim:

"Kim beni zikirden (anmaktan, hatırlamaktan) yüz çevirirse, ona sıkıntılı bir hayat vardır. Ve kıyamet günü onu kör olarak haşrederiz. "Ya Rabbi, beni niçin kör olarak haşrettin, der. Halbuki ben dünyada görüyordum." Allah buyurur: "Evet, öyleydi. Sana ayetlerimiz geldi, fakat sen onları unuttun. Bugün de ceza olarak unutulacaksın." (Taha, 124-126)

Dikkat edilirse, ayetin son kısmındaki *"Bugün de eza olarak unutulacaksın"* ifadesinde başka bir me-

caz vardır. Çünkü, “*Rabbim şaşır-maz ve unutmaz*” ayetinin hükmün-ce, Cenab-ı Hak unutmaktan münez-zeh'tir. (Taha, 52)

MECAZÎ NEFS-İ EMMARE

Nefs-i emmarenin susturulmasından sonra onun vazifesini devam ettiren nefis.

Nefs-i emare insana daima kötülüğü emreder. İnsan kemâle erdikçe nefsi-ni önce kötülemeye başlar, daha sonra onun sözünü dinlemez hale gelir ve en sonunda o nefis “marziy-ye” makamına çıkmakla Allah'ın ra-zı olduğu ulvî bir keyfiyete bürünür.

Bu noktada şu soru hatıra gelir:

İnsan bu makama erdikten sonra terakkisi duracak mı? Onu melekler-den ayıran bu en önemli özellik ta-mamen kayıp mı olacak? Bediüzza-man'ın şu tahlili bu soruya cevaptır.

“Bir zaman evliya-i azîmeden nefs-i emmaresinden kurtulanlardan birkaç zâttan, şiddetli mücadele-i nefsiyeler ve nefs-i emmareden şek-valarını gördüm. Çok hayret ediyordum. Hayli zaman sonra, nefs-i emmarenin kendi desaisinden başka, daha şiddetli ve daha ziyade söz dinlemez ve daha ziyade ahlâk-ı seyyiyeyi idame eden ve heves ve damar ve a'sab, tabiat ve hissiyat hal-litasından çıkan ve nefs-i emmare-nin son tahassüngâhı bulunan ve nefs-i emmareyi tezkiyeden sonra onun eski vazife-i seyyiesini gören ve mücadeleyi âhir ömre kadar de-

vam ettiren, bir manevî nefs-i em-mareyi gördüm. Ve anladım ki, o mübarek zâtlar hakikî nefs-i emma-reden değil; belki mecazî bir nefs-i emmareden şekva etmişler.” (Kasta-monu Lâhikası)

Hakikate göre mecaz çok zayıftır, Mecazî nefiste ise tam aksi bir du-rum söz konusudur. “*Daha ziyade söz dinlemez ve daha ziyade ahlâk-ı seyyiyeyi idame eden*” tâbirleri bu göl-ge nefsin, nefs-i emmareyi bazen çok gerilerde bıraktığını ifade ediyor.

Bir örnek:

Nefis, salih bir mümine kumar oynamayı hoş gösteremiyor, içkiyi emredemiyor, ‘namaz kılma’ diyemi-yor. Demek ki, bu konularda nefs-i emare susturulmuştur. Fakat, bu mümin, dünyanın fâni olduğunu çok iyi bildiği ve müminlerin kardeş ol-duklarına inandığı halde, bir mümin kardeşinin eline geçen fâni bir ma-kamı yahut menfaati kıskanmaktan kendini alamıyor. *Kıskançlık damarı* hükmetti mi, iç âlemi altüst oluyor, huzuru kaybolup gidiyor.

İşte bu kıskançlık damarı hakikî mânâsıyla olmasa bile hayal merte-besiyle kâmil insanlarda da bazen kendini gösterebilir. Böyle bir hâl o ince ruhu feverana getirir: “Ben ne yapıyorum? Halkın teveccühüne mi gönül bağlıyorum? Yoksa rızayı bı-rakıp riyaya mı sapıyorum?” diye derinden derine üzüntü duyar. Defa-larca tövbe eder, istiğfar eder. Ve bu hissi, iç âleminden söküp atmak için nefsine cezalar verir, ibadetlerini,

dualarını artırdıkça artırır. İşte bu zatta bir an için mecazî nefs-i emmare hükmetmiş ve onun terakkisinin devamına sebep olmuştur. İşte o büyük zatların, bu süfli hislerin gölgelerine bir an için de olsa kapılmalarını Üstad Bediüzzaman *mecazî nefs-i emmare* ile izah ediyor ve bunu bizde hükmeden hakikî nefs-i emmareyle karıştırmayalım diye de şu hatırlatmayı yapıyor:

"Bu zatlardaki, nefs-i emmare değil, belki a'saba devredilen nefs-i emmarenin vazifesidir. Maraz ise kalbî değil, belki maraz-ı hayalidir."

(Mektûbat)

MECİD

Zatı mukaddes, şanı yüce, keremi ve ihsanı bol olan.

MEDENİYET

Medeni oluş, insanca yaşayış, şehirlilik.

Yaşayısta, sosyal ilişkilerde, ilim-fen ve san'atta ilerlemiş toplumlar "medenî toplum" kabul edilirler.

Gerçek medeniyet, insanlığın ilerlemesine, olgunlaşmasına ve insanlık mahiyetinin kemale ermesine hizmet eder. "Bu nokta-ı nazardan medeniyeti istemek, insaniyeti istemektir." Güzel yollar, sür'atli ulaşım araçları, süper iletişim imkânları medeniyetin güzelliklerindendir. Bu tür güzellikler, insanoğlunun diğer var-

lıklara üstünlüğünün de bir göstergesidir.

Fakat medeniyet perdesi altında bazen bedeviyet yaşanır. O zaman medeniyetin güzellikleri geri planda kalır, çirkinlikleri ön plana çıkar. Mesela, uçaklar masumlara bomba yağdırırsa, televizyonlar ahlâksızlık aracı olarak kullanılırsa medeniyetin getirdiği imkânlar insanlığa ve insan mahiyetine zarar verdiği için gerçek manada medeniyet sayılmazlar.

Bak: Mimsiz Medeniyet

MEDYUM

Cinlerle temasa geçip onlardan bazı haberler alabilen kimse.

Kâhin.

Kur'an-ı Kerimin surelerinden biri Cin Suresi'dir. Kur'andan öğrendiğimize göre onlar da insanlar gibi mükellef varlıklardır. Onların da mü'mini, kâfiri; iyisi, kötüsü vardır. Ve onlarla bir şekilde iletişim kurmak mümkündür.

İşte onlarla irtibata geçebilen kimselere *medyum* adı verilir. Cinlerle temas konusunda şu nokta unutulmamalıdır: İnsanlardan yalan söyleyenler olduğu gibi, cinlerden de vardır. Faili meçhul bir cinayet veya hırsızlık olayında, medyum, cinden bilgi istese ve kendisine isim verilse, bu bilgiye "doğru bilgi" nazarıyla bakmak pek çok kargaşalara sebebiyet verebilir. Kur'an-ı Kerimin "*Ey iman edenler. Bir fasık size bir haber getirirse, onu araştırın. Yoksa, bilmeden birilerine çatarsınız da, sonra*

yaptığınıza pişman olursunuz." ika-
zı unutulmamalıdır. (Hucurat, 6)

MEDRESETÜ'Z-ZEHRA

"Bediüzzaman'ın Doğu'da kurmak istediği, dinî ve fennî ilimlerin birlikte okutulacağı İslâm Üniversitesi."

Medresetüz-Zehra terkinde yer alan Zehra kelimesi ezher kelimesinin müennesidir. Mısır'daki Ezher Üniversitesi, bin yıllık geçmişle Doğu'ya ve Batı'ya modellik etmiş köklü bir üniversitedir.

Bediüzzaman Said Nursi, hem Osmanlı'nın son dönemindeki, hem de Cumhuriyet dönemindeki idarecilerle Doğu'da eğitime el atmalarını hatırlatır. "Medresetüz-Zehra" adını verdiği bir İslâm Üniversitesi teklifinde bulunur. Van-Diyarbakır-Bitlis üçgeninde kurulacak bu üniversitede hem din ilimleri, hem de fen ilimleri beraber okutulacaktır. Üniversitenin öğrencileri, hem ülkemizden hem İslâm âleminin diğer bölgelerinden olacak, böylece farklı milletler birbiriyle tanışacak, kaynaşacaktır.

İdareciler, bu teklife sıcak bakmakla beraber, nedense Medresetüz-Zehra fiilen tahakkuk etmez. Bediüzzaman, yazmış olduğu Risale-i Nur isimli tefsiriyle yaygın bir üniversite modelini gerçekleştirir. Daha kendisi hayatta iken, ülkenin çeşitli yerlerinde Risale-i Nur Medreseleri açılır. Yüksek öğrenim gören kişilerin bu ilim ve irfan yuvalarında dinî hayatlarına da yön vermeleriyle Bediüzzaman'ın ideali bir bakıma ger-

çekleşmiş olur. Bediüzzaman bu noktaya işaret etmekle birlikte

"Medresetüz-Zehra" idealinin ilerde tahakkuk edeceğini de müjdelere.

MEDRESE-İ YUSUFİYE

Hz.Yusuf'un medresesi, hapishane.

Hz. Yusuf (as) mahkûmların piridir. Bir iftira yüzünden yıllarca hapiste kalmıştır. Fakat o, hapishaneyi medreseye çevirmiştir. Bu yüzden, İslâm'a ettikleri hizmetlerden dolayı hapse atılanlar için, hapishane bir medrese-i Yusufiye halini alır.

MEHDÎ

Ahırzamanın dehşetli fitneleri içinde gelip, insanların hidayetine vesile olacak büyük mürşid ve müceddid.

Mehdi, Al-i Beyt'ten lider bir şahsiyet olup, fitnelerin en dehşetli zamanında zuhur edecek, Deccalâ karşı mücadele yapacaktır.

Ehl-i küfrün Firavun, Nemrut, Mao, Lenin gibi liderleri olduğu gibi, ehl-i iman'ın da liderleri olması gayet tabiidir. İslâm âleminde zuhur eden Abdülkadir Geylani, İmam Gazali, İmam Rabbani gibi zatlar lider şahsiyetlerdir. Ümmet, böyle zatların etrafında toplanmış, kenetlenmiş, birliğini muhafaza etmiştir.

İşte Mehdi, ahırzamanın o en dehşetli zamanında, ne yapacağını bilmez hale gelen ehl-i imanı ümit-

sizlikten kurtaracak, İslâmî hizmetlerin geniş kitlelere ulaşmasına vesile olacaktır.

Kâfirleri yok ederek bütün yanlışları bir anda düzeltecek bir Mehdi anlayışı gerçeğe aykırıdır ve hayal ürünüdür. Zira, sebepler dünyasında yaşadığımızdan, Mehdi de bu sebeplere müracaatla iş yapacaktır. Hz. Peygambere (asm) verilmeyen bir yetkinin, O'nun ümmetinden bir zata verilmeyeceği açıktır. Hz. Peygamber (asm), 23 yıllık risalet döneminde her türlü engelle karşılaşmış, bu engelleri, sebeplere müracaatla aşmıştır. Uhud'da sipere girmesi, iki zırh giymesi, Hendek muharebesinde bizzat hendek kazması, Hudeybiye'de o ağır maddelere rağmen barış imzalaması buna delildir. İşte, Mehdi de küfre karşı mücadelesini sebepler dairesinde yapacaktır. Bu cümleden olarak, eserler yazacak, talebeler yetiştirecek, irşat sistemini kuracak ve onun manevi mücahadesi vefatından sonra da bir şahs-ı manevi halinde devam edecektir.

MELÂİKE

Melekler.

Nurdan yaratılmış lâtif varlıklar.

Fıtratları safi, makamları sabit, kendileri masum nuranî varlıklar.

Şu görünen âlemde nice görünmez kuvvetler, kanunlar, ışınlar iç içe vazife görüyorlar. Melekler ise bunların hepsinden daha lâtiftir.

"Melâike, ecsâm-ı lâtife-i nuranîyyedirler. Muhtelif nevilere mün-

kasımdır." (Sözler)

Işınlardan çok daha kesif olan havayı bile göremeyen insanoğlunun, "Görmediğime inanmam" diyerek melekleri inkâra sapması insaflı bir anlayış değildir. Inanmak kalbe ait bir keyfiyettir. İnsan, inanmaya çeşitli yollarla gider. Görme, bunlardan sadece birisidir. Yemeğin tadına dilimizle, sesler âlemine kulağımızla bakarız. Manalara, hikmet ve faydalara ise aklımızla nazar ederiz.

Bilim adamlarımıza göre, insan gözü şu âlemde mevcut ışınların çok az bir kısmını görebiliyor. Demek ki insan, görmeyi tek ölçü kabul etse, şu görünen âlemin bile yüzde doksanından fazlasını inkâr edecektir.

"Hakikat kat'îyyen iktiza eder ve hikmet yakinen ister ki, zemin gibi, semavatın dahi sekeneleri bulunsun ve zışuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semavata münasib bulunsun. Şeriatın lisanında pek çok muhtelif-ül cins olan o sekenelere melâike ve ruhaniyat tesmiye edilir" (Sözler)

İşte bu tefekkürü yapamayanlar, bedenlerinin ve duyu organlarının fazlasıyla tesirinde kalmışlardır. Bu kişiler, kendi ruhlarının, akıllarının, hafızalarının da görünmediklerini, maddi gıdayla beslenmediklerini, oksijenle çalışmadıklarını, onların da en, boy, ağırlık gibi ölçülere girmediklerini düşünebilseler melekleri inkâr yoluna girmezler.

MELEK

Nurdan yaratılmış latif varlıklar.

Bak: Melaïke

MELEKÛT

Eşya ve hadiselerin iç yüzü, görünmeyen ciheti, hikmet tarafı.

Ruhlara ve meleklerle mahsus gayb âlemi.

Mülk âlemini idare eden ilâhî kanunlar.

Melekut kelimesi eşyanın iç yüzünü ifade eder. Bizler normalde eşyanın bize bakan mülk cihetini görürüz; melekût cihetini ise iman nuru ile görebiliriz.

İnsanı hayvandan ayıran en önemli özellik akıl sahibi olması, yaşadığı mülk âleminin iç yüzünü de düşünebilmesi, bir derece keşfedebilmesi, anlayabilmesi ve ondan istifade edebilmesidir.

Su ve toprak mülk âleminden iken, bir damla suda kaynaşan milyarlarca mikrop, bir gram toprakta oynaşan milyarlarca bakteri melekûtîyetten haber verirler.

Maddi varlıkların görünmeyen iç yüzlerine melekût denilse de, melekûtîyet denildiği zaman, daha çok, eşyada cârî olan kanunlar, bedenlerde hükmeden ruhlar hatıra gelir.

Risale-i Nur'da geçen *"Her şeyin dışına mülk, içine ise melekût denir"* ifadesine göre, şu görünen şahadet âlemi, aynı zamanda mülk âlemidir. Görünmeyen emir âlemi, melâike âlemi, âhiret âlemi gibi bütün âlemler de melekût ile ifade edilirler. Bazı âlimlerimiz insan bedeninin mülk, ruhunun ise melekût olduğunu ifade ederken, diğer bir kısmı bedenün görünmeyen kısımlarını da melekût olarak kabul ederler.

Buna göre, *"Her şeyin melekûtu O'nun elindedir"* (Yasin, 83) mealindeki âyet-i kerimeyi iki şekilde anlayabiliriz:

• Her şeyi idare eden görünmez kanunlar, sistemler hep Allah'ın kudretindedir ve O'nun takdiriyle vazife görürler. Bedeni idare eden ruh gibi.

• Hiçbir mahlûk kendi iç cihetine el ulaştıramaz, güç yetiremez. Bizim içimizi de, hayvanın içini de, ağacın içini de, denizin içini de, hep Allah idare etmektedir.

Hz. İbrahim'e "göklerin ve yerin melekutunun gösterilmesi" olayına bu açıdan bakabiliriz. (En'am, 75) Yani, şu muhteşem âlemin bir saray, bir şehir, bir fabrika gibi kolayca idare edildiği Cenab-ı Hak tarafından Hz. İbrahim'e gösterilmiştir.

Melekûtun bir başka mânâsı da hadiselerin bilemediğimiz hikmet yönüdür. Meselâ, hastalığın mülk ciheti ıstıraptır, acıdır, elemdir. Melekûtîyet ciheti ise günahlara kefarete olması, insanı manen yüceltmesi, kalbini dünyadan âhirete, halktan Hakk'a çevirmesi gibi nuranî meyvelerdir.

Nur Külliyyatı'nda mülk ve melekûtun bu mânâsı da çokça ve güzel bir şekilde işlenir. Bunlardan bir misâl:

"Âyinenin iki veçhi gibi, her şeyin bir 'mülk' ciheti var ki, âyinenin mülevven yüzüne benzer. Muhtelif renklere ve hâlâta medar olabilir. Biri 'melekût'tur ki, âyinenin parlak yüzüne benzer. Mülk ve zahir veçhinde, kudret-i Samedaniyenin izzetine ve kemâline münafî hâlât vardır. Esbab, o hâlâta hem merci, hem medar olmak için vaz'edilmişler. Fakat melekûtîyet ve hakikat canibin-

de, herşey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzât mübaşeretine münasibdir, izzetine münafî değildir.” (Sözler)

Malum olduğu üzere, aynanın iki yüzü vardır: Parlak yüzü ve renkli yüzü. Renkli yüzü çok farklı renklerde olabilir. Fakat bu farklılık parlak yüzü etkilemez. Arka yüzünü ne kadar koyu renkle boyasak ön yüz o derece parlak görünür. Onun gibi eşyanın ve olayların da iki yüzü vardır. Bize bakan yüzü aynanın renkli kısmına benzer. Burada farklı renkler ve görünümeler olabilir. Melekût ciheti ise aynanın şeffaf yüzü gibidir; daima parlaktır. Meselâ, ölümün insana bakan yüzü karanlık görülebilir. Fakat melekût cihetiyle ölüm, insanı bu dünyadan daha güzel bir aleme götürür. Bu yüz parlaktır, güzeldir.

MELİK

Bütün varlıkların sahibi, tek hükümdarı.

Bütün alemlerin mutlak ve tek sultanı.

Geçilecek yer. Cadde.

Memer, yol ve geçit mânâsına geliyor.

Aynada güneş temessül eder, yani bir misâlini onda gösterir. Ayna da bu sayede parlar ve aydınlığa kavuşur. Aynı ışık bir taşın da üzerinden geçer, ama o taş bu nimetten gereğince istifade edemez. Güneş taşa

“temessül etmemiş” yani onda bir misâli, bir görüntüsü teşekkül etmemiştir. Dolayısıyla taş, ışığa mazhar olamamış sadece memer olmuştur.

Hem deme ki: “Ben mazharım. Güzele mazhar ise, güzelleşir.”

Zira, temessül etmediğinden mazhar değil, memer olursun. (Sözler)

Memerin sözlük mânâsından hareketle şöyle diyebiliriz: Bir yoldan âlim bir zatın geçmesiyle o yola ilimden bir nasip, bir pay düşmez. İlimi amele dökemeyen bir kimsenin dimağı da o yol gibidir.

“Faydasız ilimden Allah’a sığınırım.” buyuran Allah Resulü (asm) bir yönüyle de bize bu gerçeği ders verir. İlim de bir nurdur, ama insan ilim tahsil ettiği halde kendisindeki karanlıklar izale olmamışsa, ilimden fayda görememiş demektir. İlim takvayı artırırken o, günahları rahatlıkla işleyebiliyorsa onun ilimden nasibi bir kayanın güneşten nasibi kadardır. Güneş o kayayı sadece ısıtmış, hararetini artırmıştır.

MENSUH

Neshedilen. Hükümsüz bırakılan. Değiştirilen.

Bak: Nesh

MERTEBE-İ RIZA

Rızaya erme makamı.

Cennete, ancak rızaya eren kullar girecekler. Demek ki, rıza cennetten önce geliyor. Cennet ehlinin en bü-

yük bir lezzeti de, Allah'ın razı olduğu bir kul olma, O'nun sevgili bir misafiri olma duygusudur.

Kur'ân'da ne kadar emir âyeti varsa, bunların her birinin işlenmesinden Allah razı olmaktadır. Yine ne kadar da nehiy (yasak) âyeti varsa, bunların da her birinin terkinden, Allah razı olmaktadır. Keza, Allah Resulünün (asm.) her bir sünneti de insanı rıza semasına ulaştıran ayrı bir rehberdir.

Rıza mertebesine ulaştıran üç temel düstur:

"Şu dünya hayatında en bahtiyar odur ki: Dünyayı bir misafirhane-i askerî telakki etsin ve öyle de iz'an etsin ve ona göre hareket etsin. Ve o telakki ile, en büyük mertebe olan mertebe-i rızayı çabuk elde edebilir."

(Mektubat)

Bu dünyada mertebe-i rızaya ermenin yolu, dünya misafirhanesine kalbini kaptırmamak, her işinde sadece ve sadece Allah'ın rızasını esas almaktır.

"Rıza-yı ilâhî ve iltifat-ı Rahmânî ve kabul-ü Rabbanî öyle bir makamdır ki; insanların teveccühü ve istihsanı, ona nisbeten bir zerre hükmündedir." (Mektubat)

Buna göre, rıza mertebesine ulaşmanın en önemli bir şartı da, insanların teveccühlerine aldanmamak, hayatın gayesini rıya değil rıza olarak tespit etmek ve ona göre çalışmaktır.

Kendisine ihsan edilen nimetlere şükür yanında, imtihan için karşısına çıkarılan belâ ve musibetleri de rıza ile karşılayan, şikâyetle bulunma-

yıp, teslim ve tevekkül yoluna giren insan, rıza mertebesine ermenin en büyük bir sebebini bulmuş demektir.

MERZUK

Rızıklanmış, ihtiyaçları verilmiş.

Bak: Rızık, Rızık

MESEL

Örnek, benzer, numune

Kendisinde garabet bulunan bedî' söz.

Dokunaklı ve mânâlı söz.

Terbiye ve ahlâka faydalı hikaye.

Meselde temel umde olan garabet onun diğer sözlerden farklı olması demektir. Bu özelliği sebebiyle, mesel dillere destan olur, ağızdan ağıza, nesilden nesile yayılır gider. Sözügelimi Hz. Musa (as) ile Firavunun mücadelesi dillere destan olduğundan hemen her devirde ona atıfta bulunulmuştur.

Kendisinde garabet olan her hayret verici hal, sıfat veya kıssa için mesel tabiri kullanılır. Mesela, Hz. İsa'nın (as) babasız yaratılışı ile ilgili olarak *"Şüphesiz Allah katında İsa'nın meseli Adem'in meseli gibidir"* denir. Burada söz konusu olan, her iki peygamberin hayret verici yaratılışlarıdır. Zira, Hz. Âdem anne-babasız olarak doğrudan topraktan yaratılmış, Hz. İsa ise, sadece anne ile dünyaya gönderilmiştir. Ra'd 35 ve Muhammed 15. ayetlerde *"Muttakilere va'dolunan cennet'in meseli"*

şöyledir..." denilmekte ve ardından cennetin hayret verici tavsifi yapılmaktadır.

Mesel ve temsil, aslında aynı kökten gelir. Her mesel, aynı zamanda bir temsildir. Ancak her temsil mesel değildir. Temsil şöhrat bulup yaygınlaşınca mesel olur. Temsilde olduğu gibi, meselde de asıl teşbih-tir.

Bir de edebiyatımızda kullanılan *irsal-i mesel* san'atı vardır. İrsal-i mesel, gerçekte bir teşbihtir. Ancak bu teşbih çok yönlüdür. İrsal-i mesel, vaktiyle bir olay veya tecrübe münasebetiyle söylenmiş olup, dil-den dile dolaşan güzel sözlerle denir. *"Sütten ağzı yanan yoğurdu üfler de yer"* sözü böyle bir irsal-i meseldir.

Nice nimetlere mazhar insanların bu nimetlerin farkına varmadıklarını ifade ederken, *"Ol mahiler ki derya içredür, deryayı bilmezler"* demek; yapılan iyiliğin asla unutulmayacağını söylerken, *"Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır"* atasözünü hatırlatmak; hocalara hürmetten bahsederken, *"Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum"* vecizesini söylemek, irsal-i mesele birer örnektir.

MESH

İnsanın hayvan şekline getirilmesi.

Kur'an-ı Kerim, geçmişte bir kısım insanların maymun ve domuza çevrildiklerinin ve daha sonra helâk edildiklerini haber verir. (Bakara, 65; Maide 60; A'raf, 166) Müfessirler, ilgili

ayetlerin yorumunda iki türlü meshe dikkat çekmişlerdir: Maddî mesh ve Manevi mesh.

Maddi mesh, insanların şeklen maymun veya domuz olmasıdır. Manevi mesh ise, şeklen değil, tabiat itibariyle tilki, yılan, canavar veya domuz gibi olmasıdır. Birincisi suret itibariyle, ikincisi ise, suret itibariyledir.

MESİH

Hz. İsa'nın (as.) lakabı.

Hz. İsa'ya *mesih* lakabı verilir. Böyle denilmesi

- yeryüzünde çok seyahat etmesi
- yahudilikteki bir takım ağır hükümleri kaldırması.
- eliyle meshetmek suretiyle hastaları iyileştirmesi cihetleriyle açıklanır.

MEŞREB

Su içme yeri. Çeşme.

Davranış ve yaşayış tarzı.

Aynı cemaat içinde bulunan kimseler farklı meşreplerde olabilirler. Kimi kalp ağırlıklı olur, kimi akıl ağırlıklı. Kimi sabırlı olur kimi celalli.

Meşreb kelimesinin kaynağı şu olaya dayanır: İsrailoğulları Hz. Musa'nın rehberliğinde Kızıldenizi geçtiler. Çölde susadıklarında Hz. Musa'dan su talebinde bulunurlar. Cenab-ı Hak, Hz. Musa'ya *"Asa'nı taşı"*

vur!" diye vahyeder. Hz. Musa, asasını taşa vurunca, İsrailoğullarının kabileleri sayısınca, on iki yerden su çıkar. Böylece, her kabile, kendine tahsis edilen bölümden suyunu içer, aralarında münakaşa olmaz.

İşte, üstteki olayı anlatan ayette *"Onlardan her biri meşrebini (su içme yerini) bildi"* ifadesi, *meşreb* kelimesine kaynak olmuştur. (Bakara, 60)

Peygamber Efendimiz (asm.) , Bedir esirlerine yapılacak muameleyi ashabıyla meşveret ederken Hz. Ebubekir *"Fidye karşılığı serbest bırakalım"* der. Hz. Ömer ise *"Hepsini öldürelim"* teklifinde bulunur. Hz. Peygamber (asm.), Hz. Ebubekiri Hz. İbrahim ve Hz. İsa'ya; Hz.Ömer'i de Hz. Nuh ve Hz. Musa'ya benzetir.

Mesela, Tabiinin en önde gelenlerinden kabul edilen Hasan-ı Basri ve Üveys el-Karani'nin meşrebleri elbette aynı değildir. Hasan-ı Basri, insanlarla iç içedir. Talebe yetiştirmektedir, halkın suallerine cevap vermektedir. Üveys el-Karani ise sırlı ilimlere, ruhani feyizlere mahzardır ve münzevi meşreptir.

Günümüz Müslümanlarında da pek çok farklı meşrepler görmek mümkündür. Bu farklılık, aslında bir renkliliktir, bir güzelliiktir. Bu farklılığı ihtilaf sebebi yapmamak gerekir. Gök cisimlerinin nizamından bahseden ayette *"Her biri bir yörüngede hareket eder"* (Yasin, 40) denildiği gibi, her meşrep sahibi de, diğerlerinin yörüngesine girmeden, çarpmadan ve çatışmadan yoluna devam etmelidir.

MEŞ'UR

Şuurlanmış. Şuurunda olunan. Bilinen. İdrak edilen.

MEŞVERET

Görüş alışverişinde bulunmak.

Meşveret, bir konuda ehil olanlarla görüş alışverişinde bulunmaktır. İstişare ve şura kelimeleri de aynı kökten gelir.

Kur'an-ı Kerim, seçkin insanların bir özelliğini *"Onlar, aralarında şura yaparlar"* şeklinde anlatır. (Şura, 38) Taraf-ı İlahiden Hz. Peygambere, *"Yapacağın iş hususunda onlarla meşveret et"* emri verilmiştir. (Al-i İmran, 159)

Hz. Ebu Hüreyre, *"Ben, arkadaşlarıyla Resulullahtan daha çok istişare eden birini görmedim"* der. (Tirmizi, Cihad, 35)

Mesela, Bedir Savaşı için ordu konakladığında, ashaptan Hubab b. Münzir, *"Ya Resulallah, der. Eğer burada konaklayışımız vahiyle değilse Bedir Kuyusuna gidelim. Suyu tutarız, düşmana avantajlı konumda oluruz"* Hz. Peygamber, bu makul teklifi aynen kabul eder.

Hendek savaşı öncesinde şehrin etrafına hendek kazılması fikri Selman-ı Farisiye aittir. *"Ya Resulallah, bizim oralarda böyle yapıyorlar, isterseniz hendek kazalım"* demiş, teklifi kabul edilmiştir.

Fertler ve cemaatler gibi, bütün İslâm âlemi de birbiriyle meşveret etmeli, zaman zaman bir araya gelip, meselelerini müzakere etmelidirler.

METİN

Kuvveti çok şiddetli olan.

MEVCUDAT-I İLMİYE

Eşyanın Allah'ın ilmindeki varlığı.

Mahiyet

Ayan-ı sabite

Eşyanın ilm-i ilâhîdeki durumuna mevcudat-ı ilmiye adı verilir. Bazıları, aynı manayı ayan-ı sabite mefhu- muyla ifade etmişlerdir.

Ezberlediğimiz bir şiir zihnimizde ilmi bir varlığa sahiptir. Yazdığımızda ise gözle görülür hale gelir. İşte, bütün varlıklar, yaratılmazdan önce Allah'ın ilminde mevcuttur; yani mevcudat-ı ilmiye idiler. Yaratıldıklarında ise, haricî bir vücut kazandılar.

Bak: Ayan-ı Sabite

MEVCUD-U MEÇHUL

Varlığında şüphe olmamakla birlikte mahiyet ve keyfiyeti bilinmeyen.

İnsan, ilâhî sıfatların ancak varlıklarını bilebilir, mahiyetlerini bilemez. Allah, ancak *Mevcud-u Meçhul* olarak bilinebilir. Yani, "Onun varlığında asla şüphe yoktur, fakat zâtının ve sıfatlarının mahiyetini bilmek insan idrakini aşar."

"Cenab-ı Hakk'a mevcud-u meçhul ünvanıyla bakılırsa, ma'rufiyet şuaları bir derece tebâriiz eder." (Mesnevî-i Nuriye)

Allah'a böylece iman eden bir insan, Onu tanıma yoluna girmiş demektir. Artık o kişide "marufiyet şuaları" yani Allah'ı tanımının ışıkları kendini gösterir.

Akıl mahluk olduğu gibi, onun bilgi sahasına giren her şey de mahluktur. Öyle ise sınırlı olan akıl, sonsuz ve mutlak olanı anlayamayacağını idrak ettiği anda, Allah'ı bilme yolunda önemli bir adım atmış olmaktadır.

Bu gerçeği anlamamız için en güzel örnek kendi ruhumuzdur. İnsan ruhu, mahiyetiyle bilinmez, ancak faaliyetleriyle anlaşılır. Ruhu böylece tanıyan bir insan, onu tanımaya başlamış demektir. Böyle yapmayıp, ruhun mahiyeti hakkında konuşan, "uzunluğu şu kadar, eni bu kadardır; bedenın şurasında oturur, rengi şöyledir" gibi şeyler söyleyen insan, ruhu bilmediğini gösterir ve onu tanımaktan daha da uzaklaşır.

Ruhun mahiyeti bilinmez. O, beden ülkesini sevk ve idare eden ilâhî bir kanundur. Toprağı görüp yerçekimini göremediğimiz gibi, bedeni görür fakat ruhu seyredebeyiz. Ruh, ne hanesi olan bedene benzer, ne de o haneyi kuşatan kâinata. Ruh bedende misafir olan apayrı bir mahiyettir.

Ruh hakkında insana çok az bilgi verilmiştir. İnsan bu bilgi ile, ruhunu "bilinmez" olarak bilir, "anlaşılmaz" olarak anlar.

MEVT

Ölüm. Ruhun bedenden ayrılması.

MEVZU HADİS

Hadis olmadığı halde, Peygamber Efendimize (asm) dayandırılan uydurma sözler.

Mevzu hadis derken, *hadis* kelimesinin kullanılması, uyduranın iddiası sebebiyledir; yoksa onlara hadis denilmez. Çünkü bu sözler Peygamber Efendimize ait değildir.

Ancak her mevzu şeyin mânâsı yanlış demek değildir. Belki "Bu söz hadis değil, Peygamber Efendimize (asm) ait değil" demektir. Mevzu hadis denilen uydurma sözler bazen doğru ve güzel sözler de olabilir, ama onlara hadis denilmez. Bu konuda, *Ondokuzuncu Mektup*'ta şu bilgiler verilmiştir:

"Fenn-i hadisin muhakkikleri, nakkadları o derece hadisle hususiyet peydâ etmişler ki, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâmun tarz-ı ifadesine ve üslûb-u âlisine ve suret-i ifadesine ünsiyet edip meleke kesb etmişler ki, yüz hadis içinde bir mevzuu görse, 'Mevzudur' der. 'Bu hadis olmaz ve Peygamberin sözü değildir' der, reddeder. Sarraf gibi, hadisin cevherini tanır, başka sözü ona iltibas edemez. Yalnız, İbn-i Cevzî gibi bazı muhakkikler, tenkitte ifrat edip, bazı ehâdis-i sahihaya da mevzu demişler. Fakat her mevzu şeyin mânâsı yanlıştır demek değildir; belki 'Bu söz hadis değildir' demektir."

MEZHEB

"Gidilen yol."

"Benimsenen usûl."

Mezhep, gidilen yol demektir. Nass'ların (dini metinlerin) farklı yorumları mezheplerin çıkışının en mühim sebebidir. Dinin yüzde doksanını teşkil eden temel meselelerin de bütün mezhepler ittifak halinde dirler. Teferruattan sayılan yüzde onluk kısmında içtihat yapılmıştır.

Cenab-ı Hak abdestle ilgili ayette *"...başınızı meshedin."* diye emrediyor. (Maide, 6) İmam-ı Azam, emredilen farz miktarın başın dörtte biri olduğunu söyler. İmam-ı Şafîî, saçın bir kaç teline su değmesini yeterli görür. İmam-ı Malik ise, başın tamamının meshinin daha uygun olacağını söyler. Bunların her biri de haktır, Cenab-ı Hakk'ın razı olacağı bir içti-haddır.

Keza Hz. Peygamber *"Fatihasıız namaz olmaz"* buyurur. (Tirmizi, Sünen, Mevakit, 69) İmam-ı Şafîî, bu hadise dayanarak imam arkasında Fatiha okunması gerektiğini söyler. İmam-ı Azam ise, *"İmamın kıraatı, cemaatin kıratıdır"* şeklindeki rivayetlerden hareketle, imam ardında cemaatin Fatiha okumaması ichtihadında bulunur.

Verilen misallerden anlaşılacağı üzere, özde bir farklılık söz konusu değildir. Hz. Peygamberin *"Ümmetimin ihtilâfı rahmettir"* hadisi, mezhepler ve cemaatler yönünden değerlendirilmelidir. (Aclunî, 1, 64-66)

Mezhepler farklı içtihatlarla dayanır. Asr-ı saadette bizzat Allah Resulü (asm) içtihat yaptıkları gibi, ashabın büyük alimleri de içtihat da bulunmuşlardır. Şu var ki, o dönemde Allah Resulü (asm) hayatta oldu-

ğundan bu farklı içtihatlar ayrı birer mezhep olarak ortaya çıkmamıştır. Hepsi Peygamberimizin tasvibinden yahut tashihinden geçmişlerdir. Sonraki dönemde ortaya çıkan yeni olaylar hakkında yetkili âlimler içti-hatta bulunmuşlar, bu güce sahip olmayan insanlar ise bu içtihatlardan birine uymuşlardır. Böylece ortaya on iki kadar mezhep çıkmış, sekizinin müntesipleri kalmamış ve dört mezhep günümüze kadar devam etmiştir.

İctihad farklılıkları sayesinde, İslam Hukuku bir müessese olarak gelişmiş, zenginleşmiş, devlet ve ferdin karşısında tek yol ve tek çözüm yerine, duruma göre alınıp uygulanabilecek alternatifler oluşmuştur.

Fakat şu nokta da bilinmelidir ki, *mezhep dinden olmakla beraber, dinin bizzat kendisi değildir.* Bir müçtehidin bir başka müctehidi taklid etmesi gerekmez. Fakat uygulamada herkes içtihat yapacak seviyede olmadığından müçtehitlere tabi olmuşlar, bu mezheplerden birine uyarak dini yaşamaya gayret etmişlerdir.

Bak: İctihad

MİLLET

Gidilen yol.

Aynı dinden olan insanlar topluluğu.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberin Hanif olarak *İbrahim milletine* uyması emredilir. (Nahl, 123) Burada millet, din anlamında kullanılmıştır. Keza, *"Ne yahudiler, ne de Hristi-*

yanlar sen onların milletine uymadıkça senden asla razı olmazlar." ayetinde de *millet* din anlamındadır. (Bakara, 120)

Günümüz Türkçe'sinde millet kelimesi, daha çok, ırk anlamında kullanılmaktadır.

İrklar ötesi bir dava olan İslamiyet, ırkçılığı reddeder. *"Ey insanlar! Sizi bir erkek ve dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi ırklara, kabilelere ayırdık."* ayeti, (Hucurat, 13) ırk gerçeğini ortaya koymakla birlikte ırkçılığı reddetmiş, insanların aslının aynı olduğunu nazara vermiş ve kavga etmek yerine yardımlaşmayı hedef göstermiştir.

Bediüzzaman'ın ifadesiyle, *"Milliyetimiz bir vücuttur, ruhu İslamiyet, akli Kur'an ve imandır."*

İslamiyet; Yahudiler yahut Alman nazilerindeki gibi menfi bir milliyetçiliği reddeder, ırkçılığa varmayan müspet milliyetçiliğe ise sıcak bakar. Zira, bu tarz bir milliyetçilik, İslamiyete kale olacak, fakat asla onun yerine geçmeyecektir.

MİMSİZ MEDENİYET

Medeniyet kelimesinin Osmanlıcada ilk harfi *mim*dir. Bu mimi kaldırdığımızda geriye *deniyet* kalır. Deniyet ise *alçaklık* demektir.

Bediüzzaman, sömürgeci büyük Avrupa devletleri için, *"Avrupanın ejderhaları"* tabirini kullanır. Onların reisleri için, *"İnsaniyetperver maskesi altında vahşi reisler"* tesbitini yapar. Böyle kişilerin yönlendirdiği ve

başkasını yutmakla beslenen ejderhaların meydana getirdiği medeniyetten, *mimsiz medeniyet* olarak bahseder.

"Evet, mimsiz medeniyet; habis, nazar-ı şeriatı merdud (şeriat böyle bir medeniyeti reddeder), seyyiatı hasenatına galib (kötülükleri iyiliklerinden fazla), intibah-ı beşerle mahkum-u inkıraz (insanlığın uyanmasıyla çökmeye mahkum), sefih, mütemerrid, gaddar, mânen vahşi, dışı süs, içi pis, beşerin nefsi emmâresi, kurtlanmış bir ağaç görünümündedir."

Mİ'RAC

Yükselme aleti.

Merdiven.

Asansör.

Mi'rac, *yükselme aleti* demektir ve Türkçe'ye, *merdiven*, yahut *asansör* olarak tercüme edilmiştir.

Kâmil iman, takva ve salih amel manevî terakkinin birer basamağı gibidirler; insanın ruh ve kalbi bunlarla terakki eder ve Allah'a yaklaşır.

"Namaz müminin m'iracıdır."

(Hadis-i Şerif)

Nur Külliyyatı'ndan Mirac Risalesinde, *"Hakikat-ı Mi'rac nedir?" sorusuna, "Zât-ı Ahmediyenin (asm) meratib-i kemâlâtta seyr-ü sülûkünden ibarettir,"* şeklinde veciz bir cevap verilmiş ve daha sonra bu cevabın geniş bir açıklaması yapılmıştır.

Bu cümlede çoklarının sorduğu bir sorunun da cevabını bulmuş olu-

yoruz: "Cenâb-ı Hak mekândan münezzehe olduğuna göre, O'nunla görüşmek için böyle uzun bir yolculuğun gereği var mı?"

Demek ki, mi'racta esas olan, Hz. Peygamber'in (asm) manevî terakkisidir.

Güneşle dünya arasındaki yüz elli milyon kilometreye yakın mesafeyi ışığın yaklaşık sekiz dakikada aldığı göz önünde bulundurularak, henüz ışığı dünyamıza ulaşmamış yıldızlar bulunduğunu düşünürsek sema âleminin ne kadar geniş olduğunu hayal âlemimizde bir derece canlandırabiliriz. Allah Resulü (asm) bu muhteşem âlemi bütün tabakalarıyla geçtikten sonra Allah'ın 'semavat ve arzın Rabbi olduğuna' dair imanında akıl almaz derecede bir inkişaf olduğu muhakkaktır.

Demek oluyor ki, Cenâb-ı Hakk, o en sevgili kulunu rüyetine mazhar kılmakla şereflendirmek dilediğinde, onu böyle bir terakki ve tekâmül yolculuğuna çıkardı. Burada Cenâb-ı Hakk'ı bir makamda görmek söz konusu değil, bütün mekânları ve makamları geride bırakan ulvî bir mer-tebeye çıkarak O'nunla görüşmek söz konusudur.

MİSAK-I EZELÎ

Cenâb-ı Hakk'ın 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' sorusuna, ruhların 'evet, sen bizim Rabbinizsin' diye cevap vermeleri.

Misak, *güçlendirme, anlaşma, sözleşme*, gibi mânâlara gelir. Ve *Misak-i Ezelî*, Cenab-ı Hakk'ın *"Ben sizin*

Rabbiniz değil miyim?" sorusuna, ruhların "Evet, sen bizim Rabbimizsin" diye cevap vermeleriyle tahakkuk eder.

Misakla ilgili âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

"Hem de Rabbin, Ademoğullarından, bellerindeki zürriyetlerini alıpta, onları kendi nefislerine şahit tutarak 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' (dedi). Onlar da, 'Evet Rabbimizsin, şahit olduk' dediler." (A'raf, 172)

Tefsir âlimleri, âyet-i kerimede geçen, "Âdemoğulları" ve "bellerindeki zürriyetleri" ifadelerinden hareketle, her fert için müstakil bir misakın söz konusu olduğunu beyan etmişlerdir.

Müfessirlerin bir kısmı, misakın başlangıcını "*insanın baba sülbündeki ilk teşekkülü*" olarak kabul ederler. Bir diğer grup ise misak başlangıcının "*bülüğ çağına giriş*" olduğunu söylerler. Bir kısmı da "*Misakın ana rahminde başladığını ve orada icra edilen İlâhî terbiyenin belli bir safhasında, bedene ruh ilka edildiğini, malûm soru ve cevabın da işte bu safhada gerçekleştiğini*" ifade ederler.

Ezel konusunda, Nur Külliyyatından *Kader Risalesi* 'nde şu tespit yer alır:

"Ezel; mazi silsilesinin bir ucu değil..."

Ezel; mazi ve hâl ve istikbali birden tutar, yüksekten bakar bir âyine-misaldir." (Sözler)

O halde misak-ı ezeli denilince, belli bir zaman diliminde yapılan an-

laşma değil, ezeli olan Allah'a verilen söz anlaşılmalıdır.

Şekli ve mahiyeti ne olursa olsun, İlâhî Fermanın haber verdiği bu misaktan alacağımız en önemli ders şudur:

"İnsanı Allah terbiye etmiştir. Bedenindeki her organı, her hücreyi ve ruhundaki her duyguyu, her hissi terbiye eden Odur. Ve insan, buna inanmakla ve bu inancını yaşamakla yükümlüdür."

Tefsir âlimlerimiz ruhlara yapılan bu hitabın *kelamî* olmadığına yani Kur'an ve diğer semavî kitaplarda olduğu gibi bir hitap olmadığına ittifak etmişlerdir.

Buna göre, ruhlara sorulan o soru, *harfsiz ve kelimesiz* bir hitaptır; ilham şeklindedir.

Bak: Bezmi-i alest

MİSÂL-İ MUSAĞĞAR

Küçültülmüş misâl

Özet

İnsandaki madde ve mânâ âlemleri, kâinattaki âlemlere bir küçük misal gibidir. Şehadet ve gayb âlemlerinin, yâni görünen ve görünmeyen âlemlerin birer küçük misali, beden ve ruhtur.

İnsan bedeni kâinattan süzüldüğü ve onun bir küçük misali olduğu gibi, ruhu da meleklerden, cinlerden ve kanunlar aleminden haber verir. Şu görünen insan bedeni, görünmeyen bir ruh kanunuyla sevk ve idare

edildiği gibi, şu muhteşem kâinat da nice kanunlarla sevk ve idare edilmektedir.

Öte yandan, kâinattaki birçok hakikatin insan ruhunda benzer tezahürleri görülür. Eşya için kullandığımız, yumuşak-sert, sakin, fırtınalı, alçak-yüksek gibi ifadeleri, insanın iç dünyası, seciye ve ahlâk âlemi için de kullanırız.

Şu görünen âlemin yaptığı bütün tespihleri temsil eden bir melekler âlemi vardır. Her biri ayrı vazifelerde çalışan bu nuranî varlıklara karşılık, insan ruhunda da binlerce hissiyat kaynaşmaktadır.

“Küçültülmüş misâl” ifadesini şöyle de anlamak mümkündür:

Âlemlerde tecelli eden ilâhî isimler, insanda da tecelli etmiştir. Bu tecelliler de kâinattaki hadsiz tecellilerin bir küçük misali gibidirler.

Meselâ, *Musavvir* isminin bir cilvesi ile kâinattaki her varlığa ayrı bir suret, bir şekil takılmıştır. İnsanın da gözünün sureti, kulağınıninkine benzemez, kalbinin şekli böbreğinininkinden farklıdır.

Muhyî, yâni hayat verici isminin tecellisiyle meleklerden cinlere, hayvanlara, bitkilere kadar nice varlıklar hayat nimetine kavuşmuşlar. Bu tecellilerin bir küçük misali de insana lütfedilmiş ve insan, hayat sahibi bir ruha kavuşmuş, bedeninin bütün hücreleri hayattar olmuşlar.

Misalleri çoğaltabiliriz.

MUAHHİR

Dilediğini geri bırakan, tehir eden.

MUAMMA-İ HİLKAT

Yaratılışın muamması, var oluşun sırrı.

“Ben neyim ve kimim? Bu varlıklar neyin nesi? Nereden gelip nereye gidiyorlar? Burada ne vazife görüyorlar? Neden daimi değiller, ölüyorlar?” gibi sorular, hep muammay-ı hilkatle ilgilidir.

Bu soruların gerçek cevabı ancak Allah’ın kalamından öğrenilebilir. Zira, insanı ve kâinatı yaratan ve bütün hadiseleri ihdas eden O’dur.

Felsefenin meşgul olduğu üç temel alandan biri olan *varlık* (ontoloji) problemi, hilkatin muammasını çözmekle ilgilidir. Felsefecilerin meseleye getirdikleri çözümler, genelde “karanlıkta fil tarifi” kabilinden olmuş, meseleyi her yönüyle ihata edememişlerdir. İşin içinden çıkamayanlar, ya her şeye şüpheyile bakmışlar, hüküm vermekten çekinmişler; ya sadece maddeyi görmüşler, madde ötesine uzanamamışlar; ya da “Böyle şeylerle niçin uğraşalım?” deyip akıldan sıyrılarak kendilerini oyun ve eğlenceye vermişlerdir.

MUÂRAZA

Karşı tarafın ileri sürüldüğü delille hücum etmeyip, onun zıddını ispat eden diğer bir delil getirmek.

Hasmın davasını çürütmek için delil getirmek.

Karşılıklı konuşmanın, tarafların niyetlerine, üslûplarına ve samimiyet derecelerine göre aldığı farklı isimler vardır; münakaşa, münazara, müza-kere, muaraza, münazaa ve müda-vele-i efkâr gibi.

Muarazada karşı tarafın sözlerini cümle cümle ele alıp tahlil ve tenkit etmek değil, kendi görüşünü savunmak ve onu ispat etmekle karşıyı çürütmek söz konusudur.

MUCİBE-İ KÜLLİYE

Olumlu ve kapsamlı önerme; 'Her şeyin yaratıcısı Allah'tır,' demek gibi.

Risale-i Nur'da bütün eşyanın bir tek zât tarafından yaratılmış olduğuna dair harika bir misâl verilir. Bir halının ortasındaki merkezî nakşın, halının her tarafından uzanan iplerle dokunduğuna dikkat çekilerek, halının tamamını dokumayan birisinin o nakşı ortaya koyamayacağı ifade edilir.

Her varlık, element ipleriyle dokunmuş bir merkezî nakış gibidir.

Bir evin eşyalardan her biri ayrı bir fabrikanın ürünüdür ve farklı mağazalardan satın alınarak bir araya getirilmişlerdir. Kâinatın ise tümü bir tek fabrikadır; bütün bitkiler, hayvanlar ve insanlar aynı fabrikanın mamûlleri gibidirler. Bunları birbirinden ayrı düşünmek ve ayrı yaratıcılara isnat etmek aklen mümkün değildir; ya "tümünü Allah yaratmış," denilecektir, yahut "Allah onların hiçbirini yaratmamıştır," diye inkâra sapılacaktır.

Bu gerçeği insan ve kâinat için de aynen tekrarlayabiliriz:

İnsanın gözünü, cildini, gövdesini, iç organlarını, el ve ayaklarını bir bütün olarak düşünmeğe mecburuz. Daha genel ifade ile, insan bedeninin

deki bütün hücrelerin yaratıcısı Allah'tır. Bu kabul edilmediği takdirde "Hiçbir hücreyi Allah yaratmamış" olacaktır.

İnsan-ı ekber denilen kâinat da bölünmez bir bütündür. Bütün galaksilere sahip olmayan bir tek yıldıza sahip olamaz.

MUCİB

Dua ve isteklere cevap veren.

MU'CİZE

Başkalarını acze düşüren, çaresiz bırakan.

Peygamberlerin Hak Elçisi olduklarına delil olmak üzere gösterdikleri harikulâde işler.

Mucize, peygamberlerde zuhur eden (görülen) harikulâde hâller şeklinde tarif edilir. *Zuhur* kelimesinden de anlaşılacağı gibi, o harika hâli yaratan Allah'tır ve o ilâhî fiil o sevgili kulda zahir olmuş, yani kendini onda göstermiştir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "*Mucize doğrudan doğruya Allah'ın fiilidir.*"

Mucizeler, insanlar için bir rahmettir, çünkü onların hidayete ermelerine yardımcı olurlar.

Hz. Musa'nın (as) asası, Hz. İsa'nın (as) ölülere diriltmesi, Hz. Peygamberin (asm) bir işaretle ayı iki parça etmesi... gibi olaylar birer mucizedir. Mu'cizeden kastettiğimiz mana Kur'an'da *ayet* olarak geçer. Mesela, müşrikler mucize talebiyle Hz. Peygamber'den ayet (delil) isterler. (Bak: En'am, 37; Yunus, 20; Ra'd, 7)

MU'CİZE-İ KUDRET

Kudret mu'cizesi. İlâhî kudretle yaratılan ve insanların benzerini yapmaktan aciz oldukları her mahluk.

Peygamberlerin (as) eliyle mu'cizeler sergileyen Allah, ağaçların elleriyle de insanlara meyveler ikram eder. Bu meyvelerin her biri bir kudret mu'cizesidir. Zira bunları yapmak, insan takatinin çok üstündedir.

Bir yaprağın, bir çiçeğin, bir böceğin, gözün, kulağın ve nihayet güneşin, ayın, yıldızların yapılmaları da insan kudretinin sonsuz denecek kadar ötesindedir ve bunların her biri bir mu'cize-i kudrettir.

MUĞALATA

Karşıındakini yanıltmak için söz söylemek.

Doğruya benzer yanlış sözler.

Safsata. Hatalı ve yanlış söz. Demagoji.

Vehimlerden terekük eden kıyas."

MUĞNÎ

Dilediğine zenginlik veren.

Has kullarını istîğna kemaline erdiren.

MUHAL

Varlığı imkânsız olan.

Bak: Mümteni

MUHABBET

Sevgi, sevmek.

Kâinatın yaratılmasının sebeplerinden biri, muhabbettir.

"Muhabbet, şu kâinatın bir sebab-i vücududur." (Sözler)

Bu tespit şu hadîs-i kutsîyi hatırlatır:

"Ben gizli bir hazine idim, bilinmeye muhabbet ettim ve mahlukatı yarattım."

Risale-i Nur'da, "Her cemâl ve kemâl sahibi kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek ister." denilir. Bu iki cümle birlikte düşünüldüğünde hadîs-i kutsinin mânâsı daha iyi anlaşılıyor.

Sözler'deki muhabbet bahsinde yukarıda naklettiğimiz cümleyi şu cümle takip eder:

"Hem şu kâinatın rabitasıdır. Hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır." (Sözler)

Allah'a iman ve itaat edildiği sürece kâinatın varlığı devam edecektir. Aksi hâlde *rabita* kesilecek ve kıyamet kopacaktır. Rabitanın bu en ileri mânâsı yanında, birçok şubeleri de vardır:

Bir aile hayatının rabitası muhabbettir; o kalktığında aile dağılır.

Bir devletin devamı da idare edenlerle edilenler arasındaki hürmet ve şefkate bağlıdır. Muhabbetten kaynaklanan bu bağlar koptuğunda anarşi ve huzursuzluk baş gösterir.

Cansızlar âleminde bunun bir misâlini "cazibe kuvvetinde" görüyoruz. Meselâ, güneş sistemindeki nizam, güneşin cazibesiyle devam eder. Bu cazibe kesildiğinde artık ortada sistem diye bir şey kalmaz.

MUKADDER

Miktân tayin edilmiş. Kıymeti biçilmiş. Kismet.
Yazılı olmayıp sözün gelişinden anlaşılan.

Mukadder, “tâyin olunmuş, takdir edilmiş” demektir. Edebiyatta, “Yazılı olmayıp da sözün gelişinden anlaşılan, lafzan zikredilmeyip, mânânen murad edildiği anlaşılan.” anlamına gelir. Meselâ: Kur'an-ı Kerim'de (De ki:) mânâsındaki Cenab-ı Hakk'ın hitabında, “*Ey Peygamber, Sen kullarıma de ki!*” mânâsı, mukadder olarak vardır.

Türkçede birini uğurlarken “güle güle” deriz. Burada “gidiniz” kelimesi mukadder olarak vardır.

MUGAYYEBAT-I HAMSE

Ancak Allah'ın bildiği beş gaybî olay.

Lokman Suresi'nin son ayetinde, şu beş şeyin ilmi Allah'a tahsis edilir:

Kıyametin kopması, yağmurun inişi, rahimlerde olan ceninin durumu, kişinin yarın ne kazanacağı, kişinin nerede öleceği. (Lokman, 34)

İşte bu beş şeye *mugayyebat-ı hamse* adı verilir. Bunlardan “yağmurun gelmesi ve rahimlerde olan ceninin durumu” meselelerinin gaybe dahil olup olmadığı zaman zaman tartışma konusu olur.

Halbuki, Cenab-ı Hak yağmuru belli bir kanuna bağlamamıştır. Güneşin nerede, ne zaman doğup ne zaman batacağı bellidir. Fakat yağmurun nereye, ne zaman, ne kadar yağacağı Allah'ın ilmindedir. İnsan-

ların gaybtan şehadete çıkmış olan alâmetlerden hareketle, yağmur hakkında tahminlerde bulunmaları gaybı bilmek değildir. Keza, ceninle ilgili olarak ayette “kız mı erkek mi olduğunu Allah bilir” denilmeyip “rahimlerde olanı bilir” denilmektedir. Kız veya erkek olmak, o ceninin milyarlarca özelliğinden sadece biridir. O ceninin kader programı, yani parmak izinden simasının şekline, zekâ seviyesinden hafıza gücüne kadar her türlü maddî ve manevî özellikleri bütünüyle Allah'ın ilmindedir.

MUHAKEME

Akıl yürütme. Değerlendirme. Tartma. Yargılama.

MUHSÎ

Her şeyin sayısını bilen.

MUHSİN

İhsan eden. İyilik yapan. Bağışta bulunan.

Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden.

Kullarına sonsuz rahmet eden, lütuf ve ikramlarda bulunan (Allah).

MUHYÎ

Hayat veren, diriltten.

Hayatı icad eden.

MUÎD

Ölümden sonra diriltten.

MUİZZ

Dilediğine izzet ve kuvvet veren, ilimde yükselten.

MUKADDES

Noksan ve kusurdan uzak.

Temiz ve pak.

Takdis edilmiş.

Kudsî.

Mukaddes, “noksan ve kusurdan uzak, takdis edilmiş olan” mânâlarına gelir. Kutsî de aynı mânâ için kullanılır. Şu var ki, *kutsî* de mensubiyet (ait olma) mânâsı esastır; dünyevî ve uhrevî kelimelerinde olduğu gibi

Cenâb-ı Hakk'ın zâtı ve sıfatları gibi şununatı da mukaddestir, noksan ve kusurdan münezzehtir.

Bak: Lezzet-i Mukaddese

MUKADDİM

Dilediğini öne geçiren, ileri alan.

MUKADDİR

Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak her şeyin, her şeyini ve her hâlini, zamanını ve mekânını, sıfatlarını ve özelliklerini ezeli ilmiyle bilip, ona göre, takdir edip belirleyen (Allah).

Bak: Kader

MUKAYYED

Kayıtlı. Sınırlı.

Serbest olmayan.

Bak: Mutlak

MUKÎT

Her şeyi layıkıyla bilip gözeten ve her şeye kudreti yeten (Allah).

MUKSÎT

Mazlumun hakkını zalimden alan.

Haksızlıkları düzeltip hakkı yerine getiren.

Kullarına muamelesi tam adalet ve merhamet üzerine olan.

MUKTEDİR

Kudretini izhar edip gösteren.

MUSAVVİR

Tasvir eden; her şeye bir suret ve şekil veren.

Her şekli diğerinden farklı kılan.

Mahlukatını istediği sıfat ve seçtiği surette yaratan.

MUSİBET

Afet. Bela. Felaket. Dert. Hastalık

Musibet kelimesi, daha çok insana isabet eden hastalık, bela, sıkıntı gibi elem ve keder verici hâdiseler için kullanılır. Ve bunlarla insanoğlu, sabır imtihanına tabi tutulur.

Her hastalık, her musibet ayrı bir sabır imtihanıdır. Bu imtihanı kaybeden insanlar, kadere itiraz etme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar.

“Evet musibetin darbesine karşı şekva suretiyle elbette aciz ve zaîf insan ağlar; fakat şekva ona olmalı, ondan olmamalı..” (Mektûbat)

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyuyor:

"Belâların en büyüğü peygamberlere, sonra evliyaya, sonra diğer has kullara, gelir."

Belâ, denilince "musibetlerle imtihan olmayı" anlıyoruz. Ağır imtihanların neticeleri de büyüktür.

"Rahmetim gazabımı geçti" hadis-i kudsîsine şöyle bir mânâ da veriliyor:

"Her musibetin altında Allah'ın nice rahmet cilveleri vardır ki, o musibetin verdiği elemeleri, acıları geçmiştir."

Her musibeti, her hastalığı yahut her felaketi mutlaka bir "kahır" tecellisi olarak görmemek gerekir.

Nefsimizin hoşuna gitmeyen ve fâni dünyamızı karartan olaylar:

-Ya ilâhî bir ikazdır, bizi yanlış yoldan geri çevirir.

-Veya, günahlarımıza kefarettir; acımızı bu dünyada çektirir, ebedî âleme bırakmaz.

-Yahut, insan kalbini geçici dünyaya hayatından, Allah'a ve âhirete çevirmeye bir vasıtaadır.

MUSİBET-İ DİNİYE

İsyan ve haram gibi dini yaşantıyı zaafa uğratan sebepler.

Dini hayata getirilen baskı ve zulümler.

Dine sokulan hurafeler.

MUTASARRIF

"Sonsuz tasarruf hakkı olan, mülkünde dilediği gibi icraat yapan (Allah)."

MU'TEZİLE

Ehl-i sünnetten bazı noktalarda ayrılan bir akım.

İslâm dünyasında ortaya çıkan düşünce akımlarından biri de *Mu'tezile* dir. Mezhebin kurucusu kabul edilen Vasıl b. Ata, önceleri Hasan-ı Basri'nin talebesidir. O günün tartışılan konularından biri olan *"Büyük günah işleyeninin durumu"* meselesinde, hocasına muhalefet eder, O'nun meclisinden ayrılıp yeni bir ders halkası kurar. Hasan-ı Basri'nin "Vasıl bizden i'tizal etti (ayrıldı)" demesinden hareketle bu yeni ekole Mu'tezile adı verilir.

Mu'tezile mezhebi, Abbasiler döneminde 200 yıl boyunca devletin resmi mezhebi olur. Özellikle *"Kur'an mahluktur"* görüşü, ulema ya zorla kabul ettirilmek istenir. Kabul etmeyenlere kuvvet uygulanır. İmam-ı Azam, Ahmed b. Hanbel gibi nice âlime sıkıntı verilir, işkence yapılır.

İmam-ı Maturidî ve İmam-ı Eş'arî'nin büyük gayretleri sonunda Mu'tezile hakimiyetini kaybeder. Bunda, medreselerin çok büyük rolü olur.

Mutezile, *"Kul filinin halıkıdır. Büyük günah işleyen küfürle iman arasında kalır. Kur'an mahluktur. Günaha ceza vermek Allah'a vaciptir"* gibi ehl-i sünnet itikadına uymayan fikirleri dolayısıyla "ehl-i dalalet" fırkalarından sayılmıştır. Ehl-i sünnet alimleri bunların küfürlerine hükmetmemişler, sadece "doğru yoldan sapan" mânâsına "ehl-i dalalet" diyerek tedbirli ve temkinli bir ifade

kullanmışlardır. Günümüzde de bir kısım insanlar bilerek veya bilmeye- rek bu mezhebin bazı görüşlerini di- le getirirler. Mesela, "Ben kaderimi kendim çizerim" diyen birisi, aslında Mu'tezileye uyan bir söz söylemiş olur.

MUTLAK

Bağı olmayan. Kayıt altına alınmayan. Serbest. ŞüpheDelalet ettiği şey muayyen olmayan.

Her mahlûk sınırlıdır. Gözümüz sı- nırlı olduğu gibi, görmesi de sınırlı- dır.

Sınırlı denilince onun zıddı olan mutlak hatıra gelir. Mutlak bir kayıt altına alınmayan, kendisine bir hu- dut tayin edilemeyen demektir.

Varlık âlemindeki her şeye sınır- lama getiren İlâhî sıfatlar, elbette mutlakdır. Onların icraatlarını engel- leyecek bir başka sıfat yahut sıfatlar düşünülemez.

Mutlak sıfatlar ancak Allah'a mahsustur.

Allah'ın sıfatları gibi, fiilleri de mutlak ve sonsuzdur; ama bunları hikmet ve iradesiyle, her mahlûkun kabiliyetine göre icra eder. Meselâ, su yaratmak bir İlâhî fiildir. Cenâb-ı Hakk bu fiilini mutlak mânâda icra etseydi bütün âlemler su ile dolar, ne yıldızlara, ne Güneş'e, ne de Ay'a yer kalırdı. Hikmet ve irade bunu ka- yıtlıyor ve su, bu âlemde ne kadar lâ- zımsa o miktar yaratılıyor.

Mutlak bir manasıyla da, "delalet ettiği şey muayyen olmayan." de- mektir. "Bugün kitap okudum" dedi-

ğimizde hangi kitabı okuduğumuz belli değildir. Ama "*Mektubât*"ı oku- dum" dediğimizde, mutlak değil mu- kayyed bir ifade kullanmış oluruz.

Bak: İtlak

MÜBAŞERETSİZ TASARRUF

Dokunmaksızın, temas etmeksizin iş görmek.

Bir ismi Nur ve bütün isimleri ve sı- fatları nuranî olan Allah'ın, mahlu- kat âlemindeki her türlü icraatı mü- başeretsizdir; yani dokunmaksızın gerçekleşir.

Dokunma denilince bir maddenin bir başka maddeye temas etmesi ha- tıra gelir.

Kitabı elimize alır, açar ve oku- maya başlarız. Kitap da maddedir, el de. Ve burada bir mübaşeret söz ko- nusudur. Kitabı okurken göz nuru- muz satırlarda dolaşır, ama buna mübaşeret (dokunma) denmez. Ak- lımız da ondaki mânâlarla, dokun- maksızın uğraşır. Çünkü mânâ âlemi de, akıl da maddeden uzaktırlar.

Güneş, bütün gezegenlerini "do- kunmaksızın" çekip çevirir.

Yerçekimi bizi yeryüzüne, "do- kunmaksızın" bağlar. Mıknatıs da çivileri dokunmadan çeker.

Dokunmadan iş görmenin en bü- yük örneğini insan ruhunda bulu- ruz. İnsan, ruhundaki kuvvet sıfa- tıyla eşyayı kaldırır, ama eşyaya do- kunan o sıfat değil, ellerdir.

Bir cümleyi ezberlediğinde onda- ki kelimeler hafızamızda dokunmak- sızın kaydedilir. Meleklerin amelleri-

mizi yazmaları da yine dokunmaksızın ve temassızdır.

MÜBDÎ

Eşi ve benzeri olmayan.

Varlıkları daha önce bir misli ve benzeri olmaksızın ilk defa yaratan.

MÜBHEMAT-I KUR'ANİYE

Öze taalluk etmediği için Kur'anda açık bilgi verilmeyen konular.

Kur'an-ı Kerim, öze taalluk etmeyen hususlarda ayrıntıya girmez. Sözgelimi, Hz. Âdem'e yasaklanan ağaç, Ashab-ı Kehfin isimleri, Mısırdan Hz. Musa ile yola çıkan İsrailoğullarının sayısı... gibi. Bunlara *mübhemat-ı Kur'aniye* adı verilir ve *Tefsir Usulü* kitaplarında müstakil bir başlık altında incelenir. Bunların bilinmesi önemli bir fayda sağlamadığı gibi, bilinmemesi de bir noksanlık sayılmaz. Belağatın zirvesinde olan Kur'an ayetleri, muhataplarını öze taalluk etmeyen böyle ayrıntılarla meşgul etmez.

MÜBÎN

Açık ve seçik, net.

Kur'an-ı Mübîn. Hayır ve şerri, hak ile batılı açık şekilde birbirinden ayırt eden Kur'an.

MÜCEDDİD

Tecdid eden, yenileyen.

Bulunduğu asra en uygun tebliğ ve irşat metodu ortaya koyan.

Asrın meselelerine İslamî çözümler getiren

"Allah bu ümmete her yüz senede dinî yenileyecek kimse gönderir." (Ebu Davud, Melahim,1) hadisinden hareketle her asrın en seçkin dinî önderlerine bu isim verilmektedir. Ömer b. Abdülaziz, siyaset âleminde bir müceddid kabul edilir. Keza, İmam-ı Gazalî, İmam Rabbanî Mevlana Celaladdin Rumî gibi İslâm âlimleri kendi devirlerinin müceddidi olarak kabul edilirler. Risale-i Nur dahi bu zamanın fehmine Kur'anın bir dersidir. Bediüzzaman şöyle der: *"Ben Mevlana devrinde gelsem öyle bir Mesnevi yazardım. Mevlana da bu zamanda gelse böyle bir Mesnevi yazardı."*

Mehmet Akif,

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı." derken, bir bakıma bu asrın müceddidinin görevini tarif etmektedir.

Meselenin bir yönü de şudur: Cenab-ı Hak, nasıl ki her devirde Peygamberler göndermiştir. Bunlar, daha önce gelen peygamberlerin mesajını yenilemişler, taze bir şevke vesile olmuşlardır. Peygamberimizden sonra yeni bir peygamber gelmeyeceğine göre, bu görevi müceddidler yapacak, ümmetin şevk ve gayretine vesile olacaklar, dine sokulmak isteyen bid'atlarla mücadele edecekler, İslam düşmanlarının zihinleri bulandıran, kalpleri yaralayan her türlü

menfi telkinlerine ve propagandalarına karşı da Müslümanları irşad edeceklerdir.

MÜCESSEM

Cisimleşmiş olan. Cisimlendirilmiş.

Sözler'de şöyle bir cümle geçer: "Masnuatta hiçbir eser yok ki, çok mânâlı bir lâfz-ı mücessem olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsını okuturmasın."

Lâfz-ı mücessem sözüyle, kâinat-taki her eserin sayısız denecek kadar çok mânâlar, hikmetler taşıdığı ders verilmektedir.

Varlıkların her birinde birçok ilâhî isim tecelli etmektedir ve bu isimlerin taşıdığı mânâlar o kadar çoktur ki, sanki bu mânâlara cisim giydirilmiş de o varlık meydana gelmiştir.

Mesnevî-i Nuriye'de, insan için "Tecessüd etmiş bir ilm-i muhtardır," cümlesi geçer. Yani insanın her organı, her hücre, her duygusu kısacası maddî ve manevî cihazlarından her biri nice hikmetler taşımakta ve onun öylece yaratılması ilâhî iradeyi açıkça göstermektedir. Bu gerçek o derece açık ve seçiktir ki, sanki, ilim ve iradenin bir cilvesi cisimleşmiş, ceset giymiş de o insan vücuda gelmiştir.

Bu kâinat için "*mücessem bir kitab-ı Sübhânî,*" insan için, "*mücessem bir hikmet-i nakkaşe,*" "*incimad etmiş bir kudret-i basîre,*" denilmesi de bu mânâdadır.

MÜDEBBİR

Tedbirli olan. Etraflıca düşünerek özenle davranan.

İlimi ile her şeyin geleceğini kuşatarak ona göre hikmetle iş yapan (Allah).

MÜEKKEL

Vekil tayin edilmiş.

MÜHEYMİN

Gözetici ve koruyucu.

Her şeyi murakabe ve muhafaza eden.

İbadetlerin sevabını eksiksiz veren.

MÜLK

Bir şeyin veya hadisenin dış yüzü, görünen ciheti.

Mesnevî-i Nuriye'de bu konuda şu cümleler yer alır:

"Her şeyin içine melekût, dışına da mülk denir." "Bu itibarla insan ile kalb, birbirine hem zarf, hem mazruf olur. Çünkü insan mülk cihetiyle kalbe zarf olur. Melekût cihetiyle de mazruf olur."

Mazruf, zarfa konulan şeye denilir. Mülk âleminde insanın maddî kalbi, bedeninin içinde yer almıştır. Yani beden zarftır, kalp ise mazruttur, bedene yerleştirilmiştir. Melekût cihetinde ise manevî kalp zarf olur, beden mazruf. İnsanın melekût ciheti manevî kalbidir, ruhudur, aklıdır.

Her canlıda olduğu gibi insanda da esas olan ruhtur, beden ise onun

hanesi gibidir.

Ruhun bir sıfatı olan hayat, bedeninin içini de dışını da kaplamıştır. İnsan, ruhun diğer bir sıfatı olan ilim ile bedeni bütününü bilir, içine alır.

Ruhun bir başka özelliği olan sevgi sıfatıyla, insanoğlu saçını da sever, elini de; gözünü de sever ciğerini de. Demek ki sevgi sıfatı bütün bunları kuşatmış, içine almıştır.

Bak: Melekût ve Arş

Bütün mahluklar, mümkün olmaları yönüyle birbirine eşittirler; öyleyse bunlar birbirinin yaratıcısı olmazlar.

İlâhî irade, bir mümküni varlık sahasına çıkarmayı dilediğinde, onu yokluktan kurtarır, var eder. Bu varlığa, yaratılmış olması yönüyle *mahluk*, sonradan meydana gelmesi cihetiyle de *hâdis* denir.

Bak: İmkân ve Vâcib

MÜ'MİN

İman eden.

Emniyet verici.

Kendisine sığınanları emin kılan. Kullarını iman şerefiyle şereflendiren (Allah).

MÜMÎT

Ölümü yaratan. hayatı alıp ölümü veren, ruhları bedenlerdeki görevlerinden terhis eden (Allah)

MÜMKİN

Var olması da, yok olması da eşit olan, ikisi de imkân dairesinde bulunan.

Mümkün, "imkân" dairesinde bulunan, olup olmama hallerinden her ikisini de kabul edebilen, yani var olabildiği gibi yoklukta da kalabilen anlamına gelir. Bir mümkün varlık sahasına çıkmışsa, onun var olması yoklukta kalmasına tercih edilmiş demektir. Bu tercih ise ancak varlığı vâcib olan Allah'ın iradesiyle gerçekleşir.

MÜMTENİ

Varlığı muhal olan.

Var olması mümkün olmayan.

Mümteni, "varlığı imkânsız olan" demektir. Buna örnek olarak, genellikle, *şerikler* verilir. Yani Allah'ın şeriki olması muhaldir ve şeriklerin varlığı *mümteni* grubuna girer.

Varlık sahasına çıkması mümkün olmayan ne kadar şey, hâdis, fiil, sıfat ve hal var ise bunların hepsi "mümteni" sınıfındadır.

Vacip ve mümkün olmayanlar hep mümtenidirler.

Mesela; Bir harfin katipsiz olarak yazılması mümkün değildir. Yani imkân âleminde kâtipsiz bir yazının yeri yoktur. Bir harfin katipsiz yazılmasının vacip olduğu söylenemeyeceğine göre, geriye bir tek şık kalıyor: Mümteni olmak.

Bak: Vacib, Mümkün

MÜNACÂT

Allah'a yalvarmak, dua etmek.

MÜNEVVER

Tenvir edilmiş, nurlandırılmış.

Kalbi imanla ve akli ilimle aydınlanmış insanlar

Münevver kelimesi *aydın* anlamında kullanılır. Ancak aydın olabilmek için sadece sosyal konularda veya fen ilimlerinde otorite olmak, aklen gelişme göstermek yeterli değildir. Bediüzzaman şöyle der:

"Zulmetli münevverler, bu sözü bilmeliler.

Zıyay-ı kalbsiz olmaz, nur-u fıkır münevver."

Yani karanlıkta kalmış aydınlar şunu bilmeliler ki, kalb ziyası olmadan akıl nurlanmaz. Sadece beşeri ilimlerle uğraşan kimseler, kalbi aydınlatan imandan nasiplerini almamışlarsa, gerçek anlamda "aydın" olamazlar.

Bediüzzaman, *Münazarat* adlı eserinde aynı manayı şöyle ifade eder:

"Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Aklın nuru, fûnun-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecelli eder." (Münazarat)

Burada vicdan, kalp yerine kullanılmıştır Akli aydınlatacak ve insana neci olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini ve bu dünyadaki vazifesinin ne olduğunu bildirecek tek rehber, iman ile aydınlanmış kalptir.

"Zıya-yı kalbsiz olmaz nur-u fıkır münevver." cümlesiyle *"Vicdanın ziyası ulûm-u diniyyedir, aklın nuru fûnun-u medeniyedir"* cümlesinin ortak bir yanı dikkatimizi çeker:

Her ikisinde de kalp ve vicdan

için *ziya*, akıl için *nur* kelimeleri kullanılmıştır.

Bu tespit, kanaatimizce şu ayeti kerimeye dayanmaktadır.

"O Allah, güneşi bir ziya, kameri bir nur kıldı." (Yunus Suresi, 5)

Bu âyetin tefsirinde güneşin ziya, kamerin ise nur kılınması birçok yönden ele alınmıştır. Mesela, ziya ışığı kendinden olana, nur ise ışığını başkasından alana denilir.

Ruhta esas olan kalptir. Hissiyat da ona bağlıdır, akıl da. Şu var ki, kalbin his yönü vicdan ile icra edilmektedir, anlama yönü ise dimağla, yani akılla.

Bu hale göre, akıl kalpten ayrı düşerse komutanından ayrılmış bir nefer gibi ortada kalır; ne yapacağını, hangi yoldan gideceğini bilemez olur. Bu hal, başlı başına bir karanlıktır.

Kalp imanla aydınlanınca akla da ışık saçar, onu da aydınlatır; ona rehberlik eder. Neyin doğru, neyin yanlış, neyin helal neyin haram olduğuna tek başına karar veremeyen akıl, imanlı bir kalbin rehberliğinde bütün bu soruların cevaplarını bulur. Aksi halde, yani *"O nur ile bu ziya mezc olmazsa zulmettir, zulüm ve cehli fıskırır."*

Kalbin vazife görmemesi zulüm, aklın fen ilimlerinden geri kalması ise cehalet olarak ifade edilmiştir. İkisi birlikte zulmeti, yani karanlığı doğururlar. Kalbin zulmeti, iman hakikatlerinden mahrumiyet, aklın zulmeti ise şu mahlukat alemini tefekkür etmeme, yahut yanlış değerlendirmedir.

MÜNAFİK

Gerçekte iman etmediği halde, kendini mü'min gösteren kimse.

Kur'an-ı Kerîm'de, münafıklardan çokça bahsedilir. Bunlardan sadece bir kaçını takdim ediyoruz:

1- *"Onların kalplerinde bir hastalık vardır."* (Bakara,10)

2- *"Onlar için, yalan söylemeleri sebebiyle, elim bir azab vardır."*

(Bakara, 10)

3- *"Onlara, "yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "biz ancak ıslahçılarız" derler. Dikkat edin, onlar bozguncuların ta kendileridir. Lakin farkında değillerdir."*

(Bakara, 11-12)

Bir Hadis-i Şerifte münafığın alametleri şöyle sıralanır:

"Konuştuğunda yalan söyler. Va'dini yerine getirmez. Emanete hıyanet eder." (Müslim, İman,107)

Bir başka hadiste ise , bu üçüncüye bir dördüncü özellik eklenir: *"Hasımlaştığında zulmeder"* denilir ve devamında şu hususa dikkat çekilir: *"Her kimde bu dört özellik bulunursa, katıksız münafıktır. Kimde de, bunlardan herhangi birisi olsa, o kimse münafıklıktan bir özellik taşıyor demektir."* (Buhari, İman, 24)

Buna göre, yalan söylemek bir münafık alametidir. Ama, yalan söyleyen bir mümin küfre girmediği gibi, kâfirden çok daha aşağı olan münafıklar sınıfına da dahil edilemez. Bu hadis-i şerifte müminleri şöyle bir ikaz vardır: *"Sakin yalan söylemeyin! Çünkü yalan söylemek, kâfirden daha aşağı olan münafıkların*

bir sıfatıdır."

Bu nokta gayet mühimdir. Münafıklıktan bir alamet taşımakla, münafık olmak elbette bir değildir. Münafıklıktan bir alamet taşıyan kişi günahkâr mü'min olur. Katıksız münafık ise, kâfirden daha beter bir haldedir. *"Münafıklar, Cehennem'in en alt tabakasındadırlar"* ayeti böyle kişiler içindir. (Nisa, 145)

Şunu da önemle kaydedelim: Hadiste zikredilen dört özellik, münafıkların en meşhur sıfatlarıdır. Yoksa münafıkların özellikleri sadece bu dördüyle sınırlı değildir. Hz. Peygamber (asm), bu özellikleri misal olarak zikretmiştir.

Münafığın iki temel gayesi vardır: İslâm'ın nimetlerinden yararlanmak ve Müslümanları içten çökertmeye çalışmak.

Münafık, bu kalemin gibidir; bulunduğu araziye göre renk değiştirir. Zarar verme konusunda ise pirincin içindeki beyaz taşa benzetilmiştir.

MÜNEZZEH

Pâk, temiz ve beri olan. Kusur, çirkinlik, eksiklik gibi noksanlıklarla nitelenemeyen.

MÜN'İM

Nimeti veren, ihsan eden

Yiyip içme, iyilik, ihsan, hidayet, sıhhat, servet gibi hür türlü nimetin asıl sahibi olan (Allah).

"Nimet" kavramını, sadece midenin ihtiyaçlarına hasretmek doğru değildir. Mide doymak istediği gibi, akıl,

kalp ve bütün duygular da tatmin olmak isterler. Bunların tüm ihtiyaçları *nimet*, onların verilmesi *in'am*, bunları ihsan eden ise *Mün'im* olan Allah'tır.

Bak: In'am

MÜNTAKİM

Zulüm etmeksizin intikam alan.

Asilerin belini kıran, canileri cezalandıran.

MÜREKKEB

Terkib edilmiş. Bir araya getirilmiş.

Elementlerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yeni varlık.

Bak: Basit

MÜRÎD

İrade eden. Bir şeyi yapmayı dileyen.

Bak: İrade

MÜRŞİD

İnsanları irşad eden, doğruyu, gerçeği ve güzeli bulmalarında onlara rehberlik eden.

İnsanları halktan Hakka ulaştırmada yol gösteren.

Nefsin tezkiyesinde ve kalbin tasfiyesinde rehberlik eden.

Risale-i Nur'da bir mürşide bakış açısı şöylece ortaya konulmuştur:

"Üstad ve mürşid, masdar ve menba telakki edilmemek gerektir. Belki mazhar ve ma'kes olduklarını

bilmek lazımdır. Mesela, hararet ve ziya, sana bir ayine vasıtasıyla gelir. Sende, güneşe karşı minnettar olmaya bedel, ayineyi masdar telakki edip, güneşi unutup, ona minnettar olmak divaneliktir.

Evet, ayine muhafaza edilmeli, çünkü mazhardır. İşte, mürşidin ruhu ve kalbi bir ayinedir. Cenab-ı Haktan gelen feyze ma'kes olur. Müridine aksedilmesine de vesile olur. Vesilelikten fazla feyiz noktasında makam verilmemek lazımdır."

Bak: İrşad ve Vesile

MÜRTECİ

Geriye dönen.

İslam öncesi cahiliye dönemine özenen.

Bak: İrtica

MÜRTED

Dinden dönen. İrtidad eden.

Müslümanlığı terk ederek dinden çıkan kişiye mürted denilir. İslam ülkesinde yaşayıp vergisini veren gayr-ı Müslim vatandaşların hayat hakları korunmuştur. Keza, bir İslam ülkesiyle anlaşma yapmış olan gayr-ı Müslim bir ülkenin vatandaşlarının da hayat hakları korunmuştur. Ama mürtede bu hak tanınmamıştır. Çünkü Üstadın ifadesiyle mürtedin vicdanı tamam bozulmuştur. Böyle bir kişi, toplum hayatında öldürücü bir zehir hükmündedir.

MÜRÜVVET

Muhtaç ve kalpleri yaralı kişilere ihsan ve yardım etmekle nefsi süslemek.

İnsanlara bir menfaati ulaştırma hususunda dikkatli ve tertipli olmak.

Açıkça yapılmasından utanılacak bir şeyi yalnızken de yapmamak bir mürüvvet eseridir. Kendisine yapılan bir iyiliği unutmayıp fırsatını bulunca karşılığında iyilik yapmaya çalışmak da mürüvvet eseridir. Bunun aksi namertliktir. Nâmert insan fırsat olduğu halde kendisine muhtaç olanlara iyilik etmez ve muhtaçların sıkıntılarına seyirci kalır.

MÜSAVAT

Eşitlik

Hukuk karşısında aynı haklara sahip olmak.

Bir demir atomu diğer bir demir atomuyla eşit olabilir. Ancak bir insanla diğer bir insanı aynı mantık ile eşit saymak mümkün değildir. İnsanlar, parmak izlerinden, cinsiyetlerine, ırklarına, kabiliyetlerine, sosyal hayattaki yerlerine kadar her konuda farklılık gösterirler. Ancak bütün insanlar hukuk önünde eşittirler.

Hız. Peygamber (asm) döneminde asil bir haneye mensup bir kadının hırsızlık yaptığı ortaya çıkar. Kadının yakınları, Peygamber Efendimizin en sevdiği kişilerden olan Üsâme b. Zeyd'i cezanın hafifletilmesi için aracı olarak gönderirler, Hz. Peygamber, teklifle karşılaşınca kıpkırmızı olur ve şöyle der: "Sizden önce-

kileri helak eden şeylerden biri şuydu: Onlardan zayıf biri suç işleyince cezası tam uygulanır, kuvvetli biri suç işleyince geçirtilirdi. Vallahi, kızım Fatıma da hırsızlık yapmış olsa, tereddütsüz elini kestirirdim."

(Tirmizi, Hudud, 6)

MÜSBET HAREKET

Ortaya faydalı bir şey koymak.

Yapıcı olmak.

Müspet, faydalı ve yapıcı sonuçlar, menfi ise bunları ortadan kaldıran menfi hareketlerdir. Müspet hareketin en ileri derecesi iman hizmetidir. Bu hizmetle kalplere iman nurunun yerleşmesine çalışılır. Küfür ise bu nuru ortadan kaldırdığı için küfür yolunda çalışmak menfi bir hareket olur. Aynı şekilde, ahlak müspet, ahlaksızlık menfidir. Huzur ve emniyet müspet, huzursuzluk ve anarşi menfidir. Doğru söylemek müspet, yalan menfidir. Örnekler çoğaltılabilir. Buna göre müspet hareket bu ikili olaylardan birincilere çalışmak, onların tahakkukuna gayret etmektir.

MÜSEBBEB

Netice. Sebeple meydana gelen.

Sebeplere uyma sonunda meydana getirilen.

Bu dünyada ilâhî ilimle takdir edilen ve yine ilâhî irade ve kudretle yaratılan *sebepler* âleminden, *müsebbep-ler*, yani neticeler çıkarılmaktadır.

Ağaç sebeptir, meyveler ise müsebbebdir.

Anne ve baba sebeptirler, çocuk ise müsebbebdir.

Güneş sebep, ışığı ise müsebbebdir.

Arı sebep, yaptığı bal müsebbebdir.

İnsanlar, bu dünyada, bir yönüyle de, sebeplere gönül vermekle, onları aşmanın ve neticeleri Allah'tan bilmenin imtihanını vermektedirler.

MÜSEBBİB

Neticelerin yaratılmasına sebepleri vesile kılan. Sebep olan.

MÜSEBBİBÜ'L ESBAB

Hangi neticenin hangi sebeple meydana geleceğini takdir eden; hem sebepleri hem de neticeleri yaratan.

Bak: Sebeb, müsebbeb.

MÜSEBBİH

"Tesbih eden."

"Bak: Tesbih

MÜSEMMÂ

İsmin sahibi. Güzel isimlerle isimlendirilen Allah.

MÜSTAĞNİ

Zengin. İhtiyaç duymayan.

Sınırsız zenginlik sahibi olan ve hiçbir şeye muhtaç olmayan (Allah).

MÜSTAİD

İstidatlı. Kabiliyetli. Yetenekli.

Bak: İstidad

MÜSTETBEAT

Çağrışım, ikinci derecedeki anlam ve kasıtlar. Bir sözden çıkarılan yan anlamlar.

MÜTEÂLİ

Şanına layık olmayan vasıflardan uzak.

Aklın mümkün gördüğü her şeyden, her hal ve tavırdan çok yüce.

MÜTEKEBBİR

Büyüküğünü her şeyde ve her hadisede gösteren.

Kibriya ve azamet kendisine mahsus olan.

MÜTEKELLİM

Konuşan. Kelam eden.

Kelam ilmiyle meşgul olan.

Bak: Kelam ilmi

MÜZEYYİN

Süsleyen, güzelliklerle donatan.

MÜŞAHEDE

Gözlem

His yoluyla bilinen.

MÜŞEBBİHE

Yaratıcıyı yaratıklara benzeten batıl bir ekol.

Bazı ayetlerde Cenab-ı Hakk'a el, yüz nispet edilir. (Meselâ, Fetih, 10; Kasas, 88; Fecr, 22) Bu gibi mecazi ifadeler konusunda alimlerin bir kısmı, hiçbir yorum yapmamışlar, diğer bir kısmı ise yanlış anlamalara meydan vermemek için bu mecazi ifadeleri tevil ederek, *el* ifadesini, *kudret* olarak, *vechullah* ı Allah'ın zatı olarak yorumlamışlardır. Müşebbihe ekölüne mensup olanlar ise ayetteki ifadeleri, mecaz değil hakikat olarak anlamış ve Allah'a el, yüz isnat ederek doğru yoldan sapmışlardır.

MÜTEŞABİH

Mânâsı kesin olmayıp teşbih yoluyla anlatılan ayet ve hadisler.

Al-i İmran Sûresinde şöyle buyrulur:

Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun bir kısmı muhkem ayetlerdir, bunlar Kitab'ın anası (esas)ıdır. Diğerleri ise müteşabihdir. Kalblerinde şüphe (kaypaklık) bulunanlar fitne niyetiyle ve te'viline gitmek için müteşabih olana uyarlar. Halbuki, onun te'vilini ancak Allah bilir. Ve ilimde rasih (kökleşmiş) olanlar "ona inandık, hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Bunları ancak akıl sahipleri düşünürler." (Al-i İmran, 7)

Mesela, "Allah'ın bir çocuk edinmesi olur şey değildir" (Meryem, 35) ayeti muhkem; Hz. İsa ile ilgili "Meryem oğlu İsa, ancak Allah'ın elçisi ve kelimesidir. O'nu Meryem'e ilka etmiştir ve O'ndan bir ruhtur" ayeti ise

müteşabihdir. (Nisa, 171)

Müteşabih ayetler, muhkem ayetlerin ışığında yorumlanır. Dolayısı ile, üstteki ayette Hz. İsa ile ilgili olarak geçen "Allah'ın kelimesi, O'ndan bir ruh olması" durumunu bir üstteki ayet rehberliğinde anlamak gerekir.

Muhkem ayetler tefsir, müteşabih ayetler ise te'vil edilir. Fakat bu te'vilde bir katıyet yoktur. Zira te'vil, "bir delile dayanarak, lafzın muhtemel manalarından birini tercih etmektir." Te'vilde bir katıyet olmayıp "bir ihtimal" söz konusudur. Bundan dolayı müteşabihatı te'vil eden zatlar "*Doğrusunu en iyi Allah bilir*" kaydıyla konuşmuşlar, ayetin bir cihetinin kendi söyledikleri mana olabileceğini söylemişlerdir.

MÜTEŞEYYİH

Şeyh olmadığı halde, kendini bir mürşit olarak takdim eden kişi.

Gerçek şeyhde kalb ve akıl ittihat halindedir. Yani, hem kalben münevver, hem fikren müstakimdir. Mesleği muhabbet, şıarı (parolası) nefesine taraf çıkmamak, meşrebi mahviyet, tarikatı (gittiği yol) İslamî hamîyyettir.

Halbuki müteşeyyih, kalben ve fikren boştur. Başkalarını karalamakla kendini üstün göstermeye çalışır. Gururlu, kibirlidir. Hep kendi çıkarının peşindedir. Menhus bir lezzet veya hatalı bir içtihat, onu aldatmıştır.

Bak: Şeyh, Mürşid

MÜTEVATİR

“Gerçek olduğu tevatür ile sabit olan.

Tevatür, “*yalan üzerinde ittifakları imkânsız olan bir cemaatin bir fikir üzerinde birleşmeleri*” demektir. Böyle bir cemaatin hükmü mütevatir olur.

Mütevatir hadis, özetle şöyle tarif edilir: “Aklın yalan üzere birleşmelerini mümkün görmediği raviler topluluğunun, kendileri gibi bir topluluktan işiterek veya görerek alıp naklettiği haber veya hadislerdir.” Bu nitelikleriyle mütevatir hadisler kesin bilgi ifade ederler ve hadis âlimleri tarafından inceleme ve araştırmaya tabi tutulmazlar.

Mütevatir hadis başlıca iki kısma ayrılır:

1. Lafzî mütevatir/sarih tevatür: “Yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun bir hadis-i şerifin kelime ve cümlelerini olduğu gibi koruyarak naklettikleri mütevatir haber veya hadis”e denilir. Peygamberimizin bir parmak işaretiyle Ay’ı ikiye ayırmasını, Mi’raca çıkmasını ve parmaklarından su fışkırtmasını anlatan hadisler lafzî mütevatir olarak kabul edilmiştir. Böyle hadisler pek azdır.

2. Mânevî tevatür: “Yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun bir hadis-i şerifi mânâ yönünden nakletmeleridir. Meselâ, Peygamber Efendimizin dua ederken ellerini kaldırması, ayrı kişiler tarafından kendi ifade tarzlarına göre farklı farklı anlatılmış, ama hepsi de Peygamber Efendimizin dua ederken

ellerini kaldırdığı konusunda birleşmişlerdir.

MÜTTAKİ

Allah’tan korkan, günahlardan sakınan.

Takva üzere yaşayan mümin.

Muttaki, takva sahibi demektir; “insana manen zarar verecek her şeyden kaçınan ve sakınan” anlamına gelir. Bakara Suresinin başında, “Kur’an’ın muttakiler için bir hidayet olduğu” beyan edildikten sonra, muttakinin sıfatları şöyle sıralanır:

“O takva sahipleri, gayba inanırlar, namazlarını dosdoğru kılarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah yolunda infak ederler.”

Bu sayılanlar, iman ve salih amel olduğu halde muttakinin sıfatları arasında yer almaları şöyle açıklanabilir:

Gayba inanmak, imansızlığın zıddıdır. Namazı dosdoğru kılmak, baştan savma ve ihlâssız yapılmasının zıddıdır. Zekat vermek de vermemenin zıddıdır. Bu ikincilerden sakınmak takvanın gereğidir. Bu mânâda, her salih amel, bir yönüyle de takva içinde addedilebilir.

Nitekim, Al-i İmran Suresinde de (134 ve 135. âyetler) muttakinin sıfatları şöyle sıralanmaktadır:

“Bollukta ve darlıkta infak etmek.”

“Kızdıklarında öfkelerini yutmak.”

“İnsanların kusurlarını affetmek.”

“Kabahat yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı anmak ve günahlarından derhal tövbe etmek.”

“Yaptıkları günahlarda, bilerek ısrar etmemek.”

Görüldüğü gibi bu sayılanlarda takva ile salih amel iç içedir. Zaten, takva, insanı salih amel işlemeye götüren önemli bir sebeptir.

Bak: Takva

MÜZİLL

Dilediğini zelil kılıp rahmetinden uzaklaştıran, hor ve hakir kılan (Allah).

N

NÂFİ

Menfaat sağlayan.

Dilediği kullarına fayda veren (Allah).

NAKL, NAKİL

Aktarma.

Ayet ve hadisten aktarılan delil.

NAKLÎ DELİL

Kur'an ve hadis-i şeriften getirilen delil.

Bir mesele hakkında 'Allah şöyle buyuruyor' veya 'Allah Resulü şöyle buyuruyor' şeklinde delil getirmek.

Bak: Akli delil

NAKZ

İddiayı yalanlamak.

Karşıdakinin getirdiği delilin temel dayanaklarını çürütmek.

NÂMUS

Kanun. Nizam.

Şeriat.

Sır. Perde.

Edep.

Haya.

*Mesnevî-i Nuriye'*de şöyle bir cümle geçer: "Kanun emirdendir, namus iradedendir."

Emir âlemi, halk âleminin idare edildiği kanunlar alemidir. Bedeni ruhun idare etmesi gibi, kâinattaki bütün eşyanın sevk ve idaresinde esas olan bir kanunlar manzumesi vardır. "*Kanun emirdendir.*" cümlesi bunu ders verir. Tabiatla hüküm süren kanunlar da hep emir âleminde dirler. Nitekim, tabiatı söz edilirken, *şeriat-ı fitriyye* ve *şeriat-ı ilâhîyye* gibi tabirler kullanılır ve *Mesnevî-i Nuriye'*de, "*kavanin dedikleri şey, her biri şu şeriatın birer mes'ele-sidir*" denilirken, *İşarâtü'l-İ'caz'*da, "*nevamis ise, onun meseleleridir*" ibaresi yer alır.

Bu cümlelerde *kavanin* ile *nevamis* (namuslar) aynı mânâda kullanılmıştır. Başka risalelerde de bunların birbiri yerine kullanılabildiğini görüyoruz. Şu var ki, namus kelimesinin gizlilik ve sır mânâsı da taşıdığı dikkate alındığında, arada ince bir fark olduğu bir derece hissedilir. Nitekim, "*Kanun emirdendir, namus iradedendir.*" cümlesinde bu farka işaret edilmiştir. (Mesnevî-i Nuriye)

Kanun daha umumi, namus ise hususîdir.

Güneş cazibe kanunıyla gezenlerini etrafında döndürürken, bir anne de şefkatiyle yavrusunu bağrına basar. Birinciye kanun, ikinciye ise namus denilmesi daha uygun olabilir. Toplum hayatımızı ayakta tutan, hürmet ve merhamet gibi esaslar da birer *namus* olarak kabul edilebilirler.

Şu var ki, bu iki kelimenin kullanılışında kesin sınırlar çizmek zordur.

NÂSİH (sin ve ha' harfiyle)

Nesheden, hükümsüz bırakan. İptâl eden.

Bak: Nesh

NASÎH (sad ve ha harfleriyle)

Nasihât eden, öğüt veren.

NASS

Kat'îlik. Açıklık.

Hakkında kesin hüküm bulunan.

NAZAR

Bakma. Düşünme.

Düşünce.

Akıl.

Göz atmak.

İmrenerek bakmak.

Göz değmesi.

Nazar, Türkçe'ye *bakma* olarak çevrilir. Şu var ki, bakış göz sahibi her canlı için kullanılır; ama nazar ancak akıl sahipleri için geçerlidir. "Koyun ota baktı" denir; "Nazar etti," denmez. Nazarda fikri çalıştırmak, zihni yormak da söz konusudur.

Risale-i Nur'da, "*tevhit nazarı*"ndan söz edilir. Eşyaya ve hâdiselere bu nazarla bakan insanın tefekkürü küllileşir. İnsan, Allah'ın rızık verici olduğunu, kendi sofrasında,

dar bir daire içinde de olsa anlayabilir. Ama bir milyondan fazla hayvan türünün her bir ferdini, kendi sofrası başında hayalen olsun seyretmek tevhid nazarıdır ve insanın tefekkürünü genişletir, marifetini ve hayretini daha da artırır.

Nur Külliyyatı'nda bir de "*nazar-ı ibretten*" söz edilir.

Ayrıca, "*tarz-ı nazar ile fûnun-u ekvanının maarif-i İlâhî olduğu,*" ders verilir. Fenlere hakikat ve hikmet nazarıyla bakıldığında, kâinat bir kitap hâlini alır. Her bir fen, bu kitabın bir meselesini konu almakta, onun ince sırlarını açıklamaya çalışmaktadır.

Yine Nur Külliyyatında, *ehl-i gafletin nazarında* dünyanın bir matemhane, ölümün hiçlik, hayatın bir mücadele olduğu anlatılır. Ve bu hâdiselere, iman hakikatlerinin ne kadar ulvî mânâlar kazandırdığı ders verilir. Semaya bakarken "*azamet ve kudret*", hayvanlara bakar "*merhamet*" kastıyla nazar edilmesi vurgulanır.

NAZARİYAT

Nazariyeler, teoriler. Doğruluğu henüz ispatlanmamış görüşler.

NAZİR

Bakan. Nazar eden. Gözeten.Yönelik.

NEBİ

Peygamber.

Resul ve Nebi her ikisi de Allah'ın el-

çisidir. Ancak, Resul yeni bir kitap ve şeriatla insanları hakka ve hakikate davet eder. Nebi ise, kendisine kitap inmeyip önceki peygamberlerin şeriatıyla amel eder. Buna göre, her resul nebidir, ama her nebi resul değildir.

NEFİS, NEFS

Bir şeyin zâtı, kendisi.

Ruh, can.

İnsanın istek yönü.

İnsandaki kötü vasıfları toplayan bir asıl (Gazza-lî)

Nefsin yedi mertebesi vardır: "*Nefs-i emmare, Nefs-i levvame, Nefs-i mülheme, Nefs-i mutmaine, Nefs-i radiye, Nefs-i mardiyeye, Nefs-i safiye.*"

Nefs-i emmâre

"Daima kötülüğü emreden ve şehvanî arzulara ve şeytanî yollara severek giren nefis."

Nefs-i levvame

"Kötülükten vicdani rahatsız olan nefis."

Nefs-i mutmainne

"Kötülüğe meyilden uzaklaşmış, iyilikleri rahatlıkla işleyebilen nefis."

Nefs-i mülheme

"İlhama mazhar olmuş nefis."

Nefs-i râdiye

"Rabbinden razı olmuş nefis. Rabbinin, kahr olsun lütuf olsun, her türlü icraatını rıza ile karşılayan nefis."

Nefs-i mardiyeye

"Kendisinden razı olunan, Rabbi katında makbul nefis."

Nefs-i safiye

"Süzülmüş, katışıksız, temiz nefis."

NEFS-ÜL-EMR

Gerçekte. Aslında.

NESH

Bir hükmü değiştirmek, iptal etmek.

Şer'i bir hükmün, daha sonra başka bir şer'i hükmle yürürlükten kaldırılması.

Şer'i bir hükmün, sonradan gelen bir şer'i hükümle iptaline *nesh* adı verilir. Yeni hükmü bildiren ayete *nâsih*, hükmü kaldırılan ayete ise "mensuh" denir. Mesela, Kur'an-ı Kerim, önceki semavi kitapları neshetmiş yani onların hükümlerini iptal etmiştir. Son hükmü bildiren Kur'an var iken, önceki hükümlerle amel etmek caiz değildir. Kur'an'ın şu ayetleri nesh ile alâkalıdır:

"Allah neyi indireceğini pek iyi bildiği halde, biz bir ayeti başka bir ayetin yerine getirdiğimizde 'Sen ancak bir iftiracısın.' dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler." (Nahl, 101)

Temel hükümler bütün peygamberler için aynıdır; değişmez, nesh olmaz. Meselâ, imanın rükünleri bütün hak dinlerde aynıdır ve ibadet bunların hepsinde vardır. Ama ibadetin fer'i hükümlerinde, yani tefer-

ruatında farklılıklar görülür. İbadetin şekli, vakti, kıblenin yönü gibi hükümlerde nesh söz konusu olmuştur.

İslâm dininin hükümleri geçmiş dinlerin hükümlerini nesh etmiştir. Ayrıca, İslâm'ın insanlara ilk defa tebliğ edildiği o başlangıç döneminde bazı yasaklar kademeli olarak getirilmiş, böylece ilk hüküm neshedilmiştir.

Bütün bu nesihler, temel ve itikadî hükümlerde değil, ibadet ve muamelata dair fer'î hükümlerde gerçekleşmiştir.

Bir hükmün nesh olması onun yanlış olup, doğrusuyla değiştirildiği mânâsına gelmez. Bu konuda bir âyet-i kerime:

"Biz bir âyetin hükmünü neshe-der veya onu unutturursak, mutlaka daha hayırlısını veya benzerini getiririz." (Bakara, 106)

Âyette geçen "daha hayırlısını veya benzerini" ifadesi bu noktada çok önemlidir. Yani, *nesh* olan hükümler de, yeni hükümler gibi *hayırlı* dırlar. İnsanların hayrına olma özelliği bütün âyetler için geçerlidir.

Nesh olan bazı âyetler de insanlık âlemine ayrı bir sahada ders verirler. Meselâ, içki kademeli olarak yasaklanmıştır. Bunda, insanları bir yanlıştan çevirme hususunda sabırlı olunması hususunda çok güzel bir ilâhî irşat saklıdır. Kaldı ki, bu nesh olan âyetlerin de mânâları yine doğrudur. İlk âyet, "içkide bazı faydalar olmakla birlikte zararının daha fazla olduğu" yolundadır. Bu hüküm bu gün de doğrudur. Alkolün ilâç sanayiinde kullanıldığı, yahut alkol alma-

nın kişiye kısa bir süre aldatıcı ve geçici bir rahatlık getirdiği bir vakı-adır. İkinci kademede, içkili iken namaza yaklaşılmaması emredilmiştir. İçkili bir insanın namaza yaklaşmaması bugün de gereklidir. Üçüncü safhada içki tamamen yasaklanmış ve haram kılınmıştır.

Bazı tefsirler, Mekke döneminde nazil olan ve sabrı, affı tavsiye eden âyetleri izah ederken, bunların "*kıtal âyetleriyle mensuh*", olduğunu, yani, savaşa izin veren âyetler (kıtal âyetleri) indikten sonra, bu âyetlerin hükmünün yürürlükten kaldırıldığını söylerler. Halbuki, mensuh olduğunu söyledikleri âyetler bir merhaleyi, kıtal âyetleri ise, bir başka merhaleyi gösterir. Durum şundan ibaretir:

Cenab-ı Hak, Müslümanlar zayıf ve az olduklarında sabır ve saflı, kuvvetli olduklarında ise, savaşı emretmiştir. Bu âyetlerde, bir nesih söz konusu değildir. Nesih, artık uygulanması caiz olmayacak şekilde hükmün ortadan kaldırılmasıdır. Yoksa, belli bir sebepten dolayı emredilen bir meselede, başka bir sebeple yeni bir hükme geçilmesi, nesih değildir. Müslümanların za'fa düştükleri hal-lerde affı, ezaya sabrı emreden âyetler yine yürürlüktedir.

NEŞ'E-İ UHRÂ

İkinci yaratılış, ölümden sonra diriliş.

İnsanlar öldükten sonra *ba's*, yani *diriliş* hadisesiyle, ahiret yurduna uygun bir beden giymiş olarak yeni-

den yaratılacaklardır. İşte bu ikinci yaratılışa *neş'e-i uhra* denilir.

Nur Külliyatı'nda şöyle bir dua cümlesi geçer:

"Bize gösterdiğin nümûnelerin ve gölgelerin asıllarını, menba'larını göster." (Sözler)

Tattığımız nimetler cennet nimetlerine göre gölge gibi kalırlar. Varlık ve hayat şerefine mazhariyette aralarında gölge ile asıl arasındaki fark kadar fark vardır. Rüya da yediğimiz yemekler de gerçek nimetlere göre gölge gibidirler.

Rüyadaki nimetler dünyadakilere göre gölge makamında kaldığı gibi, dünya nimetleri de cennet nimetlerinin yanında o derecededirler.

İşte insanın o ebed yurduna lâyık bir şekilde yeniden yaratılışına *neş'e-i uhra* denilmektedir.

NEŞ'E-İ ULÂ

İlk yaratılış, ilk hayat.

İnsan için, Hz. Âdemin topraktan yaratılmasıyla başlayan dünya hayatı.

Bak: Neş'e-i Uhra

NEVÂMİS

Namuslar.

Kanunlar, Şeniatlar.

Bak: Namus

NİMET

Yiyeceğe ve içeceğe ait şeyler. Servet. Refah. İylilik. İhsan. Saadet. Hidayet.

NİSBÎ

Kıyaslama ile olan.

Diğerine, öncekine göre.

Nispete, ölçüye göre.

Nisbî, "hakikatte varlığı olmayıp bir başkasına nispet edilen" mânâsına gelir. Büyük-küçük, sağ-sol, ön-ar-ka, üst-alt birer nisbî emirdir.

Bunların hiçbirisi mahlûk değildir. Kaya çakıldan büyüktür ve her ikisi de mahlûktur, ama "büyük" diye bir mahlûk yoktur. Nitekim, o büyük dediğimiz kaya, dağa nispet edildiğinde küçük olur.

Sağ kol dediğimizde kendimize nispeten konuşuruz. Aynı kol karşımızdaki insan için sol tarafa düşmüştür.

Apartmanın ikinci katı birincinin üstünde, ama üçüncünün altındadır.

Aynı hakikatin farklı mertebeye tecellileri vardır. Bunlar da birbirine nispeten daha kâmil veya daha nakıs olurlar.

NİSYAN

Unutmak

İnsan, unutkan bir varlıktır. "Neci-yim? Nereden gelip nereye gidiyorum? Bu dünyadaki görevlerim nelerdir?" şeklinde pek çok sorunun cevabı, çoğu insanlar tarafından unutulur. Halbuki, bu insan, Cenab-ı Hakkın "*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*" sorusuna "*Evet, Rabbimizsin*" cevabını vermiştir. (A'raf, 172)

Unutkanlık, ilk insanda da kendi-

ni açıkça gösterir. Cenab-ı Hakk, Hz. Âdem'in (as) unutmamasını şöyle bildirir:

"Doğrusu daha önce Adem'den ahit almıştık da, unuttu..." (Taha, 115)

Bu unutma, yasak ağaçtan yeme ile ilgilidir. Hz. Âdem ve eşi Havva'ya *"Cennete yerleşin. Onun nimetlerinden dilediğiniz gibi bolca yi-yin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz"* denilmiştir. Onlar ise, şeytanın vesvesesiyle yasak ağaçtan yerler; ceza olarak bu dünyaya gönderilirler. (Bakara, 35-37)

NİYET

Kasd.

Kalbin bir şeye yönelmesi.

Beden ruhla hayata kavuştuğu gibi, ameller de niyet ile canlanır ve hayatlanırlar. Niyetin ruhu ise ihlastır, yani ibadetin sadece Allah rızası için yapılması, bir başka gaye gözetilmesidir.

"Niyet, bir ruhtur. O ruhun ruhu da ihlastır." (Mesnevi-i Nuriye)

İnsan, işlediği cüzi bir ameli niyet ile küllileştirebilir. Mesela, namazda, "Ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz." demekle niyetimizi küllileştirmiş oluyoruz.

"Niyette öyle bir hâsiyet vardır ki; seyyiatı hasenata ve hasenatı seyyiata tahvil eder." (Mesnevi-i Nuriye)

Zatında kötü olduğu halde niyet ile iyiler sırasına geçen işler için, ge-

nellikle, şu misâl verilir:

İki insanın arasını bulma niyetiyle yalan söylenebilir. Yalan zatında çirkindir, seyyiedir. Ama niyet hayırlı olunca o da hasene olur.

Yalanın yaygın olarak ve pervasızca söylendiği günümüz dünyasında, Bediüzzaman; *"maslahat dahi yalan söylemeğe illet olamaz. Çünkü muayyen bir haddi yok, sû'-i istimalle müsaid bir bataklıktır"* hükmünü esas alarak bu konuya başka misâllerle yaklaşmaya çalışalım.

Meselâ, adam öldürmek zatında kötü bir iştir, bir seyyiedir. Hak yolunda ve haklı olarak yapılan *katl*, hasene olur ve *cihat* ismini alır. Mülk edinmek ve ganimetten hisse almak için yapılan savaşlara cihat denilmez. Çünkü burada niyet, *i'la-yı kelimetullah* değil, dünya menfaatidir.

Sahasında ehil ve yetkili bir insan, İslâm aleyhindeki neşriyatı takip edebilir. Menfî yazıları okumanın güzel olmadığı açıktır. Ama niyet, bu yanlış fikirlere cevap vermek olunca bu seyyie de haseneye döner.

Hasenenin seyyieye dönüşmesine gelince, Bediüzzaman, buna *"gösteriş için yapılan ibadeti"* misâl verir. İbadet hasenedir, riya ise seyyiedir. İbadet gösteriş için yapılmıca hasene seyyieye döner.

NUR

Aydınlık. Işık (zulmetin zıddı).

Kendisi zahir (görünen) olduğu gibi, başka varlıkları da izhar eden (gösteren).

"Alemleri nurlandıran, aydınlatan."

Cenab-ı Hak Kur'an'dan Nur olarak bahsetmiş; keza, Hz. Peygamberi *si-rac-ı münir* (nur saçan bir lamba) olarak nitelemiştir. İmanın, ilim ve marifetin de birer nur olduğunda şüphe yoktur. Çünkü, küfür zulme-tiyle her şey karanlıklar içindeyken, iman nuruyla kâinat nurlanır. Keza, cehalet karanlığıyla bir kitaba bakan kişi hiçbir manaya muhatap olamaz-ken, ilim nuruyla bakınca, o kitabın zengin manalarla dolu olduğunu gö-rür.

"Allah, göklerin ve yerin nuru-dur" ayeti (Nur, 35) öncelikle, göklerin ve yerin "yokluk karanlığından kur-tulup, ziyadar varlık alemine" gelmiş olmaları şeklinde açıklanır. Hamdi Yazır'ın ifadesiye, *"bütün âlemi meydana koyan, kainatı gösteren, hakikatı bildiren, gözleri, gönülleri şenlendiren O'dur. O olmasa idi hiç-bir şey bulunmaz, hiçbir hakikat se-zilmez, hiçbir neş'e duyulmazdı."*

Akan bir nehrin üzerindeki ka-barcıklar, güneşten gelen nurlarla parlar. Sönenlerin yerine gelen ka-barcıklarda da aynı parlama eseri görülür. Onlardaki bu parlaklık gök-teki güneşten geldiği gibi, zaman nehrinde akıp giden evrendeki tüm varlıklar ezeli ve ebedi olan Allahın nuruna mazhariyetle varlık nimetini tadarlar.

"Allah göklerin ve yerin nurudur" ayetinin üstte bildirilen *"onları yok-luktan varlığa çıkaran, gözlere gös-terendir"* manasının yanında, şu gibi manalarına da dikkat çekilmiştir.

• Allah göklerin ve yerin münev-viri, yani nurlandırıcısıdır. Semayı

meleklerle, arzı peygamberlerle ay-dınlatmıştır.

• Allah, göklerin ve yerin müdeb-biri, yani mutasarrıfıdır.

• Allah, göklerde ve yerde olanla-ra hidayet eder, yol gösterir. Gökler-de ve yerdekiler, Onun nuruyla yol bulurlar, iş yaparlar.

Razi, ayetin sonundaki *"Allah nuruna dilediğini hidayet buyurur"* karinesinden hareketle *"Allah, gök-lerde ve yerde olanlara hidayet eder, yol gösterir"* manasını tercih eder. Bu mana, İbnu Abbas'tan da nakle-dilmektedir.

Bütün bu manalar, *nur* kelimesi-nin farklı görünümüleriyle ilgilidir. Çünkü, nur ile aydınlatılır, nur ile görülür, nur ile yol gösterilir.

NUR-U MUHAMMEDÎ

Varlık âleminin ilk çekirdeği.

Bu âlem yaratılmazdan önce her şey yokluk karanlığında idi. *"Allah'ın ilk yarattığı şey benim nurumdur."* hâ-dis-i şerifinin haber verdiği gibi, Ce-nâb-ı Hakk ilk mahluk olarak Nur-u Muhammedîyi yarattı.

Bilindiği gibi canlıların bütün ka-rakterleri genetik şifrelerinde yazıl-mıştır. Bu yazı, kader kalemiyle iş-lenmiş bir ilâhî programdır. Bir to-humdaki şifrede ağacın şeklini, göv-desinin sertliğini, yaprağının yeşilli-ğini, meyvesinin tadını bulamayız. DNA'da bütün bu özellikler baz sıra-laması şeklinde yazılıdır, ama o program ne serttir, ne yumuşaktır;

ne yeşildir, ne de kırmızıdır.

Bu noktayı dikkate almadan, bütün mahlûkatın nur-u Muhammedîden yaratılışını düşünen adam, yıldızlarla, ormanlarla, denizlerle bu nur arasında bir benzerlik kurmaya kalkışır ve aldanır.

"Nasıl esmada bir ism-i azam var, o esmanın nukuşunda dahi bir nakş-ı azam var ki, o da insandır" (Sözler)

İsm-i Azam, bütün isimleri içine aldığı gibi, nakş-ı azam olan insan da bütün varlık âleminde tecelli eden isimlere mazhurdur. *"Bir şey mutlak zikredilince kemâline masruftur"* kaidesinde, insan denilince de insanlık âleminin en ileri ferdi ve risalet semasının güneşi olan Hz. Muhammed (asm) akla gelir.

Bütün ilâhî isimler ilk defa nur-u Muhammedîde tecelli etmişlerdir. Meselâ, onda Muhyi isminin tecellisi vardır ve o nur hayat sahibidir. Sonraki safhalarda yaratılacak olan bütün hayatlar, ilk defa onda tecelli eden bu ismin ayrı tezahürleridir. O nurlu hayat, bütün hayatların başlangıç noktası ve çekirdeğidir. Ama, bütün hayat çeşitleriyle Resulullah Efendimizin (asm.) o pak ve münezze ruh arasında bir ilişki kurmaya kalkışmanın da yanlışlığı ortadadır. Diğer isimler için de benzer şeyler söylenebilir.

"Mukteza-yı hikmet, şu şecere-i hilkatın de bir çekirdekten yapılmasıdır. Hem öyle bir çekirdek ki; âlem-i cismanîden başka, sair âlemlerin nümûnesini ve esasatını câmi' olsun." (Sözler)

Vahdetü'l-Vücut meşrebinin sahibi Muhyiddin İbn-i Arabî, ebede kadar yaratılacak bütün varlıkların mahiyetlerinin (kendi ifadesiyle ayan-ı sabitelerinin), Allah'ın ilminde mevcut oluşunu kaydettikten sonra bütün mahiyetleri icmalen taşıyan bu ilk taayyün mertebesini *"hakikat-ı Muhammediye"*, *"âlem-i vahdet"*, *"vücut-u icmâli"*, *"nur-u Muhammedî"* gibi isimlerle dile getirir.

Buna göre, nur-u Muhammedî, bütün mahiyetlerin ortak ismidir ve eşyanın yaratılmasıyla bu mahiyetler ilim dairesinden kudret dairesine geçmişlerdir.

NÜBÜVVET

Peygamberlik. Nebilik.

Bak: Nebî

NÜFUS-U SEB'A

Nefis terbiyesinde yedi mertebe.

Bak: Nefis

O

ON SEKİZ BİN ALEM

Bu ifade kesretten kinayedir, yani çokluk ifade eder. Varlıkları canlı, yarı canlı ve cansız olarak üç alem şeklinde düşünebileceğimiz gibi, bunlardan her birini de binlerce, milyonlarca alt birime ayırabiliriz. Hatta her bir insan bile tek başına bir âlem sayılır.

"Ben de böyle fehmederim ki: Semavatta binler âlem var. Yıldızların bir kısmı herbiri birer âlem olabilir. Yerde de herbir cins mahlukat, birer âlemdir. Hattâ herbir insan dahi, küçük bir âlemdir. "Rabbil alemin" tabiri ise, "Doğrudan doğruya her âlem, Cenab-ı Hakk'ın rububiyetiyle idare ve terbiye ve tedbir edilir." (Mektubat, 26. Mektub) demektir."

Farklı sınıflandırmalarla alemlerin sayısı da değişir. Mesela, varlık alemini "gayb ve şahadet alemi (görünmeyen ve görünen alem)" şeklinde sınıflandırdığımızda on sekiz bin alem ikiye iner.

R

RAB

Terbiye eden, besleyen, büyüten, yetiştiren.
Bir şeyi safhalar hâlinde kemâle erdiren.
Sahip, malik, seyyid."

Terbiye, bir şeyin, bir ilk noktadan itibaren, kademeli olarak kemâle erdirilmesi ve son noktaya ulaştırılması demektir. Fatiha sûresinde geçen "Rabbü'l-âlemîn" ismi ilâhî terbiyenin bütün âlemlerde geçerli olduğunu ders verir. Kur'an-ı Kerimin son sûresinde ise, "Rabbü'n-nas" ismi geçer. Rabbü'l-âlemîn, kâinat ağacının terbiyesiyle, Rabbü'n-nas ise bu ağacın meyvesi olan insanın terbiyesiyle ilgilidir. Demek oluyor ki, bütün âlemleri terbiye etmeyen, insanı terbiye edemez. Zira insanın varlığı bütün âlemlerle ilgilidir.

Âlemlerin terbiyesi denilince hatırmıza, öncelikle, sema âlemi, arz âlemi, hava âlemi, su, toprak, ziya âlemleri gelir. Bütün bunlar, ayrı terbiyelerden geçmişler ve sonunda tümü bir tek şey olmuşlardır: Kâinat.

İnsan tohumu da safhalar hâlinde terbiye edilmiş ve göz, kulak, el, ayak, ağız, mide, kalp, ciğer, beyin gibi birbirinden çok farklı organlar yaratılmıştır. Büyük âlemde, hava ile

suyun terbiyeleri birbirinden farklı olduğu gibi, bu küçük âlemde de, meselâ, ciğerle midenin terbiyeleri birbirinden ayrıdır. Bu farklı terbiyelerle, bir tek varlık ortaya konulmuştur: İnsan

Bak: Terbiye

RABİTA

Bağ, münasebet, ilgi, alâka, bağlılık, mensub olmak.

Rabîta, bağ demektir ve tarikatlarda "kendi şahsiyetinden sıyrılıp, şeyhinin veya Resulullah'ın manevî şahsiyetiyle bütünleşme, bir bağ kurma" şeklinde uygulanır.

Bilindiği gibi, seven sevdiğini hayal eder. Onu kendine yakın hisseder. Hatta rüyalarında bile onunla olur. Onunla aynîleşmek ister. Usta-çırak, hoca-öğrenci münasebetleri de rabîtayla ilgilidir. Çırak ustasının hareketlerini, öğrenci hocasının söylediklerini hatırlamaya, sanki tekrar o ana dönmeye gayret eder.

İşte, bir müridin mürşidini hatırlaması da böyle bir rabîtadır. Bu rabîta, mürşidin suretine değil, o vücutta sergilenen İslamî özellikleridir. Daha doğrusu, öyle olmalıdır. Böyle bir rabîta, mürşitteki kemâlin müride yansımaya sebebiyet verecektir. Buna, fena-fişşeyh denir. Fakat mürid orada kalmamalı, fena-fırrasul ve fena-fillah makamlarına yükselmeye gayret etmelidir. Yani, şeyhinde fânî olan bir mürid, ondaki güzel özellikleri kazanıp, ondan peygamberde fânî olmaya yönelmeli, daha sonra da,

fenafillah makamına yükselmeli, kendi iradesinden tamamen vaz geçerek, her halini ve fiilini rıza çizgisine oturtmalıdır. Allah neden razı ise o da ancak ona talip olmalı, neden razı değilse ondan nefret etmelidir. Böyle bir kul artık huzur-u daimî makamına çıkmıştır ve kalbinde *ma-sivaya* (Allah'tan gayrı şeylere) yer kalmamıştır.

Fenafillah makamına eren bir insan, şu hadis-i kudsinin mazharı olur: *"Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır. Ben de onu severim. Onu sevdiğimde, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli olurum..."* (Ahmet b. Hanbel, VI, 256) Yani o kul, artık kendi iradesini bir tarafa bırakır; ilâhî ilhamla sevk ve idare edilir.

RÂFİ

Sevdiği kullarını yükselten.

Mü'minleri kendisine yaklaştırarak yücelten.

RAHİM

Verdiği nimetleri iyi kullananlara daha büyük ve ebedî nimetler veren.

Ahiret hayatında sadece mü'minlere ihsan ve ikram eden.

Rahmân ve Rahîm isimlerinin her ikisi de Allah'ın sonsuz bir merhamet sahibi olduğunu ifade ederler. Rahmet ve merhamet; kısaca, 'hayrı irade etmek ve sonsuz ihsan ve ikramda bulunmak' mânâsına gelir.

"Allah, dünyanın Rahmânı, ahiretin Rahîmidir." denilir. *"Allah mü-*

minlere Rahîmdir" ayeti, bu ismin özellikle ehl-i imanla alakalı olarak açıklanmasına bir karine olarak görülmüştür. (Ahzab 43)

Rahmân ismi, "insan-hayvan, mü'min-kâfir farkı gözetmeksizin her canlının her türlü rızkını veren ve onları koruyup gözetken" demektir. **Rahîm** ise, "iradesini doğru kullanan kullarına iman, ibadet, hidayet saadetini kazandıran ve onlara ebedî Cennetler hazırlayan" demektir.

Rahmân hem isimdir hem de sıfattır, **Rahîm** ise sadece sıfattır. Bundan dolayı, Rahmân ismi başkalarına nispet edilmez, yani mahluklara bu isim verilmez, ama **Rahîm** ismi verilebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de **Rahîm** ismi, daha çok **Ğafur** ismiyle birlikte kullanılmış, böylece en büyük rahmetin mağfiret olduğuna dikkat çekilmiştir. Şu halde mağfiret, **Rahîm** isminin en güzel bir tecellisidir.

Rahmân ismi dünyada nail olduğumuz nice nimetlere, **Rahîm** ismi ise ahirette kavuşmaya namzet olduğumuz ebedî saadetlere nazarımızı çevirir. Birincisi bizi şükre ve tefekküre sevk ederken, ikincisi ibadete yönlendirir.

RAHMÂN

Dünya hayatında, bütün mahlukatına merhametle muamele eden.

Bütün yaratılmışlar hakkında hayır ve rahmet irade eden.

Rızıkları ve her türlü iyilikleri ihsan eden.

Bak: Rahîm

RAHMET

Acımak. Şefkat etmek. Merhamet etmek.

Cansızların yokluktan kurtulup var olmaları kendi gayretleriyle değil, ancak ilâhî rahmetle olduğu gibi, bitkilerin de cansız olmayıp yarı canlı olmaları da ancak rahmet ileidir. Hayvanların bitkilerden üstün kılınmaları ve insanın arza halife olması da sırf rahmettir.

Şu var ki, insanoğlu bu rahmetin şükrünü eda ettiği takdirde kendisi ebedî bir saadete aday olacaktır. O saadete ermesi için de başta iman ve ibadet olmak üzere birtakım şartlar konulmuştur. İlâhî Fermanda açıkça beyan edilen bu şartları yerine getiren insanlar, cennette ebedî bir saadete ereceklerdir.

RAKÎB

Görüp gözeten.

Her şey ilmi, nazarı ve murakebesi altında bulunan; yarattıklarından bir an bile gafil olmayan (Allah)

RAÛF

Çok rahmet eden, pek re'feli.

Kulları hakkında kolaylık murad eden.

RÂZİK

Rızık verici.

Bak: Rızık, Rızık

RECA

Emel. Ümit. Yalvarmak. Dilek.

Bak: Havf ve "Beyne'l- havf ve'r-reca"

RESUL

Yeni bir kitap ve şeriatla insanları hakka ve hakikate davet eden peygamber.

Bak: Nebi

REŞİD

Ezelde takdir ettiği her şeyi hedefine en hikmetli bir şekilde ulaştıran.

İnsanları hayırlı yollara irşad eden.

REZZAK

Maddi ve manevi her türlü rızık ve bu rızıklara muhtaçları yaratan.

Canlıların rızıkını dilediği şekilde veren.

Bak: Rızık, Rızık

RİFK

Yumuşak huylu olmak.

Rıfk, sonucu güzel olan bir şeye nefsin boyun eğmesidir. Bu, yüksek bir fazilettir ki, sahibini yumuşak olmaya, nezaket sahibi ve güler yüzlü olmaya sevk eder. Kişi bu fazilet sayesinde, Allah'ın izniyle, nice zor görünen işleri başarır. Hadîs-i şerifte Allah'ın rıfk sahibi kimseleri himaye ettiği, rıftan mahrum olanın hayırdan da mahrum olduğu belirtilmiştir. Rıfk, sahibini bütün isteklerine kavuşturur, belâlardan emîn eder. Dostlarını artırır, düşmanlarının iğrenç emellerini suya düşürür. Kızgınlıkları teskin eder, sinirleri yatıştırır.

RIZK, RIZIK

Maddî ve manevî ihtiyaç duyulan şey; azık, yiyecek ve içecek.

RİKKAT

Acıma, incelik, yufka yüreklilik. Yumuşaklık.

Hassas kalpli olmak.

Başkalarının uğradıkları elem ve kederden üzüntü duymak, onlara iyilik etmek ve imdada koşmak.

RİSÂLET

Peygamberlik. Elçilik

Bak: Nebi

RİYAZET

Az yemek. Perhizle, kanaatle yaşamak.

Dünya lezzetlerinden sakınmak.

Riyazet, az yemek suretiyle ruhu inceltmektir. Dolu bir mideyle hikmet ve hakikat alemlerinde dolaşmak çok zordur. Riyazet, ruh sultanının beden ülkesine hâkimiyetini sağlar.

Her mistik akımın temel özelliklerinden biri, riyazettir. Tasavvufun temel esaslarından birisi de *az yemek* "anlamındaki *killet-i taamdır*.

Çok yemek, bedenimize zarar verdiği gibi, manevî hayatımıza da zarar verir. İnsan tıka basa yediğinde, şehvanî istekler kuvvetlenir, nefis azgınlaşır, kalb ve aklın sözlerini dinlemez olur. İbadetler nefse zor gelmeye başlar, uyku galebe eder.

Hız. Peygamber (asm) pazartesi

ve perşembe günleri oruç tutardı. Ayrıca, her kamerî ayın 13-14-15. günlerinde oruçlu olurdu. Recep ve Şaban ayları geldiğinde daha ziyade oruçlu olmaya gayret ederdi. Zaten oruçlu olmadığı zamanlarda da fazla yemezdi. Evinde aylarca duman tütmediği olurdu.

Hız. Peygamber, midenin üçe ayrılmasını tavsiye eder. Üçte biri yemeğe üçte biri suya, üçte biri havaya.

"Acıkmadan yememek, doymadan kalkmak" nefse hâkimiyette ihmal edilmemesi gereken önemli bir düsturdur.

RUBUBİYET

Terbiye edicilik.

Allah'ın her varlığı en güzel şekilde terbiye etmesi, zararlı şeylerden koruyup ihtiyacını yerine getirmesi.

Bak: Rab

RUH

Öz, hülâsa.

Can. Canlılık. Hayatın esası."

En mühim nokta."

Cebrail (as)

İnsan, ruh ve cesetten meydana gelmiştir. Ruhun varlığını bilmemize rağmen, mahiyetini, nasıl bir şey olduğunu bilemiyoruz. "Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh Rabbimin emrindedir ve ilimden size çok az bir şey verilmiştir" âyeti, ruhun hem varlığına hem de mahiyetinin bilin-

mezliğine işaret eder. (İsra, 85)

Ruh; *“zîhayat, zîşuur, nurani, vücud-u hakiki giydirilmiş, câmi’, hakikattar, külliyyet kesbetmeye müstaid bir kanun-u emrî”*dir.

Yani ruh, canlıdır. Şuur sahibidir. Nuranidir. Gerçek bir vücudu vardır. Kapasitelidir. Bir vehim olmayıp, gerçektir. Külliyyet kesbetmeye kabiliyetlidir. Kanun-u emrî olması ise, bedenden farklılığını bildirir. Zira beden maddî âlemdendir. Ruh ise, emir alemindendir ve doğrudan doğruya, Allah’ın *“Kün-ol”* emrinden gelmektedir. *“Dikkat edin yaratma da, emir de Allah’ındır”* âyeti, beden ve ruhun bu farklılığına da işaret eder. (A’raf, 54)

Ruh, beden ülkesinin sultanıdır. Bütün organlar, duygular ruhun tasarrufundadır. Meselâ, *“göz bir has-sedir ki, ruh bu âlemi o pencere ile seyrederek.”* (Sözler)

Bir fabrikadaki bütün faaliyetler elektrikle olduğu gibi, vücud fabrikamızdaki bütün faaliyetler de ruh vasıtasıyladır. Ölüm olayında ruh cesseden ayrılır.

İnsanın bedenine göz, kulak, el, ayak takan İlâhî kudret; ruhuna da his, merak, sevgi, korku gibi duygular takmıştır. Bu duyguları madde ile açıklamak mümkün değildir.

Bu beden ve şu kâinat, o ruhun önünde iki sayfa gibidir; dilerse bedeni okur, isterse kâinatı okur.

Beden ve kâinat, bir başka yönden de o ruhun önünde iki sofradır; her ikisinden de istifade eder; her ikisini de sever; her ikisi için de Hâlık’ına şükreder.

Allah’ın mahlûkata benzemekten münezzeh olduğundan gaflet etmemek şartıyla, insan kendi ruhunda, birçok Rabbanî hakikatlere işaretler bulabilir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Ruh, beden ülkesinin yegâne sultanıdır; birdir, şeriki yoktur.

Ruh, beden hiçbir cüz’üne, hiçbir organına benzemez.

Ruhun zâtı, beden zâtına benzemediği gibi, sıfatları da beden sıfatlarına benzemez. (Örnek: Anlamak aklın sıfatı, tutmak ise elin sıfatıdır.)

Ruh doğmaz, doğurmaz, bedende mekân tutmaz. Bunlar hep beden özellikleridir.

Bir bedende iki ruh bulunsa, beden fesada gider...

RUHANÎ

Maddî ve cismanî olmayan.

Melekler, cinler ve vefat eden insanların ruhları.

RÜKÜN, RÜKN

Temel şart. Bir şeyin temel direği, dayanağı.

RÜ’YETULLAH

Cennette, müminlerin Cenâb-ı Hakk’ın cemâlini seyretmeleri.

Allah Resulü’nün (asm) ifadesiyle, *“gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insan kalbine gelmemiş”* bir âlem olan cenneti bu dünyada

anlamak mümkün olmadığına göre, cennetteki ihsanların en ilerisi olan rü'yet de bu dünyada kavranamaz. Nitekim ehl-i sünnet âlimleri, "rü'yetin hak olduğunu, keyfiyetinin ise bilinemeyeceğini" ifade ederler.

Bediüzzaman, "Ruhu cismaniyetine galip olan evliyanın işleri, fülle-ri, sür'at-ı ruh mizânıyla cereyan eder." der. (Mesnevî-i Nuriye)

Demek oluyor ki, rüyada gözü-müzün devreden çıkmasıyla bizim için başka âlemlere kapılar açıldığı gibi, uyanık hâlimizde de ruhumuz bedenimize galip gelse, görülmez sandığımız nice âlemleri görebileceğiz. Bilindiği gibi, cihet ve yön ancak beden için söz konusudur. Ruh için ön, arka, sağ sol gibi kelimeler kullanılmaz. O halde, ruh bedene galip olunca yön ve cihet devreden çıkar ve ruh, her tarafı birlikte görebilir. Nitekim Allah Resulü (asm), arkadan gelenleri de aynen öndekiler gibi rahatlıkla görürdü.

Ehl-i cennetin ruhları bedenlerine galiptir; nitekim bir anda birçok mekânda birlikte bulanabileceklerdir. Ve yine cennet ehlinin görmeleri bu dünyadakinden çok ileri seviyededir; aralarında *gölge* ile *asıl* kadar fark vardır. Buna bir de, rü'yetteki ilâhî yakınlığın nuru eklendiğinde, o kâmil ruh, o anda bir feyze gark olacak ve Rabbinin *cihetten, mesafeden ve şekilden münezzehtir bir keyfiyetle* seyrederek kendinden geçecek ve kalbi nice mânevî zevklerin cvelan ettiği bir ummana dönecek ve o bah-tiyar kul, cennet nimetlerinden edindiği zevklerle kıyaslanmayacak ka-

dar ileri bir hazzı, Rabbinin rüyetiy-le tadacak, mest olacaktır.

RUHSAT

İzin. Müsaade. Genişlik. Kolaylık.

Özürli kullara bir kolaylık olarak ikinci derecede meşru kılınan şey.

Ruhsat, asıl olan ve geneli ilgilendiren bir hüküm değildir. Asıl hükmü yerine getirmeyi zorlaştıran veya imkânsız hâle getiren bir sebep dolayısıyla ikinci derecede olan hükümdür ve kullara bir kolaylıktır. Meselâ, oruç tutmak farz olduğu için herkes tutmak zorundadır. Ancak hastalık ve yolculuk gibi sebepler dolayısıyla orucun bozulması bir ruhsattır ve bir kolaylıktır.

Bak: Azimet

RÜCU

Geri dönme.

Rücu, "geri dönme" demektir. Rücu ile ilgili âyet-i kerimeler, "*Sonunda bize döndürüleceksiniz.*" "*Sonra da döndürülüp, O'na götürüleceksiniz.*" şeklinde sona erer.

İyi veya kötü, bütün işlerimizi Allah'ın lütfettiği imkânlarla görüyoruz ve O, bizim her işimizi müşahade ediyor. Her an O'nun huzurundayız. İtaat edenler de, isyan edenler de, öte âlemde yine O'nun huzurunda toplanacaklar ve O'na rücu edecekler.

Rücu hakkında bir âyet-i kerime:

"Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz ki; ölü idiniz sizleri diriltti. Sonra sizleri öldürecek. Sonra sizleri diriltecek. Sonra da döndürölüp O'na götürüleceksiniz." (Bakara, 28)

İnsan ölü iken, yâni maddesi ölü elementler âlemindeyken diriltilerek insan hâline getirilmiştir. Sonra yine ölecek ve beden tümüyle element olacaktır. Bu safhayı yeniden diriltme ve mahşere çıkma takip edecektir.

S

SAADET-İ DAREYN

Dünya ve ahiret saadeti

İki dünya saadeti imana, tevhit inancına ve onun meyveleri olan teslim ve tevekkül şuuruna bağlıdır. Bu şurun inkişafı nispetinde saadetten alınacak pay da artış gösterir.

"İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâreyni iktiza eder." (Sözler)

"Her hayır Allah'ın elindedir" diyen bir mü'min, bu dünya ve öte dünya için ne hayır talep ediyorsa, onun şartlarını yerine getirir ve Allah'a tevekkül etmekle huzur bulur. Her iki âlemin saadeti de tevekkül ile mümkündür.

Tevekkül, Allah'ı vekil bilmek demektir. Bu, imandan gelen bir teslimin neticesidir. Allah'a teslim olanlar O'na tevekkül ederler. Teslim de tevhitin kaynaklanır. Bütün âlemlerin Allah'ın mülkü olduğunu ve O'nun tasarrufunda bulunduğunu bilen bir insan, elbette Ona teslim olacaktır.

İnsan, iman ile Rabbine intisap eder. Böylece, sahipsiz ve hamisiz olmayışın zevkini tadar. Allah'ın kulu ve eseri olmanın ruha verdiği sü-

rur hiçbir dünyevî lezzetle kıyasa girmez.

İki dünya saadetinin bir başka reçetesi:

"Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemalâta kamçılama ile serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dâreyn-dir." (Sözler)

Bu cümlede, iki dünyanın saadeti, iki şarta bağlanmış oluyor. Birincisi, nefse hâkim olup onu dizginlemek, diğeri ise ruhu terakki ettirmek.

Gemleme ve kamçılama birincisi "mazarratı (zararlıları, şerri) def", diğeri "menfaati celp" demektir. Zaten her türlü terakki de bu iki esasa dayanır.

SABIR, SABR

Zorluklara ve acılara katlanmak.

Hâlininden şikâyet etmemek.

Sabır, nefsin haram olan isteklerine karşı dayanması, faydasız şeylere karşı kendisini müdafaaya güç yetirebilmesidir. Bu gerçekleşirse insan; kendisini zillate ve süfli hallere sürükleyecek çirkin amelleri işlemez.

Sabır Kur'an'da yetmişten fazla âyette ve Allah Resulünün birçok hadisinde övülmüştür.

Risale-i Nur Külliyyatı'nda sabır için şöyle bir sınıflandırma yapılır:

"Sen üç sabır ile mükellefsin: Birisi: Maşiyetten sabırdır. Birisi: Masibetten sabırdır. Birisi: Musibete karşı sabırdır." (Sözler)

“Taât üstünde sabır,” insanın salih amel konusunda usanç duymaması, nefsinin bütün itirazlarına, şeytanın bütün oyunlarına karşı taviz vermeden daima ilerlemesidir.

“Masiyyetten sabır,” günah işlememeye sabretmek demektir. İnsanı kötülüğe teşvik eden nefsinden, günahlarla kaynaşmış toplum hayatına kadar nice düşmanlara karşı yılmadan çarpışmak ve bütün engelleri aşmakta azminden bir şey kaybetmemek sabrın ikinci koludur.

“Musibete karşı sabır” ise, insanı bir imtihan sorusu olarak yoklayan ve onun manevî terakkisinde büyük rol oynayacak olan hastalıklara, musibetlere, kıtlıklara, yokluklara, ölümlere, ayrılıklara karşı sabır göstermektir. Bu sabır, insan iradesinin Allah’a tevekkül etme, O’ndan yardım dileme ve O’nun takdirine razı olma vadisinde verdiği büyük bir mücadeledir.

Allah’ın ihsanıyla sabır imtihanını bu üç cephede de kazanan insan, azaptan kurtulur ve saadetlere nail olur.

SABÛR

Azap etmekte acele etmeyen.

Cezayı bir vakte kadar tehir eden.

SADAKAT

Vefakârlık. Kalbî bağlılık. Samimî dostluk.

Garazdan ve menfaatten uzak saf ve halis dostluk.

Sadakat, risalelerde nazara verilen temel özelliklerden biridir.

“Risale-i Nur kendi sadık ve sebatkâr şakirdlerine kazandırdığı çok büyük kâr ve kazanç ve pek çok kıymetdar neticeye mukabil fiat olarak, o şakirdlerden tam ve hâlis bir sadakat ve daimî ve sarsılmaz bir sebat ister.” (Kastamonu Lahikası)

Sadakat denilince, Nurun mesleğine ve meşrebine tam bağlı kalmak ve onun hizmet düsturlarından asla taviz vermemek anlaşılır. Bediüzzaman’ın şu cümlesi bu konuda güzel bir derstir:

“Bu şehre bir kutub, bir gavs-ı âzam gelse, seni on günde velâyet derecesine çıkaracağım dese, sen Risale-i Nur’u bırakıp onun yanına gitsen, Isparta kahramanlarına arkadaş olamazsın.” (Kastamonu Lahikası)

Sebat ise, bu iman hizmetinde hiçbir güçlükten yılmamak, baskılarla sarsılmamak, her musibeti azim ve kararlılıkla göğüslemek ve bütün sıkıntılara rağmen hizmette gevşeklik göstermemektir. Sadakatte devamlı olmak da sebatandır.

“Bize eza ve cefa edenlere karşı, hiç bir talebemin kalbinde zerre kadar intikam emeli beslememesini ve onlara mukabil Risale-i Nur’a sadakat ve sebatla çalışmalarını tavsiye ederim.” (Emirdağ Lâhikası)

Ahlâkçılar sadakati ekilmiş bir tohumla benzettirler ki, o tohum toprak altında çok uzun süre de kalsa sonunda yeşerir.

SÂDİK

Doğru olan. Yalancı ve sahte olmayan.

SÂDIKU'L-VÂ'Dİ'L-KERÎM

Kullarına vaat ettiği şeylere sadık ve onlara karşı cömert olan (Allah).

SAİKA VE ŞAİKA

Sevk edici ve şevk verici.

Bunlar, insandaki beş duyuya ilave olarak, Bediüzzaman'ın bahsettiği iki duygudur. Bu duyguları, "*altıncı ve yedinci duyuyu*" şeklinde mütalaa edebiliriz. Ehl-i dalalet ve ehl-i felsefe, meşhur olmayan o duygulara, hatta ederek "*sevk-i tabii*" (içgüdü) diyorlar. Onların içgüdü dedikleri, gerçekte bir çeşit fitrî ilhamdır. Mesela, kedi gibi bazı hayvan gözü kör olduğu vakit, kaderin sevkıyla gider, gözüne ilağ olan bir otu bulur, gözüne sürer, iyi olur. Kediye, o ota sevk eden kader-i ilâhî, insanı da hayat boyu değişik şeylere sevk eder. Te-reddütler içinde bocaladığımız hal-lerde, içimize doğan bir çözüm yolu, bir nevi sevk-i ilâhidir. Çıkmazlar-dan bizi çıkaran, sevk-i ilâhidir. Da-ha önceden hiç gitmediğimiz bir şe-hirde, *aradığımız dostumuzu yolda karşımıza çıkaran sevk-i ilâhidir.*

İnsana şevk veren duygu ise, *sa-ikadır.* Şevkini yitirenleri bekleyen akıbet, ümitsizliğe düşmek ve tem-belce oturmaktır. Bazen insana bir şevk dalgası gelir. Bu şevkin tesiriyle, diğer duygularında tam bir uya-

nıklık hali meydana gelir. Rahmanî ilhamlara hassas bir alıcı özelliği ka-zanır. *Fennî ve teknolojik keşifleri yapan ilim adamları da, böyle bir şevk ve sevk dalgasının neşesi için-de buluşlarını gerçekleştirmişlerdir.*

SALÂH

İylilik. İyileşme. Düzeltme. Barış. Dine bağlılık.

SALÂHAT

Günahsız ve temiz olma. İylilik. Övülmeyle değer hal.

SÂLİH

Uygun, elverişli.

Dinin emir ve yasaklarına uygun hareket eden.

SALİH AMEL

İyi, güzel ve faydalı iş.

Allah'ın rızasına uygun amel.

Bak: Amel-i Salih

SALTANAT-I RUBUBİYET

Allah'ın, her şeyin yegâne terbiye edicisi olma saltanatı

Fatiha sûresinde Cenâb-ı Hak kendi-sini "*Rabb'ül-âlemin*" olarak tanıtır. Sema âleminin de, arz âleminin de, canlılar ve cansızlar âleminin de ve nihayet, âhiret ve dünya âlemlerinin de Rabbi ancak Allah'tır.

"Senden başka Rab yok ki dergâhına gidilsin. Senden başka hak Mâbud yoktur ki, ona iltica edilsin!.."
(Mesnevî-i Nuriye)

Bir zatın, hat sergisini düşünelim. Bu sergide ne kadar hat varsa, hepsi onun kaleminden akmıştır. O sergide bir "hattatlık saltanatı" görülür. Ama o saltanat, o sergiye ve onun açıldığı mekâna mahsus kalır. Başka mekânlarda ayrı sergiler ve değişik hatlar bulunabilir. Bu kâinat öyle değil. Bu âlem tek bir fuar, bu dünya tek bir sergi gibidir. Yıldızından çiçeğine, meleşinden insanına, dünyasından ahiretine kadar bütün varlıklar hep Allah'ın terbiyesinden geçmişlerdir. Verilen farklı terbiyeler, mahlûkların farklılığını netice vermiştir. Gözün terbiyesiyle kulağın terbiyeleri farklı olduğu gibi sema ile arzın, Cebrail ile Azrail'in terbiyeleri de birbirinden ayrılır.

Bütün bu terbiyeler bir saltanat-ı Rububiyeti gösterir.

Bak: Rab ve Terbiye

SÂMED

Her şey kendisine muhtaç olan, kendisi ise hiçbir şeye muhtaç olmayan (Allah).

Samediyet: Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmaması ve her şeyin ona muhtaç olması.

Bak: Batın-ı Kalb

SÂNÎ

Yapan, işleyen.

Her şeyi sanatlı bir şekilde yapan (Allah).

SEBAT

Kararlı olmak. Sarsılmamak. Dayanmak. Sözünde durmak.

Bak: Sadakat

SEBEB

Vasıta, alet, vesile.

Bu dünyada hikmet hâkimdir. İlâhî ilimle takdir edilen ve yine ilâhî irade ve kudretle yaratılan "sebepler" âleminde, "müsebbepler," yani neticeler çıkarılmakta ve insanlar sebeplere gönül vermekle, onları aşmanın ve neticeleri Allah'tan bilmenin imtihanını vermektedirler.

"Bütün zahîrî sebepler yalnız birer perdedirler; icadda da hiç tesiri yoktur." (Şualar)

Anne ve baba birer *sebeb*; çocuk ise *müsebbep* dir. Ve Allah, o çocuğu bu sebeplerle yaratıp dünyaya gönderen *Müsebbibü'l-Esbab* dır.

Bir ağaç da tıpkı bir anne gibi kendi içinde olup bitenlerden habersizken üstünde meyveler boy gösterir. İnsanın diline göre tat, gözüne uygun renk, bedenine faydalı vitaminlerle dünyaya gelen o meyve, bütün bunlardan habersiz ve insanı tanımaktan uzak bir ağacın eliyle yaratılmıştır. Ağaç bu haliyle yalnız zahîrî bir perdedir; meyvenin yaratılmasında bir tesire sahip değildir.

Bak: Daire-i esbab

SEKENE

Sakinler. Bir yerde mekân tutanlar.

SELÂM

Kusur, noksanlık ve belâlardan uzak olma. Selâmet. Esenlik.

Zatî kusurdan, sıfatlan noksanlıktan ve fiilleri şerden uzak ve salim olan. Mahlukatını her türlü tehlikelerden selamete erdiren. Cennetteki kullarına selâm eden (Allah).

SELİS

Düzgün, akıcı. Selâsetli.

SELÂSET

Akıcılık

SEM'

İşitme.

SEMİ'

Gizli aşıkâr her şeyi işiten ve varlıklara işitme duygusu veren (Allah).

SEYR Ü SÜLÛK

Bir yolu takip ederek yürüme.

Manevî terakki yolculuğunun usulü.

Tarikatta, bir mürşidin denetim ve murakabesi altında kalbin tasfiye ve nefsin tezkiyesi için yapılan manevî yolculuk.

Kurbîyet (yakınlık) ve rıza yolculuğu.

Seyr u sülûk, bir terbiye disiplini ifade eder. Okumadan âlim, gezmeden seyyah olunamadığı gibi, mücadele ve murakabe olmadan da hakikat yolunda ilerlenemez.

Talebelik, ilimde bir seyr u sülûk-

tur. Onun gibi, hakikat yolunda ilmî, fikrî, riyazî bir seyr u sülûktan geçen kişi, zamanla mükemmel bir insan olur. Bu seyr u sülûk, kişiden kişiye farklılık gösterir. İhlas, takva ve salih ameldeki gücüne göre bazıları kırk günde hakîkate ulaşır, bir kısmı ise, kırk yılda. Elindeki demire şekil vermek isteyen birisi, hafif bir ateşte onu yumuşatmaya kalksa, çok uzun süre bekleyecektir. Fakat bir başkası, o demiri altı bin derecelik fırına attığında, hemen ona şekil verir.

Akıl ve kalbin seyr ü sülûkleri çok önemlidir. Bu ikisi birbirine yardımcı olsalar, hakîkate çabuk ulaşırlar. Zira, tek kanatla uçulmaz; zülce-naheyn (çift kanatlı) olmak lazımdır.

Seyr u sülûkun en ileri mertebelerine Peygamberimiz (asm) mazhar olmuştur. Onun mi'racının hakîkatı, "*kemâlat mertebelerinde seyr u sülûktan ibarettir*" Bütün evliyaullahın seyr u sülûkleri, Resulullah'ın mi'racının gölgesinde ilerlemektir.

SİDDİK

Çok doğru, çok dürüst.

SİDK

Doğruluk. Gerçeklik. Hakikat.

SİFAT

Vasıf. Hâl. Keyfiyet. Nişan. Alâmet.

SIFAT-I İLAHİYE

Allah'ın sıfatları.

İlâhî sıfatlar, *sübutî* ve *selbî* olmak üzere iki gruba ayrılır.

Sübutî sıfatlar, *hayat, ilim, irade, kudret, sem (işitme), basar (görme), kelâm ve tekvîn.* sıfatlarıdır. Bu sıfatların hepsi *ezelî, ebedî, sonsuz* ve *mutlak*tır.

Hayat, Allah'ın bir sıfatıdır. Ezelde ne ise ebedde de aynıdır. Bu hayatta ne bir azalma olur, ne de artma.

Allah'ın bir sıfatı da ilimdir. Ne kadar varlık yaratırsa yaratsın, onlara ne kadar hikmetler, mânâlar, faydalar takarsa taksın Onun ilim sıfatında bir değişme düşünülemez.

Sübutî sıfatlarının varlığını bilelim diye, Rabbimiz ruhumuzda bir sıfatlar âlemi yaratmıştır. Bizim de hayatımız, ilmimiz, irademiz, kudretimiz, işitme ve görmemiz var. Ama bunların hepsi mahlûktur ve sınırlıdır.

İnsan, bu sıfatlarını iyi değerlendirebilirse Allah'ın sıfatlarının varlığını bilir, onları sonsuz olarak tanır.

Selbî sıfatlar, "*Vücud, Kıdem, Beka, Muhalefetün lil havadis, Kıyam binefsihî, Vahdaniyet*" sıfatlarıdır.

"*Vücud*" var olma, varlık manası-na gelir. Bu varlık alemindeki mahluklar Allah'ın varlığına birer delil, birer alâmet ve O'nun vücud sıfatına birer şâhittirler.

"*Kıdem*" Allah'ın varlığının bir *başlangıcı olmamasıdır.*

"*Beka*", Allah'ın varlığının bir *sonu olmamasıdır.*

"*Muhalefetün-lil-havadis*, Al-

lah'ın zâtının hiçbir varlığa benze-memesi sıfatıdır.

Bir eseri yazan zâtın eserdeki hiçbir kelimeye, hiçbir cümleye benze-meyeceğini, zira kâtibin yazı cinsin-den olmayacağını düşünen insan, "Allah elbette hiçbir mahlûka benze-meyecektir." diye iman eder.

"*Kıyam-binefsihî*", Allah'ın varlığının yine kendi varlığıyla devam et-mesi, başka bir varlığa dayanmama-sı demektir. Yani bütün bu varlıkları ayakta tutan bir kayyumiyet hakika-ti vardır. "Allah zatında kaimdir; varlığı, devamı ve bakası için başka-sına asla muhtaç değildir. Hiçbir mahlukun kendi varlığını kendi ira-desiyle ayakta tutmadığını, hepsinin bir İlâhî lütufla varlıklarını sürdür-düğünü düşünen insan Allah'ın bu sıfatına bütün ruhuyla iman eder.

"*Vahdaniyet*", Allah'ın birliğini ve benzeri olmadığını ifade eder. Bu sıfatın şahitleri sonsuz denecek ka-dar çoktur. Her varlık bir yönüyle yaratıcısının varlığını gösterirken, diğer yönüyle de birliğine şahadet eder. Meselâ, bir çiçeği yaratan an-cak baharı getiren, güneşi, havayı, suyu, toprağı yaratan zat olabilir.

SILA-İ RAHM

Akraba ve yakınları gözetmek

Sıla-i rahm, yakınlarını ziyaret et-mek, hal ve hatır sorup gönüllerini almak, düşkün olanlara yardımda bulunmaktır. Sila-i rahm İslam'daki din kardeşliğinin temellerinden biri-dir, büyük bir fazilettir, yüksek bir

meziyettir. İslâm ahlâkçıları, bunun yalnız aile ve akrabalarla sınırlanmayıp, bütün Müslümanları içine aldığıını belirtirler.

SIRR

Gizli tutulan.

Akıl ermeyen ilahî hikmetler.

Kalbin, inkişaf ederek daha derin hakikatlere vakıf olma mertebesi.

Bak: Kalb, Hafî-Ahfa

SIRAT-I MUSTAKİM

İstikametli yol

Hak olan yol

Peygamberlerin, siddıkların, şehitlerin ve salihlerin yolu (Nisa Sûresi, 69)

Bak: İstikamet

SIRRA TENEVVERAT

Şaşaa ve gösterişten uzak olarak sessizce nurlanmak.

Bu düstur hedefe giderken ortalığı toza dumana katmamayı ders verir. Bediüzzaman talebelerine güneş gibi, “gürültü yapmadan aydınlatma” yolunu gösterir. Bu, riyadan uzak kalmayı netice veren bir ihlas dersi olduğu gibi, aynı zamanda bir tedbir, bir ihtiyattır.

SİKKE

Para üstüne vurulan ve basıldığı yeri gösteren damga.

Bir sikkhanede çok değişik paralar basılabilir, ama hepsinin üstünde aynı sikke vardır. Hangisine bakılsa, paranın basıldığı yer açıkça okunur.

Bir tek çiçekte şu sikkeyi okuyabiliriz:

“Bu eser kâinat fabrikasında yapılmıştır.”

Dünya dönmese, güneş ısı ve ışık vermese, hava bu çiçeği her yönüyle kaplamasa, toprak ona saksılık etmese, su onun bünyesine girmese çiçek meydana gelemes. Öyle ise bu çiçeği yapan ancak bütün Kâinatın Hâlık'ı olabilir.

Bak: Hatem

SİYASET

İdare etme sanatı. Diplomatiik.

İnsanları ıslah ve irşat sanatı.

(Seyislikten) Ata bakma ve terbiye etme sanatı.”

Siyaset, çok genel bir kavramdır. Devletin ekonomi politikasından, bir şirket müdürünün yönetim biçimine, mürşitlerin ve peygamberlerin irşat metotlarına kadar uzanan çok geniş bir sahayı içine alır.

İslam kaynaklarında “mürşitlerin siyaseti” hakkında özel bahisler bulunmaktadı. Bediüzzaman'ın siyasete bakışını bu başlık altında değerlendirmek gerekir.

“Bu zamanda ehl-i İslâm'ın en mühim tehlikesi, fen ve felsefeden gelen bir dalâletle kalblerin bozulması ve imanın zedelenmesidir. Bunun çare-i yegânesi: Nurdur, nur

göstermektir ki, kalbler ıslah olsun, imanlar kurtulsun.” (Lem’alar)

“Kur’an ve imanın hizmeti ne için beni men’ediyor dersen, ben de derim ki: Hakaik-i imaniye ve Kur’aniye birer elmas hükmünde olduğu halde, siyaset ile âlûde olsa idim; elimdeki o elmaslar igfâl olunabilen avam tarafından, “Acaba taraftar kazanmak için bir propaganda-i siyaset değil mi?” diye düşünürler. O elmaslara, âdi şişeler nazarıyla bakabilirler.” (Mektûbat)

SU-İ ZAN

Kesin bir delile dayanmadan birisinin söz ve hareketlerini kötüye yorumlamak.”

Bak: Hüsn-ü zan

SURET

Biçim. Şekil.

Dış görünüş. Yol. Tarz.

Suret; “dıştan görünen şekil, biçim, bir şeyi diğerlerinden ayıran şey” gibi mânâlara gelir. Suret de ikiye ayrılır: Maddî ve manevî. Buna göre, suret denilince sadece maddî cisimlerin şekillerini anlamak eksik olur. Cism-i latif olan meleklerin de sureti vardır. Onlar da bu suretlerle birbirinden ayrılır, fark edilirler.

SURET-İ RAHMAN

Rahmaniyetin en parlak aynası, en güzel tecellisi.

Resulullah Efendimiz (asm), bir hâdis-i şeriflerinde, “*Şüphe yok ki, Allah, insanı suret-i Rahmanda yarattı*” buyurur. Bu hâdis-i şerifte, “Allah ve Rahman” isimleri ve bir de “yaratma” fiili geçer. Cenâb-ı Hak, cisimden ve suretten münezzehtir. O halde bu hadisin şu şekilde anlaşılması gerekir:

“Cenâb-ı Hak hakkında suret muhâl olmasından, suretten murat sirettir, ahlâk ve sıfattır.”

İnsan bu hadisi okurken nefis ve şeytan onun hayalini ifsat eder ve sanki hâdis-i şerif, “Allah, insanı kendi sureti üzere yarattı” şeklindeymiş gibi yanlış bir telâkkiye götürür. Hadiste geçen *Rahman* ismine bilhassa dikkat etmek ve bu hak kelâmı, “*Allah’ın rahmetinin bütün varlık âlemi içinde en fazla insanda tecelli ettiği*” şeklinde anlamak gerekir.

Hadiste geçen çok önemli bir kelime de *yarattı* ifadesidir. İnsanın bedeni mahlûk oluşu gibi, ruhu ve o ruhun sıfatları da mahlûktur. Mahlûk olan bu sıfatlar ilâhî sıfatlara elbette hiçbir cihetle benzemezler. Sadece onlardan haber verirler.

Bu sıfatların hiçbirisi için suret düşünülemediği gibi, bu sıfatların sahibi olan Allah için de bir suret, bir şekil hayal etmek mümkün değildir.

SÜBHAN

Kusurdan, aciz olmaktan ve her türlü noksanlıktan uzak olan; kemaline münasip düşmeyen her şeyden mukaddes ve yüce olan (Allah).

Sübhanallah: “Her türlü noksanlıktan sonsuz derece yücedir.”

SÜLEHA

Salih kimseler

Bak: Salih

SÜNNET

Yol, prensip, kanun.

Peygamber Efendimizin(asm.) fiil, söz ve hâllerinin tümü.

Resullullah Efendimizin (asm) sünnetleri üç grupta toplanır:

Birincisi, *akvali*, yani “ashabına bizzat yaptığı sözlü tavsiyeler, uyarılar, teşvikler.”

İkincisi *ef'ali*, yani “ortaya koyduğu uygulamalar, icra ettiği işler.”

Üçüncüsü ise *ahvali*, yani hâliyle insanlık âlemine sergilediği örnek ahlâk ve davranışlardır.

Allah'ı çok sevmek ve O'ndan çok korkmak “ahval” grubuna giren çok önemli iki sünnettir.

“İçinizde Allah'ı en çok seven benim. Ve O'ndan en fazla da ben korkarım.” (Hadis- Şerif)

Tevekkül, sabır, hilm, tevazu, şefkat, cömertlik kısacası Kur'an ahlâkının bütün şubelerini yaşamak ve hayata mal etmek sünnetin ahval grubuna girer.

SÜNÜHAT

Kalbe gelen manalar. Doğuşlar.

ŞAHS-I MANEVÎ

Aynı gaye için çalışan bir topluluğun manevî şahsiyeti.

Şirket, cemaat, cemiyet gibi ortaklıklar.

"Bu zaman, cemaat zamanıdır. Ferdî şahısların dehası, ne kadar hârika da olsalar, cemaatin şahs-ı manevîsinden gelen dehasına karşı mağlûb düşebilir." (Emirdağ Lahikası I)

Bu zamanın cemaat zamanı olduğunu, hemen her yerde görmek, her levhada okumak mümkündür. Şirket isimlerinde, kulüp, dernek, örgüt, parti isimlerinde hep şahs-ı manevînin ismi geçer. Fertler bu şahs-ı manevî içinde çalışır, faaliyet gösterirler.

Şahıslar gibi şahs-ı manevîlerin de iyileri yanında kötülerini, faydalıların yanında zararlıları da vardır.

İman ve Kur'ân'a karşı çıkarak insanları küfür ve dalaletle sürükleyen şahs-ı manevîlere karşı, Üstad Bediüzzaman iman ve hidayet cephesinde bir şahs-ı manevî meydana getirmeyi zarurî görmüş ve telif ettiği Risale-i Nur'lar etrafında bir iman ve ihlâs cephesi teşekkül ettirmiştir.

Şahs-ı manevîye dahil olmanın ve şirket-i manevî hâlinde çalışmanın önemi Nur Külliyyatında defalarca vurgulanmıştır. Bunlardan birisinde şöyle buyrulur:

"Bu zaman cemaat zamanıdır. Ehemmiyet ve kıymet, şahs-ı manevîye göre olur. Maddî ve ferdî ve fânî şahsın mahiyeti nazara alınmamalı." (Kastamonu Lahikası)

Yani, fitne ve fesat hareketlerinin şahs-ı manevî hâlinde çalıştığı bir ortamda, hiçbir şahıs bütün bu şer odaklarıyla tek başına mücadele edemez; asrın beraberinde getirdiği bu kadar çok ve girift problemi tek başına ve kendi fikriyle çözemez. Bu zamanda, şahsî reyimize ve fikrimize taassupla bağlanmayı terk edip, şahs-ı manevînin umdelerine uymamız ve istişare mekanizmasını çok verimli bir şekilde işletmemiz son derece önemlidir.

Bak: İştirak-i amal

ŞAHSİYET-İ İLAHİYE

Allah'ın zatı, sıfatları, şuanatı ve isimleri.

ŞEAİR

Sembol, gösterge.

Ait olmayı ifade eden alamet.

Her din ve kültürün kendine has sembolleri vardır. Hristiyanlıkta haç, Yahudilikte altı köşeli yıldız gibi. Bizim kültürümüzde de cami, minare, ezan, namaz, oruç son derece

önemli dini sembollerdir. Bunlara "İslâmî şeairler" denilir. Nasıl ki bayrak devletin bir sembolü olarak, dalgalandığı yerlerin o devlete ait olduğunu gösterse, onun gibi bu İslâmî şeairler de dinimizi sembolize ederler ve Müslümanlığımızın birer göstergesi olurlar. Cenab-ı Hak şöyle buyurur:

"Kim Allah'ın şeairine saygı gösterirse, şüphesiz bu kalplerin takvasındandır." (Hacc, 32)

Meselâ, ezan önemli bir şeairdir. Bir beldede yaşayan müslümanlar ezanı terk etseler tümü sorumlu olurlar. Çünkü böyle bir ibadet şahsi farzlardan daha da ehemmiyetlidir. Şahsi ibadetlerin faydası o şahıslarla sınırlı iken şeaire taalluk eden ibadetler tüm topluma fayda sağlar.

Şeair-i İslâmiye

"İslâmı diğer dinlerden ayıran alametler, semboller."

ŞEFAAT

Aracı olmak.

Af için vesile olmak.

Âhiret günü bir kısım günahkâr mü'minler için Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâm ve sâir büyük zâtların Allah Teâlâ'dan niyaz ve istirhamda bulunmaları.

Affa mazhar olmak en büyük bir hayırdır. Her hayır gibi bu hayır da ancak Allah'tan beklenir. Bir velinin kabrine, her hayır onların elindeymişçesine, ölçüsüz bir muhabbetle bağlanmak elbette İslâm'ın ruhuna zıttır ve bunu tasvip etmek de mümkün değildir. Fakat bir kul, günahla-

rını ancak Allah'ın affedebileceğinin şuuru içinde: "Yârabbi beni bu zâtın hürmetine bağışla." diye duada bulunursa ve bu niyetle o mübarek zâtların kabirlerini ziyaret ederse, bunu şirk saymak da insafsızlık olur.

Kur'an'da şefaati reddeden âyetler müşriklerin tavırlarıyla ilgilidir. Şöyle ki:

Arap müşriklerinde yaygın olan bir kanaata göre, kişinin doğrudan doğruya Rabbinden af dilemesi doğru olamazdı. Bu işe putların aracı olmaları gerekirdi. Yâni onlar, putları Allah katında şefaathı kabul ediyorlardı. İşte şefaati reddeden âyetlerden bir kısmı bu bâtil inancı yıkmak içindir. Mesela:

"Yoksa onlar. Allah'dan başka şefaathı arayanlar mı edindiler. De ki, onlar hiçbir şeye güç yetiremez, akıl erdiremez olsalar da mı (onları şefaathı edineceksiniz)! (Zümer, 43)

Birçok âyetlerde de şefaatin hak olduğunu açıkça beyan edilir:

"O'nun huzurunda kendisine izin verdiğinden başkasının şefaati fayda vermez." (Sebe' 23)

"Göklerde nice melek vardır ki, Allah, dilediği ve razı olduğu kimse için izin vermedikçe onların şefaati hiçbir işe yaramaz" (Necm 26)

Bu âyet-i kerimelerin verdiği derse göre, şefaathı vardır, ama bu ancak Allah'n izni ile ve O'nun razı olduğu kullara yapılabilir.

Kulun günahını ancak Allah affedebilir. Ama bu affı, dilediği seçkin kullarının hatırı için yapmakla onların şerefini bütün mahşer ehline ilân eder. Bu mânâyı en büyük mazhar Resulüllah Efendimizdir (asm). Al-

lah'ın O en sevgili kulu, mahşer meydanında Makam-ı Mahmud denilen ulvî bir makamda Allah'ın kendisine ilham ettiği ve o güne kadar duyulmamış hamd cümleleriyle O'nu tâzîm edecek ve sonunda kendisine şefaat-i kübra izni verilecektir. O da (asm) ancak Rabbinin afetmeyi dilediği kimselere şefaat edebilecektir.

ŞEFİK

Çok şefkatli ve merhametli, acıyıp esirgeyen (Allah).

ŞEFKAT

Acımak, yardıma koşmak.

Bediüzzaman, mesleğinin dört esasını “*acz, fakr, şefkat ve tefekkür*” olarak belirler. Şefkat, insanların, özellikle, manevî sahadaki mahrumiyetlerine acımak ve onların imdadına koşmakla ilgili önemli bir esastır.

Peygamber Efendimizin (asm) İslâm'ı bütün insanlık alemine tebliğ etmek için her türlü fedakârlığa katlanması, şefkatin en ileri örneğidir. Bütün Müslümanlara şefkatle davranmakla birlikte zayıfları, fakirleri, yetimleri, kimsesizleri, çocukları koruyup gözetmesi, harpte bile ashabını düşmanın çocuklarına, yaşlılarına, ekinlerine, ağaçlarına zarar vermekten men etmesi ondaki şefkat ve merhametin eserleridir ve kıyamete kadar her asırdaki Müslümanlara büyük bir misâldir.

Bediüzzaman'ın *İhtiyarlar Risa-*

lesi'nde geçen şu ifadeleri, onun engin şefkatinin bir göstergesidir:

“...*fitratımda rikkat-ı cinsiye ile acımak hissi ziyade bulunduğundan, kendi elemimden başka binler kardeşlerimin elemelerini de o şefkat sırrıyla çektiğimden, yüzler sene yaşa-mış gibi ihtiyarım.*

Ve siz ne kadar firak belasını çekmiş iseniz, benim kadar o belaya maruz kalmamışsınız. Çünkü oğlum yoktur ki yalnız oğlumu düşüneyim. Bendeki fitrî olan bu ziyade acıma-lık ve şefkat, binler Müslüman evlâdlarının, hattâ masum hayvanla-rın teellümüne karşı dahi bir rikkat, bir elem, o sırr-ı şefkat ile hisse-di-yordum.

Hususî bir hanem yoktur ki fikrimi yalnız ona hasredeyim; belki bu memleket ile ve belki âlem-i İslâmın kıt'asıyla hanem gibi, hamiyet-i İslâmiye noktasında alâkadarım. Ve o iki büyük hanedeki dindaşlarımın elemleriyle müteallim ve firaklarıyla mahzun oluyorum..!”

ŞEHADET

Doğruluğuna inanmak. Şahitlik, tanıklık.

Delil olmak, alâmet, işaret.

Şehitlik.

ŞEHİD

Bilinenin ve bilinmeyenin şahidi. Her mekân ve zamanda hazır ve nazır olan (Allah).

Allah yolunda hayatını veren kişi.

Resulullah'a (asm) sorarlar:

"Ya Resulullah, adam var kahramanlık için savaşıyor. Adam var bir hamîyyet için savaşıyor. Adam var rîya için savaşıyor. Bunların hangisi Allah yolundadır?"

Resulullah şu cevabı verir:

"Kim i'lay-ı kelimetullah için savaşıyorsa, o Allah yolundadır." (Tirmizi, Fedailü'l-Cihad, 16)

Müslümanları, düşmanlarına üstün kılan en mühim esaslardan biri *"ölürsem şehidim, kalırsam gazi..."* inancıdır. Bu durum, ayette "iki güzel-den biri" şeklinde ifade edilmiştir. (Tevbe, 52)

İslâmiyette niyetin büyük bir yeri vardır. *"Ameller, niyetlere göredir."* (Buharî, Bed'ül-Vahy, 1) Kişinin niyeti, amelinden hayırlıdır.

Uhud Savaşı'nda yaşanan *Kuzman Olayı*, buna ibretli bir misaldir. Şöyle ki: Kuzman, cesur biridir. Savaşta çok yararlılık gösterir. Resulullah, daha önceden onun cehennem ehli olduğunu söylemiştir. Kuzman, ağır yaralı bir halde iken, biri der: *"Vallahi, bugün büyük cesaret gösterdin. Müjdelersun sana."* Kuzman der: *"Ne müjdesi? Ben ancak kavmimin şerefi için savaştım. Yoksa savaşmazdım."* Daha sonra, yarası şiddetlenince, acıya dayanamaz, kendini öldürür. (Buharî, Cihad, 77)

Hz. Peygamber (asm), savaşta şehit olanların dışında, doğumdan dolayı vefat eden kadının, boğularak, yanarak ölen mü'minlerin de şehit sayıldığına dikkat çekmiştir. (İbnu Mace, Cihad, 17)

"Allah yolunda öldürülenleri sizin ölü sanmayın. Bilakis onlar diri-

dirler, Allah'ın lütfundan kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde, Rableri katında rızıklandırılırlar. Arkalarından gelecek olanlara şunu müjdelemek isterler: Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyizler. Allah'tan bir nimeti ve lütfu ve Allah'ın mü'minlerin ecrini zayı etmeyeceğini müjdelemek isterler (Al-i İmran, 169-171).

ŞEKÛR

Kendisine yapılan şükre, çok ecirle ve savapla mukabele eden. Cüz'i ibadetlere karşı külli mukafatlar, yüksek dereceler ve çok sevaplar veren (Allah).

ŞE'N

Şan. Tavr. Hâl. Kabiliyet. Emir. Kasıt

Şe'n'in Türkçe'de tam karşılığı yoktur. En yakın mânâ olarak *hal, kabiliyet* deniliyor.

Hâlık (yaratıcı) Allah'ın bir ismidir. *Hâlıkîyet* ise şe'nidir. Yâni, yaratıcı olmak Allah'ın şânındandır. Bu hâlıkîyetini icra etmek dilediğinde *halk* (yaratma) fiiliyle mahluku yaratır ve o mahlûkta *Hâlık* ismi tecelli eder.

Merhamet sahibi olmak, gazap sahibi olmak da ilâhî şuunattandır.

Nur Külliyyatı'nda "Zat, Şuunat, Sıfat,..." sıralaması vardır. Şuunat sıfattan önce zikredilmiştir. Çünkü sıfatları icraata sevk eden şuunattır. Mesela, merhamet etmek Allah'ın

ş'e'nindendir. Bu merhamet ile kişiye nimet ihsan etmeği *irade* eder ve *kudret* ile onun ihtiyacı olan şeyi yaratır. Merhamet etmek şuunat-ı İlahiye, irade ve kudret ise sıfat-ı İlahiyedirler

Allah'ın zâtı mukaddes olduğu gibi, şuunatı da mukaddestir. Yâni, beşer akli bu hususta ne düşünse, ne tahmin etse, ne hayaller kursa Allah'ın şuunatı bunların hiçbirine benzemez; hepsine benzemekten münezzehtir.

"Lezzet-i mukaddese, fereh-ı münezzeh, memnuniyet-i mukaddese" gibi tabirler de İlahî şuunatı ders verirler.

İnsanda sevmek, lezzet alma, hoşlanma hali ve kabiliyeti vardır. Allah da mahlûkatını sever ama, bizim bir eserimizi sevmemiz gibi değil. İşte bu İlahî muhabbeti, mahlûkatın sevgilerinden ayırmak için "mukaddes" kelimesi kullanılır. Allah da kulunun ibadetinden memnun olur. Ama, bu memnuniyet bir padişahın kendisine itaat eden bir askerinden memnun olması gibi değildir. İşte bunu zihinlere yerleştirmek için "memnuniyet-i mukaddese" tabiri kullanılıyor.

Allah'ın bütün mahlûkatının ihtiyaçlarını görmekte bir lezzet-i mukaddesesi vardır. Fakat bu lezzet, bizim bir fakiri giydirmekten yahut doyurmaktan aldığımız lezzete benzemez.

"Her bir faaliyette bir lezzet nev'i vardır" hakikatından hareket ederek kâinata nazar ettiğimizde, Cenâb-ı Hakk'ın her bir fiilini icra etmekte, her bir ismini tecelli ettirmekte bir

lezzet-i mukaddesesi olduğu aklımıza görünür. Bu lezzetin keyfiyetini ise akıl idrak edemez. Zira, akıl ancak mahlûkat sahasında düşünebilir.

ŞER

Zararlı iş. Kötülük.

Kadere imanımızı dile getirirken "Hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim" deriz. Yapılan iş Allah'ın rızasına uygunsa hayır, aksi halde şerdir. Her iki halde de o işi, o fiili yaratan Allah'tır. Meselâ, konuşma fiilini Allah yaratır. Kişi, doğru söylerse hayır, yalan söylerse şer işlemiş olur. Allah'ın şeriki yoktur; O, her şeyin yaratıcısıdır. İnsan işlediği fiillerde harama girmişse bunları da yaratan Allah'tır. Domuz eti yiyen biri şer işlemiş olur, ama Allah domuzu insanlar yesinler diye yaratmamıştır. Ekolojik dengede nice görevleri olan domuz, aynı zamanda insanların imtihanı için de bir araçtır. Domuzun yaratılması şer değil, onun etini yemek şerdir. Bediüzzaman'ın ifadesiyle "Halk-ı şer şer değil, kesb-i şer şerdir."

Bak: Hayır

ŞERİAT

Su menbaından su almak için girilen yol.

Din, Allah'ın emri.

İlahî emir ve yasaklar

Hakikata giden yol.

Şeriat, yol anlamındadır. "İslam Şeri-

atı" denildiğinde Peygamber Efendi-mizle (asm) gönderilen İlahî kanun-ların tamamı anlaşılır. Bu kanunlara, "İslâm hukuku, şer'-i şerif, şeriat-ı garrâ, şeriat-ı İslâmiye ve İslâmiyet" de denir.

Bir çekirdeğe ağaç olma kâbiliyeti yükleyen, onu meyve verebilecek şe-kilde programlayan Allah, bu gaye-nin tahakkukunu birtakım şartlara bağlamış. Bu şartlar dizisine şeriat-ı fitriyye deniliyor. O çekirdek, topra-ğın bulacak, suyuna kavuşacak, gü-neşle sohbet edecektir ki ağaç olabil-sin.

İnsanın mahiyeti de cennet haya-tını netice verebilecek bir çekirdek gibidir. İşte şeriat, bu insan mahiye-tinin rıza beldesi olan cennete lâîk olabilmesi için uyması gereken ka-nunlar manzumesidir.

Büyük müceddid İmam-ı Rabbanî bu meselede şöyle der:

"Dilin yalan söylememesi şeriat-tır. Kalpten yalan hâtırasını nefyet-mek (sürmek, uzaklaştırmak) eğer tekellüf ve teemmül ile (zorlayarak, çalışarak) olursa tarikat, eğer bilâ tekellüf (zorlanmaksızın) müyesser olursa hakikattir."

Doğru sözlü olmak, Allah'ın razı olduğu güzel bir ahlâktır, yâni haki-kattir. Kul, bu hakikate ermek için, ilk olarak, şeriatın "Yalan söyleme-yiniz." emrine uyar; dilini bu günah-tan uzak tutar. Daha sonra kalbine yalan söyleme arzusu gelmemesi için ruhunu tedavi etmeye başlar. Bu vadide bir gayretin, bir faaliyetin içi-

ne girer. Sonunda kalp hiçbir zorla-maya, çalışmaya lüzum kalmaksızın yalan söylemekten nefret eder hâle gelir. Artık o kalbe, yalan yanaşa-maz olur. Konuştu mu mutlaka ve büyük bir rahatlıkla doğruyu söyler. İşte bu adam doğru söylemenin ha-kikatine ermiştir.

Demek ki, şeriat denilince, sade-ce, İslâm'ın ceza hukukuna dair hü-kümlerini anlamak eksik olur. Yalan söylememek de şeriattır. Yalan söy-lemeyen, gıybet etmeyen, başkasının malına, canına, ırzına, namusuna kötü nazarla bakmayan, helâl ka-zanç peşinde olan bir insan da şeriat üzereidir ve hakikat yolundadır.

ŞERİAT-I FITRİYE

Yaratılıştan vazedilen ilâhî hükümler.

Kainatın idaresinde cari olan ilahî kanunlar.

Cenâb-ı Hakk'ın biri irade sıfatın-dan, diğeri kelâm sıfatından gelen iki ayrı kanunlar manzumesi vardır. Bunların her ikisinde de itaat edenler mükâfat görürler, isyan edenler ise cezalarını çekerler.

Kelâm sıfatından gelen kanunlar ilâhî kitaplarda yer almıştır. Son ilâ-hî kitap olan Kur'ân-ı Kerimin bütün hükümleri şeriatın bu birinci mânâ-sını ders verir. Bu hükümler insanın ihtiyarî fiillerinde en büyük yol gös-tericidir.

İrade sıfatından gelen diğer şeriat ise kâinata hüküm süren bütün ka-nunlardır. Bu kanunlara şeriat-ı fit-

riye, tekvinî şeriat, şer'i tekvinî gibi isimler verilir. Tabiat kanunlarının tamamı bu şeriatın hükümleridir. Bu hükümler canlı cansız, mü'min-kâfir, insan-hayvan her varlığa uygulanır.

Bu kanunlara uyan insanlar, dinlerine ve inançlarına bakılmaksızın, bu âlemden fayda görürler, uymayanlar ise mahrumiyet çekmekle cezalarını çekerler.

Meselâ, kuvvetin zayıflığa galip gelmesi bu şeriatın bir kanunudur. Çelik kuvvetlidir, tahta ise zayıftır. Çelik kılıç ile tahta kılıç çarpıştıklarında, zafer çeliğin olacaktır.

Kelâm sıfatından gelen şeriatla irade sıfatından gelen tekvinî şeriatın hükümleri bazen ortak bir noktada birleşirler. Buna örnek olarak, içki içmenin hem zararlı hem de haram olmasını verebiliriz. Yani, içki her iki şeriatla da yasaklanmıştır. Cihetleri ve cezaları ise farklıdır. İçki içmek, tekvinî şeriate karşı bir isyan olması cihetiyle insanın bedenine ve aklına zarar verir. Kur'ân'da yasaklanmış olması cihetiyle de ilâhî azabı netice verir.

Sebepler, Allah'ın kanunudur. Onlara uymamak, şeriat-ı fitriyeye karşı çıkmaktır. Bunun sonucu ise başarısızlıktır ve dünya nimetlerinden mahrumiyettir.

ŞERİAT-I TEKVİNİYE

Oluşla (yaratılışla) ilgili kanunlar.

Bak: Şeriat-ı fitriye

ŞER'İ TEKVİNÎ

Oluşla (yaratılışla) ilgili kanunlar.

Bak: Şeriat-ı fitriye

ŞEYH

İnsanları tarikat yoluyla irşat eden.

Tarikat mürşitlerine *şeyh* ve onlara bağlı kimselere *mürîd* adı verilir. Şeyh, insanları halktan Hakk'a ulaştırmada bir rehber, bir kılavuzdur.

Risalelerde Şeyh-mürîd ilişkisiyle ilgili olarak şu hatırlatma yapılır:

"Üstad ve mürşid masdar ve menba telakki edilmemek gerektir. Belki, mazhar ve ma'kes olduklarını bilmek lazımdır. Mesela, hararet ve ziya sana bir ayine vasıtasıyla gelir. Sende güneşe karşı minnettar olmaya bedel, ayineyi masdar telakki edip güneşi unutup ona minnettar olmak divaneliktir. Evet, ayine muhafaza edilmeli, çünkü mazhardır. İşte, mürşidin ruhu ve kalbi bir ayinedir. Cenab-ı Hak'tan gelen feyze ma'kes olur. Müridine aksedilmesine de vesile olur. Vesilelikten fazla feyiz noktasında makam verilmemek lazımdır."

Bak: Mürşid, Müteşeyyih.

ŞİA

Taraftar olmak.

Şiilik.

H. Osman'ın (ra) şehit edilmesin-

den sonra İslâm aleminde büyük çalkantılar yaşanır. Şam valisi Hz. Muaviye (ra), Hz. Osmanın katilleri bulunana kadar Hz. Ali'ye (ra) biat etmeyeceğini söyler. Gelişen olaylar zinciri sonucunda, müslümanlar arasında Cemel ve Sıffin savaşları olur. Bu savaşlarda binlerce müslüman hayatını kaybeder.

İşte bu çalkantılar ve fitneler içinde Hz. Ali'nin yanında yer alanlara, *tarafstar* anlamında *Şii* denilmiştir. Bu ilk şiiilerin (şia-yı ula) Hz. Ebubekir ve Hz. Ömeri reddetme gibi bir durumları yoktur. Fakat daha sonra şiiilik yeni bir boyut kazanarak müstakil bir fırka, hatta fırkalar haline gelmiştir. Bu fırkalardan biri Hz. Ali'nin nübüvvetine, bir başkası ilahlığına kadar işi götürmüşlerdir. Bunlara *ğulat-ı şia* denir.

İmamiye şiası "imamet nassla olur" görüşünü kabul eder. Onlara göre, Hz. Alinin ilk halife olması gerekirdi. Fakat bu hak kendisinden gasbedilmiştir. Günümüz şiiileri çoğunlukla bu grupta yer alır.

Zeydiye, şii fırkalarının en mute-dilidir. Bunlar Hz. Alinin ilk halife olması gerektiğini söylemekle beraber, diğer üç halifenin hilafetini red-detmezler. Bu fırka, günümüzde Ye-men'de devam etmektedir.

Bazı şeyler o derece açık ve göz önündedir ki, bu açıklık onların görülmemesine, fark edilmemesine sebep olur. Her yemekten sonra Allah'a şükrederiz, ama her an aldığımız nefesler için şükür aklımıza gelmez. Çünkü bu nimet devamlıdır ve bu devamlılık onun saklanmasına, unutulmasına sebep olmuştur.

Güneşi hayalen büyütelim ve bütün gök yüzünü kaplasın. Artık semada ondan başka bir şey görünmez olur. Böyle bir oramda dünyaya gelen bir insan için güneş şiddet-i zuhurundan saklanır, görünmez bilinmez olur; varlığı unutulur.

Allah'ın varlığı her şeyde görülür, çünkü her şeyi o yapmış, o yaratmıştır. Ne sema aleminde, ne yer yüzünde O'ndan başkasının yarattığı bir varlık yoktur, düşünülemez. Buna göre Allah'ın varlığı her şeyden daha açık olmasına rağmen bu şiddet-i zuhur O'nun gizlenmesine, görülmesine sebep olmuştur.

ŞİRK

Allah'a ortak koşmak.

Şirk, Allah'a ortak koşmak demektir. Bunun bir *zâhiri*, yâni açığı; bir de *hafisi*, yâni gizlisi vardır. Zâhir olanı, bildiğimiz şirkdir. Üç ilaha inanmak, yahut putlara tapmak bu gruba girer.

Hafî şirk gelince, bu ana hatlarıyla ikiye ayrılır.

- Allah'ın rızasını unutup insan-

ŞİAR

İz, belirti, işaret, nişan.

ŞİDDET-İ ZUHUR

Açık ve net oluşun ileri derecesi.

lara riya ve gösterişte bulunmak.

• Eşyanın yaratılmasında birer sebep olarak vazife gören mahlukata olduğundan fazla önem vermek; onları tesir gücüne sahip zannetmek.

Bir işin tahakkukunda sebebin hakkı bir iken, ona yüz kat fazla değer biçilirse doksan dokuzu gizli şirk hesabına geçer. İnsanın kendi nefsi-ne fazlaca güvenmesi, bütün lâtifele-rini onun emrine vermesi de gizli şirkttir. Buna bir misal: Cebbar ve Mütekebbir ancak Allah'tır. İnsan, Allah'ın kendisine bahsettiği varlığı, kuvveti, ilmi O'nun kullarını ezmek-te kullanırsa Cebbar ve Mütekebbir olmaya özenmiş ve gizli şirkte girmiş olur.

İslâm, tevhit dinidir. Bu kâinatın Sahibi ve Mâlikî birdir. Her hayır, ancak Onun hazinesindedir. İslâm, ne ışık için güneşe, ne tahıl için tar-laya, ne de serveti için zengine aşırı ölçüde minnettar olunmamasını ders verir. Herkes ve her şey, sadece birer sebep, birer vesiledir. Bütün nimet-ler, arz ve semanın Rabbinden gel-mektedir.

Bu dersi alan fakir bir mümin, bir zengine rızkını o veriyormuşçasına zillet gösterirse, tevhit inancı, yâni Allah'ı bir bilme itikadı zedelenebilir. Zengin olsun, fakir olsun her insan, ancak iman, ahlâk, fazilet, ilim, ir-fan, dürüstlük, cömertlik, yardımse-verlik gibi sıfatları için sevilir.

ŞİRK-İ HAFİ

Gizli şirk.

Riyakârlık.

Allah'ın rızasından gaflet edip insanların teveccü-hüne talip olmak.

Sebeplere olduğundan çok fazla önem vermek, onlarda tesir gücü olduğunu vehmetmek.

Bak: Şirk

ŞİRKET-İ MANEVÎYE

Manevî kâr için ortak çalışma yapan fertlerin ka-zanç müessesesi.

İman ve Kur'an hizmetinde el ele ve-rip beraber çalışan insanlar bir şah-sı- manevî teşkil ederler ve bir şir-ket-i maneviye kurmuş olurlar. Bu şirketin sermayesi "*ihlâs, sadakat ve muhabbet,*" kazancı ise "*rıza-i ilâhî ve sevaptır.*" Bu manevî ortaklığa dahil olanların her biri, şirkete, tek kelimeyle "hizmet" diye özetlenen birtakım katkılarda bulunurlar. Bun-ların tümünden hasıl olan sevap ve nur, "iştirak-i âmâl" düsturuyla, herkesin amel defterine, bölünme-den ve eksilmeden aynen geçer. Bu ise, büyük bir ticaret kapısıdır.

"*Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti cema-at üzerinedir*" Bunun en açık bir de-lili cemaatle kılınan namazlara yirmi yedi kat fazla sevap verilmesidir. Üç kişi cemaat olmuşlarsa her birisine yirmi yedi kat sevap verilir. Cemaat-ten hâsıl olan bu sevap üçe bölün-mez. Bunun sebebi, nur ve sevabın bölünmeyi kabul etmemesidir. Nite-kim okuduğumuz bir fatihayı yahut bir hatm-i şerifi bin kişiye bağışla-sak, sevap bine bölünmez, her birine aynı sevap verilir.

Bak: "Şahs-ı manevî" ve "İştirak-i amel."

ŞUHUD

Şahidler.

Görme, şahid olma, kalp gözüyle görme.

ŞUUN, ŞUUNAT

Şe'nin çoğulu.

Şe'nler. Haller.

Kabiliyetler.

Bak: Şe'n

ŞUUR

Bilinç, anlayış, idrak.

Beş duyuyu algılama.

Kendi varlığından haberdar olma.

Bir şeyin inceliklerine vakıf olma.

ŞÜKR-İ ÖRFİ

Şükrün bir türü *şükr-i örfî* şeklinde ifade edilir. Şükr-i örfî, her organı ve her duyguyu yaratılış gayesine uygun kullanmaktır. Aklı tefekkürde, kalbi Allah'a muhabbette, dili güzel sözler söylemekte kullanmak gibi.

Allah, birisine ilim nasip etmişse bunun şükrü ilmiyle başkalarına yardımcı olmak, servet nasip etmişse bu serveti halka yararlı olacak şekilde kullanmak, makam nasip etmişse bu makam ile İslâm'a hizmet etmektir.

ŞÜKÛR

Gördüğü iyilikten dolayı memnuniyet ve minnettarlığını bildirmek."

T

TAAYYÜNAT-I İTİBARIYE

Bir şeyin Allah'ın ilminde var olup heniz yaratılmamış keyfiyeti.

Bak: Ayan-ı sabite

TAABBÜDÎ

İbadetleri başka bir fayda ve gaye gözetmeksizin sadece emredildiği için yapmak.

Taabbüd, ibadet etmek, kulluk etmek demektir. Buna göre, *taabbüdü*, “ibadetleri hikmet ve faydalarını düşünmeksizin sadece Allah’a kulluk etme niyetiyle ve emredildiği tarzda yapmak” demektir.

Allah'ın insanlara bir takım emir ve yasakları vardır. Bunların bir kısmının hikmetleri kolayca bilinir, bir kısmı ise hikmeti bilinmese de aynen uygulanır. Bu türden olan emir ve yasaklara *taabbüdü* denilir.

Sözelimi, “içkinin yasaklanma hikmeti” bellidir. Çünkü içki, akli iptal etmekte ve insanı adeta insanlıktan çıkarmaktadır. Ama namazın beş vakit olması, bu namazların rekat sayıları taabbüdüdür, hikmeti bilinmese de aynen uygulanması gerekir.

İlahi emir ve yasaklar hikmetlere değil, illetlere bağlıdır. İlet ise doğrudan doğruya Allah'ın emir veya nehyidir.

TABIİYYUN

Tabiatçılar, her şeyi tabiatın yaptığını savunanlar.

TABIATPEREST

Tabiata tapan. Her şeyi tabiatın yaptığını iddia eden

TÂDİL-İ ERKÂN

Namaz da, acele etmeden, bütün rükünleri usulüne göre yerine getirmek.

TADLİL

Saptırma.

Bak: Dalâlet

TAHABBÜB

Kendini sevdirmeye. Sevgi gösterme.

TAHALLUK

Ahlâklanma.

TAHAYYÜZ

Bir mekânda bulunmak. Yer tutmak.

Bir ismi *Nur*, bütün esması ve sıfatları nuranî olan Cenab-ı Hakk mekândan münezzehtir. Mekânları ve onlarda yer tutan, oturan, iş gören bütün varlıkları yaratan ancak Odur.

Cenab-ı Hak mekândan münezzeht olduğundan bütün mekânlarda sıfatlarıyla hazır ve tüm eşyada birlikte tasarrufta bulunur.

TAHIYYAT

Bütün varlıkların Allah'a karşı yaptıkları hamdler, şükürler, sundukları manevî hediyeler.

TAHIYYE

Selam. Dua. Hayır duası.

Tahiyyat: Tahiyeler

TAHKİK

Doğru olup olmadığını araştırmak.

İncelemek. İçyüzünü araştırmak.

Bir şeyin hakikatine ermek.

TAHLİYE

(Halâ veya halvet. den) Boşaltmak. Boş bırakmak. Serbest bırakmak. Temizlemek.

TAHLİYE

(Haly. den) Süslemek. Donatmak. Donatılmak.

Tatlandırılmak. Bir madde içine özelliğini veya kokusunu değiştirmek için şeker, baharat ve benzeri şeyler katmak.

TAHKİKÎ İMAN

İlim ve tahkike dayanan, şüphelerden uzak iman.

İman için *taklidi* ve *tahkiki* iman şeklinde bir sınıflandırma yapılır. Birincisinde görgü ve telkine dayalı ve taklit esası üzere kurulmuş bir iman; ikincisinde ise, kendi nefsin ve kâinatı ilim ve hikmet nazarıyla tefekkür etmenin sonucu olarak kalpte hasıl olan ve hiçbir şüphe ve tereddüt eseri kalmayan, hiçbir desise, vesvese yahut bâtil fikirle sarsılmayacak kadar kuvvetli bir iman söz konusudur. Böyle bir iman sahibi, Allah'ın *"her şey üstündeki sikke-i kudretini, hâtem-rububiyetini ve nakş-ı kalemini"* görür. Allah'a tahkiki bir surette iman eden bir insan, kendi varlığını ve çevresindeki eşyayı ilâhî isimlerin tecellileri olarak görür. Onun için artık her mahluk bir tefekkür hazinesi, her nimet bir şükür davetçisidir.

Kalbi imanla nurlanan bu bahtiyar insanın bütün his dünyası da, Kur'an ahlâkıyla nurlanır. Güzel ahlâkın her bir şubesinden ayrı bir nur alır, ayrı bir zevk duyar.

TAHRİM

Haram kılma veya haram kılınma. Yasaklama.

TAKDİR

Kemâl sıfatlarıyla tavsif etmek

Allah'ı, aklın anladığı, duyguların hissettiği, hayalin tasavvur ettiği her türlü vasıftan tenzih etmek

Takdis "kemal sıfatlarla vasıflandır-
mak", tesbih ise "noksan sıfatlardan
tenzih etmek" mânâsına gelir. Mese-
lâ "Allah her şeye kadirdir" demek
takdis; "Allah aczden münezzehdir"
demek tesbihdir.

TAKLİDÎ İMAN

İlim ve tahkike değil, görgü ve taklide dayanan
iman.

Bak: Tahkiki iman

TAKVA

Korkmak, sakınmak.

Allah korkusuyla günahlardan korunmak. Şüp-
helilerden uzak durmak.

Takva denilince öncelikle haramları
terk etmek anlaşılır. Bunu, mekruh-
lardan sakınma takip eder. Mekruh;
çirkin bulunan, hoş karşılanmayan
fiil, söz ve hâllere denir.

Daha sonra şüpheliler karşımıza
çıkarak. Hakkında kesin bir hüküm ol-
mayan işlerde, takvaya uygun olanı,
haram olma ihtimalini ön plana alıp
o fiilleri terk etmektir.

Sonra mübah ve helâl olanlar ge-
lir. Bunlardan kâfi miktar istifade
edip israftan sakınmak da takvadan-
dır.

"Yiyiniz içiniz, fakat israf etme-
yiniz" (A'raf, 31) âyet-i kerimesine
konu olan yiyecek ve içecekler, el-
bette ki, helâl olanlardır. Haramlar
zaten yasaklanmışlardır.

Helâlde israf edenler, ona müpte-
la olurlar. İsrafa alışan bir insan ise,

alıştığı kadarını bulamadığı ortam-
larda şüpheliye meyletmeye başlar.
İsraf etmeyen için böyle bir tehlike
söz konusu değildir.

Takva üçe ayrılır:

1- Şirkten takva: İman ederek
şirkten korunmak.

2- Masiyetten takva: Büyük gü-
nahları işlemekten, küçüklerde de ısr-
ardan sakınmak (Takvanın en yay-
gın mânâsı budur.).

3- Masivadan takva: Kalbini
Hak'tan alıkoyan her şeyden uzak
durmak.

Bak: Müttaki

TALİM-İ ESMÂ

Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Âdem'e isimleri öğretme-
si.

Allah, yerde bir halife yaratacağını
meleklerle bildirdiğinde, onlar bunu
hayretle karşılarlar ve bunun hikme-
tini, kendilerine mahsus bir lisanla
sorarlar. Bunun üzerine Cenâb-ı
Hakk, Âdem Peygambere bütün
isimleri öğretir ve melekleri onunla
bir imtihana tâbi tutar.

Bu hadise Kur'an-ı Kerimde şöyle
haber verilir:

"Ve Âdem'e bütün esmâyı talim
eyledi. Sonra (varlık âlemlerini) me-
laikeye gösterip, 'haydi davanızda
sadık iseniz, bana şunları, isimleriyle
haber verin' dedi" (Bakara, 31)

Âyet-i kerimede geçen *biesmâi*
ifadesini çoğu âlimlerimiz *isimleri*
şeklinde açıklamışlar, bazı müfessir-
ler de bu ibareyi *isimleriyle* şeklinde

tercüme etmişlerdir. Her iki tercüme de doğru olmakla birlikte, bu ikincisinde daha geniş bir mânâ söz konusudur. *İsimleriyle* denilince, o varlıkların sadece isimlerinin değil, daha başka şeylerinin de sorulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Nur Külliyyatında bu ifade, *“kâinatın ihtiva ettiği bütün nevilerin isimlerini, sıfatlarını, hassalarını beyan”* şeklinde yorumlanmış ve bir başka risalede de şöyle denilmiştir:

“Şahs-ı Âdem'e talim-i esmâ ünvanyyla nev-i benî-Âdeme ilham olunan bütün ulûm ve fûnunun talimini ifade eder.” (Sözlər)

Yine Nur Külliyyatında, Hz. Âdem'e (as) öğretilen isimlerin icmalî olduğu, yani çekirdek mânâsında öz bilgilerden meydana geldiği, bu isimlerin ahirzaman Peygamberinde (asm) ise tafsilatlı ve mükemmel şekilde tahakkuk ettiği ifade edilir.

TARİKAT

Yollar. Caddeler.

Tasavvufun sistemleşmiş şekli.

Tarik; takip edilen yol, meslek demektir. Diğer bir deyişle, bir maksada ulaşmak için icrâsı lâzım olan hususların tamamıdır.

Tarikat, bir hakikat ehli tarafından açılmış olup imânın inkişafı, nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi, ruhun manevî hastalıklardan kurtulup terakki etmesi gibi gayelerle intisap edilip takip olunan yoldur.

Tarikat, Resulullah'ın mi'racının

gölgesinde kalb ayağıyla ruhanî bir seyr ü sülûktür.

Tarikat, hakikate giden bir yol olmakla beraber, tek yol değildir. Tarikatlardaki metot farklılıkları bunu isbat eder. Bütün hak tarikatlar, esaslarını Kur'ân'dan almışlardır. Tarikatı kabul etmek istemeyen bazı kimselerin, “Hz. Peygamber devrinde tarikat mı vardı?” şeklindeki soruları bir cerbezeden ibarettir. Zira, tarikatın bütün esasları, zaten Resulullah'ın tatbikatına dayanmaktadır. Tarikatın belli bir sistem içinde ortaya çıkması, hicrî üçüncü asra dayanır. Cüneyd-i Bağdadî, Bayezid-i Bistami gibi zatlar, tarikatın ilk önderlerindendir. Daha sonraki dönemlerde gelen Şah-ı Nakşibend, Abdülkadir-i Geylanî, İmam-ı Rabbanî, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî gibi zatlar ise, tarikatın en meşhur kahramanlarıdır.

TASARRUF

İdare etme, yönetme.

İdareli kullanma, tutumluluk.

TASAVVUF

Kalbin safileşmesiyle İslâmî derûnî bir şekilde yaşamak.

İslâmiyet, ana hatlarıyla iman, ibadet ve ahlâktan ibarettir. Kelâm ilmi iman, fıkıh ilmi ibadeti, tasavvuf ilmi de ahlâkı ele alır. Tasavvuf, ruhî ve vicdanî bir duyuşun mahsulüdür. Şekilden mânâyâ geçmek, kabuktan öze ulaşmaktır.

Nitekim, akıl yönünden dine yönelenler daha çok Kelâm ilmiyle uğraşırken, kalbi yönü ağır basanlar çoğunlukla tasavvufla meşgul olmuşlardır.

İnsanın aklı, kâinatın binler hazinelerini açan pırlanta gibi bir anahattır. Nuranî bir cevherdir. Akl-ı selim mertebesine ulaştığında, Rabbanî bir mürşit ve hakikat güneşine açılan bir pencere olur.

Kalb dahi, insanın manevî hayatının merkezi olan Rabbanî bir latife-dir. Binler âlemin manevî bir haritasıdır. Kâinatın hadsiz hakikatlerinin mazharı, medarı, çekirdeğidir. Gayb âlemlerine karşı bir penceredir.

İşte, aklın işletilmesiyle pek çok ilimler ve fenler odaya çıktığı gibi, kalbin işletilmesiyle de, tasavvuf ilmi ortaya çıkmıştır.

Tasavvufta yer alan *zikir, fikir, nefis terbiyesi* gibi esaslar, Kur'ân'da çokça bahsedilen konulardır.

TASAVVUR

Göz önüne getirme. Suretini zihninde canlandırma. Düşünce, masat.

TA'TİL

Durdurma, kesme.

İnançsızlık. Ateizm.

TAYY-I MEKÂN

Mekân kaydından kurtulmak.

Bir anda değişik yerlerde görünebilmek.

Bak: Bast-ı zaman

TEAKUBÎ

Birbirini takip ederek sırayla olan.

Ardından gelen.

TEBELBÛL-Ü AKVAM

Babil, ilkçağda Eski Mezapotamya'da kurulan Sümer Devletinin en büyük ve en ünlü şehridir. Bağdat'a 88 km. mesafede bulunan bu şehrin harabeleri günümüze kadar gelmiştir. Kur'an'da (Bakara, 102. ayette) bu şehirden bahis vardır. Babil Kal'ası veya kulesi Tevat'ın nakline göre, Hz. Nuh'un oğulları tarafından gökyüzüne ulaşmak için yapılmıştır. Yaptıklarıyla mağrur olan bu insanların dilleri, taraf-ı ilahiden değiştirilmiş, birbiriyle anlaşamaz olmuşlar daha sonra dünyanın her tarafına dağılmışlardır. İşte, bu olaya *tebelbül-ü akvam* veya *teşauh-u akvam* adı verilmiştir.

TECELLİ

Görünme. Bilinme.

Gaybî hakikatlerin hissedilir hâle gelmesi.

Tezahür ve tecelli kelimeleri, çoğu zaman aynı mânâda kullanılırlar.

Tezahür, "zahir olmak, açığa çık-

mak, görünmek" gibi mânâlara gelir. Tezahürde, gizli olan bir hakikatin açığa çıkması söz konusudur. Tezahürün gerçekleştiği mekâna "mazhar" denilir.

Tecelli ise "gaybî hakikatlerin hissedilir hâle gelmesi," şeklinde tarif edilir ve bu tecelliye *cilve* adı verilir.

Bak:Cilve

TECESSÜD

Ceset giymek.. Ceset şeklini almak.

Bak: Mücessem

TECEZZİ

Bölünmek, parçalara ayrılmak.

Bak: Adem-i tecezzi

TEFE'ÜL

Hayra yorma. Uğur sayma.

Fal açma.

Tefe'ül, bir şeyi hayra yormaktır. Resulullah da (asm) tefe'ülde bulunmuştur. Mesela, Hudeybiye seferinde, karşı tarafla görüşmelerin tıkanmış bir zamanda, karşı tarafın elçi olarak Süheyl b. Amr'ı göndermesi üzerine, O'nun ismiyle tefe'ül ederek "İşiniz kolaylaştı." diye ashabına haber verir. (Süheyl kelimesinde *kolaylık* anlamı vardır).

Bediüzzaman bazı tefe'üllerini şöyle anlatır:

"Bundan otuz sene evvel (I. Dünya Savaşı sonrası) eski Saîd'in gafıl kafasına müthiş tokatlar indi. "El-mevtû hak" (ölüm haktır) kaziyyesini düşündü, kendini bataklık çamurunda gördü. Meded istedi, bir yol aradı, bir halaskar taharri etti. Gördü ki, yollar muhtelif, tereddüde kaldı. Gavs-ı Azam olan Şeyh Geylani'nin (RA), Fütûhu'l-Gayb namındaki kitabıyla tefe'ül etti. Tefe'ülde şu çıktı: "Sen Dâr u'l-Hikmette iken, kalbini tedavî edecek bir doktor ara."

Acıbtir ki, o vakit ben Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye azası idim. Güya, ehl-i İslâm'ın yaralarını tedaviye çalışan bir hekim idim. Halbuki, en ziyade hasta ben idim. Hasta evvela kendine bakmalı, sonra hastalara bakabilir.

Sonra, İmam-ı Rabbanî'nin Mektubat kitabını gördüm. Elime aldım. Halis bir tefe'ül ederek açtım. Acaib-tendir ki, bütün Mektubat'ında yalnız iki yerde "Bediüzzaman" lafzı var. O iki mektub, bana birden açıldı. Pederimin ismi Mirza olduğundan, o mektubların başında "Mirza Bediüzzaman'a mektub" diye yazılı olarak gördüm. "Fesühbanallah, dedim, bu bana hitab ediyor." İmam, o mektublarında tavsiye ettiği gibi, çok mektublarında musırrane şunu tavsiye ediyor: "Tevhid-i kible et!" Yani, birini üstad tut, arkasından git, başkasıyla meşgul olma!

(...)Cenab-ı Hakk'ın rahmetiyle kalbime geldi ki: Bu muhtelif turukların başı ve bu cetvellerin menbâi ve şu seyyaraların güneşi, Kur'an-ı Ha-

kîm'dir. Hakîkî tevhîd-i kible bunda olur. Öyle ise, en âlâ mürşid de, en mukaddes üstad da odur."

Görüldüğü gibi Üstad Bediüzzaman; Abdulkadir-i Geylanî ve İmam-ı Rabbanî'nin kitaplarıyla tefe'ülde bulunmuş, hayatının akışına bir yön vermiştir.

TEFEKKÜR

Düşünmek. Fikri harekete getirmek.

Tefekkür, aklın çalışması ve fikir üretmesidir. Akıl bir makineye benzetilirse, tefekkür bu makinenin çalışması ve üretimde bulunmasıdır.

Tefekkür, aleme Allah namına bakmaktır. İnsan, önündeki kitabı kelime kelime, cümle cümle okuyup anladığı gibi alem kitabını da sayfa sayfa, bölüm bölüm okuyabilir ve anlayabilir. Bu tarz bir tefekkür insanı Cenab-ı Hakkın Hakim ismine ulaştırır. Hakim ismi ise her şeyi hükmetli, yerli yerinde yapan demektir. İlahi tasarruflar abesiyetten münezzehtir. Devamlı gelişen ilim, eşyadaki hikmeti görmemize yardım eder. Eskiden ilim adamları alemde bazı şeyleri abes veya "olmasa da olur" şeklinde değerlendirirlerken günümüzde daha insafli yaklaşım "bu şeyin neye yaradığını henüz bulamadık" demekteler.

"Şimdi çevir gözünü, bir kusur bulabilir misin? Sonra gözünü bir daha, bir daha çevir. Sonunda göz, yorgun, bitkin bir şekilde sana geri dönecektir." ayeti, önümüze engin

ufuklar açar. (Mülk, 3-4) Buradaki göz, her ferdin gözü olabileceği gibi, insanlığın gözleri durumunda olan fenler de olabilir.

Bak: Afakî tefekkür

TEFEYYÜZ

Feyizlenme, bolluk ve berekete kavuşma.

TEFSİR

Yorum

Kur'an'ın manalarını açıklamak.

Kur'an-ı Kerim, Cenab-ı Hakk'ın bütün beşeriyete gönderdiği en son semavi Kitap'tır. Bu ilahi hitapta, insanlığa lüzumu bulunan her şey ana hatlarıyla ele alınmıştır.

"Biz Kitab'ı (Kur'an'ı) sana her şeyin apaçık bir beyanı olarak indirdik." (Nahl, 89)

"Biz o kitab'ta hiçbir şeyi noksan bırakmadık" (En'am, 38) gibi ayetler, Kur'an'ın her şeyden bahsettiğini, her meseleden söz açtığını anlatır.

Büyük bir ağacın küçük bir çekirdekte dercedilmesi gibi ilahî ve kevnî gerçekler de öz olarak Kur'an'da dercedilmiştir. Kur'an, hem ezelden bahseder, hem ebedden. Hem dünyadan söz açar, hem ahiretten. Hem yaratılışı anlatır, hem kıyameti; hem ferdi ele alır, hem cemiyeti...

Fakat bu konular, bu ele alımlar genelde çok veciz ve âli bir üslupla olduğundan, Kur'an'a muhatap olan herkes, birden en yüksek manalara

yükselemez, ayetten matlup manayı hemen anlayamaz.

İşte bu noktada *tefsir ilmi* devreye girer. Yorum anlamındaki tefsir kelimesi, "Allah'ın kelamını açıklamak" manasında kullanılır. Bu ilim vasıtasıyla insanlar Kur'an ayetlerine daha iyi muhatap olabilirler, onun engin ve zengin manalarını daha iyi anlayabilirler.

Kur'an'ın ilk müfessiri, yine kendisidir. Çünkü, Kur'an'ın bir kısmı, bir kısmını tefsir eder. Bir yerde mücmel olarak bildirilen bir husus bir başka yerde açıklanır. Mesela, Fatiha suresinde Cenab-ı Hakk'ın bir ünvanı olarak geçen "*Maliki yevmid-din*" (din gününün sahibi) ifadesi mücmeldir. Bu ifade, İnfitar suresinde "*Bildin mi nedir din günü? Evet, bildin mi nedir din günü? O gün kimse kimseye sahip olamaz. O gün bütün emir, Allah'ındır.*" şeklinde açıklanmıştır.

Keza, yine Fatiha suresinde "*Bizi nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet*" ayetinde bu nimet verilenlerin kimler olduğu belli değildir. Nisa suresindeki, "*İşte onlar Allah'ın nimetlendirdiği nebiler, sıddıklar, şehitler salihlerle beraberdirler. Bunlar ne güzel arkadaşlırlar*" ayetinden, ilahi nimete mazhar kılınan bu seçkin kimselerin kimler olduğunu anlamaktayız. (Nisa, 69)

Hz. Peygamber (asm), Kur'an'ın ilk müfessiridir. Kur'an'da mücmel veya mübhem olarak geçen nice meseleye O vuzuh kazandırmıştır. Mesela, Cenab-ı Hak, "Namazı kılın, zekatı verin!" buyurmuş. Fakat "Na-

maz nasıl kılınır, kaç vakit ve kaçar rek'at kılınır? Hangi maldan ne kadar zekat verilir?" şeklindeki ayrıntılara girmemiştir. Peygamberimiz, bu gibi noktalara açıklık getirmiştir. "Sana Zikri (bir öğüt olan Kur'an'ı) indirdik. Ta ki onlara indirileni insanlara beyan edesin..." ayeti, Hz. Peygamberin bu yönüne dikkat çeker. (Nahl, 44)

Keza, Hz. Peygamber (asm.), yaptığı yorumlarla ashabına ve ümmetine ufuk açmış, onların Kur'anı yanlış anlamalarına engel olmuştur. Mesela, şu ayete bakalım:

"İman edip te, imanlarına bir zulüm bulaştırmayanlar (var ya), işte onlar için emniyet vardır ve hidayet edenler de onlardır." (En'am, 82)

Bazı sahabiler, bu ayeti duyunca endişeye kapılırlar. Hz. Peygamber, ayette geçen zulmün *şirk* olduğunu nazara verir ve "*Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür.*" (Lokman, 13) ayetiyle istidlalde bulunur.

Peygamber Efendimiz (asm), Fatiha'daki "*bizi nimet verdiğin kimselerin yoluna ilet. Gadab edilenlerin ve sapanların yoluna değil*" ayetinde geçen "*gadab edilenlerin*" Yahudiler, sapanların Hristiyanlar olduğunu bildirir. (Tirmizi, Tefsir, 1/2) Şüphesiz, gadap edilenler sadece yahudiler, sapanlar da sadece hristiyanlar değildir. Hz. Peygamber'in bu şekildeki beyanı, gadap edilen ve sapanların en belirgin tipleriyle bir açıklama olarak kendini göstermektedir.

Hz. Peygamber (asm), kendisine Kur'an'la beraber, onun bir mislinin de verildiğini bildirir. (Kurtubi, I, 29)

Kur'an'ı şerheden O'nun sözleri, bu ifadesinin bir isbatıdır. Durum böyleyken, bir kısım insanların "Allah'ın kitabı bize kafidir. Onda olanla iktifa ederiz" demeleri, Allah'ın Kitabını da bilmemenin bir alameti-dir. *Erike hadisi* olarak şöhret bulan bir hadiste, Hz. Peygamber bazıları-nın koltuğuna oturup vurdum duymaz bir şekilde böyle bir tavır sergileyeceklerini mucizane haber vermiştir. (Tirmizi, İlim, 10)

Kur'an'ın tefsirinde Hz. Peygamberin tefsirinden sonra sahabenin alimlerinin tefsiri gelir. Hz. Peygamberin sohbetiyle yetişen bu insanlar şüphesiz tefsir noktasında seçkin bir konuma sahiptirler.

"Allahım, onu dinde anlayışlı kıl ve ona te'vili öğret." (Müslim, Fedailu's-Sahabe, 138) duasına mazhar olan İbn-i Abbas, Hz. Ali, İbn-i Mes'ud, gibi seçkin sahabiler, Kur'an'ın yorumunda ufuk açıcı ifadeleriyle sonraki devirlerde gelenlere yol göstermişlerdir. Hz. Peygamberin *"en hayırlı asır benim asırmıdır. Sonra, onu takip eden iki asır."* (Buhari, Şehadet, 9) ifadesi, sahabeye ve sahabeden sonra gelen *tabiin ve tebeü't-tabiin* devirlerinin faziletine işaret eder. Bu üç nesil, Kur'an'ın tefsirinde sonraki devir insanlarına örnek ve önder olmuşlardır.

TEFVİZ

İşini Allah'a havale etmek.
Tevekkülün en ileri şekli.

Tefviz ve tevekkül yakın mânâ taşırlar. Şu var ki, tefvîz daha umumîdir. Nitekim, "Tevekkül tefvizin bir koludur." , "Tefvîz, tevekkülün en ileri şeklidir." denilmiştir.

İbrahim Hakkı Hazretleri, her kıtasının sonuna,

*"Mevlâ görelim neyler,
Neylerse güzel eyler,"*

beytini yerleştirdiği meşhur şiirine, "Tefvîznâme" ismini koymuştur. Bu iki mısra, bir bakıma, tefvîzin tairifi niteliğindedir.

"Tertib-i mukaddematta tefvîz tenbelliktir, terettüb-ü neticede tevekküldür." (Mektûbat)

Buna göre, bir işin meydana gelmesi için birtakım ön çalışmalar gerekiyorsa, bunlar yapılmadan tefvîz yoluna girmek tembelliktir. Gerekli sebeplere teşebbüs ettikten sonra neticeyi Allah'tan beklemek ise tevekküldür.

TEGAFÜL

Gaflet etme. Habersiz olma. Duyarsızlık. Kasten kendini gafil gösterme.

Bak: Gaflet

TEKBİR

Allahu Ekber, demek

Allah'ın en büyük olduğunu ifade etmek

Allah'ın kemâlinin her türlü tasavvurdan daha büyük olduğunu ilân etmek.

Allah'ın sıfatları gibi, her bir isminin kemâli de sonsuzdur. İnsan, sınırlı

aklıyla sonsuz kemali idrak edemez. Bu noktadaki aczi, onu hayrete ve tekbire götürür.

Allahu Ekber zikri bir yönüyle hayret, diğer yönüyle sabır, teselli ve metanet kaynağıdır. İnsan, tekbir getirmekle, "Dünyanın belâ ve musibetleri ne kadar büyük olursa olsun Rabbimin rahmet ve keremi daha büyüktür" demiş olur. Böylece, en çaresiz dertlere karşı ilâhî rahmetten ümitli olabilir.

TEKEBBÜR

Kibirlenme, büyüklenme, kendini büyük sayma.

TEKFİR

Küfrüne hükmetmek.

Bazı Müminlerin İslam'a uymayan hallerine ve sözlerine bakarak onları hemen tekfir etmekten dikkatle kaçınmak gerekir. Bu konuda, Peygamber Efendimiz (asm) şöyle buyrulur:

"Kim kardeşine kâfir derse, ikisinden biri mutlaka kâfir olmuştur. Eğer itham edilen kâfir değilse, küfür itham edene döner."

Harciler, büyük olsun küçük olsun, her günah işleyenin kâfir olup ebediyen cehennemde kalacağını iddia ederlerken, Mütezile, büyük günah işleyenin ne kâfir ne de mümin olmayıp, imanla küfür arasında kalacağını savundu. Böylece her iki grup da hakikatten uzaklaşarak dalâlete düştüler.

İman, nasıl kalbin tasdiki ve lisanın ikrarıyla sabit oluyorsa, küfür de aynı yolla sabit olur. Bu noktada karşımıza *elfaz-ı küfür* bahsi çıkıyor, yâni küfür olan sözler. Bu sözleri söylediğini işittiğimiz bir kimseye hemen kâfir diyebilir miyiz?

Burada âlimlerimiz bize şu soruyu yöneltiyorlar: Onun kalbi hakkında bilgin var mı? O sözü cehaletinden mi söylüyor, yoksa mukaddesata düşmanlık namına yahut onunla alay etmek niyetiyle mi?

Bu nokta çok önemlidir.

Buna göre, bir insan Kur'an-ı Kerimin namaz emrini inkâr ederse küfre girer; ama, bu emri kabul ettiği halde namaz kılmazsa kesinlikle kâfir olmaz. Haramları işlemek de böyledir. Faiz alıp vermenin ilâhî bir yasak olduğunu kabul eden bir insanın nefesine mağlûp olarak bu haramı işlemesi hâlinde kâfir olmayacağı açıktır.

Bu noktada Bediüzzaman'ın şu ifadesi de çok önemlidir: *"Bazen ke-lam küfür görünür; fakat sahibi kâfir olmaz."*

Bazı sözler küfür görünür. Ancak sahibinin o sözü küfründen dolayı mı yoksa başka bir sebeple mi söylediğini kesin olarak bilmediğimiz takdirde tedbire uygun olanı onu hemen tekfir etmemek, yani küfrüne hükmetmemektir.

TEKLİF-İ MALÂYUTAK
Takat getirilmez, güç yetirilmez vazife.

Hakîm ve Âdil olan Allah, güneşe çevirebileceği kadar gezegen, ağaca kaldırabileceği kadar dal, insana taşıyabileceği sayıda el takmış. Devenin yükü ayrı, karıncanın ki ayrı. Balığa uçmayı, aslana yüzmeyi teklif etmemiş.

"Allah hiçbir nefse gücünün yeteceğinden fazla yük yüklemes." (Bakara Sûresi, 286)

İnsanlara da bu imtihan meydana kuvvetleri nispetinde, hatta bir lütuf olarak, güçlerinin çok altında teklifte bulunmuştur. İnsan gücü için son hudut, namazı beş vakit kılmak, orucu bir ay tutmak değildir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz âyet-i kerime üzerinde çeşitli tefsirler yapılmış, değişik ilim dallarında bu âyetin ruhuna uygun nice hükümler verilmiştir.

Mesela, fıkıh âlimleri, zengin olmayan kişinin zekât vermekten sorumlu olmayacağına, eli yahut ayağı kesik bir insanın da abdest alırken bu organlarını yıkamaktan sorumlu olmadığına hükmetmişlerdir.

Akaid âlimleri ise *güç yetirme* meselesini *akıl* yönüyle ele almışlar ve kendisine ilâhî emirler ulaşmamış, bir peygambere muhatap olmamış, rehbersiz kalmış bir aklın, o haliyle, hangi iman hakikatlerini anlamaya güç yetirebilirse ancak onlardan sorumlu tutulacağını hükme bağlamışlardır.

TEKVİN

Var etmek. Yaratmak. Meydana getirmek. İcad etmek."

Cenâb-ı Hakk'ın yoktan var etme sıfatı.

Bak: Emr-i Künefeykûn

TEKVİNÎ ŞERİAT

Yaratılıştaki vaziedilen ilâhî hükümler.

Kâinatın idaresinde cari olan ilâhî kanunlar.

Bak: Şeriat-ı fitriye

TELMİH

Asıllarını zikretmeksizin herhangi bir kıssaya, bir olaya işaret etme sanatı.

Parıl parıl parlatmak.

TEMESSÜL

Bir şekil ve surete girme.

Cisimlenme

Herhangi bir keyfiyette görünme.

Melekler de, cinler de temessül edebilir. Rüyâlarda hakikatler, kabirde amellerimiz temessül ederler. Ruh da, kılıfı olan misâli bedeniyile temessül edilmektedir. Bundan dolayıdır ki, rüyâda görüştüğümüz kimseler ruhlarıyla temessül ettikleri ve görünen de ruh olduğu için, onları sanki bedenleriyle görür ve bilir gibi oluruz.

Kur'ân-ı Kerimde Hz. Meryem'e görülen ruh (Cibril) için *"O'na düzgün bir beşer halinde temessül etti."* denilmesinden hareketle şöyle diyebiliriz: Göze görülmeyen o ruh, bu şekilde temessül ile gözle görülür hale geldiği gibi, gaybî ve derin manalar dahi temsil vasıtasıyla, bir ba-

kıma, temessül ederler ve akıllara görünürler.

Bak: Temsil

TEMSİL

Benzetme.

Bir şeyin aynını yapma.

Örnek söz.

Temsil, “en uzak hakikatleri yakına getiren bir dürbün; en yüksek gerçeklere ulaştıran bir merdiven; gaybî gerçeklere açılan bir penceredir.”

Belağat alimleri, *“Temsil, manayı keşf, matluptan perdeyi ref eder (kaldırır), vehmî bir şeyi gözle görülür hale getirir”* demişlerdir.

Temsil, kalbe daha çok nüfuz eder. İnatçı hasmı susturmada daha etkili olur. Temsil, vehmin akla itatine en tesirli bir vesiledir. Aklen bilinen şeylerin yüzünden perdeyi kaldırır, onları gözle görülür hale getirir.

Akıllar çoğunlukla vehimlerin müdahalesine maruz olduklarından, çoğu zaman, gerçekleri açık ve net bir şekilde idrak edemezler. Temsil ise, vehimleri akla itaat ettirir, hakikatleri her sınıf insanın anlamasına vesile olur.

TENZİH

Pâk, temiz ve beri olduğunu belirtmek.

Kusur, çirkinlik, eksiklik gibi noksanlıklardan uzak tutmak.

TERAKKİ

Yükselmek, çıkmak

Terakki, “yüksek yere çıkmak, yükselmek,” demektir. Zıddı tedennidir; yani “aşağılara inmek, alçalmak, düşmek.”

Risale-i Nur'da gerçek terakki şöyle tarif edilir:

“Evet hakikî terakki ise; insana verilen kalb, sır, ruh, akıl hattâ hayal ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâıyık hususî bir vazife-i ubudiyet ile meşgul olmaktadır.”

(Sözler)

Hakikî terakki, insanın iç dünyasında, onu melekler sırasına geçiren hatta bazı yönleriyle onların da ilerisine götüren ilerlemelerdir. Bu ise her bir duygu ve lâtifeyi yaratılış gayesine en uygun şekilde kullanmakla gerçekleşir. Bu takdirde, bu lâtifeler kendilerine has ibadetlerini yerine getirmiş oldukları gibi, insanın da manen terakkisine ve ebedî saadeti-ne vesile olurlar.

Meselâ, kalbi iman nuruyla parlayan insan terakki etmiştir. Akıllı ilimle aydınlanan insan terakki etmiştir. Sevgi ve korku hislerini yerinde kullanan, yani Allah için seven ve korkan insan manen ilerlemenin en büyük iki sebebini bulmuş demektir.

TERBİYE

Bir şeyin safha safha kemâle erdirilmesi.

Terbiye, bir şeyin safha safha kemâle erdirilmesi, terakki ettirilmesi de-

mektir. Vücudumuzda ve çevremizdeki her şeyde bu fiil açıkça görülür. Sadece yüzümüzde birbirinden farklı birçok terbiye fiili kendini gösterir. Göz bir terbiyeden geçerek görür hale gelmiştir. Kulak işitecek, burun ise koku alacak şekilde terbiye görmüşlerdir. Ağız bir terbiyeden geçerek konuşmaya elverişli hale gelmiştir. Dilimiz, dişlerimiz, tükürük bezimiz farklı terbiyeler görmüşlerdir. Bütün iç organlarımız için aynı şey söylenecektir. Her birinin terbiyesi diğerinden farklıdır. Bu hal, ruh âlemi için de söz konusudur. Aklın tebriyesi, hayalin, hafızanın terbiyeleri, her bir hissin terbiyesi de yine farklılık arz etmektedir.

Allah, Rabbü'l-âlemîndir. Bütün âlemleri en güzel şekilde terbiye etmiştir.

Bak: Rab

TESBİH

Allah'ın bütün noksan sıfatlardan münezze ol-
duğunu ifade etmek.

Sübhanallah demek

Risale-i Nur'da tesbihin üç ayrı ma-
nası şöyle nazara sunulur:

*"..Kendi kusurunu görüp istiğfar
ile ve Rabbini bütün nekaisden pak
ve müberra ve ehl-i dalâletin efkâr-ı
bâtılasından münezze ve muallâ ve
kâinatın bütün kusuratından mu-
kaddes ve muarra olduğunu tesbih
ile sübhanallah ile ilân..."* (Sözler)

Buna göre tesbihin üç şubesi var-
dır:

Birincisi, Rabbimizi bütün nok-
san sıfatlardan (görmemek, işitme-
mek, güç yetirememek gibi) tenzih
etmemiz.

İkincisi, Rabbimizi kendi hakkın-
daki yanlış inançlardan (üç ilâh saf-
satasından, meleklerin Allah'ın kız-
ları olduğu hurafesinden, vs.) tenzih
etmemiz.

Üçüncüsü de, varlık âleminin sa-
hip olduğu hiçbir noksanlığın Allah
için söz konusu olamayacağını ilân
etmemiz. Solan yapraklar, değişen
iklimler, yorulan, uyuyan ve uyanan
insanlar; hastalanan, yaşlanan ve
ölen canlılar; batan güneş, durmak-
tan âciz gezegen ve daha nice varlık-
lar bu noksanlıklarıyla bize şu mesa-
jı verirler: Biz hepimiz mahlûkuz.
Bizdeki hiçbir noksanlık Hâlıkımız
için söz konusu olamaz.

Allah'ı tesbih eden bir insan,
inanç dünyasını hurafelerden, yan-
lışlardan, düzmecelerden uzak tutar
ve noksandan münezze olan Rab-
binin huzurunda bulunduğunun şu-
uru içinde fiil ve hareketlerini elin-
den geldiğince hatasız yapmaya gay-
ret gösterir.

TESELSÜL

Silsile teşkil etme.

Zincirleme.

Birbirine bağlı olarak bir silsile meydana getir-
me.

Teselsül, kalam ilminde Allah'ın var-
lığını ispat konusunda başvuru-
yollardan biridir. Teselsülde, bir
mahluk, silsile hâlinde tâ ilk atasına

kadar götürülür ve o ilk atanın mutlaka bir yaratıcısı olması gerektiği ve onu yaratan kim ise bütün torunların da yine O'nun mahluku olacakları ifade edilir.

Bak: Devir

TESHİR

İtaat ettirme. Hizmet ettirme.

Hâkim olma. Zaptetme.

Bütün bir kâinatın canlılar âlemine özellikle insana hizmet ettirilmesi "teshir" ile edilir.

Güneşin gözlere ışık vermesi, havanın kirli kanı temizlemesi, ağaçların meyvelerini insanlara uzatmaları, insandan çok daha güçlü olan bazı hayvanların onun emrinde çalışmaları *teshir* fiilinin birer meyvesidir.

Bu ilâhî yardımı haber veren bir âyet-i kerime:

"Hem göklerde ne var, yerde ne varsa, hepsini kendinden (kendi lüt-fundan) sizin için teshir buyurdu."

(Casiye, 18)

Teshirde cebir vardır; bu kâinat ve içindeki eşya, insana kendi arzularıyla değil Allah'ın emir ve irade-siyle hizmet ederler.

Ve âyetin devamında, bu lütuf ve ikramı düşünmemiz tavsiye edilir:

"Şüphesiz, bunda, düşünen kavimler için âyetler var."

TESLİM

Kabul etmek.

Karşıındakinin hükmü altına girmek. İşlerini Allah'ın takdirine bırakmak.

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaradılışı defalarca nazara verilir. İnsan ana rahminde ilâhi takdire tam teslim olmuş ve bütün organları ve tüm his dünyası en güzel şekilde tanzim edilmiştir.

İnsan için 'küçük âlem,' âlem için de 'büyük insan' tabirleri kullanılır. O büyük insan da altı günde, yâni altı devrede safha safha gelişmiş, genişlemiş, hikmetli bir takdirle bu hâzır hâli almıştır. İşte bu iki tabloyu hakkıyla seyreden insan, bu kâinatın yegane sahibi olan Allah'a teslim olur. Kendi iradesine bırakılan işlerde sebeplere yeterince teşebbüs eder ve neticeler için Allah'a teslim ve tevekkülde bulunur. Bu ise dünyada büyük bir saadet ve huzur vesilesi olduğu gibi ahiret saadetinin de habercisidir.

"İman tevhidi, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâ-reyni (dünya ve âhiret saadetini) iktiza eder." (Sözler)

TEŞBİH

Bir şeyi bir şeye benzetmek.

Teşbih, benzetme demektir. Bir teşbihte şu dört unsur vardır.

- Benzeyen (Müşebbeh)
 - Benzetilen (Müşebbehün bih)
 - Benzetme edatı (Edat-ı teşbih)
 - Benzetme yönü (Vech-i şebah)
- Bunlardan ilk ikisi teşbihin taraf-

larını oluşturur. Taraflar; birbiriyle mukayese edilen varlıklar yahut kavramlardır. Ortak niteliği zayıf olarak taşıyan unsur benzeyen (müşebbeh), kuvvetli surette taşıyan unsur da kendisine benzetilen (müşebbehün bih) adını alır.

Karşılaştırma vesilesi olan ortak niteliğe de, benzetme yönü, vech-i şebah denir.

Ali aslan gibi kuvvetlidir. Örneğinde "Ali" benzeyen, "aslan" benzetilen, "gibi" benzetme edatı, "kuvvetli" kelimesi de benzetme yönüdür.

TEVAFUK

Birbirine uygunluk (muvafık oluş).

Rast gelme.

Kâinat, Allah'ın kudret kalemiyle yazılmış muhteşem bir kitaptır. Bu kitap, baştan sona tevafuklarla doludur. Güneş ışığının gözümüze uygunluğundan, organlarımızın birbirine uygun olmalarına kadar her şeyde nice tevafuklar vardır.

Tevafuk, rast gelme manasında da kullanılır. Meselâ, evde otururken, birden içimize dışarıya çıkıp doluşma hissi doğsa ve çıktığımızda sokakta, yıllardır görmediğiniz bir dostumuzla karşılaşsak bu bir tesadüf, bir rastlantı değil; tevafuktur, ilâhî bir ikramdır.

TEVATÜR

Yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun bir konuda aynı hükme varmaları.

Bir hadis-i şerifin sahabeden bir cemaat tarafından rivayet edilmesi.

TEVAZU

Alçakgönüllülük.

Tevazu, "mevki, makam ve mal bakımından kendinden aşağıda olan kimselere karşı kendisinde bir üstünlük görmemek, bir meziyet iddia etmemek demektir. Çünkü insanda her ne fazilet ve üstünlük varsa hepsi Allah'ın ihsanıdır. Bunu idrak eden kul, kibirden kurtulur, tevazua kavuşur.

Tevazu, vicdanı ve fikri güzelleştiren en önemli faziletlerdendir. Güzel ahlakın bütün şubeleri gibi, tevazu da en ileri şekliyle Allah Resulünde (asm) görülür. Bir gün Peygamberimizin (asm.) huzuruna birisi girer ve O'nun Peygamberlik heybetinden dizleri titremeye başlar. Bunun üzerine Peygamberimiz kendisine şöyle buyurur: *"Korkma! Ben Padişah değilim. Ben ancak Kureyş kabilesinden, kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."*

Her fazilette olduğu gibi, tevazuda da istikamet üzere olmak her türlü aşırılıklardan uzak durmak gerekir. Tevazuun ifratı *tekebbür* (büyüklenmek), tefriti ise *zillet göstermektir*.

TEVECCÜH-Ü NÂS

İnsanların bir kişiye yönelmeleri, ona sevgi beslemeleri.

İnsanların takdirleri, beğenmeleri, alkışlamaları.

Teveccüh-ü nâs, kulların sevgisine, alkışına, takdirine kapılıp, dünyaya geliş gayesinden sapma hastalığıdır. Bu hastalığı tutulanlar kendileri gibi zavallı bir başka insandan medet bekleme gafletine düşerler.

Teveccüh-ü nâs, riyanın davetçisi, rızaya giden yolun da en büyük engelidir; toplumun esiri olmak, onların ayıplamasını günahıtan önde tutmak, onların beğenmesini meleklerin teveccühüne tercih etmektir.

Herkesin kendi derdini tek olarak çektiği kabir âlemini, kimsenin kimsese dönmüş bakamayacağı mahşer meydanını ve Allah'ın izni olmadan kimsenin şefaati edemeyeceği hesap gününü hatırlayan insanlar, bu hastalığa yakalanmazlar. *"Allah, müminlerden nefislerini ve mallarını Cennet mukabili satın aldı"* (Tevbe, 111) âyet-i kerimesine kulak verir ve kendilerini nasın teveccühüne değil Rabbü'n-nasın rızasına adanlar; nefis ve mallarını Allah'a satarlar.

Şu var ki, *"Allah için sevmek"* gibi, *"Allah için sevmek"* de meşru ve güzeldir. Her mümin ister ki, Allah'ın mümin kulları onu sevsinler. Bu arzu nefsanî değil rahmanîdir ve teveccüh-ü nâs hastalığına girmez.

"Teveccüh-ü nâs istenilmez, belki verilir. Verilse de onunla hoşlanılmaz. Hoşlansa ihlası kaybeder, rıya-ya girer." (Lema'lar)

TEVEDDÜD

Sevme. Muhabbet.

Cenab-ı Hakk'ın insanlara kendisini sevdirmesi.

TEVEKKÜL

Sebeplere gereğince teşebbüs ettikten sonra neticeyi Allah'tan beklemek ve O'nun takdirine razı olmak.

Mümin, sebepler dünyasında yaşadığının ve ekmeden biçemeyeceğinin şuurundadır. Bunun yanında toprak zerrelere buğday yapacak ilme, kudrete ve iradeye sahip olmadıklarını da çok iyi bilir. Onun için, sebeplere teşebbüs ettikten sonra Allah'a tevekkül eder. Zira ağaçtan meyve, topraktan hububat ve topyekûn kâinattan insan süzüp çıkaran O'dur.

İslamın tevekkül anlayışını şu hadis-i şerif en veciz biçimde ifade eder:

"Çalışmak âdetim, tevekkül hâlimdir."

Bir hasta, muayene olma ve ilâç alma safhalarından sonra şifa beklemeye dönemine girer. Doktor da onun iyileşmesini beklemektedir. Bu ikili bekleyiş Allah'a tevekkülden başka bir şey değildir.

Tevekkül, bütün canlılarda hatta cansızlar âleminde de hükmeden genel bir kanundur.

Toprağın altında bekleyen tohumlar, yumurtalarını uzak denizlere bırakıp geri dönen balıklar, rızık kaygısına düşmeden yavru yapan hayvanlar ve nihayet yollarını bilmeden süratle dönen gezegenler birer tevekkül sahnesi sergilerler.

Tevekkülün üç mertebesi vardır:

Birinci mertebe, Cenabı Hak'kın inayetine itimat etmek.

İkinci mertebe, Allah'tan başkasından yardım beklememek.

Üçüncü mertebe ise her işte Hakk'ın rızasından ayrılmamaktır. Demek ki tevekkülün birinci mertebesi (itimat), ikinci mertebesi (inkıyad), üçüncü mertebesi ise (teslim ve rıza)dır.

Çalışmayı ve tedbiri terk ile tevekküle yapışmak hakikî tevekkül değildir. Allah Teâlâ bu âlemde her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Bu ilâhi iradeye uymak her kula düşen bir vazifedir.

TEVFIK

Uygun düşürme, muvafık kılma.

Cenab-ı Hakk'ın, kula yardım etmesi.

TEVHİD

Bir bilmek.

Allah'ın birliğini ilan.

Birleştirmek, birlikte düşünmek.

Tevhid, Allah'ın tek olduğunu ifade eder. Tevhid-i ulûhiyet ve tevhid-i rububiyet gibi kısımları vardır. Tevhid-i rububiyet, her şeyi ancak Allah'ın terbiye ettiğine inanmak, O'nu Rabbü'l-âlemîn olarak tanımaktır.

Tevhid-i ulûhiyet ise "Cenâb-ı Hakk'ı bir bilmek, O'nu her türlü şerikten tenzih etmek; ibadetin ancak O'na yapılacağına inanmak" demektir. Zaten, tevhid denilince akla hemen gelen de budur. "*Lâ ilâhe illâlah*" kelâmı, bu tevhidi ifade eder.

Allah ismi zikredildiğinde bütün kemal sıfatlar ve bütün güzel isimler

de birlikte yâd edilmiş olur; Allah "Kadir'dir, Rahman'dır, Rahim'dir, Rezzak'tır, Hakim'dir" gibi.

İşte Allah isminin ifade ettiği bütün mânâları düşünmek, insanı tevhid-i rububiyete götürür. Yâni, her şeyi kademeli olarak terbiye edip bir kemal noktasına erdiren, onu faydalı bir varlık hâline getiren ancak Allah'tır. Bu terbiye fiili, bu rububiyet, bütün ilâhî sıfatlarla ve bütün mukaddes fiillerle icra edilmekte ve üzerinde ilâhî isimlerin okunduğu bir eser ortaya çıkmaktadır. İşte Allah, bu eserin hem Rabbi, hem Hâlık'ı, hem Malik'i, hem Rezzak'ı, hem Musavvir'idir....

Bak: Vahdet. Terbiye.

TEVHİD-İ ÂMÎ VE ZÂHİRÎ

Görgü ve taklide dayanan tevhit inancı."

İman için *taklidi* ve *tahkiki* iman şeklinde bir sınıflandırma yapılır. Birincisinde görgü ve telkine dayalı ve taklit esası üzere kurulmuş bir iman; ikincisinde ise, kendi nefsinin ve bu âlem kitabını ilim ve hikmet nazarıyla tefekkür etmenin bir sonucu olarak kalpte hasıl olan ve hiçbir desise, vesvese yahut bâtil fikirle sarsılmayacak kadar kuvvetli bir iman söz konusudur.

İmanı *tahkiki* olan bir insanın, tevhit inancı da *hakikidir*.

Tevhid-i âmî ve zahirîde ise, böyle bir ilim ve tahkik söz konusu değildir. Böyle bir mümin de Allah'ın birliğini kabul eder, ama kainatı dol-

duran tevhid delillerini okumaktan çok uzaktır. Bir müşriki tevhide davet konusunda söyleyecek fazla bir sözü olmaz.

TEVHİD-İ EF'AL

Eşyanın yaratılmasında ve idaresinde sebeplerin hiçbir tesiri olmadığını bilmek.

Hakiki müessirin ancak Allah olduğunu itikat etmek

Tevhid, “bir bilmek, birlemek, birlikte düşünmek” demektir. Yaratma, hayat verme, rızıklandırma, öldürme, diriltme, affetme, şifa verme gibi sonsuz fiillerin hepsini Allah’tan bilmeye “tevhid-i ef’al” denilir. Bir varlığı mesela, bir insanı kim yaratıyorsa, ona hayat veren, suret veren, onu rızıklandıran da O’dur. Bu fiilleri birbirinden ayrı düşünmek ve ayrı zatlara isnat etmek aklen imkânsızdır. Bütün bu fiiller aynı ilâhî sıfatlarla, yâni aynı ilimle, aynı kudretle, aynı iradeyle icra edilirler. Bilen başka, dileyen başka değildir; keza, gören başka, kudretiyle yapan başka olmaz.

TEVHİD-İ HAKİKÎ

İlim ve tahkike dayanan, şüphelerden uzak tevhit inancı.

Her yaratığın, Allah’ın varlığına olduğu gibi birliğine de delil olduğunu tahkiki bir surette bilmek.

Bak: Tevhid-i âmî ve zahirî

TEVHİD-İ SIFAT

Mahlûkata takılan ilim, kudret, irade gibi sıfatla-

rı, o sıfatları yaratan Allah’ın, mutlak ve sonsuz sıfatlarından haber veren birer işaret gibi görmek ve o mahlûk sıfatlara hakiki bir varlık isnat etmemek.

TEVHİD-İ ZÂT

Allah’ın zatını bir bilmek.

Her varlığın fani, mümkün ve hâdis olan zatını, Allah’ın ezeli, vacip ve ebedî varlığı yanında yok derecesinde zayıf görmek.

Fenafillâh.

TEVVÂB

Kullarının tövbesini kabul eden. Kullarına tövbe kapılarını açan, onları tövbeye sevk edecek sebepler yaratan. Kullarını cezalandırmayıp mağfiyet eden (Allah).

TEZAHÜR

Açığa çıkmak. Görünmek.

Tezahür, “zahir olmak, açığa çıkmak, görünmek” gibi mânâlara gelir. Tezahürde, gizli olan bir hakikatin açığa çıkması söz konusudur.

Üstad Bediüzzaman *İkinci Şua*’da “*tezahür etmenin, Allah’ın mahiyetinin muktezası*” olduğunu söyler. Çünkü Allah’ın nihayet kemalde mihilsiz bir cemali vardır. O cemal kendini muhtelif âyinelerde görmek ve göstermek ister. Allah’ın bütün isimleri ve sıfatları sonsuz kemalde ve güzelliktedir. Bunlar tezahür isterler. Meselâ, Rezzak ismi güzeldir, bu güzellik ancak rızıkların yaratılmasıyla tezahür eder. Muhyi (hayat verici) ismi de güzeldir. O da hayat sahiple-

rinin yaratılmasıyla kendini gösterir. Bütün isim ve sıfatlar aynı şekilde düşünülebilir.

Bak: Tecelli. Cilve

TURRA

Padişah imzası. Tuğra.

Turra, bir başka ifadesiyle tuğra, padişahın imzası demektir. Bu varlık âleminde her bir ilâhî eser, Allah'ın isimlerine ayna olması, onları göstermesi, okutturması yönüyle bir ilâhî turradır. Yediğimiz meyvede *Hâlik*, *Rezzak*, *Musavvir*, *Müzeyyin* gibi nice isimler okuyabiliriz. Böylece o meyve, Allah'ın bir turrası gibi, bize O'nun isimlerini okutmuş olur

nette ibadet olmayacak, ancak ubudiyet devam edecektir.

Bak: İbadet

U

UBUDİYET

Kulluk.

Aczini, fakrını, naksını bilmek ve Allah'ın kulu olduğunun şuuruyla ömür geçirmek."

Onüçüncü Nota'da ubudiyetin esasının, "acz ve fakr, kusur ve naksını bilmek ve niyaz ile dergâh-ı ulûhiyete karşı secde etmek" olduğu ders verilir.

İbadetle ubudiyet arasındaki fark:

Bu iki terim çoğu kez birbirini yerinde kullanılır. Ancak, aralarında şöyle bir fark vardır:

Ubudiyet, kulluk demektir. Kulun sonsuz aczini, fakrını ve naksını bilmesi ve bu şuurla ömür sürmesi ubudiyettir. İbadet ise "Allah'a karşı kulluk vazifelerini yerine getirmek," manasına gelir.

Ubudiyet bir sahra ise, ibadet o sahrada yer yer yükselen dağlar gibidir.

Ubudiyet devamlıdır, kesintisizdir. Çünkü insanın, kulluktan ayrı olduğu bir ânı yoktur. Her an hayatı tadan, her an bedeninden istifade eden ve her ânı Allah'ın yarattığı bu âlem içinde geçen insan daima kuldur. O hep doğru söyleyecek, hep helâl yiyecek, hep meşru dairede dönecek, bakacak, düşünecektir. Cen-

UCB

Ameline güvenmek, cennetini garanti sanmak.

Kendini Allah'ın azabından uzak görmek.

Kendini beğenmişlik.

İbadet ve hayırda başarılı olamayan insanlarda ümitsizlik hastalığı kendini gösterir. Başarıya ulaştığı hâlde nefsine söz geçiremeyip kibir ve gurura düşen insanlarda ise ucub hastalığı tezahür eder. Bunlardan birincisi tefrit, ikincisi ifrattır. İkisi de zardır.

Ucub hastalığında ümitsizliğin zıddı bir durum söz konusudur. Burada kişi İslâm'ı elden geldiğince yaşamış, ancak bu ilâhî ihsanı kendi nefsinden bilerek başkalarına karşı üstünlük davasına kalkışmış ve cennetini garanti görme hastalığına tutulmuştur. Halbuki, "A'male güvenmek ucubdur. İnsanı dalalete atar. Çünkü insanın yaptığı kemâlât ve iyiliklerde hakkı yoktur; mülkü değildir, onlara güvenemez." (Mesnevî-i Nuriye)

ULU'L-EMR

Amir, idareci.

Kur'an-ı Kerim'de itaat konusunda şöyle buyrulur: "Allah'a itaat edin. Peygambere ve ulu'l-emrinize itaat edin" (Nisa, 59).

Ulu'l-emr âmir, idareci anlamındadır. Amire itaat, kayıtsız şartsız bir itaat midir, yoksa belli kayıtları var mıdır? Şu ayet, itaatın mutlak değil, kayıtlı olduğunu bildirir:

"Yeryüzünde bozgunculuk yapan ve ıslah etmeyen müsriflerin (aşırı giyenlerin) emrine itaat etmeyiniz" (Şuara, 151-152).

Hız. Peygamber Efendimiz de (asm.) bu konuda şu açıklamayı yapar:

"Müslüman kişiye vacip olan, bir günahla emredilmediği müddetçe, sevsen de sevmesen de dinlemek ve itaat etmektir. Fakat bir günahla emredilse, dinlemek ve itaat etmek yoktur." (Tirmizi, Cihad, 29)

Çünkü Allah'a isyan olan şeyde, kula itaat edilmez.

Asr-ı saadette yaşanan şu olay, konumuza ışık tutacak mahiyettedir:

Resulullah (asm), bir grubu sefere gönderir. Onlara, komutanlarına itaat etmelerini hatırlatır. Yolda giderlerken, bazıları itaatte kusur eder. Sinirlenen komutan, grubu durdurur, etraftan odun toplamalarını söyler. Toplanan odunları yaktırır ve *"Kendinizi bu ateşe atın!"* der. Askerler, adeta şok olur. Kimi, *"Peygamberimiz itaat etmemizi istemişti; haydi kendimizi ateşe atalım"* derken, diğerleri karşı çıkar. *"Bizler, ateşten kurtulmak için peygambere tabi olduk. Ne diye kendimizi ateşe atalım"* derler. Tartışma esnasında ateş söner; bu arada komutanın öfkesi de söner. Görevlerini yapıp Medine'ye dönerler. Durum Hız. Peygambere anlatıldığında şöyle buyurur: *"Şayet o ateşe girselerdi, hep*

ateşte kalırlardı. Allah'a isyan olan durumda itaat yoktur. İtaat, ancak maruf (meşru) şeylerdedir." (Ebu Davud, Cihad, 87)

ULÛM-U ÂLİYE

Gramer, sarf, nahiv, belağat, mantık gibi alet ilimleri.

Başka ilimlerin öğrenilmesine yardımcı olan bilgiler.

Alet ilimleri, merdiven misali yüksek ilimlere yetismeye bir vesiledir. Tek başına merdiven bir işe yaramaz, ama o olmadan da yükseğe çıkılmaz. Ancak bu alet ilimlerini vesilelikten gayeliğe yükseltmemek gerekir. Mesela iyi Arapça bilmek İslami ilimleri aslından öğrenmeye iyi bir vesiledir. Ama sadece Arapça bilmek insanı âlim yapmaz.

ULÛM-U ÂLİYE

Tefsir, hadis, fıkıh gibi yüksek ilimler.

ULÛM-U MÜTEARİFE

Herkes tarafından bilinenler

URUC

Yukarı çıkma. Yükselme.

Bak: Mirac

ÜLFET

Alışma, alışkanlık. Ünsiyet.

Birisiyle münasebette bulunmak.

Ülfet, şu muhteşem kâinatta sergilenen ve her biri bir kudret mucizesi olan mükemmel eserleri üstünkörü bir nazarla geçiştirme, onları bildiğini zannetme ve derinlemesine düşünmekten kaçınma hastalığıdır; insanın fikrini yanlış yollara sevk eden, vehimlere ve zanlara sürükleyen bir marazdır.

Süleymaniye'ye ne zaman gitse-niz, o muhteşem mâbedi hayran hayran seyreden bir grup insana rastlarsınız. Başka menzillerde farklı konuları konuşan bu insanlar, Süleymaniye'ye geldiler mi artık *Sinan*'dan söz etmeye başlarlar. Daima onu yâd eder, onu takdir ederler. Şimdi, hayâlimizde her şeyiyle *Sinan*'ın eseri olan bir şehir canlandır-alım. Câmilerini de o yapmış olsun, dükkânlarını da, evlerini de, yollarını da.

Böyle bir şehirde doğan, büyüyen bir insan ya, her adımda *Sinan*'ı hatırlayacak yahut ülfet dediğimiz alışkanlık belâsiyla, bu harika eserleri görmeden yaşayacak, onun yapıp yaptı-ğı bu beldede ondan gâfil olarak

ömür tüketecektir.

Büyüklüğüne sınır biçilemeyen ve sanat inceliklerine hakkıyla vâkıf olunamayan bu kâinat şehri de Allah'ın mülkü. Hiç bir insanın bu mucizeler diyarında Allah'tan gâfil olmaması beklenir, ama bu çoğu kez gerçekleşmez.

Çoğu insanın şu mucizeler diyarında gaflete düşebilmesi, biraz da onların bu âleme geliş biçimiyle ilgilidir. İnsanlar, bu beldeye Yıldız Sarayı'na girer gibi girmiyorlar. Kapıda görevlilerce karşılanmıyor, içerileri teşrifat memurları nezdinde gezmiyorlar. Onlar bu sarayın içinde yaratılıyorlar. Sarayda doğuyor, sarayda büyüyor, sarayda ölüyor, saraya defnediliyorlar.

İşte bu saray hayatının verdiği umursamazlık ve vurdumduymazlık hastalığına *ülfet* diyoruz. Bu hastalıkla fikirler uyuşur. Ne bakışlarda hayat, ne kalplerde seziş kalır. Bu derde müptelâ olanlar, her zerresi sonsuz hikmetler taşıyan bu âlemde, ömürlerini

"O mahiler ki derya içredür deryayı bilmezler" mısraında ifadesini bulan bir garip ruh hâleti içinde geçirir dururlar.

Yokluğunu hiç çekmedikleri nimetler onların nazarlarından saklanır.

Dünyanın güneş etrafındaki harika seyahatini hiç hatırlamazlar. Zira, bir an inmeksizin hep onun sırtında gezmişlerdir.

Baharın geldiğine yeterince hamdetmezler. Çünkü baharsız yıl geçir-memişlerdir.

Hava nimetine şükretmek hatırlarına gelmez. Çünkü, hiç havasız kalmamışlardır.

Misaller çoğaltılabilir. Ve bütün bu nankörlükler çoğu kez ülfetten kaynaklanır.

Bak: Âdiyat

ÜMMÎ

Dünyevî bir tahsil görmemiş olan.

Okuma ve yazması olmayan.

Peygamberimiz için *Nebiyy-i Ümmî* denilir. O Nebiyy-i Ümmînin (asm) masum ruhu dünyanın bütün kötülüklerinden, ihtiraslarından, hilelerinden çok uzaktı. Allah, onu lekesiz, tozsuz, parlak bir ayna olarak hazırlamış, terbiye etmişti. İşte “üm-miyet” denilen bu sâfiyet aynasında vahiy tezahür etti.

“Sanki o Zat, vahy-i ilâhînin makedesi olan masum ruhuyla zaman ve mekânı tayyederek, o zamanın en derin derelerine girmiş ve gördüğü gibi söylemiştir.” (İşârat-ül l'caz)

Âlemlerin Rabbi, o şanlı peygamberini kimseye talebe etmedi. İlâhî takdiriyle buna engel oldu. Bu okuma tâ “oku” emri gelinceye kadar tehir edildi. Bu emri alan O Nebiyy-i Ümmî (asm.), kâinat kitabını Rabbinin ismiyle okudu. Ondaki hikmetleri, ince mânâları, gayeleri anlattı. İnsanın mahiyetini, hakikatini, vazifesini öğretti. İnsanlık âlemine Kur'an'ı tâlim etti.

V

VAAD

Söz verme, bir şeyi yapacağını söyleme, taahhüt.

VÂCİB

Gerekli, zorunlu mecburî olan.

Yerine getirilmesi istenen kesin emirler.

Yapılmadığı takdirde günah olan lâhî emirler.

VACİBÜ'L - VÜCUD

"Varlığı zatından olup, yokluğu muhal olan."

Nur Külliyyatı'nda Vacib-ül Vücut kavramı çokça geçer. Bir örnek:

"Şu kâinatın Sani'-i Zülcelali, Vâcib-ül Vücut'dur. Yani: Onun vücudu zâtîdir, ezelîdir, ebedîdir, ademi mümteni'dir, zevali muhaldir." (Mek-tûbat)

Bu ifadede Vacib-ül Vücut'un sıfatlarından bazıları nazara verilir. Bu yapılırken, mümkün varlıkların da özelliklerine kapılar açılır.

Vacibin sıfatlarından birisi, *zâtî olmak*, yani bir başkasının var etmesiyle var olmayıp, varlığı kendi zatından olmaktır. Mümkünün ise, varlığı kendi zatından değildir; Allah'ın

var etmesiyle var olmuştur.

Vacip olan, ezeli ve ebedîdir. Mümkün, ise sonradan yaratılmıştır ve varlığının bir sonu vardır.

Vacibin yokluğu, yani olmaması muhaldir. Mümkünün ise varlığı gibi yokluğu da mümkündür.

Vacip, mutlak ve sonsuz bir kemale sahiptir; mümkün ise önceleri bir kemal noktasına doğru durmadan ilerler, o noktaya vardıkdan sonra zevale meyleder.

Nur Külliyyatında Cenab-ı Hakk'ın kutsî mahiyetinin hiçbir varlığın mahiyetine benzemeyeceği ifade edilirken, *"ne zatında, ne sıfatında, ne ef'alinde naziri yoktur, misli olmaz, şebihî yoktur, şeriki olmaz"* denilir.

Allah'ın Zatı Vacip olduğu için mümkün olan zatlara benzemez; sıfatları da Vacib sıfatlarıdır, onlar da mümkünin sıfatlarına benzemezler.

Bak: Mümkün

VACİD

Kendisine darlık, acizlik ve fakirlik arız olmayan.

VAHDET

Birlik.

Yalnızlık. Tek olma (çokluğun zıddı.)

Kalbini tamamen Allah ile meşgul etme hali.

Vahdet birlik demektir; zıddı kesrettir. Beş parmak kesreti (çokluğu) ifade eder; bunların bir araya gelmesi ve vahdete ermeleriyle bir el ortaya çıkar; elde vahdet vardır.

"Yüz trilyon hücre" kesreti ifade

eder. Bunlar bir insan bedeninde birlikte görev yaptıklarında kesretten vahdete varılır.

“Tevhid ve vahdette cemâl-i ilâhî ve kemâl-i Rabbanî tezahür eder.”
(Şualar)

Tevhid, “birleştirme, birlikte düşünme, bir araya getirme” gibi manalara gelir. Tevhid ve vahdet ile insanın tefekkürü küllileşir. Konunun devamında olayları birlikte düşünmekle yapılacak küllî tefekküre üç tane harika misâl verilir: Şifa, rızık ve hidayet.

Bu nimetler, tek bir insan için düşünülduğünde de yine Allah’ın Rezak olduğunu, Şâfi olduğunu ve Hâdî olduğunu gösterirler, ama bu ih-sanlara mazhar olanların tamamı birden nazara alındığında, aynı hakikatler daha mükemmel olarak ve çok daha ileri bir mârifetle insanın kalp âlemine ve ruh dünyasına hükmederler.

Bu üç misâl, bütün hâdiselere ve bütün mahlukata tatbik edilebilir.

Hayat verme, ölümü tattırma, şekil verme, güzelleştirme, ikram etme, mağfiret etme, aziz etme, zelil kılma ve daha nice hâdiselere mazhar olan bütün fertler birlikte düşünüldüğünde, sır-ı vahdetle, çok daha yüksek ve çok daha geniş tefekkür tabloları ve mârifet levhaları akla ve kalbe açılır.

“Tevhid ve vahdette cemâl-i ilâhî ve kemâl-i Rabbanî tezahür eder.” cümlesine bu nazarla bakıldığında, kâinatın tamamı bir kitap, bir fabrika yahut bir *insan-ı ekber* olarak de-

ğerlendirilir ve bu kitabın harflerini, bu fabrikanın aletlerini ve bu muhteşem insanın organlarını tek tek tefekkür etmekten elde edilecek marifetin çok daha fazlasına ulaşılabilir.

Bak: Kesret

VAHDETÜ’L-VÜCUD

Varlığın birliği. Bir tek varlık kabul etmek.

Varlığın ancak Vacibü’l-Vücut olan Allah’a mahsus olduğu, başka şeylerin varlıklarının vehim derecesinden ileri gitmediği esası üzerine kurulu bir tasavvuf ekolü.

Vahdet-ül-vücut, *“lâ mevcude illâ hu”* cümlesinde ifadesini bulan bir tasavvuf meşrebidir. Felsefecisinden materyalistine kadar geniş kitlelerin dikkatini çeken ve bunların her biri tarafından değişik yönlerle çekilen bir garip ekol görünümündedir.

Vahdet, birlik mânâsına geliyor. Zıddı *kesret*, yâni çokluk. Birbirinden ayrı beş harfi bir araya getirirseniz, bu vahdetten ortaya bir kelime çıkar.

Kâinat kitabı denilen bu âlemde, bu mânâ daha güzel şekilde kendini gösterir. Yüzlerce dal bir ağaç olarak karşımıza çıkarken, yüz trilyon hücre bir insan olur.

Vücut, varlık demektir. Allah’ın mukaddes varlığı için *“Vacib-ül-Vücut”*, mahlûkatının varlığı için ise *“Mümkin-ül-vücut”* tabirleri kullanılır.

İşte vahdet-i vücut meşrebindeki bir velî, Üstadımızın ifadesiyle *“Vacib-ül vücutun vücutuna hasr-ı nazar edip, sair mevcudatı o Vacib-ül-*

Vücut'un vücuduna nisbeten zayıf bir gölge görür, vücud ismine lâyık olmadığına hükmeder."

Vahdet-ül Vücut için, *Mesnevî-i Nuriyye*'de *"tevhidde istiğraktır ve nazara sığmayan bir tevhid-i zevkîdir"* denilerek bu meşrebin akıl ile izah edilemeyeceğine dikkat çekilir. *Lem'alar*'da ise *"lâ mevcude illâ hu"* denilmesi, güneşin aksini ve timsalini tutan parlak bir âyineye güneş denilmesine benzetilir. Bu harika teşbihi biraz açalım:

Bir aynayı güneşe karşı tuttuğunuzda güneş o aynada görünür. Onun nuruyla ayna da aydınlanır. O da ışık saçmaya başlar. Bu ayna şuurlu olsa, güneşin nurunu kalbinde taşır, ona iman eder ve kendisindeki bütün renklerin, ışığın, ısının hep ondan geldiğini bilir, ona minnettar olur. Bu şuurlu aynanın güneşe doğru yaklaştığını düşünelim. Yaklaştıkça güneşten daha fazla ışık alacak, daha çok parlayacak, diğer yandan, daha fazla ısınacak, yanacaktır. Ayna güneşe yaklaştıkça onda, güneşin görüntüsü dışında kalan saha gittikçe azalır. Ve sonunda aynanın tamamı güneşin nuruyla dolar. Artık onun kalbinde başkasına yer yoktur. Yaklaşma devam ettikçe, ışığın şiddetinden ayna kendini göremez olur. Şiddetli hararet ve nur ile kendinden geçer, istiğrak hâline girer. Artık ortada ne kendisi kalmıştır, ne de ışığı. Her yanı güneşle sarılmış ve o, güneşten başka bir şey göremez olmuştur. İşte o ayna bu halde iken, "güneşten başka bir şey yoktur" derse, bu onun mânevî sarhoşluğunun ifadesidir. Bu sözü akıl ile tartmak

ve ona göre bir hüküm vermek doğru değildir. O bu hâlinde mâzurdur, söylediğinden sorumlu değildir.

Risale-i Nur'da bu meşrebin salih olduğu, mensuplarının da ehass-ı havas oldukları zikredilmekle birlikte, zannedildiği gibi en ileri bir hakikat yolu olmadığına da bilhassa dikkat çekilir. *"Hulefa-i Râşidinden ve eimme-i müçtehidinden ve selef-i sâlihînin büyüklerinden o meşreb sarihînen görünmüyor"* denilerek bu meşrebin hususî kaldığı, umuma mâl olmadığı vurgulanır.

Nurlarda çok güzel işlenen bir diğer mesaj da, bu meşrebe giren bir velinin sadece Allah'a iman rûknünde terakki ettiği, buna karşılık diğer iman rûkünlerini hayal sayma gibi bir hatanın eşğine geldiğidir.

"Erkân-ı imaniyye altıdır. İman-ı billâhdan başka, iman-ı bil yevmil âhir gibi rûkûnler var. Bu rûkûnler ise mümkinatın vücutlarını ister. O muhkem erkân-ı imaniyye hayal üstüne bina edilmez." (Mektûbat)

Bu meşrebe göre, *"Rahman, Rezak, Kahhar, Cebbar, Hallâk gibi isimler ise, tecellileri hakiki olmuyor, itibarî oluyor. Halbuki o esmalar mevcud ismi gibi hakikattırlar, gölge olamazlar: aslîdirler tebeî olamazlar."* (Mektûbat)

VAHDETU'Ş- ŞUHUD

Yalnızca biri görme, biri müşahade etme.

Seyr-i sülûktaki zatın her şeyi Allah'ın nurundan bir tecelli olarak görmesi, Ondan başkasını görmeme-

si hâli. Allah'a muhabbet ve ibadetin zevkiyle mahbubundan başkasını görmez olma durumu. Vahdet-i şuhud, sâlike arız olan bir zevktir, bir hâldir.

VAHİBÜ'L-HAYAT

Hayatı veren ve başıslayan (Allah).

VÂHİD

Sıfatlarında şeriki olmayan.

Kemal sıfatları bütün eşyayı kuşatan, eşi ve benzeri olmayan (Allah).

VAHİDİYET

Bir olma, parçalanmama, bir ikincisi bulanmama.

Bak: Ehadiyet

VÂHİD-İ KIYASÎ

Mukayese unsuru. Ölçek.

İnsan; benlik ve hürriyet sayesinde kendisine takılan İlâhî hediyeleri kendine nispet edebilir; benim gözümlerim, benim aklım, benim kalbim diyebilir. Ve bunları, bu imtihan meydanında, dilediği gibi kullanabilme hürriyetine sahiptir.

İnsan kendi ruhuna takılan sıfatları, hisleri, duyguları İlâhî marifet sahasında kullanmalıdır. Bunu nasıl başaracağı Risale-i Nur'da çok güzel bir misâl ile ortaya konuluyor. Bu misâl bir anahtardır ve bizi çok gerçeklere kavuşturabilir.

"Meselâ: Bir adam Cenâb-ı Hak'ın kudretini anlamak için bir taksimat yapar: "Buradan buraya benim kudretimdedir, bundan o yanı da Onun kudretindedir" diye vehmî bir çizgi çizmekle mes'eleyi anlar. Sonra mevhum hattı bozar, hepsini de ona teslim eder." (Mesnevî-i Nuriye)

İnsan, elli kilogramlık bir taşı havaya kaldırdığında, bu işi kendisine verilen kuvvet sayesinde yaptığını bilir; ama yine de "Ben bu taşı kaldırdım." diyerek o işe sahip çıkar. Zira o işi irade eden ve yapan, bir başkası değil, kendisidir.

İşte insan, bu kuvvetini vahid-i kıyasî yaparak der ki, Allah da şu üzerinde durduğum dünyayı İlâhî kudretiyle döndürüyor.

İnsan, kendisine ihsan edilen kuvvet sayesinde bu hükme varır. Sonra 'mevhum hattı bozar'. Yani, dünyayı döndüren kudretin, onu ve elindeki taşı da birlikte döndürdüğünü düşündüğünde bütün kuvvet ve kudretin Allah'a ait olduğunu tasdik eder.

İnsan, kendi sıfatlarıyla kendi işlerini nasıl gördüğünü iyice düşündükten sonra, bunu bir mikyasa, bir kıyas unsuru olarak kullanıp, "elbette bende ve içinde bulunduğum bu âlemde icraat gösteren Rabbim kudret sahibidir, sonsuz ilmi, mutlak iradesi vardır, her şeyi görür, bütün sesleri işitir, irade ettiği her şeyi sonsuz bir kolaylıkla yapar" diyebilir.

İnsan, İlâhî şunyata da yine, kendisine verilen halleri, kabiliyetleri, hisleri ölçü alarak bir derece bakabilir:

Küfür ve isyan yolunu tutan kulları için bir azap beldesi hazırlayan Rabbimiz, insana da bir gazap kuvvesi vermiştir. O da sözünü dinlemeyen memuruna gazaplanır, ceza verir.

Okyanuslarda milyarlarla ifade edilemeyecek kadar çok balıkları birlikte yaratan ve yaşatan Rabb'inin bu haşmetli icraatını hayretle seyreden insan, satın aldığı birkaç balık için evinde bir akvaryum hazırlar. O da kendi âleminde o balıklara merhamet etmekten, onların yemlerini vermekten, akvaryumun bakımını yapmaktan bir haz duyar.

Zemin yüzünü çiçeklerle, ağaçlarla donatan Rabb'inin bu rahmet saçan icraatlarını ibretle seyreden insan, kendi bahçesine, yine O'nun terbiye ettiği fidanları diker ve onların bakımını yapmaktan bir zevk duyar.

Semanın yıldızlarına bakar, o da kendi evinin tavanını avizelerle donatır.

VAİD

Korkutma, azap ve ceza ile tehdit etme.

VAHY, VAHİY

Cenab-ı Hakkın dilediği bilgileri ve emirleri elçilerine kelimeler ve mana olarak bildirmesi.

Allah'ın insanlara bildirmek istediği emir, yasak ve haberleri peygamberlerine iletmesi.

Keyfiyeti Allah ile peygamber arasında kalan bir sıradır.

Cenab-ı Hak, Peygamber Efendimize

(asm.) şöyle buyurur:

"De ki: Ben size "Allah'ın hazinesi benim yanımdadır" demiyorum. Gaybı da bilmem. Size "Ben bir meleşim." de demiyorum. Ben ancak bana vahyedilene uyarım. De ki: Hiç görmeyenle gören bir midir? Aklınızı kullanmıyor musunuz?" (En'am, 50)

Hamid Yazır bu ayeti şöyle değerlendirebilir:

"Peygamberle peygamber olmayanın farkı, gözlülerle ââmaların farkı gibidir. Ââmalar, görmedikleri şeyleri ancak görenlerin haber vermesinden dinleyerek işitme yoluyla istifade edecekleri gibi, peygamber olmayanlar da peygamberlerden öyle istifade ederler."

Vahiy, bir takım unsurlardan meydana gelir. Şu ayette, Hz. Peygamber'e gelen vahiydeki temel unsurları toplu halde görebiliriz:

"Şüphesiz bu Kur'an, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. İnsanları uyaran bir peygamber olman için onu açık bir Arapça diliyle, senin kalbine "Ruhu'l-Emin" getirmiştir." (Şuara, 192-195)

Ayetten hareketle, vahyin unsurlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'an âlemlerin Rabbinin kelimeleridir.

2. Onu Peygamber'e Ruhul-Emin (Cebrail) getirmiştir.

3. Vahiy Hz. Peygamber'in kalbine inmiştir.

4. Vahyin dili, Hz. Peygamber'in konuşma dilidir.

5. Vahyin gönderiliş hikmeti, Hz. Peygamber'in insanları uyarmasıdır.

VAKAR

Ağırbaşlılık.

Acelecilikten sakınıp temkinli ve tedbirli hareket etmek.

Vakar, ağırbaşlılıktır. Bu hal kişiyi dikkatli, temkinli davranmaya sevk eder ve onun kadrini yüceltir. Vakarın işareti, insanların yanında da, yalnız kaldığı zamanki gibi bir hal üzere kalabilmek, yapmacık davranışlar içine girmemektir.

Vakar, bir büyükleme hali değildir. Aksine ilimden ve hilimden doğan bir fazilettir. Bunun aksi olan *hiffet* kişiyi küçük düşürür. Acecelilik etmek, çağrılın çağrılmasın her yere girip çıkmak, lüzumsuz sorular sormak, gereği yokken cevaplar verip bilgiçlik taslamak, beden ve elbiselerini övünç vasıtası yapmak gibi davranışlar vakarın zıddıdır.

VÂLİ

Bütün mahlukat alemini tedbir ve idare eden.

Eşyanın mütevellisi, mutasarrıfı.

VÂRİS

Her şeyin tek varisi, hakiki sahibi.

Her şey yok olup gittikten sonra baki kalan.

VÂSİ

Bütün sıfatları sonsuz ve sınırsız olan.

Geniş rahmetiyle bütün varlıkları kuşatan.

Sınırsız ilmi, olmuş ve olacak her şeyi içine alan.

VEDÛD

Sonsuz muhabbete yegâne layık olan. Mahlukatını seven ve onların hayrını isteyen. İyi kullarını seven, rahmet ve rızasına erdiren ve onlar tarafından da çok sevilen (Allah).

Allah Vedûd'dur; yani, yarattığı bütün varlıkları sever. Kâinata görülen ve hissedilen bütün sevgiler, muhabbetler, aşklar, câzibeler Vedûd isminin bir tecellisidir. Kur'ân-ı Kerim bu ismin bâzı tecellilerini bize şöyle beyân eder:

"Çok bağışlayan ve kullarını çok seven Odur." (Burûc Süresi, 85:14.)

"İman edip, güzel işler yapanlar için, muhakkak ki Rahmân, gönüllerde bir sevgi yerleştirecektir." (Meryem, 96.)

"Yine O'nun âyetlerindendir ki, size hemcinslerinizden kendilerine ısınacağınız eşler yaratmış, arınıza muhabbet ve merhamet vermiştir. Düşünen bir topluluk için elbette bunda Allah'ın varlık ve birliğine, kudret ve rahmetine deliller vardır." (Rum, 20-21.)

"Allah onları, onlar da Allah'ı severler." (Mâide, 54.)

"De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın." (Âl-i İmran, 31.)

Bu ilâhî isim hakkında âlimlerimiz özetle şöyle derler:

Cenâb-ı Hak bizi çok sevdiğini her vesileyle bildiriyor. Sevgi duygumuzu harekete geçirecek o kadar çok şey gösteriyor ki, saymakla bitmez. Gözümüz, kulağımız, dilimiz, aklımız, gönlümüz ve bütün duygularımız en güzel hediyelerle sevindiriliyor. Kim bilir, sevgiyi coşturacak

olan Cennet yurdu nasıl donatıldı? Bilindiği gibi sevgi duymanın çeşitli sebepleri vardır. Yani, bir şey güzelliği ve mükemmelliği veya iyiliği ve faydası gibi sebeplerle sevilir. Bütün bu sevgi sebepleri O'ndandır; O'nun lütfu ve ihsanıdır. Kâinattaki bütün güzellik ve mükemmellikler, Onun sonsuz Cemâl ve Kemâlinin zayıf bir gölgesi; bütün iyilik ve faydalar O'nun sonsuz rahmet ve şefkatinin birer tecellisidir. Dolayısıyla bütün gerçek sevgiler, aşklar, muhabbetler Ona doğru akıp gider.

VEFA

Sözünde durmak.

Dostluğu devam ettirmek.

Dîn, akıl ve örf yönünden kötü görülmeyen konularda herkesin hakkını korumaya dikkat etmek.

Üstad Bediüzzaman, talebelerine yazdığı mektuplarda "*Aziz Sıddık Kardeşlerim*" derken zaman zaman "*vefakâr kardeşlerim*" ibaresini de kullanır. Dolayısıyla vefakârlık nur talebelerinin mümeyyiz özelliklerindendir.

Kur'an-ı Kerim Hz. İbrahimi "*vefa*" hasletiyle yadeder. (Necm, 37)

Bir köpek bile ekmeğini yediği eve vefa gösterir, bırakıp gitmez.

İnsanın, başta anne babası olmak üzere, akrabalarını, komşularını, hocalarını, üzerinde emeği geçen herkesi hatırlaması, onları ziyaret etmesi bir vefa borcudur.

Ahde vefa etmek, güzel ahlâkın önemli bir şubesidir.

VEHBİ İLİM

Allah vergisi ilim.

Allah'ın ihsanıyla kavuşulan ilim.

Aklın başlıca iki çeşit seyri vardır: Fikir ve hads (sezgi.)

Fikir; aklın, ağır, tedrici ve zamanla kayıtlı olan düşünme seyridir. Hads ise, aklın bir lahzada sonuca ulaşmasıdır. Yani, hads, bir şeyin birden açılması, dolaysız kavrama, bir anda yakalamadır, şimşek gibi bir sür'at-i intikaldir.

Vehbi ilim de bir yönüyle hadse benzer. Mukaddes bir gaye için kendine düşen gayreti sonuna kadar kullanan bir sevgili kula, hiç hatır ve hayaline gelmeyecek manevi kapılar açılır. Bilmediği çok şeyler vehbî olarak ruhuna ilham edilir.

Bediüzzaman, kendisine ihsan edilen üstün kabiliyeti, harika zekâsı, kuvvetli hafızası, kısa süren bir tahsilde elde ettiği mükemmel ilmiyle Bediüzzaman unvanını almış, ama o bununla kalmayıp bütün manevi sermayesiyle gençliğin imanını kurtarmanın yollarını aramış, bunu kendine dert edinmiş, bu vadide Allah'ın rahmet ve inayetine sığınmış ve sonunda kendisine bu asrın bütün manevî yaralarına merhem olacak bir marifet hazinesi ihsan edilmiştir.

VEHHAB

Kullarına karşılıksız ihsan eden.

İhsanları ve bağışları bol ve devamlı olan.

İstihkakı olmayan kuluna da ihsan eden.

VEKÎL

Yaratıkların bütün işlerine kefil olan.

İşlerini kendisine bırakanların isteklerini en iyi şekilde yerine getiren.

Kendisine tevekkül edilen.

VELÂYET

Hak dostu olmak.

Allah'ın, kulunu dost edinmesi.

Yakınlık.

Peygamber'imiz (asm) Allah'ın abdi (kulu) ve resulüdür. Kelime-i şehadette geçen abd kelimesi, Allah Resulünün velâyet yönünü, resul kelimesi ise peygamberlik görevini gösterir. Yani, Peygamber Efendimiz, iman, takva ve salih amel yönüyle eşsiz bir kuldur. O'nun imanı, ibadeti ve güzel ahlâkı bütün insanlar için özenilmeye en lâyık bir kemâlde, bir üstünlüktedir. İşte O'nun bu eşsiz kemâli *velâyet* cihetidir.

Bir mümin, İslâm'ın emirlerini yerine getirmek, haramlardan uzak kalmak, şüphelilerden sakınmakla, Resulullah Efendimiz'in ubudiyet ve velâyet cihetinden nasiplenir. İnsanlara hakkı tebliğ etmekle ve onları yasaklardan sakındırmakla da Onun risâlet görevinden feyiz alır.

Şu nokta gözden uzak tutulmalıdır:

Risâlet hizmetinde başarılı olmanın yolu, velâyet cihetindeki hassasiyetten geçer. Ubudiyetinde ihmal-kâr olan ve insanlara örnek olamayan bir kimsenin yapacağı tebliğler çoğu zaman tesirsiz ve sonuçsuz kalır.

Peygamberimizin (asm) miracı Onun velayet yönüyle alakalıdır. Her müminin namazı da küçük bir miraç hükmündedir.

Bak: Ehl-i velayet

VELÎ

Dost, gözetici, ermiş kişi, sahip, malik.

İyi kullarını seven ve onlara yardım eden. Mahlukatını koruyan ve işlerini tedbir eden (Allah).

Bak: Velâyet

VESİLE

Sebeup. Vasıta. Yol.

Bir şeye sebep olan şeye vesile denir. *"Allah'a bir vesile arayın."* ayeti vesileyi emreder. (Maide, 35) Ayetteki vesile, Allah'a yakınlığa sebep olacak şeylerdir; ilâhi emirleri yapmak, günahlardan sakınmak gibi... Keza, salavat Resulullah'a ulaşmaya bir vesile, Resulullah ise, Rahman'ın rahmetine bir vesiledir.

Doktorun şifaya sebep olması gibi alimler ve mürşitler de ilâhi hidayete vesiledirler. Hidayet ise ancak Allah'tandır. Nitekim, peygamber oğlu olması Nuh'un oğlunu boğulmaktan kurtaramamıştır. Peygamber Efendimizin (asm), *"Ey Fatıma! Amelinle kendini ateşten kurtar. Yoksa ben de seni kurtaramam!"* şeklindeki hatırlatması, cidden anlamlıdır. (Müslim, İman, 348)

Bu örnekler, vesileyi ve şefaati reddetme anlamında değildir. Peygamberlerin, kâmil mürşitlerin elbet-

te şefaati olacaktır. Fakat buna layık olabilmek için, belli bir amel ve ihlas seviyesini yakalamak lazımdır.

Bak: Şefa

VESVESE

Fısıltı şeklindeki gizli ses.

İnsanın kalbine, şeytanın (kelimesiz olarak) bir takım telkinlerde bulunması.

Şeytanın kalbe attığı şüpheler.

Şeytan insanı saptırmak için onun kalbine bir takım kötü şeyler getirir; onu yanlış yola sevk etmek, şüpheye düşürmek ve iman dairesinden çıkarmak ister. Bunu başaramasa da kişinin peşini bırakmaz ve onu vesveseleriyle sürekli huzursuz eder.

Akıl kelimelerle düşünür, ama kalbin bütün işleri kelimesizdir. İnsan bir çiçeği veya güzel bir kokuyu "kelimelerle" sevmez; bu işi kelimesiz yapar. Fakat, bu sevgisini ifade etmek, başkalarına aktarmak istediğinde kelimelere iş düşer.

İşte, kelimesiz seven ve korkan ve yine kelimesiz inanan o insan kalbine, şeytan musallat olmakta, onunla kelimesiz konuşmakta, ona fısıltı kabilinden birtakım telkinlerde bulunmaktadır. İşte şeytanın bu fısıltılarına *vesvese* denilir.

"İnsanlarda şeytan vazifesini gören cesedli ervah-ı habise bilmüşahade bulunduğu gibi, cinniden cesedsiz ervah-ı habise dahi bulunduğ, o kat'ıyyettedir." (Lem'alar)

Karşısındakine birtakım yanlış fikirler aşılayan bir insan, konuşurken muhatabının gözüne bakar ve

göz penceresinden ruha nüfuz etmeye, ona bir şeyler telkin etmeye çalışır. Bu iki şahsın bedenlerini hayal ortadan kaldırırsak ortaya iki ayrı ruh çıkacaktır. Bunlardan birisi diğerini aldatmak istemektedir. Şeytanın da yaptığı benzeri bir durumdur.

Namaza yeni başlayan kimselerden, *"Ne zaman namaza dursam, akluma kötü şeyler geliyor, namazdan çıktığımda kesiliyor"* yollu şikâyetler gelir. Bu vesveseye kapılanlar, aşağıdaki hakikat dersini dinlemeli ve ümitsizliğe düşmemelidirler:

"O çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değil. Çünkü senin kalbin ondan müteessir ve müteessiftir." (Sözler)

Buna göre, kişinin, kalbine gelen kötü sözlerden üzüntü duyması gösteriyor ki, o kötü sözler onun kalbine ait değildir. Namazı terk edip, meselâ, kumarhaneye gittiğinde o kötü sözlerin kesildiğini görecektir. Demek ki, o sözlerin sahibi namaza düşman, kumara dost birisidir. Bu ise namaz kılan müminin kalbi olmaz, ancak şeytan olabilir.

Bak: Desise

VİCDAN

İyi kötüden ayırt edebilen, iyilikten lezzet alan ve kötülükten elem duyan manevî his.

Duygu. Duyma.

Batinî duygularla Hakk'ı tanıma.

Vicdan, insanın bozulmamış fitratını (yaratılışını) ifade eder. Kur'an neyi emretmiş veya yasaklamışsa vicdanda bunun tasdikçisi vardır. Mesela,

insan vicdanen yüce yaratıcıya inanma ve Ona sığınma ihtiyacı hisseder. Kur'an da bunu emreder. Vicdan haksız kazançtan rahatsızlık duyar. Kur'an da her türlü haksız kazancı yasaklar.

Ancak hassas bir terazi zamanla bozulabileceği gibi, vicdan da hassasiyetini zamanla kaybedebilir. Günahlar vicdan terazisinin dengesini alt üst yapabilir.

İnsan fitratı günahattan rahatsızlık duyar. Meselâ, bir insan devamlı doğru konuşsa vicdanı rahattır. Fakat yalan söylediğinde vicdan tepki verir, hoşnut olmaz. İlk defa yalan söyleyen biri vicdanen rahatsız olur, yüzü kızarır. Fakat bunu alışkanlık haline getirirse artık vicdan tepki vermez hale gelir.

Vicdanın ilk hali bir saç kılını bile tartan kuyumcu terazisi gibi hassas iken, günahlarla laçkalaşmış hali tonluk ağırlıkları tartamaz hale gelir. Değil ince bir saç, koca bir baş düşse bile hissetmeyecek hale gelir.

Cenab-ı Hak iyiliğin mükâfatını doğrudan o iyiliğin içinde derc ettiği gibi, kötülüğün cezasını da aynı o kötülük içerisine koymuştur. Faraza, başkasına iyilik yapan biri, bundan mutluluk duyar. Haksızlık yapan ise vicdan azabı çeker. Kul hakkını çiğneyen biri polisin takibinden kurtulabilir. Fakat vicdanın tepkisinden kurtulamaz. Tabir yerinde ise, vicdan asla affetmez. Bundan dolayıdır ki, başkasına haksızlık yapanlar vicdan azabından kurtulamazlar. Stress, depresyon gibi rahatsızlıklar böylelerinin yakasını bırakmaz.

Bak: Vicdaniyat

VİCDANİYAT

Vicdanen bilinen şeyler.

Batınî duygularla idrak edilen hakikatler.

İşarât-ül İ'caz'da kalb için "Bir lâti-*f-e-i Rabbaniyedir ki, mazhar-ı hissiyatı, vicdan; mâkes-i efkârı, dimağdır*" denilir. Buna göre, vicdaniyat "insanın kalben hissettiği hakikatler"dir.

İnsanda, beş duyu diye adlandırığımız zahirî hisler yanında, beş tane de batınî his vardır. Bunlar: *Kuvve-i aklıyye, kuvve-i hayaliyle, kuvve-i vehmiye, kuvve-i hafıza ve hiss-i müsterektir*. Demek oluyor ki, görme, işitme, koklama gibi akıl, vehim, hayal de ruh için birer ilim vesilesidir. İşte ruhun bu batınî güçlerle bilme cihetine *vicdan*, onlarla bilinen şeylere de *vicdaniyat* denilir.

Buna göre aklın ve hayalin varlığı da vicdaniyata girer. Bunlar da beş duyu ile değil, vicdanen bilinirler.

İnsanın vicdanen bildiği hakikatler sayılamayacak kadar çoktur. Bunların en önemlileri insanın acı ve fakrıdır. İnsan, bedenindeki her organa muhtaç olduğu gibi, bunların görev yapması için dış alemdeki eşyaya da muhtaçtır. Mesela, insan göze de, güneşe de muhtaçtır. İnsanın bu sonsuz ihtiyaçları sonsuz bir kudret sahibi tarafından görülmektedir. Her vicdan bunun şuurundadır.

"Her vicdanda şu nokta-i istinad ve nokta-i istimdad cihetinde iki küçük pencere, Kadîr-i Rahîm'in bari-

gâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir." (Sözler)

İnsanoğlu, vicdanının Allah'ı bilmesi sayesinde, ne kâinatı ne de bedenini düşünmeksizin gündüzleri işlerini endişesiz görmekte ve geceleri rahatlıkla uyuyabilmektedir.

Vicdaniyattan olan, yani insanın duyu organlarına muhtaç olmaksızın bildiği bir başka saha da kendi ahlâkî özellikleridir. Meselâ, bir insan kendisindeki tevazu yahut kibir hâlini vicdanen bilir. Merak, endişe, korku, sevgi, şefkat, tereddüt gibi nice hâller de hep vicdanen bilinirler.

Vicdanen bilinen bir başka hakikat de insandaki ebedî yaşama arzusudur.

"İnsanın fitrat-ı zîşuuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse 'Ebed!.. ebed!' sesini işitecektir." (Sözler)

VÜCUB-U VÜCUD

Varlığının vacib (zorunlu) olması.

Bak: Vacibü'l-Vücud

VÜCUD

Varlık.

Var olmak.

Bulunmak.

Vücud, varlık demektir. Bediüzzaman'ın şu ifadelerinden vücudun sebepsiz yaratıldığı anlaşılmaktadır.

"Kâinatta en mühim hakikat ve en

kıymetdar mahiyet; nur, vücud ve hayat ve rahmettir ki, bu dört şey perdesiz, vasıtasız, doğrudan doğruya kudret-i ilâhiye ve meşiet-i hâssa-i ilâhiyeye bakar." (Lem'alar)

Vücudun sebepsiz yaratılması şöyle açıklanabilir:

Biz genellikle, bedene *vücut* dedimiz için, vücudun sebepsiz yaratıldığını anlamakta biraz güçlük çekebiliriz. Aslında, *vücut* varlık demektir, zıddı ise *adem*, yani yokluktur. Varlığa sebep aradığımızda karşımıza sadece *yokluk* çıkar. Yani, *vücut* ya sebepsiz olarak doğrudan yaratılmıştır, ya da eşyanın var olmalarına "yokluk" sebep olmuştur. Bu ikinci şık akıldan uzak olduğuna göre, birinci şıkkın doğruluğu kesindir.

Bak: Vacib ve Mümkin

VÜCUD-U HARİCİ

Sadece ilimde kalmayıp dış âleme çıkmış olan varlık.

Maddi varlık, cismanî eşya.

İnsanın zihninde şekillenen bir cümle yokluktan kurtulmuş, ilim dairesinde bir varlığa kavuşmuştur. Onun bu varlık mertebesine vücud-u zihni denilir. Bu cümle yazıya döküldüğünde vücud-u haricî kazanmış olur.

VÜCUD-U ZİHNİ

İlimde teşekkül etmiş fakat haricî âleme geçmemiş olan varlık.

Bak: Vücud-u haricî

Y

YAKÎN

"Şüphesiz, sağlam ve kat'i olarak bilmek"

"Bir şeyi gerçeğe uygun olarak şüphesiz bilmek."

Yakîn, tereddütsüz, şüphesiz ilim, demektir. Daha geniş bir tarifi, "bir şeyi vakıa mutabık olarak itikad-ı sahih üzere şüphesiz bilmek," şeklinde yapılmıştır

Bu tarife göre, yakînin iki önemli esası vardır.

- bir şeyi gerçekte nasılsa öyle bilmek (*vakıa mutabakat*),
- bu inançta zerrece şüphe etmemek.

Meselâ, haşrin cismanî değil de sadece ruhanî olduğuna tam olarak inanan bir insan, yakîne erememiştir. Zira, bu iman yakînin birinci şartını taşımaz; yanlış inanca ise yakîn denilmez.

Yakînin üç ana mertebesi vardır.
İlmelyakîn, aynel yakîn ve hakkal yakîn.

1) İlmelyakîn, yakînin en alt mertebesi olmakla birlikte, zayıf bir itikat demek değildir. Bu mertebelerin her üçü de kâmil imanı ifade eder. Yakîn kelimesi üçünde de geçtiğine göre, her üç mertebe de "*vakıa muta-*

bık"tır, her üç mertebe de "*şüpheden uzak*"tır.

İmanda, *vakıa mutabakat*, iman hakikatlerine Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği gibi inanmakla gerçekleşir.

İlmelyakîn, bir şeyin, bir hakikatın varlığını iki kere iki dört eder gibi kat'i bilmektir. O hakikati, gördüğü yahut işittiği, kısacası his âlemi-ne giren bir şeyi bilir gibi kat'i bilmek ise aynelyakîni ifade eder. Yine o şeyi yaşadığı bir hakikatin varlığını bilir gibi bilmek ise hakkalyakîndir. Meselâ, biz akciğerimizin varlığını ilmen ve yakînen biliriz; bundan kesinlikle şüphe etmeyiz. Aynı şekilde, elimizin varlığını görerek, aynelyakîn biliriz; bunda da kat'iyen şüphemiz olamaz. Bir de, hayatta olduğumuzu bilmemiz vardır ki bunu ne düşünerek, ne görerek değil, bizzat yaşayarak biliriz. Bu biliş ise hakkalyakîndir.. *hakkalyakîn*, imanı hâl edinmektir.

Kâmil imanın bu üç ana mertebesinin, *delillerin kuvvet dereceleriyle* ilgili olduğu önemle vurgulanır. Yoksa, meselâ, melekleri hakkalyakîn bilmek için melek olmak gerekir.

YEİS

Ümitsizliğe kapılmak.

Allah'ın rahmetinden ümit kesmek.

İnanan, fakat İslâm'ı yaşama konusunda nefsine söz geçiremeyen bir kişinin yakalanacağı ilk hastalık yestir. Bu hastalığa düşen insan, Cenâb-ı Hakk'ın keremini, ihsanını, af-

fını hatırlamalı ve O'nun rahmetinin bütün günahları örtecek kadar geniş olduğunu düşünmelidir. Böylece, kendisini "mutlaka cehenneme gidecek birisi" olarak görme hastalığından kurtulur ve yeis âfetinden uzak kalır.

YETMİŞBİN PERDE

İlâhî sıfatların ve isimlerin tecelli mertebeleri.

Mahlûkat âleminin tabakaları.

Bir hadis-i şerifte, "*Cenab-ı Hakk'ın, yetmiş bin perde arkasında olduğu*" haber verilir. Bu perdeler Nur külli-yatında şöyle dile getirilmiştir:

"...Bütün mevcudatı kat'edip, cüz'iyetten çıkıp, külliyyetin meratibinde gitgide binler hicablardan geçip, tâ bütün mevcudata muhit bir ismine yanaşır, ondan daha ileride çok meratibi kat'eder. Sonra bir nevi kurbîyete müşerref olur." (Sözler)

Soframıza dizdiğimiz nimetlerde Allah'ın *Rezzak* ismini çok küçük bir perdede okuyabiliriz. Şehrimizdeki yüz binlerce insanı, sofraları başında hayal etsek, *Rezzak* ismini daha geniş bir perdede seyretme imkânı buluruz. Bu yüz binleri, milyarlaraya taşıyalım. İnsanlar âlemine, bir milyonu aşkın hayvan türünü de ekleyelim. İçinde bulunduğumuz zamanı genişletelim; geçmiş asırları düşünelim, gelecek nesillere nazar edelim. Her defasında bu ilâhî ismin tecellilerini daha geniş bir dairede temaşa etmiş oluruz.

Rezzak ismi gibi bütün isimlerin de böyle en küçük daireden, en geniş dairelere kadar nice tecellileri vardır.

Miraç risalesinde, yetmiş bin perdenin, "*berzah-ı esma ve tecelli-i sıfat ve ef'al ve tabakat-ı mevcudat*" olduğu ifade edilir. Bir başka bahiste ise, Cenâb-ı Hakkın "*huzur-u kibriyasına perdesiz girmek istenilse, zulmanî ve nuranî, yani maddî ve ekvanî ve esmaî ve sıfatî yetmiş binler hicabdan geçmek*" gerektiği vurgulanır.

"*Maddî ve ekvanî*" denilen *zulmanî* perdeler şu gördüğümüz madde âlemdir; bunlar bir önceki vecizede "*tabakat-ı mevcudat*" şeklinde ifade edilmişlerdir. Nuranî perdeler için "*esmaî ve sıfatî*" denilmiştir. Bu perdeler, ilâhî isimlerin ve sıfatların farklı mertebelerdeki tecellileridir ve yine bir önceki vecizede "*berzah-ı esma ve tecelli-i sıfat ve ef'al*" olarak kaydedilmiştir.

Z

ZÂHİR

Kat'i delillerle bilinen.

Varlığı her şeyden daha aşikar olan (Allah)

ZAHİR, BATIN, HADD, MATLA

Zahir dış, batın ise iç anlamındadır.

Şu görünen alem, göremediğimiz nice sırlar taşıdığı gibi, Kur'an-ı Kerim de ilk hatıra gelen manasının ötesinde nice nükteler taşır. Peygamber Efendimiz (asm) "*Kuranın zahir, batını, haddi, matlaı vardır.*" hadisiyle Kur'anın mana zenginliğine işaret eder.

Hadiste belirtilen "*zahir, batın, had, matla*" ifadeleri yoruma açıktır. Bazıları "*zahiri tilavet, batını fehim, haddi helal ve haram, matlaı vaad ve vaid gibi esrarıdır*" şeklinde yorumlamışlardır.

Sabunî, "*zahiri ehl-i ilme görülen mana, batını erbab-ı hakikatın mutali olduğu esrar*" şeklinde değerlendirir.

Keza, "Ayetin zahiri lafzı, batını te'vilidir" denilmiştir. Kur'anda zikredilen kıssaların zahiri önceki ümetlerin helakini haber vermektir, batını ise, başkalarına ibreti ifade eder.

Kur'an zahiri ve batınıyla bir bütündür. Nasıl ki lafız ve mana bir ve beraber mütalaa edilir; insan ceset ve ruhuyla mükemmel bir sistem oluşturur. Onun gibi, Kur'anın zahir ve batın manaları da muazzam bir bütünlük içindedir. Sadece zahire veya batına bakmakla Kur'anı hakkıyla anlayamayız. Zerkeşî'nin ifadesiyle "*Zahiri iyi bilmeden batına ulaşılamaz. Ulaştığını söyleyen, kapıyı geçmeden evin ortasına ulaştığını iddia edene benzer.*"

Kur'anın sadece zahirine göre hüküm vermek *Zahirilik mezhebini*, sadece batınına dikkat etmek *Batınilik ekolünü*, zahiri kabulle beraber ince batını manaları görmeye çalışmak da *İşarî Tefsir mektebini* netice vermiştir.

Büyük Müfessir Hamdi Yazır şöyle der:

"*Şüphe yok ki Kur'an apaçık bir Arapça ile inmiştir. Kur'anın dili, bilmece ve muamma gibi remizden ibaret sembolik bir ifade değildir. Ve şüphe yok ki nasslarda asıl olan, bir karine-i mania olmadıkça, zahiri üzere hamlolunmaktadır. Bununla beraber, Kur'anın Ümmü'l-Kitap olan muhkematının yanında "hafî, müşkil, mücmel ve müteşabihâtı; hakikatı, mecazı, sarihi, kinâyesi, istiare, temsili, tansisi, îâmâsi, belâğatının nükteleri, tarizleri, telmihleri*

remizleri" de vardır. Bütün bunlarda en açık olan mana maksud olmakla beraber, müstetbeat-ı terakib denilen ve tâlî derecede matlup olan nice ifadeler de vardır... Herhalde zahirilikte ifrat etmek de, batınilikte ifrat etmek kadar zararlıdır."

Belağatın zirvesinde yer alan Kur'an ayetlerini sadece zahirine göre yorumlamak insanı yanıltabilir. Zira Kur'an ayetlerinde medih suretinde zem, emir suretinde tehdid, haber suretinde emir... görmek mümkündür.

Meselâ, "Münafıkları elim bir azapla müjdele!" (Nisa, 138) ayeti zahiren müjde ifade etse de hakikatta bir "tehekküm", yani ince bir alay bildirir.

Kâfirlere yönelik "Dilediğinizi yapın!" (Fussilet. 40) ayeti tehdit ifade eder.

"Anneler evlatlarını iki yıl emzirirler" (Bakara, 233) ve "Boşanmış kadınlar evlenmeden üç hayız müddeti beklerler" (Bakara, 228) ayetleri haber suretinde birer emirdir.

"İhramdan çıktığınızda avlanın" (Maide, 2) ve "Cum'a namazını kıldığınızda yeryüzüne dağılın." (Cum'a, 10) ayetleri ise emir suretinde ibaha (müsaade, mübah görme) ifade ederler. Yani "ihramdan çıktığınızda avlanabilir, Cum'ayı bitirince dağılabilirsiniz." demektir. Yoksa her ihramdan çıkanın avlanması, Cum'a namazı bitiminde herkesin dağılması gerekmez.

Bak: İşari mana

ZAMAN

Zaman nedir? Nasıl bir şeydir? Aynı anda o nehir içinde her şey akıyor, ama niçin her birine farklı tesirleri oluyor? Çocukları gençliğe tırmandırırken, olgunları ihtiyarlığa, ihtiyarları da ölüme sürüklüyor.

Risale-i Nur'da zamanla ilgili kıymetli değerlendirmeler görürüz. Mesela

"...belki günler adedince muntazam âlemleri zaman ipine asan ve onunla azamet-i kudretini gösteren..."

"Şu âlem-i fena, sermedî manzaratları teşkil eden levhaları zaman şeridine taktı."

Bu iki cümlede zaman bir ip ve şerit olarak nazara verilir. Bu ip ve şeride aynı anda hayalimizin alamayacağı şeyler asılmakta ve takılmaktadır.

"Evet herşeyin bir hakikatı olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikatı dahi "Levh-i Mahv-İsbat"taki kitabet-i kudretin sahifesi ve mürekkebi hükmündedir."

Burada zaman, akıp giden büyük bir nehre benzetilmiştir.

"İşte zaman, (çünkü) harekâtın bir rengi, bir levni yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, harekâtta cârî olan bir hüküm, zamanda dahi câridir."

Bu cümlede ise zamanın hareketle irtibatı nazara verilmektedir. Zaman, hareketin bir rengi ve şeridi hükmündedir.

"Ruh zâten zaman ile mukayyed değildir."

"Demek oluyor ki: Bir zaman-ı vâhid, iki şahsa nisbeten birisine bir gün, birisine de bir sene hükmüne geçer."

Bu ifadelerde de zamanın izafiye-tini görmekteyiz. Aynı zaman dilimi farklı durumlardaki kişilere nisbetle farklılaşmakta, birine bir gün iken diğerine bir sene hükmüne geçmektedir.

ZÂT-I AKDES

En mukaddes (kutsal) zat.

Bütün noksan ve kusurlardan sonsuz derecede yüce olan (Allah).

ZÂT-I İLÂHÎ

Allah'ın, sonsuz kemalde olan mukaddes Zâtı

Cenâb-ı Hakk'ın mukaddes Zâtı hakkında ortaya atılan bütün tahminler, *"Hakikat-ı mutlaka mukayyed enzar ile ihata edilmez."* (Sözler) hakikatine göz kapamanın neticesidir.

Allah'ın kutsî Zâtını akıllar idrak edemezler. Çünkü, akıl neyi anlarsa, hâfıza neyi alır, hayal neye ulaşırsa, bütün bunlar tıpkı, gözün gördüğü, kulağın işittiği, dilin tattığı varlıklar gibi birer mahlûk olurlar. Bu âletlerin hepsi yaratılmıştır; elbette, bu terazilerin tartabildikleri de ancak mahlûk olabilir, Hâlık olamaz.

Her mahlûk gibi, akıl da mahduttur, sınırlıdır.

Akıl henüz kendisinin nasıl bir mahlûk olduğunu hakkıyla anlaya-

bilmiş değil. Hiçbir akıl kendi mahiyetini bilemez ve yine hiçbir akıl kendi varlığından şüphe etmez. Bu, İlâhî hikmetin bir şifresidir. İnsan bu şifreyi çözerse, ne bu âlemin bir sahibi olduğundan şüphe eder, ne de O'nun kudsî zâtını anlamaya zorlanır.

ZATÎ

Zata ait olan.

Zatında bulunan; hariçten verilmemiş olan.

Bir şeyin ana unsuru.

Bir şeyi diğerlerinden ayıran ve ona kendine mahsus kıvam sağlayan unsur.

Bak: Araz

ZERRE

Pek ufak parça.

Atom.

Çok küçük karınca

Güneş ışığında görünen ufacık tozlar.

Bu kelime küçüklüğü bildirir. Böyle olunca zerrecikler çok küçük şeyler anlamındadır. Zerreyi "atom" anlamında kullansak onun da proton, nötron, elektron gibi parçaları olduğu malumdur.

ZİKİR

Anmak. " " Hatırlamak.

Zikir, *anma, hatırlama, yâdetme* demektir. Yâd edilmeye, anılmaya en lâyık, Allah olduğu için, bu kelime

söylenir söylenmez hemen Allah'ı zikretme mânâsı hatıra gelir.

Zikir, Kur'an'ın sarıh emirlerindendir. Bu konuda, *"Beni anın, ben de sizi anayım"* (Bakara, 152), *"Allah'ı çokça zikredin ki, felaha eresiniz"* (Enfal 45) gibi pek çok ayet vardır.

Zikir iki türlü olur: Lisan ile ve kalb ile

Asıl olan kalbin zikretmesidir. Dil buna sadece bir tercümandır.

Zikir, Kur'an'ın bir ismidir. Yine, ibadetlerin en câmii olan namaza da *zikir* denilmiştir.

Zikir kelimesi, "tesbih, hamd, tekbir, namaz, Kur'an okumak, Allah rızası için bir şeyler öğrenmek ve öğretmek" gibi mânâların tümünü içine aldığına göre müminin Allah'ı anması sadece namazla sınırlı değildir.

Mukaddes kelimeleri nerede ve ne zaman söylerse söylesin insan zikirdedir.

Haram nazardan sakındığı müddetçe insan zikirdedir.

Ticaretinde, ölçüyü sağlam tutukça insan zikirdedir.

Allah Resulünü (asm) hatırlamak, insanı Allah'ı anmaya götürdüğünden, bir mümin Resulullah'ın (asm) hangi sünnetini işlerse işlesin, o an zikirdedir.

ZİMMÎ

İslâm ülkesindeki gayr-i müslim vatandaşlar.

Zimmîler hakkında, *"Bizim için olan haklar onlara da vardır. Bize düşen*

vazifeler, onlara da vazifedir" denilmiştir. Bunlardan cizye adı verilen bir tür vergi alınır. Bununla, belli bir muhtariyete ve özel bir statüye sahip olurlar, korunurlar.

Şu bir tarihi realitedir ki, *"zimmînin istifadesi, ödediğinden fazladır."* Zimmî, cihadla mükellef değildir. Askerlik görevinden muaftır. Zekâtla da mükellef değildir.

Ehl-i kitap azınlık, inançta, ibadette, kendi şairlerini ikamede hürdürler. Mabedlerini tamir edebilirler, yenisini yapabilirler.

Hz. Peygamber (asm) şöyle bu-yurur:

"Kim bir zimmiye zulmetse veya gücünün üstünde bir mükellefiyet yüklese, ben onun hasmıyım." (Ebu Yusuf, s.,135)

Hz. Ömer, yaşlı-âmâ bir dilenci görür. Onun ehl-i kitap bir Yahudi olduğunu; cizyeden, ihtiyaçtan ve ihtiyarlıktan dolayı dilendiğini anlayınca, elinden tutar, evine götürür. Ona bir şeyler verir. Sonra onu beytül-mal'e (hazineye) gönderir. Oradaki görevliye, *"Bu ve emsallerine yardımcı ol. Gençliklerinde onlardan yararlanıp, ihtiyarlıkta yüzüstü bırakırsak, insafsızlık etmiş oluruz"* der. (Ebu Yusuf, s.,136)

Hıms Hristiyanlarından vergi alınmaktadır. Halid b. Velid, Rumların hücumunu önleyemeyeceklerini anlayınca, *"Sizi koruma karşılığı olarak sizden cizye almıştık. Bugün sizi koruyamayacak durumdayız."* der ve cizyelerini iade eder.

Selahaddin Eyyubî de, Şam'dan çekilmeye mecbur kaldığında, Halid b. Velid'in yaptığını aynen yapar.

(Azzam, s. 154)

ZULÜM

Başkasının mülkünde onun izni olmaksızın tasarruf etmek.

Hak ve hukuk dinlememek.

Zulüm, başkasının mülkünde, onun izni olmaksızın, tasarruf etmek şeklinde tarif edilir. Allah-u Teâlâ hakkında bu muhaldır. Çünkü mülkün Ondan başka sahibi yoktur.

Zulüm başkasının hukukuna tecavüzdür. Başlıca şu üç şekilde kendini gösterir:

1-Allah'ın hukukuna tecavüz.

2-İnsanların hukukuna tecavüz.

3-Nefsin hukukuna tecavüz.

İnsan, Allah'a iman ve sadece O'na ibadet etmekle mükelleftir. İncancında bazı şeyleri Allah yerine ikame ederek veya amelinde başka şeyleri gözeterek hareket ederse şirk düşer. Şirk ise ayetin ifadesiyle "*büyük bir zulümdür.*" (Lokman, 13)

Başkasının gıybetini yapmak, aleyhinde söz taşımak veya malını çalmak gibi durumlar zulmün ikinci çeşidine birer örnektir.

Günahlara dalmak, Allah'ın verdiği organları, duyguları ve hisleri yaratılış gayelerine aykırı kullanmak ise nefse zulümdür.

"*Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, nefesine zulmetmiş olur*" ayeti, zulmün üçüncü çeşidi ile ilgilidir. (Talak, 1) Mideye haram lokma sok-

mak, dili küfürde kullanmak, akli malayaniyatla, yani ne dünyaya- ne ahirete yaramayan şeylerle meşgul etmek, hayalen hep günah peşinde koşmak gibi durumlar nefse zulmetmekle alakalıdır. Allah bu aletleri böyle aşağı, adi gayeler için yaratmamıştır.

Bu açıdan baktığımızda, insanların bir çoğunun zulüm içinde olduğunu görürüz. Sözgelimi, içki içen bir aile reisi,

-Allah'ın yasağını çiğneyerek hukkullaha tecavüz,

-Ailesinin nafakasından keserek ve nahoş kokularla onları rahatsız ederek insanların hukukuna tecavüz,

-Aklını iptal ederek kendi nefesine tecavüz eder.

Bak: Adalet

ZÜHD

Dünyanın fânî lezzetlerinden faydalanma konusunda zarurî miktarla yetinmek.

Müreffeh ve şaşaalı yaşamaya iltifat etmemek.

Tasavvufun mühim esaslarından biri, dünyayı terketmektir. Şüphesiz bu terk, kesb (çalışma) yönünden değil, kalb yönündendir. Mahiyetine hem madde, hem mânâ dercedilen insan, maddenin mahkumu olmalıdır. Zira madde, ancak mânâyâ hizmetkâr olabilir. Bir insan para kazanmalı, fakat parayı kalbine değil, kasaya koymalı ve o parayla İslâma hizmet etmelidir. Mevlâna'nın teşbihiyle, "su geminin içine girerse onu

batırır. Altında bulunursa, onu yüz-
dürür.”

Dünyanın bir çekim kuvveti vardır. Bu çekimden kurtulamayanlar hakikatin semasına yükselemezler.

Kendini dünyanın servet ve şaşasına kaptırmış olan Karun’a, kavmi şu hatırlatmayı yapar: “...*Dünyadan nasibini unutma!*” (Kasas, 76). Dünyadan nasibin ne olduğu hakkında Hamdi Yazır, şu açıklamada bulunur: Bazıları, “*helâl rızık ve meşru dünya zevki, diye anlamak istemişlerse de, o geçici dünyanın kendisi demektir. Asıl dünyadan nasip ise, “dünya ahiretin tarlasıdır”, muktezasınca, ahiret için edilen intifa, ahirete kalacak ameldir. Yoksa dünyadan nasib, nihayet bir kefendir.*”

Bir kısım sofilerin, dünyayı terk noktasında “bir lokma bir hırka” telakkileri, kendi hususî anlayışlarıdır. Asıl hüner, dünyayı ahiretin tarlası olarak görüp, ekip biçmek, mevcudatı ilâhî isimlerin ayineleri görüp tefekkür etmek ve dünyayı kalbine koymadan dünya ile ahiretini kazanmaktır.

ZÜ'L-CELÂLİ VE'L-İKRAM

Celal ve ikram sahibi.

Celal ve cemal sıfatlarının sahibi.

ZÜLFİKAR

Hız. Ali'nin kılıcı.

**Bu eserin hazırlanması sırasında
faydalanılan Kaynaklar**

Abdullah Yeğın, *Lügat*

Alâaddin Başar, *Nurdan Kelimeler* 1-4

Alâaddin Başar, *Nurdan Cümleler* 1-3

Kenan Demirtaş, *Terimler ve Kavramlar*

Seyyid Şerif Cürcanî, *Tarifât*

Yeni Ansiklopedi, 1-4